

42599

1986
LVIII

GEOGRAFSKI VESTNIK

ČASOPIS ZA GEOGRAFIJO IN SORODNE VEDE
BULLETIN OF THE GEOGRAPHICAL SOCIETY OF SLOVENIA
BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE SLOVÉNIE

VSEBINA — CONTENTS — TABLE DES MATIERS

Razprave — Papers — Articles

Danilo Furlan (Ljubljana): Okvirna podoba o toči in sodri v Jugoslaviji (s 3 risbami in 1 tabelo med tekstem)	3
Atentative Survey of the Frequency of the Hail and Small Hail in Yugoslavia (with 3 Figures and 1 Table in Text)	12
Vladimir Kokolet (Ljubljana): Migracije v SR Slovenijo iz drugih republik in narodnostna sestava njenega prebivalstva (z 2 tabelama med besedilom)	13
Migrations to Slovenia from other Yugoslav Republic during the 1971—1981 Decade as demonstrated by the Changes in the ethnical Structure of its Population (with 2 Tables in Text)	26
Milan Natek (Ljubljana): Prebivalstvo hribovskih kmetij v zgornjem Pomežju leta 1985 in njihova razporeditev po višinskih pasovih (s 3 risbami in 3 tabelami med besedilom)	27
Population of the Mountain Farms in the upper River Basin of Meža in 1985 and its Distribution by altitudinal Belts (northern Part of alpine Slovenia) (with 3 Figures and 3 Tables in Text)	40
Mirko Pak (Ljubljana) in Valentin Trilar (Kranj): Problematika trgovine na Gorenjskem (s 3 risbami med besedilom)	43
The Problems of Retail Trade in Gorenjska (Upper Carniola) (with 3 Figures in Text)	54
Maja Plemelj (Ljubljana): Analiza razvojnih možnosti za planinsko pašništvo in počitniška bivališča na Pokljuki (z 2 risbama med besedilom)	55
The Analysis of Development possibilities in alpine Farming and second Home Development (with 2 Figures in Text)	66
Lojze Gosar (Ljubljana): Socialni indikatorji v regionalnem planiranju na primeru Gvajane (z 1 risbo in 1 tabelo med besedilom)	67
Social Indicators in regional Planning on the Exemple of Guayana (with 1 Figure in Text)	75

Razgledi — Scientific Review and Notes — Notes et comptes rendus

Ivan Gamis (Ljubljana): Za kvantitativno razmejitev med pojmi gričevje, hribovje in gorovje	77
For the quantitative Definition of the Notions Low Hills, Hills and Mountains	81
Igor Vrišer (Ljubljana): Geografija — humanistična veda	83
Geography a humanistic Science	85
Dušan Plut (Ljubljana): Geografija in humana ekologija	87
Geography and human Ecology	95
Jiří Matyášek (Brno): Prispevek k problematiki geografskih raziskav na področju turizma	97.

GEOGRAFSKI VESTNIK

ČASOPIS ZA GEOGRAFIJO IN SORODNE VEDE

BULLETIN OF THE ASSOCIATION OF THE GEOGRAPHICAL SOCIETIES
OF SLOVENIA

BULLETIN DE L'ASSOCIATION DES SOCIÉTÉS DE GÉOGRAPHIE
DE LA SLOVÉNIE

LVIII
1986

Ljubljana 1986

IZDALA IN ZALOŽILA ZVEZA GEOGRAFSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

30 83/87

Izdajateljski svet — Publishing Counsel — Conseil éditorial

Dr. Borut Belec, mgr. Slavko Brinovec, dr. Matjaž Jeršič, dr. Vladimir Klemenčič (predsednik),
dr. Jurij Kunaver, dr. Drago Meze, dr. Mirko Pak, Franc Pisanec, dr. Darko Radinja,
Stane Vizjak, dr. Igor Vrišer, Jože Žumer

Odgovorni urednik — Responsable Editor — Rédacteur responsable

dr. Jurij Kunaver

Uredniški odbor — Editorial Board — Comité de rédaction

Dr. Borut Belec, dr. France Bernot, dr. Ivan Gams, mgr. Rado Genorio, Milan Natek,
dr. Mirko Pak, dr. Darko Radinja, dr. Milan Šifrer, dr. Igor Vrišer

Glavni in tehnični urednik — Chief and Technical Editor — Rédacteur en chef et technique

DR. DARKO RADINJA

Upravnik — Administrator — Administrateur

dr. Franc Lovrenčak

RAZPRAVE

UDK 911.2:551.578(497.1)=863

UDC 911.2:551.578(497.1)=20

OKVIRNA PODOBA O TOČI IN SODRI V JUGOSLAVIJI

Danilo Furlan*

1. UVOD

Točo imenujemo padavine—ledena zrna, najčese nepravilnih oblik. Če je premer zrn manjši od 5 mm, govorimo o sodri. Obe imata izvor v konvektivnih oblakih, predvsem kumulonimbih. Za njun nastanek so potrebni oblaki z močnimi vzgonskimi tokovi, veliko vodno količino, navpično razsežnostjo ter velikimi dežnimi kapljami. Zrna potujejo med podhlajenimi kapljami večkrat navzgor in navzdol. Posledica ponavljanja takega gibanja je plastovita zgradba zrn toče in njihova oslABLJENA prozornost. Novejše raziskave pa kažejo, da za nastanek plasti ni nujno ponovno spuščanje in dviganje (Hushek 1959). Najtežja zrna toče so tehtala celo preko 3 kg, sicer pa prevladujejo zrna v velikosti graha in z gostoto 0.8 gr/cm^3 .

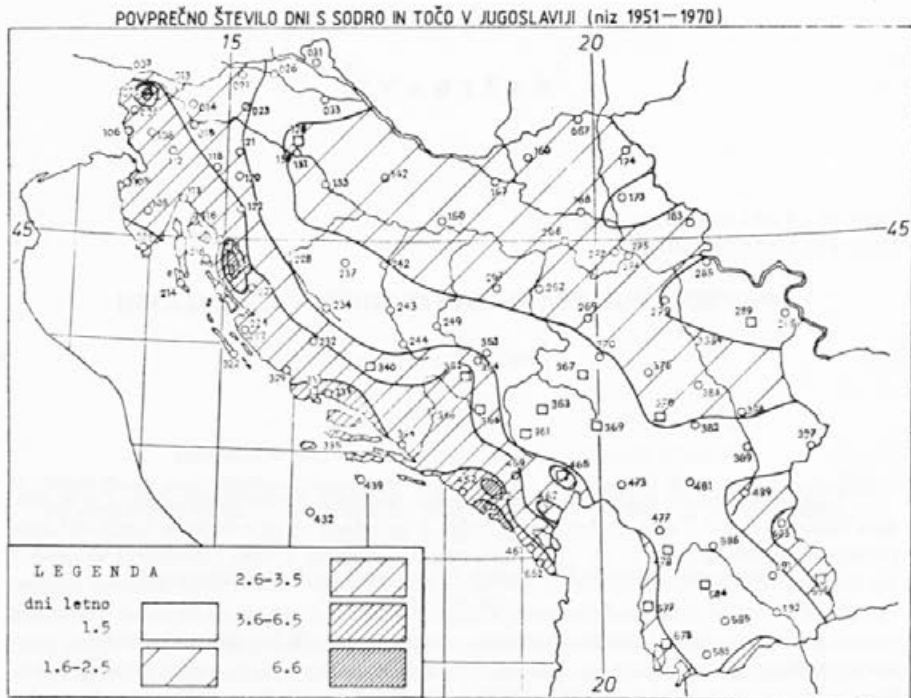
Toča in sodra sta najčese nad kopnim zmernih širin in tudi tukaj sta najpogostejši nad golimi pobočji in planotami, redkeje nad gozdovi. Običajno padata v dolgih pasovih, predvsem ob nevihtah. Po tuji literaturi so pasovi redko daljši od 90 km, najčese okoli 40 km in široki pod 20 km (Landsberg 1960). Pri nas so te vrednosti približno razpolovljene. Slovenijo in Hrvaško pa je 29. junija 1982 prizadelo neurje s točo, ki je pustošila v pasu, dolgem okoli 200 km, (Kranjc 1983), od tega v Sloveniji okoli 65 km (Natek 1984).

Pogostost dni s točo in sodro je zelo različna. V Julijskih Alpah znaša celo preko 11 dni letno, v Panonski nižini pa niti en dan. Podatki o toči in sodri so v literaturi, tudi tuji, redki in jih celo v novejših delih skoro ni.

2. DOKUMENTACIJA IN DOSEDANJA DELA

Za vso Jugoslavijo so objavljeni podatki o povprečnem letnem številu dni za obdobje 1951—1970, in sicer za 143 postaj (Klimatski atlas Jugoslavije, Zvezni hidrometeorološki zavod, Beograd 1973). To je relativno visoka številka, saj je na primer Danska objavila vrednosti le za 9 postaj (Spurre 1981). Žal pa v tej dokumentaciji ni podatkov o povprečni mesečni pogostosti, letna pogostost pa ni podana v decimalkah, kar je močno otežilo izdelavo priložene karte (sl. 1).

* Dr., načelnik klimatološkega oddelka Hidrometeorološkega zavoda SRS v pokoju, Rožna dolina I/a, 61000 Ljubljana, Yu

Sl. 1 Povprečno letno število dni s točo in sodro v Jugoslaviji

Fig. 1 Annual number of days with hail and small hail in Yugoslavia

Popolnejša je dokumentacija za Slovenijo. Za isto obdobje (1951–1970) so poleg letnih povprečnih vrednosti izračunane tudi mesečne, in sicer za 153 postaj (Hidrometeorološki zavod SR Slovenije, Ljubljana 1973). Manjkajo pa izračuni o dnevni razporedbi. To vrzel je vsaj delno zapolnil elaborat o obeh pojavih v vzhodni Hrvatski (Zvezni HMZ, Beograd 1967).

Zaradi šibke dokumentacije tudi razprav in kart o toči in sodri ni mnogo. Izdelani sta bili 2 karti le o letni razporedbi (Furlan 1956 in 1975), obe vključeni v krajši študiji (Furlan 1975). Poglavje o obeh pojavih je vključeno tudi v splošnem klimatskem prikazu severovzhodne Slovenije (Furlan 1981). Delo o toči in sodri v vzhodni Hrvatski je bilo že citirano (Zvezni HMZ, Beograd 1967).

V začetku 60. let so začeli izhajati v »Razpravah« prispevki tudi o toči, usmerjeni zlasti na problematiko borbe proti toči (Pristov 1970, 1972; Weissbacher 1973; Žitnik 1974). Od leta 1971 izdaja Oddelek za borbo proti toči pri HMZ Slovenije redna letna poročila, Agrometeorološki oddelek pa le priložnostno, ob težjih primerih. Podrobnejša slika o prognostičnih pogojih za točo in ogroženosti Slovenije zaradi toče je delo Kranjca (Kranjc 1983).

20-letni niz bi utegnil biti prekratek, saj se v klimatologiji opiramo praviloma na daljša obdobja, najčešče 30-letna. Analiza letnih pogostosti štirih reprezentativnih postaj (Kredarice, Čepovana, Planine pri Sevnici in Kopa) pa je pokazala, da

niz ni prekratek. Zaporedne srednje vrednosti se namreč že po desetih letih povsem umirijo.

3. LETNA RAZPOREDBA

A. JUGOSLAVIJA

Prikazuje jo risba 1. Že bežen pogled odkrije podobnost s karto letne oblačnosti (Furlan 1981) in neviht (Atlas klime Jugoslavije). Do polnega izraza prideta tudi tokrat makrorelief Jugoslavije in planetarna cirkulacija. Analiza karte pokaže:

1. Pas največje pogostosti, preko 2.5 dneva, sega od morja v notranjost tako, da doseže najvišje dinarsko-alpske planote le ponekod (Triglavska skupina, Bjelašnica). Pas spremlja vso obalo in njeno široko zaledje od Soče do Drima, vključuje pa tudi manjše površine s preko 5 dnevi (Črnogorsko primorje), in celo preko 10 dnevi (Julijske Alpe).

2. Pas z najmanjšim številom, pod 1.5 dneva, se tudi razprostira preko vse države, od Maribora do Dimitrovgrada in Djevdjelije. Najvišje dinarske planote so v ta pas vključene le v Črni gori.

3. Med navedenima območjema leži prehodni pas z 1.6 do 2.5 dnevi letno. Razprostira se od Karavank do Prokletij, vključuje pa tudi Pindsko gorstvo vzdolž albanske meje in Rodope vzdolž grške in deloma bolgarske meje.

4. Enako pogostost kot prejšnji pas ima tudi severovzhodna četrtina Jugoslavije (od 1.6 do 2.5 dneva). Pokriva spodnje dele porečij desnih savskih pritokov in severne Rodope, torej severne dele Dinarskega in Rodopskega gorstva, od tu dalje pa območje proti severovzhodu vse do Madžarske in Romunije.

Jugozahodnik, ki ga pogojujejo vdori hladnega zraka v zahodno Sredozemlje, prinaša najvlažnejši, v hladnem delu leta tudi najtoplejši zrak v spodnjih, najnižjih plasteh. Ker so v širokem pasu za obalo, nad pogosto golimi pobočji in planotami, pogoji za dvig temperature najugodnejši, pride prav v tem pasu do največjih primerov toče in sodre. Sledita naslednja dva pasova, v katerih pride do zmanjšanja števila dni z ledenimi zrnji, najprej pod 2.6, nato pod 1.6 dneva. Kljub temu, da leži večina najvišjih planot v teh dveh pasovih, in bi zato pričakovali prav na njih največjo pogostost, do te ne pride. Večji del energije, nujne za najmočnejše konvektivne procese, je porabljen že poprej. Zato zaježitveni učinek na najvišjih planotah zaostaja za učinkom višjih temperatur in vlage v bližini obale.

Pričakovati bi bilo, da se bo popuščanje nadaljevalo proti severovzhodu, v najnižjih delih Panonske nižine: prvič zaradi oddaljevanja od obale in drugič zaradi zmanjševanja nadmorske višine. Namesto tega se pogostost pojavi poveča in presega 1.5 dneva. Vzrok je ta, da se prevladujoča smer vdorov hladnega zraka spremeni v najtoplejših mesecih. Ti dosegajo Jugoslavijo s severozahoda in severa. Napredovanje zraka se močno zaustavi v severnih delih Dinarskega in Rodopskega gorstva, njegovo napredovanje pa se spočasni že tudi pred navedenimi gorstvi. Ker se hladni zrak nad južnimi širinami hitro labilizira, so tudi dnevi s točo in sodro češči.

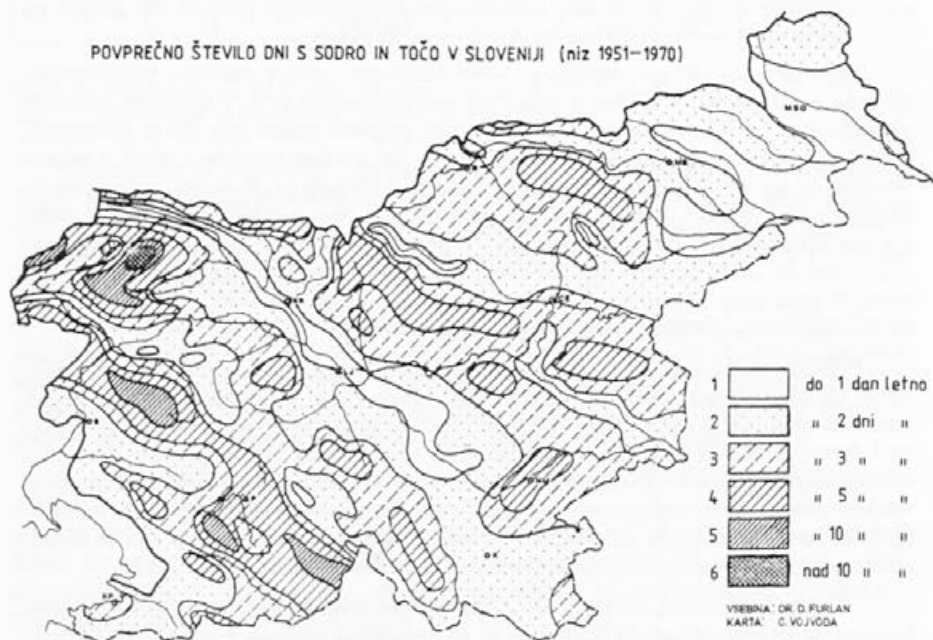
Učinek makroenot, kakršne so Dinarsko gorstvo in Jadranska ter Panonska kotlina, se izraža v skladnih izolinijah, ki so vzporedne z obalo, z najvišjimi planotami in deloma z južnim robom Panonske nižine. O letni pogostosti toče in sodre odloča skupno s planetarno cirkulacijo torej makrorelief, podobno kot pri drugih elementih.

B. SLOVENIJA

O toči govorimo in pišemo največ zaradi njenega pustošenja v kmetijstvu. In ker je slednje pri nas najbolj razvito na obrobju Panonske nižine, zlasti v Pomurju, prevladuje prepričanje, da sta toča in z njo tudi sodra prav tam najpogostejši. S karte 2 pa povzamemo, da je med območji, ki toče in sodre nimajo v povprečju niti enkrat letno, prav severovzhodna Slovenija (skupno 9 postaj). Vzrok je isti kot pri padavinah: največja oddaljenost od izvora vlage (Sredozemskega morja) in najmanjša absolutna višina (Furlan 1981).

Drugo območje z najmanjšo pogostostjo dni s točo in sodro — manj od enega dneva — spremlja ponekod v zelo ozkem pasu Savo (14 postaj) in gornjo Krko. Tretji, izrazito manjši pas od prvih dveh, leži ob gornji Savinji, vključno z Mozirjem (poleg Solčave in Luč). Če tolmačimo minimum dni na skrajnem severovzhodu z največjo oddaljenostjo od morja in z najmanjšo absolutno višino, za zadnji dve območji tako tolmačenje odpade. Gornja Savska dolina ima namreč štirikrat večjo absolutno višino od Pomurja, oddaljenost od obale pa je trikrat manjša.

Redkejšje pojave toče in sodre ob Savi in Savinji si tolmačimo z viškom tega pojava nad dinarsko-alpsko pregrado, ki ima povprečno preko šest (Čepovan) in še več (Kredarica 11) dni s točo in sodro na leto. Pri jugozahodniku ostaja namreč atmosfera labilna tudi še za najvišjimi planotami. Kako daleč pa sega še zadostna labilnost za oba pojava, je odvisno med drugim od višinske razlike med višino preko-

Sl. 2 Povprečno letno število dni s točo in sodro v Sloveniji
Fig. 2 Annual number of days with hail and small hail in Slovenia

račene planote in dnom najbližje doline ali kraškega polja za njo. Osamljene postaje z najnižjo pogostostjo v zaledju Bohinjskih gora, Trnovskega gozda, Vremščice, Javornikov in Snežnika (Bohinjska Bistrica, Bukovo, Cerkno, Dolenje Jezero, Babno Polje in Hrib v Loškem potoku) so dokaz za dokaj naglo spuščanje zraka in s tem tudi naglo popuščanje labilnosti.

Labilizacija se ponovi, čeprav v manjši meri, ko se mora zrak z jugozahoda spet dvigniti nad naslednjim pasom preprek: Veliko goro, Krimom, Polhograjskimi dolomiti in Škofjeloškim hribovjem. Oba pasova se združita v Julijskih Alpah. Nato sledi izrazito nižji svet vzdolž Save in Krke z ustrezno zmanjšanim številom dni s točo in sodro (14 postaj).

Vse navedeno se ponovi nad Kamniškimi Alpami, Posavskim hribovjem, podaljški Karavank in Pohorjem (Slovenske Konjice, Pragersko, Murska Sobota). Da je tolmačenje pravilno, spoznamo po naslednjem: ne pasovi z viški in ne z nizki niso osamljeni in brez zveze z naslednjimi pasovi popuščanja in stopnjevanja dni z obravnavanimi pojavoma. Na vsej poti do Pomurja se vrste pasovi po en, dva ali tri dni. Vse ožji so, čimbolj se približujemo najvišjim planotam na jugozahodu in obratno. Prav to stopnjevanje dovoljuje, da ocenimo pogostost obravnavanih dni za tiste pregraje (planote), na katerih opazovanj ni bilo: Javorniki, Nanos, Velika gora, Snežnik, Menina.

Ni trdnega odgovora na vprašanje, zakaj je karta Jugoslavije (sl. 1) manj razčlenjena kot karta Slovenije (sl. 2). Če upoštevamo, da ima Bjelašnica, ena od najvišjih dinarskih planot, samo tri dni s točo in sodro (sl. 1), Kredarica pa 11, je razumljiva manjša pogostost obravnavanih dni, pod 2.6 letno, v vsem zaledju glavnih dinarskih planot pa tudi Šarskega gorstva.

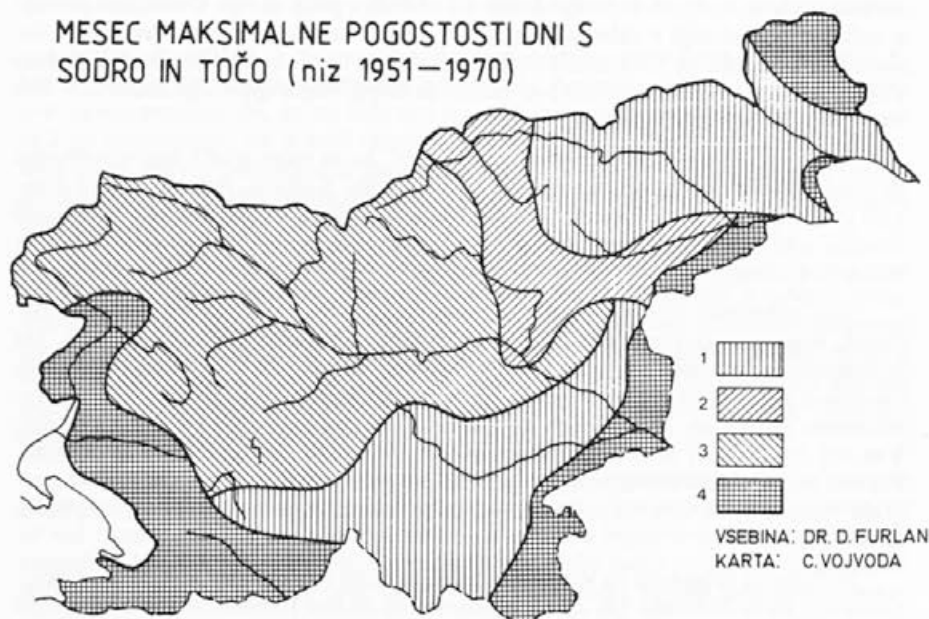
Podobno kot se v slovenskem delu dinarskih pregrad večji del energije, potrebne za najmočnejše konvektivne procese, sprosti šele v območju najvišjih planot, in ne že pred njimi (kakor v Dalmaciji in Črni gori), velja to tudi za Velebit. Zavižan (1.594 m), na njegovem grebenu, ima namreč 9 takih dni, medtem ko imajo Karlovac, Slunj in Bihač v njegovem (širšem) zaledju le po enega. Na Sljemenu pride do ponovnega dviganja zraka in z njim se dvigne na pet tudi število obravnavanih dni.

To naj bi bil naravni vzrok za nerazgibanost risbe 1. Drugi vzrok pa je neustrezen izbor postaj. Upoštevane so predvsem sinoptične postaje, te pa so predvsem dolinske in kotlinske. Ob spoznanju, navedenem v prejšnjih dveh odstavkih, tak izbor postaj za večji del kontinentalne Jugoslavije ne bi bil povsem nespremenljiv, za Slovenijo in zahodni del Hrvaške pa je prav gotovo. In to kljub temu, da so tudi na tej karti v severozahodni Jugoslaviji očitne težnje pojemanja pogostosti obravnavanih dni od Tržaškega in Kvarnerskega zaliva proti Panonski nižini.

4. RAZPOREDBA MED LETOM

Slovenija je premajhna, da bi bile v višinah nad njo možne večje temperaturne razlike (Furlan 1982). V prizemni plasti pa so razlike in celo velike. Od zime proti poletju se dvigajo temperature najhitreje nad nižjimi, vzhodnimi deli (Furlan 1965) in je zato prav tam največja verjetnost, da pride do kritičnega temperaturnega gradienta. V večjem obsegu se to zgodi maja in kar 20% vseh postaj ima višek obravnavanih dni prav v tem mesecu (sl. 3). Temu sledita sredogorski in viso-

MESEC MAKSIMALNE POGOSTOSTI DNI S SODRO IN TOČO (niz 1951–1970)

Sl. 3 Mesec največje pogostosti števila dni s točo in sodro v Sloveniji

Legenda: 1 — maj, 2 — junij, 3 — julij

4 — maj, junij, julij, avgust, november, december

Fig. 3 Month of maximum frequency of days with hail and small hail in Slovenia

kogorski svet počasneje in do viška pride zato šele junija (20%) in zlasti julija (42% vseh postaj). Tako utemeljujemo tudi pozni višek ob morju avgusta, saj se morje le počasi ogreje.

Ne zaostajata pa le sredogorski in visokogorski svet, kasni namreč tudi gričevje (sl. 3). Junija, julija in celo avgusta ima višek (tudi) malone ves mejni pas s Hrvatsko, od Kolpe do Lendave in Goriškega. Zelo neenotna je podoba tudi v zaledju Tržaškega zaliva, od obale do Snežnika, kjer se višek pojavlja od aprila do avgusta, nato še novembra in decembra. V zadnjih dveh mesecih je vzrok za tolikšno kasnitev stopnjevana labilizacija, ki jo povzročajo pogoste sredozemske depresije (Furlan 1961).

Meje med območji z viškom v posameznih mesecih niso ostre. Od skupnega števila postaj (153) jih ima namreč skoraj tretjina (30%) »višek« v najmanj dveh mesecih, medtem ko ga ima v petih, šestih in celo sedmih mesecih pa kar 4%. Postaje, ki imajo en sam, izrazit višek, so tiste z velikim številom obravnavanih dni (Kredarica, Vojsko) in obratno (Cankova, Kozina).

V katerem mesecu se pojavljata toča in sodra najredkeje, je težko povedati. Na večini postaj ne pride namreč več mesecev do obravnavanih pojavov, predvsem ne v zimskih. Zveznica povprečne pogostosti, izračunane le od petih reprezentančnih postaj, je močno podobna temperaturni zveznici z izrazitim viškom julija in nižkom januarja; šibak sekundarni nižek v marcu pa spominja na padavinski nižek mnogih na-

ših postaj. Tabela 1 dobro ponazarja razporedbo obravnavanih dni tudi za mesece, v katerih se ne pojavljata ekstrema.

O tem, kakšna je pogostost obravnavanih dni v posameznih mesecih drugod po Jugoslaviji, vemo prav malo, le za vzhodno Hrvatsko, in še tam le za tri reprezentativne postaje, namreč za Daruvar, Slavonski Brod in Osijek.

Vrstni red mesecev (po pogostosti) sicer ni na vseh treh postajah povsem enak, kot celota pa učinkuje prepričljivo. Pozornost pritegne naglo popuščanje pogostosti proti jeseni. V avgustu in septembru pride skupno le en dan, v obeh mesecih pred viškom, torej v juniju in maju, pa kar desetkrat toliko. Kar v 89% vseh primerov toče in sodre odpade na maj junij in julij.

Kako je z razporedbo med letom vzdolž obale, zlasti ob črnogorski, ni znano. Višek nevihtne pogostosti v Črni gori — Bar v novembru — (F u r l a n 1985) ne izključuje možnosti, da je tudi število dni s točo in sodro takrat največje.

Sicer pa na časovno skladnost v letni razporedbi neviht in toče ne gre prisegati. Na nasprotni strani evropskega trupa drži Danska ravnotežje Jugoslaviji. Tako kot pri nas je tudi tam največ neviht poleti, toče pa je takrat najmanj (S p a r r e 1981). Videz je, da temperatura Zalivskega toka labilizira ozračje še v zadostni meri za proženje neviht, ne pa tudi za nastanek toče. Tako poleti! V hladnejšem delu leta pa je temperaturna razlika med vodo Zalivskega toka in polarnega, pogosto celo arktičnega zraka tolikšna, da zadošča tudi za točo in sodro. Ni sicer nujno, da bi bila toča le ob nevihtah (L a n d s b e r g 1960), podatki postaje Vyl (otok zahodno od Jütlanda) pa vendar presenetijo. Januarja je tam v povprečju 2.6 dni s točo in sodro, pa niti desetinke dni z nevihto. Bistveno drugače pa tudi ni na drugih osmih postajah Danske, za katere je dokumentacija dostopna (S p a r r e 1981).

5. DNEVNA RAZPOREDBA

Poznamo jo le za vzhodno Hrvatsko (Zvezni HMZ 1967). Glede na dobro skladnost v letni in mesečni pogostosti toče in sodre med vzhodno Hrvatsko in kontinentalno Slovenijo ni tvegan zaključek, da je skladna tudi dnevna razporedba v obeh območjih. Še več! Podoba, dobljena za vzhodno Hrvatsko, je zelo verjetno reprezentativna za vso kontinentalno Jugoslavijo, čeprav je tudi za vzhodno Hrvasko izdelana le na osnovi treh reprezentativnih postaj. Iz že citirane študije (Zvezni HMZ, 1967) ni razvidno, ali pada toča tudi izven »gradotvornih« mesecev april—september, ko je začetek toče in sodre najčešče med 14. in 16. uro, medtem ko od polnoči do desetih dopoldne nikoli ni začela padati.

In še o trajanju toče. Kar tričetrť vseh primerov (76%) je [bilo] v obeh najnižjih razredih: do 5 minut je bilo 54%, od 6 do 10 minut pa 22%. Pojavi s trajanjem preko 30 minut so bili redki (4%).

6. KAKO POGOSTI SO DNEVI S TOČO BREZ SODRE

Za kmeta drobna sodra ni pomembna; kar ga prizadene, je pogostost toče, njena velikost in teža ter morda tudi število dni, ko pada sama, brez dežja, ki ublaži njene negativne posledice. Na prvo vprašanje dobimo odgovor v tabeli 1, čeprav le za pet postaj. Pri tem Kredarica reprezentira visokogorski svet, Portorož obalo in

Rakičan — Murska Sobota Panonsko nižino. Maribor in Ljubljana predstavljata prehod med najnižjim delom Slovenije na severovzhodu in obalo. Pri tem je Maribor drugi, dodatni predstavnik vzhodne polovice Slovenije, Ljubljana pa zahodne. Analiza tabele omogoči naslednje okvirne zaključke:

1. V visokogorskem svetu toče skoro ni. Krepko preko 10-kratna pa je pogostost sodre.
2. Tudi ob obali je število dni s sodro večje od tistega s točo. Podobno je drugod po Sloveniji.
3. Za kmetijstvo pomembni deli Slovenije imajo manj kot 2 dni s točo letno.
4. Toča pada tudi v hladni polovici leta, vendar samo v obalnem pasu.
5. Vzhodni dve postaji kažeta, da se je v mlajšem obdobju in v vzhodni Sloveniji število dni s točo, v primerjavi s starejšim obdobjem, povečalo.

Iz tabele 1 lahko izluščimo še nekatera druga spoznanja. Na Kredarici sta oba pojava v istih mesecih in po pričakovanju v najtoplejših. Nepričakovano pa je razmerje med njima, saj je dni s točo izrazito več kot onih s sodro. Izenadi tudi, da imata obala in Pomurje (Portorož, M. Sobota) enako letno pogostost dni s točo in sodro (1.8 dneva), in kar še bolj iznenadi, tudi enak odstotek v hladni polovici leta, čeprav je srednja dnevna temperatura ob obali za približno 6°C višja od tiste v Pomurju. Pogostosti dni s sodro in tistih s točo gresta dokaj v korak od novembra do marca, nato pa pride do razkoraka in v juliju je razlika v pogostosti obeh pojavov že 5 dni v korist sodre. Sodeč po petih reprezentativnih postajah je v Sloveniji v povprečku po 1.7 dni s točo, 3.6 dni s sodro in 3.8 dni s sodro in točo.

Povečano število dni s točo v novejšem nizu (M. Sobota, Maribor), torej v času, v katerem se v vzhodni Sloveniji z raketami ščitijo zoper točo, še ni dokaz o neučinkovitosti te obrambe. Gotovo pa takšno razmerje med nizoma ne slabi glasov tistih, ki trde, da je zakon proti toči preuranjen. Na sedanji stopnji tehnike naj bi bila organizacija uspešne obrambe tudi za bogate države predraga celo na površinah z najdonosnejšimi kulturami.

LITERATURA

- B e b b e r Van, J., 1938, Typische Witterungserscheinungen. Citira Flohn, H., Über die Bedeutung der Vb Lagen für das Niederschlagsregime Mitteleuropas. Met. Rund. 1950, 7/8.
- F u r l a n, D., 1957, Toča in sodra, Arhiv HMZ SRS. Niz 1953—1955. Karta 1 : 300.000.
- F u r l a n, D., 1965, Temperature v Sloveniji, Dela SAZU 15, Institut za geografijo 7.
- F u r l a n, D., 1975, Toča in sodra. Karta; Merilo 1 : 400.000 Niz 1951—1970, Arhiv HMZ SRS.
- F u r l a n, D., 1975, Dve podrobnosti iz problematike o toči in sodri. Arhiv HMZ SRS.
- F u r l a n, D., 1980, Klimatski prikaz severovzhodne Slovenije. Hidrometeorološki zavod SRS, Ljubljana.
- F u r l a n, D., 1981, Doline hladnega in grebeni toplega zraka in njihov vpliv na vreme in klimo Slovenije, Geogr. vestnik 53, 1981, Ljubljana.
- F u r l a n, D., 1985, Nevihte v Jugoslaviji, (še neobjavljen rokopis).
- H u s c h k e, R. E., 1959, Glossary of Meteorology, Boston, Massachusetts.

- K r a n j c, A., 1983, Ogroženost Slovenije zaradi toče, Izšlo v zbirki Naravne nesreče Slovenije, Izdal Geografski inštitut Antona Melika, SAZU, Ljubljana.
- L a n d s b e r g, H., 1960, Physical Climatology, Pennsylvania, Du Bois.
- N a t e k, K., 1984, Hudi nevihti na celjskem območju in na Gorenjskem 29. junija 1982, SAZU, Geografski zbornik, 23, Ljubljana.
- P r i s t o v, J., 1970, Uporabnost labilnostnih faktorjev za prognozo neviht in toče v Sloveniji. Razprave XII, Ljubljana.
- P r i s t o v, J., 1972, Objektivni kriteriji za prognozo neviht in toče. Razprave XIV, Ljubljana.
- W e i s s b a c h e r, B., 1973, Ocena vpliva srebrovega jodika na nevihtne oblake. Razprave XV, Ljubljana.
- Ž i t n i k, L., 1974, Velikost toče v odvisnosti od nekaterih oblakovih parametrov. Razprave XVI, Ljubljana.
- Savezni hidrometeorološki zavod, 1967, Meteorološka študija o atmosferskim uslovima pojave grada i grmljavina na području Podravine, Baranje i istočnog dela Slavonije, Beograd.

Tabela 1. Povprečna mesečna in letna pogostost dni s sodro, točo ali kombinirano

Postaja	Pojav ¹	M E S E C I												DNI letno
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Kredarica	1				0.1	2.5	2.8	3.2	1.6	1.5	0.9			12.6
	2					0.2	0.3	0.2			0.1			0.8
	3				0.4	1.5	2.6	2.4	2.2	1.6	0.6	0.3		11.6
Portorož	1	0.1			0.4	0.1	0.5	0.2		0.3	0.1	0.3	0.2	2.2
Koper	2	0.1			0.4		0.9		0.1	0.2	0.1	0.1		1.9
	3		0.3	0.1	0.2	0.2	0.2	0.3	0.4		0.2	0.2	0.4	2.5
Ljubljana	1	0.4	0.1	0.1	0.3							0.1	0.4	1.4
	2		0.1			0.4	0.7	0.6	0.7	0.1				2.6
	3		0.2	0.2	0.4	0.2	0.2	0.6	0.2		0.1		0.1	2.2
Maribor	1					0.2						0.1		0.3
	3	0.0			0.2	0.2	0.4	0.2	0.2					1.2
Murska	1	0.2	0.1		0.3	0.1	0.1	0.3				0.1	0.1	1.3
Sobota	2		0.2			0.2	0.2	0.6	0.4	0.1		0.1		1.8
	3			0.1			0.2	0.2	0.1		0.1			0.7
1 M10		0.14	0.04	0.02	0.22	0.58	0.68	0.74	0.32	0.36	0.20	0.12	0.14	3.56
2 M10		0.02	0.06	0.02	0.10	0.18	0.46	0.34	0.28	0.12	0.04	0.06		1.68
3 M20			0.10	0.08	0.32	0.42	0.72	0.74	0.56	0.32	0.20	0.10	0.10	3.84

¹ Legenda: 1 sodra 1971—1980
 2 toča 1971—1980
 3 sodra in toča 1951—1970

A TENTATIVE SURVEY OF THE FREQUENCY OF THE HAIL AND SMALL HAIL IN YUGOSLAVIA

Danilo Furlan

(Summary)

The annual frequency of hail and small hail is shown in Fig. 1 worked out in the light of the reports compiled by 143 stations for the period from 1951 to 1970. Along the coast and in its hinterland stretches the belt of maximum frequency of over 2.5 days a year. This belt includes also smaller areas in which the annual frequency is more than 5 days, whereas in the Triglav massif in the extreme northwest of Yugoslavia it exceeds 10 days. It is interesting to note, that this belt with over 2.5 days does not extend from the coast into the interior to the highest Dinaric plateaux. An exception are only the Triglav massif mentioned above and the Velebit. The next belt with an annual frequency of 2.5 to 1.5 days is followed by the third belt with the lowest frequency, less than 1.5 days. It covers primarily the upper and middle parts of most Yugoslav river basins and extends from Maribor to Gevgelija. The southern part of the Pannonian Plain and its (southern) fringe again has more days with hail and small hail, i.e. 1.5 to 2.5 days annually. This increase is due to the cold air from the north blocked by the northern ranges of the Dinaric Alps and the Rhodops in the south of the Pannonian plain.

The decisive role played by the Dinaric Alps in frequency is evident by the trend of annual isolines, which run in the NW-SE direction, i.e. in the direction of the plateaux of the Dinaric Alps.

A good half of stations report maximum frequency in July, followed by June and May. The lower the absolute altitude of the stations, the greater the probability that the maximum will occur at the end of spring or the very beginning of summer. These data were compared, it is true, for Slovenia and Eastern Croatia, but seem to be valid for all Yugoslavia.

Everything said so far applies to frequency of hail and/or small hail. A comparison of the frequency of solely hail (without small hail) during two subsequent periods (M₂₀, M₁₀) shows that during the time of the hail protection hail was more frequent than in the previous period when no hail protection was carried out.

UDK 911.3:314.7:314.92(497.12) = 863

UDC 911.3:314.7:314.92(497.12) = 20

MIGRACIJE V SR SLOVENIJO IZ DRUGIH REPUBLIK IN NARODNOSTNA SESTAVA NJENEGA PREBIVALSTVA

(kot posredni indikator števila in teritorialne razporeditve ter izvora priseljenih v SR Slovenijo
iz drugih republik in pokrajin)

Vladimir K o k o l e *

UVOD

Selitve (migracije) prebivalstva — menjava stalnega bivališča, ki se ne odvija v istem kraju (naselju) — so dandanes značilnost predvsem razlik v stopnji gospodarskega razvoja. Ljudje se selijo iz manj razvitih v bolj razvita območja, kjer so zaposlitvene možnosti v glavnem boljše. To velja tudi za SR Slovenijo, ne le za selitve znotraj republike, ampak tudi za preseljevanje iz drugih jugoslovanskih republik v SR Slovenijo. Izrazito pozitivni migracijski saldo — v zadnjem desetletju do popisa leta 1981 še poudarjen — je SR Slovenijo spremenil v izrazito priseljitveno območje in obenem, z dotokom zlasti prevladujočega mladega prebivalstva, do neke mere izboljšal tudi starostno strukturo prebivalstva in nekoliko spremenil tudi narodnostno strukturo prebivalstva v posameznih delih Slovenije.

Spričo pomena migracij za demografske in druge strukture prebivalstva prese- neča dokaj skromni obseg informacij o migracijskih tokovih, ki so — objavljene — na voljo raziskovalcem, bodisi glede obsega in smeri, bodisi glede značilnosti v selitvah udeleženega prebivalstva. To velja zlasti še za migracije iz drugih republik v SR Slovenijo. Pomemben razlog so gotovo že same operativne in metodološke težave pri zajemanju informacij. Samo SR Slovenija je imela že daljšo dobo sistematično voden register prebivalstva kot glavni informacijski vir. Sicer pa so tak sistematični, toda le periodični vir predvsem splošni popisi prebivalstva.

Objavljeni podatki o priseljenih iz drugih jugoslovanskih republik v SR Slove- nijo v popisu prebivalstva leta 1981¹ ne zajamejo specifično, kje (v kateri občini) ži- vijo priseljeni prebivalci iz posameznih republik. Na voljo pa so — po občinah — podatki v skupnem številu priseljenih iz vseh drugih republik.² Imamo pa tudi ob- javljene *po posameznih narodnostnih (etničnih) skupinah razčlenjene podatke o prebivalstvu občin v SR Sloveniji v letu popisov prebivalstva*.³ Ker je bila SR Slove-

* Dr., svetovalec direktorja, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje, Gregorčičeva 25, 61000 Ljublja- na, Yu

¹ Sumarno so objavljeni v Statističnem letopisu SR Slovenije za leto 1984, str. 74.

² V publikacijah Zavoda SR Slovenije za statistiko (revija: Statistični podatki po občinah, periodično).

³ Glej publikacijo Zavoda SR Slovenije za statistiko: Rezultati raziskovanj, št. 264, marec 1982; tu so ob- javljeni podatki za leto 1971 in 1981.

nija pred množičnimi priselitvami prebivalcev iz drugih republik (oziroma avtonomnih pokrajin) po etnični sestavi prebivalstva izrazito homogena (Slovenci z zelo lokaliziranimi, številčno šibkimi manjšinami Italijanov v Koprskem Primorju in Madžarov iz Prekmurja), pomenijo (sedanji) prebivalci drugih narodnostnih skupin priseljeno prebivalstvo, oziroma pomeni povečano število prebivalstva neslovenske narodnosti (oziroma ne-italijanske in z določeno rezervo ne-madžarske narodnosti) — vsaj v zadnjem obdobju med popisi leta 1971—1981 — tudi v načelu priseljeno prebivalstvo. Po narodnostni pripadnosti je tedaj mogoče ugotoviti (s kasneje navedenimi omejitvami pri uporabi tega podatka) izvorno območje priseljenega prebivalstva. Še zlasti, kjer živijo pripadniki teh narodov na strnjem etničnem ozemlju v eni sami republici (Črnogorci, Makedonci) ali pretežno v eni republici (»muslimani« kot etnična kategorija s srbskohrvatskim maternim jezikom, ki živijo — razen v manjšem številu še v »Sandžaku« — predvsem v SR Bosni in Hercegovini). Številki za vse priseljene iz SR Črne gore v obdobju desetih let (1971—1981) in za povečano število prebivalcev črnogorske etnične skupine — Črnogorcev — med popisom v letih 1971 in 1981 sta skoraj povsem enaki (!), zelo blizu skupaj pa sta tudi ustrezni številki za Makedonijo oziroma Makedonce. Iz teritorialne razporeditve prebivalcev neslovenske narodnosti (brez Italijanov in Madžarov), zlasti pa še iz povečanega (ali zmanjšanega) števila po občinah in regijah, dobimo razmeroma dober in zanesljiv vpogled o obsegu, lokacijskih težnjah priseljencev in dinamiki sprememb na območju SR Slovenije, zlasti za zadnje — desetletno — medpopisno obdobje. Vprašanja, ki se ob tem zastavljajo za analizo migracijskih tokov, so zlasti:

- v katera teritorialna območja v SR Sloveniji (občine, regije) so usmerjeni selitveni tokovi priseljencev različne etnične pripadnosti oziroma etničnega izvora;

- ali so znatnejše razlike v teh »namembnih« območjih glede privlačnosti za naseljevanje določene etnične kategorije;

- ali ima tak v določeno občino ali regijo (glede na etnično sestavo opredeljen) selitveni tok težnjo naraščanja ali upadanja oziroma: katera območja v SR Sloveniji so zlasti privlačna za priseljence različnih narodnosti;

- za kakšen demografski oziroma socioekonomski tip območja (občine, regije) gre pri tem;

- koliko odstopa teritorialna razporeditev prebivalstva drugih narodnosti (in zlasti prirasta v desetih letih) od razporeditve (in prirasta) avtohtonega (slovenskega oziroma italijanskega in madžarskega) prebivalstva;

- kakšna je dinamika sprememb (indeks glede na leto 1971).

Pri uporabi podatka o etnični sestavi — ki je le posredni podatek — je na mestu precejšnja previdnost, zlasti ko gre za podatke o nekaterih etničnih kategorijah.⁴

Prvi zaplet pri uporabi podatka o številu in povečanju (ali zmanjšanju) prebivalcev določene (neslovenske) narodnosti (oziroma etnične kategorije, kakor so bile uporabljene pri popisih prebivalstva) kot posrednega indikatorja o številu priseljnih oseb v SR Sloveniji, izhaja že iz narave gradiva obeh popisov prebivalstva (leta 1981 in 1971). Podatki se nanašajo na osebe, ki so 31. marca 1981 oziroma 1971 imele v kakšni od občin SR Slovenije stalno bivališče. Lahko so živele torej

⁴ Sumarni prikaz narodnostne sestave prebivalstva celotne Jugoslavije po republikah in narodnostih podan v razpravi: R. Petrović: Nacionalni sastav stanovništva; Jugoslovanski pregled, marec 1983. Obravnava tudi metodološka vprašanja. Glej zlasti še tabelo 4.

tam že od rojstva ali pa so se preselile iz druge republike šele pred kratkim; kdaj, je bilo zabeleženo v popisnici.

Podatek o narodnostni pripadnosti je, drugače kot podatki iz vitalne statistike, karakteristika, ki je odvisna od osebne izjave osebe neposredno ali pri otrocih od izjave staršev. Ni zagotovila, da ne bi mogla ista oseba ob dveh popisih dati tudi drugačno izjavo. N.pr. da se je izjavil enkrat kot n.pr. »Slovenec«, pri naslednjem popisu pa kot narodnostno neopredeljen /vsaj v treh variantah oziroma kategorijah neopredeljenosti (po členu 170 Ustave, kot »Jugoslovan« neopredeljen, ali po regionalni pripadnosti,⁵ ali pa celo kot pripadnik drugega naroda) oziroma etnične kategorije, kakor so imenovane v statističnih metodologijah/. To je pri odraslih prebivalcih na splošno najbrže le zelo redka izjema, ko gre za avtohtono slovensko prebivalstvo; manj izjemna pa, ko gre za prebivalstvo s srbskohrvatskim jezikom, ki je materni ali pogovorni jezik več etničnih skupin, med njimi tudi »muslimani« kot etnično-kulturna skupina oziroma posebna kategorija, ki je bila uvedena vobče šele ob popisu leta 1961, ki je zlasti (a ne izključno) prebivalcem SR BiH omogočila, da se niso opredelili ne kot Hrvati ne kot Srbi, čeprav je bila dana sicer tudi možnost izjaviti, da posameznik narodnostno »ni opredeljen«, a je »jugoslovanskega rodu«. To je bila (verjetno) zlasti alternativa za mlajše prebivalstvo jugoslovanskega rodu (oziroma s srbskohrvatskim jezikom).⁶

Podatki o številu pripadnikov stalnih prebivalcev posameznih občin v SR Sloveniji se nanašajo na datum popisa. To ne pomeni avtomatično, da gre pri prebivalcih, ki glede na narodnostno pripadnost niso avtohtoni, da so se priselili — ko so prišli v SR Slovenijo — prav v tisto občino. Tja so se lahko priselili tudi kdajkoli iz kakšne druge občine v SR Sloveniji. Vsekakor pa prisotnost določenega števila oseb neavtohtonega porekla pomeni, da je tista občina pač nudila pogoje, ki so privlačili k naselitvi. Ena občina bolj, druga manj. Dolgoročno gledano torej podatek o teritorialni razporeditvi priseljenih (neavtohtonih) le nakazuje, katere občine ali regije so predvsem privlačne.

Teritorialna razporeditev pripadnikov posameznih narodov in narodnosti

Število Hrvatov je bilo ob popisu leta 1981 večje od števila kateregakoli drugega naroda, poleg Slovencev seveda. Znašalo je 55.625 in se je v prejšnjem desetletju povečalo za 12.968 (od 42.657 leta 1971). Predstavljalo je leta 1981 skoraj tri odstotke prebivalstva SR Slovenije (2,94%; leta 1971 pa 2,47%).

Število prebivalcev, ki so živeli ob popisu leta 1981 v SR Sloveniji in so se tja priselili iz SR Hrvatske, je znašalo 48.745. Število priseljenih v obdobju od popisa leta 1971 se je povečalo za 16.520 (ali povprečno za 1.652 letno). Število priseljenih iz SR Hrvatske je bilo tedaj večje od povečanja števila v Sloveniji živečih Hrvatov (1.297 povprečno na leto). Iz SR Hrvatske se je očitno priseljevalo tudi prebivalstvo drugih narodnosti; najbrž predvsem Srbi (Lika, Slavonija), verjetno pa tudi tam živeči Slovenci in pa Italijani iz Istre.

⁵ V tem primeru je mogoče teritorialno sicer ugotoviti izvor, ne pa povsem specifične narodnosti.

⁶ O problemih v zvezi z uporabo podatkov o narodnostni sestavi prebivalstva iz popisov prebivalstva, zlasti primerjavah med dvema popisoma, glej zlasti še prispevek: R. Genorio, V. Klemenčič, A. Stergarr: Vprašanje okrog interpretacije rezultatov popisa prebivalstva po narodnosti leta 1981; Razprave in gradivo Zavoda SRS za statistiko, december, 1983, št. 16, str. 147—156.

Teritorialna razporeditev prebivalstva hrvatske narodnosti v SR Sloveniji je bolj enakomerna kot pri drugih narodnostih in na splošno podobnejša razporeditvi celotnega prebivalstva SR Slovenije. Relativna koncentracija v Ljubljani⁷ ni tako izrazito poudarjena (21,3% vseh Hrvatov v SR Sloveniji proti 13,6 preb. Slovenije). Delež hrvatskega prebivalstva po občinah in regijah je izrazito nizek tam, kjer je nizek tudi delež v SR Sloveniji živečih narodnosti iz drugih republik; in obratno, visok tam, kjer sta število in delež tega prebivalstva visoka. To je razumljivo, ker so predstavljali Hrvati sami tretjino vsega neslovenskega prebivalstva v SR Sloveniji. leta 1981! Značilen je zlasti relativno zelo visok delež Hrvatov v obmejnih občinah (Kočevska, Dolenjska, Spod. Posavje, Posotelje). Del teh selitev je očitno posledica porok čez republiško mejo. Vsekakor je obmejni pas tudi zelo pomembno območje doseljavanja iz SR Hrvatske in ne le predvsem v regionalne aglomeracije oziroma izrazito industrializirane občine, kot pri drugih narodnostih. Splošni vtis je, da ima delež hrvatskega prebivalstva v posameznih regijah težnjo k izenačitvi z deleži celotnega prebivalstva od totalov za SR Slovenijo. Znatneje zaostaja le v Pomurju in na Koroškem (visok indeks pa kaže, da se krepi!) in izrazito presega delež celotnega prebivalstva v obalno-kraški regiji, kjer pa se relativno znižuje.

Prebivalcev SR Slovenije, ki so se ob popisu leta 1981 opredelili kot *S r b i*, je bilo 42.182, to je bistveno več kot leta 1971, ko jih je bilo 20.521. Povečanje za 21.661 prebivalcev srbske narodnosti da indeks 206. Priseljevalo pa se je očitno ne le iz SR Srbije, ampak tudi še iz drugih republik. Popis namreč izkazuje za isto desetletje skupaj 12.267 priseljenih iz SR Srbije v celoti, oziroma 8.967 iz »ožje Srbije« (zunaj obeh avtonomnih pokrajin). Iz Vojvodine se je še posebej priselilo 2.453 prebivalcev. Približno tretjina srbskega prebivalstva v SR Sloveniji, verjetno pa še več, se je torej priselilo iz drugih republik, verjetno predvsem iz Bosne in Hercegovine, delno pa tudi lahko iz drugih republik, kjer živi srbsko prebivalstvo, zlasti iz Hrvatske (Lika, Slavonija). Spričo 1.639 priseljenih iz AP Kosovo (zlasti njenih zahodnih, daleč pretežno albanskih območij) je verjetno, da je le okoli 60–65% srbskega prebivalstva prišlo neposredno iz ožje Srbije in AP Vojvodine.

Razporeditev srbskega prebivalstva pa je za oceno migracijskih gibanj pomembno zlasti zato, ker gre za najbolj številno narodnost med priseljenimi. Izstopa močna koncentracija v osrednjeslovenski regiji (44,7%) in težnja k večanju tega deleža, predvsem v petih ljubljanskih občinah. Delež Srbov v SR Sloveniji je nadpoprečen še v gorenjski, zasavski in obalno-kraški regiji, vendar tam v primerjavi z letom 1971 ni narastel (indeks povečanja je rahlo podpoprečen), razen v zasavski. Delež Srbov za celjsko regijo je ostal podpoprečen, toda ob indeksu rasti števila 272 je precej porastel v celjski in zlasti v velenjski občini. V drugih regijah se je delež leta 1981 rahlo ali celo opazno zmanjšal in so indeksi rasti tudi seveda precej nižji od poprečnega za vso SR Slovenijo. Zelo nizki so deleži srbskega prebivalstva v pomurski regiji in vobče v štajerskih občinah, razen v občinah Maribor, Celje in Velenje.

Prebivalstvo, ki je ob popisih 1971 in 1981 opredelilo svojo narodnostno pripadnost kot (kulturno-etnično) »*m u s l i m a n s k o*« (skupaj 13.425), je leta 1971 sestavljalo le 0,19% prebivalstva SR Slovenije (skupaj 3.231), toda leta 1981 že 0,71%. Povečalo se je za 10.194, kar da indeks 416, ki je neprimerno večji kot za

⁷ Z Ljubljano je v sledečem tekstu mišljeno območje petih ljubljanskih občin!

povečanje števila katerekoli druge narodnosti. Domnevati smemo, da se je po ogromni večini priselilo iz Bosne in Hercegovine.

Teritorialna razporeditev »muslimanov« v SR Sloveniji leta 1971 in 1981 kaže na težišča naseljevanja tega prebivalstva in na težnje v desetletnem obdobju. Poudarjena je koncentracija — stabilna skozi vsa desetletja — v osrednjeslovenski regiji, predvsem na območju petih ljubljanskih občin samih (2/5 vseh). Dalje, izredno sta močna in visoka deleža tega prebivalstva v obeh najbolj industrializiranih občinah: Jesenice in Titovo Velenje (leta 1981 kar četrtnina vseh »muslimanov«), pa tudi v gorenjski regiji na sploh. Sicer so edino območje z znatnejšo koncentracijo le še tri obalne občine. Drugače gre za manjše številke in mnogo skromnejše deleže, posebej še na Štajerskem (razen Velenja seveda) in dosti manj v Pomurju. To velja tudi za občine z regionalnimi središči! Kaže, da predvsem industrijska zaposlitev — in tista v gradbeništvu in komunali — privlači prebivalstvo, ki se označuje kot »muslimani«. Omembe vredno je pa tudi, da so indeksi sicer v občinah, kjer ni večjih mest in niso izrazito industrializirane, po večini zelo visoki. Seveda so takšni zato, ker so številke za leto 1971 zelo nizke! Kaže se pa, da ima njihov urbani in zlasti industrijski razvoj posledico v naglem povečevanju tega prebivalstva, kot kažejo zelo visoki indeksi. Ob dolgoročnejšem procesu doseljevanja v bodočnosti je tedaj kasneje pričakovati bolj enakomerno teritorialno razporeditev po Sloveniji.

Število Črnogorcev, živčih leta 1981 v SR Sloveniji, je komaj preseglo tri tisoč (3.217). Od leta 1971—1979 se je povečalo za 1.239 ali 63%. To je približno toliko, kolikor je znašalo v tem desetletju število neto priseljenih iz SR Črne gore (1.207 oseb). Z veliko verjetnostjo moremo torej ugotoviti, da se Črnogorci priseljujejo v Slovenijo predvsem iz same Črne gore.

Teritorialna razporeditev črnogorskega prebivalstva v SR Sloveniji pokaže leta 1981 visoko koncentracijo v osrednjeslovenski regiji (42,9% vseh Črnogorcev, živčih v SR Sloveniji) in predvsem v petih ljubljanskih občinah (dobra tretjina vseh), z izrazito težnjo povečevanja deleža. Relativno še mnogo bolj pa sta izrazita visok delež in težnja k povečanju v gorenjski regiji (z 20,2% vsega črnogorskega prebivalstva), predvsem v občini Kranj, ne pa toliko v občini Jesenice. Glede na razporeditev celotnega prebivalstva je delež črnogorskega v vseh drugih regijah podpoprečen (razen v obalnokraški); predvsem je nizek v vzhodni Sloveniji in Posavju, kjer se je absolutno število dejansko zmanjšalo. Deleži prirasta za to etnično kategorijo so tudi manjši od deleža za samo število, kar kaže na nadaljnjo težnjo k relativnemu zmanjševanju deleža ali celo stagnaciji števila Črnogorcev v teh regijah. Območje koncentracije sta tedaj Ljubljana in Gorenjska (nič manj kot 71% vsega porasta števila v obdobju 1971—1981). Z izjemo Maribora ter obalno-kraške in celjske regije (zaradi Velenja predvsem) se število ni povečalo za več kot 50 oseb.

Prebivalci SR Slovenije, ki so se leta 1981 opredelili kot Makedonci (3.288 oseb), sestavljajo le 0,17% vsega prebivalstva republike. V obdobju 1971—1981 pa se je njihovo število vendarle znatno povečalo (1971: 1.613), za 1.675 oseb, kar da indeks 204.

Podatki popisa iz leta 1981 so pokazali, da se je v istem obdobju iz SR Makedonije priselilo v SR Slovenijo skupaj 1.752 oseb. To je le nekaj več od povečanega števila prebivalstva makedonske narodnosti (1.675). Ker SR Makedonija narodnostno ni tako homogena kot n.pr. SR Črna gora — znaten je namreč delež zlasti

albanskega prebivalstva — vsi priseljeni najbrž niso bili samo Makedonci. Zaradi razmeroma nizkih števil za priseljence albanske narodnosti nasploh, smemo upravičeno šteti, da so priseljeni iz SR Makedonije v veliki večini vendarle makedonske narodnosti.

Teritorialna razporeditev Makedoncev, živečih v SR Sloveniji, kaže na enako močno koncentracijo v osrednjeslovenski (36,2%) in zlasti gorenjski (24,8%) regiji kakor za razporeditev Črnogorcev. Prav tako je delež nadpoprečen edinole še v obalno-kraški regiji. Le v teh regijah je indeks povečanja števila Makedoncev tudi nadpoprečen (čez 204). To kaže, da se koncentracija v teh območjih nadaljuje oziroma povečuje. Isto pokažejo še zgovorneje podatki o odstotku povečanja števila Makedoncev od vsega porasta (1.675) za to etnično kategorijo v desetletju 1971—1981. Kar 30,8% je odpadlo na gorenjsko regijo in 41,3% na osrednjeslovensko. Zato je bilo povečanje v drugih regijah skromno, nekaj deset oseb, le v celjski in podravski nekaj čez sto. V občinah brez večjih središč gre le za posameznike.

A l b a n c i so leta 1981 sestavljali le 0,1% prebivalstva SR Slovenije (leta 1971 0,08%). Število se je povečalo le za 704 (indeks 155); od 1.281 na 1.985, torej za 55%. Teritorialna razporeditev albanskega prebivalstva v SR Sloveniji ne kaže pretirane koncentracije v ljubljanskih občinah (le četrтина), oziroma v ljubljanski regiji, četudi je delež večji od poprečka celotne populacije. Predvsem pa delež albanskega prebivalstva ne izstopa v sicer izrazito migracijskih občinah, v ljubljanskih občinah pa se je celo opazno zmanjšal, izrazito pa se je povečal v mariborskih. V številnih občinah, zlasti na Štajerskem in Primorskem (izven Obale) pa se je število Albancev celo zmanjšalo. Razen v Kranju, Celju in Mariboru, torej v večjih mesecih (v desetletnem obdobju odpade na te tri kar polovica vsega porasta!), so deleži albanskega prebivalstva od totala SRS za prebivalce albanske narodnosti izrazito nizki. Padec njihovega števila v industrijski občini Jesenice pa tudi kaže, da pritegujejo priseljence albanske narodnosti pretežno večje urbane aglomeracije.

Prebivalstvo m a d ž a r s k e i n i t a l i j a n s k e n a r o d n o s t i je v SR Sloéneniji v ozko lokaliziranih območjih (obalna mesta in vzhodni del Pomurja) avtohtono prebivalstvo in pri povečanju ali zmanjšanju števila prebivalcev teh dveh narodnostih ne gre za medrepubliške migracije. Delno so lahko izjema Madžari zaradi priseljevanja iz Vojvodine. Toda številke za vse občine izven Prekmurja so tako nizke, da gre v glavnem le za posameznike in še to pretežno le v občinah z večjimi mesti. Številka za leto 1981 presega 50 le v treh občinah (Ljubljana, Maribor, Celje). Število Madžarov izven Prekmurja se v celoti ni povečalo več kot za 176. Eventualni priliv iz Vojvodine je moral biti — kot sado — vsekakor minimalen. Število Italijanov tudi nazaduje in jih je izven treh obalnih občin zelo malo (1981 le 286, od tega 116 v goriški regiji in sežanski občini).⁸

V s e d r u g e n a r o d n o s t i s k u p a j — popisa za leti 1971 in 1981 sta poleg obravnavanih razlikovala še druge narode: Avstrijce, Bolgare, Čehe, Grke, Žide, Nemce, Poljake, Rome, Romune, Ruse, Rusine, Slovake, Turke, Ukrajince, Vlahe in še vse druge narode skupaj. Vseh pripadnikov teh narodov je bilo v SR Sloveniji leta 1981 le 4.123, leta 1971 pa 3.555. Število se je, skupaj vzeto, povečalo le za 568, kar da indeks 116. Indeksi po regijah znatno odstopajo le izjemno in

⁸ Glede števila, ki je za leto 1981 očitno prenizko, glej diskusijo v razpravi: Genorio-Klemenčič-Stergar: op. cit., str. 152—153.

številke za prirast ali padec so največ nekaj deset. Poleg petih ljubljanskih občin, kjer je indeks le rahlo višji, so izjema še Novo mesto, Črnomelj in Kočevje, kjer gre za skoraj 500 ljudi in so indeksi izjemno visoki. Izjemno nizek je indeks v občini Murska Sobota. Tu gre očitno le za premike Romov, ki jih je med temi kategorijami največ, leta 1981 kar 1.436 in je njihovo število izrazilo naraslo, za 458 v desetih letih. Kjer gre pri posameznih od teh narodnostnih grup za znatnejše povečanje — praktično le pri Romih — je zelo verjetno, da gre za dejanske priselitve v posamezne občine ali regije; toda ne nujno neposredno iz drugih republik, kjer sicer živijo mnoge teh narodnosti v večjem številu (predvsem v Vojvodini). Pri selitvenih tokovih v SR Slovenijo pa v vsakem primeru pomenijo številke zelo malo.

Narodnostno neopredeljeno prebivalstvo

Že po metodologiji za popis prebivalstva leta 1953 in kasneje (1971 in 1981) so se posamezne osebe jugoslovanskega rodu glede na narodnostno (etnično) pripadnost lahko opredelile tudi izven ustaljenih oziroma priznanih skupin kot »Jugoslovani — neopredeljeni«. Po metodologiji popisa 1971 so bili spet »Jugoslovani« kot ena od treh skupin za tiste, ki se narodnostno niso opredelili, enako pri popisu leta 1981. Gre tedaj za slovansko (srbskohrvatsko govoreče) prebivalstvo, ki se ni hotelo opredeliti n.pr. ne za Hrvate, Slovence, Srbe itd., pa tudi ne za Muslimane (v smislu etnične skupine). V Bosni in Hercegovini je namreč število leta 1981 živečih »Jugoslovancev« relativno največje. Kaže, da gre predvsem za prebivalstvo iz te republike, od koder je prihajalo v obdobju 1971—1981 največ priseljencev. Prihajali pa so predvsem iz narodnostno zelo mešane severne Bosne, kjer je opredelitev »Jugoslovane« subjektivno veliko verjetnejša. Tudi več direktnih in indirektnih (izvedenih) kazalcev za leto 1981 v SR Sloveniji kaže »Jugoslovane« kaže na to. Predvsem kaže na to zelo visok indeks povečanja števila od leta 1971 (okrog 400) tako za »muslimane« kot za »Jugoslovane«! Tudi skupno število za obe skupini leta 1981, okrog 40 tisoč, je blizu številu do leta 1981 priseljenih iz SR Bosne in Hercegovine (35.530), zlasti za obdobje 1971—1981: razlika v številu priseljenih iz SR BiH — 21.892 — je tudi le nekaj manjša od skupnega povečanja pripadnikov obeh kategorij (Muslimani, Jugoslovani) v istem obdobju, ki so leta 1981 še živeli v SR Sloveniji (to je: $10.194 + 19.519 = 29.713$). Deloma pa gre očitno tudi za narodnostno sicer neopredeljeno slovansko prebivalstvo iz drugih republik.

Teritorialna razporeditev »Jugoslovancev« po občinah in regijah SR Slovenije v letu 1981 je podobna kot pri Muslimanih, toda ne čisto identična. »Jugoslovani« so manj izrazito koncentrirani v Ljubljani (5 občin skupaj 30,6% vseh v SR Sloveniji) oziroma v osrednjeslovenski regiji (36,1%). Izrazito je delež »Jugoslovancev« močan v obalno-kraški regiji, pa tudi v podravski, spodnje posavski in dolenski regiji je izrazito večji kot delež Muslimanov. Zelo verjetno je, da gre tu tudi za prebivalstvo iz sosednje Hrvaške (zlasti Istre!) ali tudi iz drugih delov Jugoslavije in ne izključno iz Bosne in Hercegovine.

Število prebivalstva, ki je svojo narodnostno pripadnost označilo po 170. členu Ustave SFRJ, je ostalo ob obeh popisnih letih skoraj enako, leta 1981 2.975, indeks 97. Pač pa je v tem desetletju prišlo do zelo opaznih sprememb v teritorialni razporeditvi, saj je leta 1981 postala ta bolj enakomerna in bolj skladna z razporeditvijo vsega neavtohtonega prebivalstva v SR Sloveniji.

Sklepati o teritorialnem poreklu tega prebivalstva, je bolj tvegano kot za ono z določeno deklarirano narodnostjo. Lahko gre tudi za Slovence, ki so se tako opredelili in se tedaj vobče niso priselili. Skupno je temu prebivalstvu le to, da se narodnostno ni opredelilo.

Prebivalstva, ki se je opredelilo po »regionalni pripadnosti« je sorazmerno malo glede na celotno prebivalstvo SR Slovenije (0,16% v letu 1971 in 0,21% v letu 1981). Toda v desetletju 1971—1981 se je povečalo za skoraj polovico (za 1.313, od 2.705 na 4.018; kar da indeks 149), kar je več od možnega naravnega prirasta. Njihova teritorialna razporeditev je bližnja razporeditvi celotnega prebivalstva republike, kakor pa večini narodnostnih skupin. Zajame pa ta skupina seveda lahko tudi (avtohtone) Slovence. Različni indeksi rasti namreč kažejo, da so premiki v razporeditvi v glavnem zmerni. Močan priliv v gorenjski regiji in v občini Velenje — izrazito imigracijskih območjih — vsekakor kaže, da je povečanje v zvezi z imigracijami v Slovenijo! Domnevno gre za prebivalstvo iz tistih območij (regij ali republik oziroma pokrajin) Jugoslavije, kjer je problem nacionalne identifikacije prebivalstva težavnejši; najverjetneje je to BiH ali pa Istra.

Pri narodnostno neopredeljenih je zelo verjetno, da pretežno vsekakor ne gre za Slovence, pri katerih je zavest o narodni identiteti zelo izrazita. Precejšnja je verjetnost, da gre pri teh osebah iz širše skupine »narodnostno se niso opredelili« (ki zajema še »Jugoslovane« in one, ki so se opredelili po regionalni pripadnosti) za osebe, katerih materin jezik ni eden od južnoslovanskih jezikov, a se niso hoteli opredeliti za določeno narodnostno kategorijo. Morda gre tudi za otroke iz narodnostno mešanih zakonov, ki jih starši niso hoteli določneje opredeliti.

Regionalne težnje naseljevanja v SR Sloveniji

Na kraju se sprašujemo še o relativni vlogi, ki jo imajo posamezne narodnosti v sestavi neavtohtonega prebivalstva v posameznih občinah in regijah. To je, kje je več priseljenih iz določenega etničnega območja v Jugoslaviji v primerjavi z drugimi. Gre za podatek o deležu prebivalstva določene etnične kategorije, oziroma o povečanju njihovega števila v obdobju 1971—1981 od totala za pripadnike vseh neslovenskih etničnih kategorij v posamezni občini oziroma regiji. Kot total pa vzamemo — tudi spričo omejene vrednosti indikatorja etnične sestave — samo total za sledeče etnične kategorije: Hrvati, Srbi, Muslimani, Makedonci, Črnogorci, Albanci in »Jugoslovani«. Prvič zato, ker pripadniki teh kategorij sestavljajo v vseh občinah ogromno večino »neavtohtonega« prebivalstva (Italijane in v glavnem tudi Madžare moramo že tako in tako šteti za avtohtono prebivalstvo). Drugič pa zato, ker je teritorialni izvor za nekatere etnične kategorije iz popisnih podatkov (zlasti za one opredeljene po 170. členu Ustave in za one po »regionalni pripadnosti«) nemogoče točneje opredeliti. Gre tudi za neprimerno manjše številke, zlasti pri povečanju (oziroma zmanjšanju) števila pripadnikov posameznih etničnih kategorij. Za ilustracijo relativnih teženj smo vzeli podatek o povečanju števila pripadnikov zgoraj naštetih etničnih kategorij v obdobju 1971 do 1981, ki bolj kot zgolj celotno število v letu 1981 kaže na tendenco v najnovejšem obdobju.

Tabela 1 kaže, da so med regijami kar opazne razlike, ki se kažejo tudi v odstopenju regionalnih deležev za posamezne etnične kategorije od skupnega deleža za SR Slovenijo.

Tabela 1: Delež povečanega števila posameznih narodnostnih skupin od totala za SR Slovenijo oziroma za regije

Regije	Narodi oz. narodnosti	Črnogorci	Hrvati	Makedonci	Srbi	Muslimani	Albanci	»Jugoslovani«
SR Slovenija		1,8	19,1	2,5	31,9	15,0	1,0	28,7
Goriška		0,8	12,3	2,5	32,8	10,0	—	41,3
Obalno-kraška		1,1	21,6	2,0	24,4	20,6	1,0	39,4
Notranjska		—	21,7	—	30,8	9,8	2,3	35,4
Gorenjska		4,4	13,1	5,9	29,5	28,6	1,0	17,5
Osrednjeslovenska		2,3	13,5	2,5	40,2	15,2	0,5	25,8
Zasavska		1,0	8,1	0,5	30,5	39,2	2,0	18,7
Dolenjska		1,2	44,1	1,2	23,5	4,9	0,5	24,6
Posavska		—	46,9	—	8,8	6,5	—	37,8
Celjska		1,1	28,1	1,3	28,8	17,1	1,6	22,0
Koroška		1,0	36,5	1,6	38,8	10,9	—	11,2
Podravska		1,0	8,4	2,5	19,7	5,1	4,3	59,0
Pomurska		—	64,9	—	6,5	0,3	1,2	27,1

Tabela kaže, da so bili med 67.960 pripadniki etničnih kategorij, ki jih je bilo v posameznih regijah leta 1981 več kot leta 1971, najbolj številni Srbi, z 31,9% od totala povečanja za SR Slovenijo. Druga najmočnejša skupina so bili »Jugoslovani« z 28,7%. Nato sledijo Hrvati z 19,1% in Muslimani s 15,0%. Vse tri druge kategorije (Makedonci, Črnogorci in Albanci) so zajele le 5,3%.

Tabela povzema situacijo glede teritorialne razporeditve prirasta števila pripadnikov omenjenih etničnih kategorij za vsako posebej, obenem pa nakazuje ponekod tudi znatna odstopanja na ravni regij. Med številčno manj številnimi etničnimi kategorijami izrazito pokaže relativno dosti večji delež prirasta na regionalni ravni pri Črnogorcih v gorenjski in osrednjeslovenski regiji, pri Makedoncih pa v osrednjeslovenski regiji, sicer pa po drugih regijah manjše odstopanje od poprečka SR Slovenije navzdol. Pri Albancih je — spričo še manjšega števila — relativno veliko povečanje v podravske regiji manj značilno, bolj pa zmanjšanje števila nasploh v nekaterih regijah! Med štirimi kategorijami z visokimi številskimi za prirast oziroma močnimi deleži (glej zgoraj) so pri posameznih izrazite regionalne posebnosti. Srbi so bili (v totalu vseh obravnavanih kategorij) relativno po regionalnem deležu prirasta najmočnejša narodnostna skupina le v štirih od vseh 12 regij, vsekakor v populacijsko najmočnejših, sicer pa so bili v petih regijah šele druga in v treh celo šele tretja najmočnejša skupina; izjemno nizek pa je bil delež povečanja srbskega prebivalstva v pomurski in posavski regiji, razmeroma nizek pa tudi v podravske, torej v relativno slabše razvitih območjih! Povečanje števila Hrvatov v tem desetletnem obdobju (po absolutnem številu šele tretje najmočnejše skupine) je od poprečnega deleža (19,1 za SR Slovenijo) izrazito odstopalo navzdol v zasavski in podravske regiji, navzgor pa v celjski, dolenjski in posavski regiji, zlasti pa v pomurski (skoraj 2/3 vsega po-

večanja!). Izrazito podpoprečen je bil zlasti še delež v petih ljubljanskih občinah. Ponovno se pokaže privlačnost območij ob meji s SR Hrvatsko in relativno manjša privlačnost »starih« industrijskih območij pa tudi Ljubljane. Povečanje števila »Jugoslovanov« (v povečanem številu druge najmočnejše skupine z 29% od vseh) je predstavljalo kar v štirih regijah najmočnejši, v štirih pa drugi najmočnejši kontingent. Znatno nadpoprečno močan je bil delež v obeh primorskih regijah, izjemno visok (59%) pa le v podravski regiji (kjer je bil pa delež »muslimanov« izjemno nizek!). Delež povečanja števila Muslimanov (na ravni republike s 15% šele na četrtem mestu) je bil izjemno visok v gorenjski in zlasti zasavski regiji (v obeh je bil pa delež »Jugoslovanov« daleč pod poprečjem!), izjemno nizek pa v podravski. V pomurski regiji pa vobče ni prišlo do povečanja! Ta sorazmerja potrjujejo domnevo, da gre pri obeh etničnih kategorijah v glavnem za prebivalstvo iz SR Bosne in Hercegovine, posredno pa kaže na to tudi podatek, da obe kategoriji predstavljata blizu polovice vsega povečanja, kar je približno toliko, kolikor je bilo leta 1983 — za katero imamo podrobne in direktne podatke — priseljenih v SR Slovenijo samo iz te republike. Pri obeh kategorijah je skupni delež bistveno nižji (od poprečnega za SR Slovenijo — 43,7%) v pomurski regiji, dolenski in zlasti koroški regiji. Pri podatkih za podravsko regijo je vsekakor treba upoštevati, da je bil v tej regiji (praktično v sedanjih mariborskih občinah) zabeležen izjemno velik porast števila oseb, kjer narodnostna pripadnost ni bila znana (te kategorije pa tu nismo upoštevali!).

Skupne značilnosti analize o dinamiki števila pripadnikov posameznih od sedmih etničnih kategorij — z vidika priseljevanja v posamezne regije v SR Sloveniji — je mogoče strniti v nekaj splošnih potez:

- deleži povečanja posameznih kategorij se od regije do regije precej razlikujejo, kar kaže, da so tokovi iz posameznih etničnih območij Jugoslavije v SR Slovenijo različno razvejajo;

- samo v nekaterih regijah je očitna zelo izrazita težnja nadpoprečno močnega dotoka iz nekega (izvornega) etničnega območja: npr. Črnogorcev in Makedoncev v gorenjsko in osrednjeslovensko regijo; Hrvatov v pomursko, pa tudi v posavsko in dolensko regijo, Albancev v podravsko, »muslimanov« v zasavsko regijo;

- četudi je očitna diferenciacija med regijami, ne moremo reči, da bi bile posamezne regije izrazito navezane na dotok samo iz določenega etničnega (izvornega) območja, vsaj ne v novejšem, polpreteklem obdobju 1971—1981.

Analiza narodnostne sestave prebivalstva v posameznih občinah in regijah SR Slovenije z vidika imigracij je še v teku. Zahtevnejši statistično analitični postopki in zlasti konfrontacija s podatki o socioekonomski strukturi bodo šele pokazali tudi (eventualne) globlje vzročne povezave, ki jih je naša začetna raziskava le nakazala.

* V legendi pomenijo arabske številke regije, rimske številke pa posamezne kazalce.

Regije: 1 — severnoprimska, 2 — obalnodravska, 3 — notranjska, 4 — gorenjska, 5 — osrednjeslovenska, 6 — zasavska, 7 — dolenska, 8 — posavska, 9 — celjska, 10 — koroška, 11 — podravska, 12 — pomurska

Kazalci: I. — število leta 1971, II. — število leta 1981, III. — razlika 1971—1981, IV. — indeks 1981/1971, V. — odstotek regije od celotnega povečanja (razlike) za SRS, VI. — delež regije od števila za SRS leta 1971, VII. — delež regije od števila za SRS leta 1981, VIII. — delež celotnega prebivalstva regije leta 1981 od totala za SR Slovenijo (samo pri h).

Tabela 2: Razporeditev pripadnikov posameznih narodov oz. narodnosti po regijah SR Slovenije*

a) Srbi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
I.	997	1729	1106	2520	7875	331	1015	598	1411	202	2388	349
II.	1724	3334	1635	5079	18850	792	1760	734	3841	631	3398	408
III.	724	1605	529	2559	10975	461	745	136	2430	429	1010	59
IV.	173	193	148	202	239	239	173	123	272	312	142	117
V.	3,4	7,4	2,4	11,8	50,6	2,1	3,4	0,6	11,2	2,0	4,7	0,3
VI.	4,9	8,4	5,4	12,2	38,4	1,6	4,9	2,9	6,9	1,0	11,6	1,7
VII.	4,1	7,9	3,9	12,0	44,7	1,9	4,2	1,7	9,1	1,5	8,1	0,9

b) Hrvati

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
I.	628	7373	919	2714	12072	842	1647	1226	4897	546	8262	1578
II.	901	8793	1293	3851	15752	965	3043	1954	7255	950	8692	2169
III.	273	1420	374	1137	3680	123	1396	828	2358	404	430	591
IV.	143	119	141	142	129	114	185	159	148	174	105	137
V.	2,1	11,0	2,9	8,8	28,4	0,9	10,8	6,4	18,2	3,1	3,3	4,5
VI.	1,5	17,3	2,2	6,4	28,3	2,0	3,9	2,9	11,5	1,3	19,4	3,7
VII.	1,6	15,8	2,3	6,9	28,3	1,7	5,4	3,5	13,0	1,7	15,6	3,9

c) Makedonci:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
I.	80	64	85	299	498	18	67	58	128	16	258	42
II.	135	196	81	815	1190	25	75	65	234	34	384	55
III.	55	132	-4	516	692	7	8	7	106	18	126	13
IV.	169	306	95	273	239	139	112	112	183	213	149	131
V.	3,3	7,9	~	30,8	41,3	0,4	0,5	0,4	6,3	1,1	7,5	0,8
V.	3,3	7,9	~	30,8	41,3	0,4	0,5	0,4	6,3	1,1	7,5	0,8
VI.	5,0	4,0	5,3	18,5	30,9	2,3	4,1	3,6	7,9	1,0	16,0	2,3
VII.	4,1	6,0	2,5	24,8	36,2	0,8	2,3	2,0	7,1	1,0	11,7	1,7

č) Črnogorci:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
I.	114	142	92	266	746	28	78	66	110	14	271	51
II.	132	212	49	651	1379	43	115	47	199	25	332	33
III.	18	70	-47	385	633	15	37	-19	89	11	51	-18
IV.	116	149	56	245	185	154	147	71	181	179	123	65
V.	1,5	5,6	~	31,1	51,1	1,2	3,0	~	7,2	0,9	4,1	~
VI.	5,8	7,2	4,7	13,4	37,7	1,4	3,9	3,3	5,6	0,7	13,7	2,6
VII.	4,1	6,6	1,5	20,2	42,9	1,3	3,6	1,5	6,2	0,8	10,3	1,0

d) »Jugoslovani«

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
I.	526	586	240	578	2356	144	307	253	399	118	1062	440
II.	1171	3147	849	2089	9400	427	1084	840	2251	242	4077	687
III.	915	2561	609	1511	7044	283	777	587	1852	124	3015	247
IV.	457	543	353	361	399	297	357	335	564	205	383	156
V.	4,7	13,1	3,1	7,7	36,1	1,4	4,0	3,0	9,5	0,6	15,4	1,3
VI.	3,8	8,7	3,6	8,6	34,9	2,1	4,6	3,8	5,9	1,7	15,5	6,5
VII.	4,5	12,0	3,2	8,0	35,8	1,6	4,1	3,2	8,6	0,9	15,5	2,6

e) Muslimani

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
I.	102	254	76	744	1302	103	72	24	236	9	97	12
II.	329	948	244	3221	5456	695	228	125	1671	130	357	15
III.	227	694	168	2477	4154	592	156	101	1435	121	260	3
IV.	323	373	321	432	419	674	317	520	708	1444	368	125
V.	2,2	6,9	1,6	24,3	40,7	5,8	1,5	1,0	14,1	1,2	2,6	0,0
VI.	3,2	7,9	2,4	23,0	40,3	3,2	2,2	0,7	7,3	0,3	3,0	0,4
VII.	2,5	7,1	1,8	24,1	40,6	5,2	1,7	0,9	12,4	0,9	2,7	0,1
VII.	2,5	7,1	1,8	24,1	40,6	5,2	1,7	0,9	12,4	0,9	2,7	0,1

f) Albanci

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
I.	111	71	12	163	485	10	55	35	134	45	106	41
II.	96	135	52	251	538	40	71	26	265	14	326	52
III.	-15	64	40	88	153	30	16	-9	131	-31	220	11
IV.	86	190	433	154	111	400	129	74	198	31	307	127
V.	~	9,0	5,7	12,5	21,7	4,3	2,3	~	18,6	~	31,3	1,6
VI.	8,7	5,5	0,9	12,7	37,9	0,8	4,3	2,7	10,5	3,5	8,3	3,2
VII.	4,8	6,8	2,6	12,6	27,1	2,0	3,6	1,3	13,3	0,7	16,7	2,6

g) neznano

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
I.	143	266	43	1242	2769	77	100	70	358	76	608	212
II.	275	554	107	1335	2885	317	378	416	922	190	2915	369
III.	132	288	64	1093	2116	240	278	346	564	114	2307	157
IV.	192	208	249	551	375	412	378	594	257	250	479	174
V.	1,3	3,8	0,8	14,2	27,6	3,1	3,6	4,5	7,4	1,5	30,1	2,0
VI.	4,8	9,0	1,5	8,2	25,9	2,6	3,4	2,4	12,1	2,6	20,5	7,2
VII.	2,6	5,2	1,0	12,6	27,1	3,0	3,6	3,9	8,7	1,8	27,4	3,5

h) Vse »neavtohtono« prebivalstvo živeče v SR Sloveniji (vsi razen Slovencev, Madžarov, Italijanov in Avstrijcev)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
I.	2668	11170	3097	9162	29201	1837	3837	2565	8288	1153	13877	3496
II.	5098	18258	4621	19065	59094	3540	7516	4527	17584	2355	21530	4380
III.	2430	7088	1524	9903	29893	1703	3679	1962	9296	1202	7653	889
IV.	191	163	149	208	202	192	195	176	212	204	155	125
V.	3,13	9,14	1,97	12,78	38,57	2,20	4,75	2,52	11,99	1,55	9,87	1,14
VI.	2,96	12,41	3,44	10,18	32,43	2,04	4,26	2,85	9,20	1,28	15,41	3,88
VII.	3,04	10,90	2,76	11,38	35,27	2,11	4,49	2,70	10,49	1,41	12,85	2,61
VIII.	6,25	4,92	2,62	9,47	24,85	2,45	5,20	3,82	12,89	3,69	15,93	6,89

**MIGRATIONS TO SLOVENIA FROM OTHER YUGOSLAV REPUBLICS
DURING THE 1971—1981 DECADE AS DEMONSTRATED BY THE
CHANGES IN THE ETHNICAL STRUCTURE OF ITS POPULATION**

Vladimir K o k o l e

(Summary)

Net migrations to Slovenia from other parts of Yugoslavia have occurred on a considerable scale during the last intercensal period (1971—1981). This surplus immigration represented about one third of the entire increase of the population in Slovenia and increased the share of the non-native, non-Slovene speaking population from 6,0 to 9,5%. For lack of available direct information, related to territorial distribution of immigrants within Slovenia, the changes in the number of the non-autochthonous ethnic groups, as defined in the Censuses by communes and regions of the S.R. of Slovenia, were used as indirect indicators of the origin and destination of the net inter-republican migration flows. The spatial distribution of inhabitants which declared themselves as Montenegrins, Croats, Macedonians, Serbs, »muslims« (in terms of a special Serbo-Croat speaking ethnic-cultural group). Albanians or as ethnically undifferentiated »Jugoslavs« was analysed both for the year 1971 and 1981. The changes in the distribution show the uneven preferences of particular groups to settle in particular parts of Slovenia, as well as a varying degree of intensity of the increase of their numbers with regard to particular ethnic groups. The obvious preference for the newly industrialized or urban areas, where most jobs were available, is evident. Least so in the case of Croat immigrants that settle also in larger numbers within the peripheral zone bordering on the S.R. of Croatia. Furthermore, the indices of growth reveal a recent dominant migration flow from the S.R. of Bosnia and Hercegovina, as indicated by large recent number of immigrant »muslims« and »Jugoslavs«. Methodological problems concerning the use of ethnic data, such as they are, were also considered in passim.

UDK 911.3:312:631.111(23.02)(497.12 »Zgornje Pomežje«) »1985« = 863

UDC 911.3:312:631.111(23.02)(497.12 »Zgornje Pomežje«) »1985« = 20

PREBIVALSTVO HRIBOVSKIH KMETIJ V ZGORNJEM POMEŽJU LETA 1985 IN NJIHOVA RAZPOREDITEV PO VIŠINSKIH PASOVIH

Milan N a t e k *

Uvod

Hribovski svet v zgornjem Pomežju, kjer je pozna srednjeveška kolonizacija segla najvišje na Slovenskem (prim. K o s, 1955, 202; M e l i k, 1954, 104 in 114; I l e š i č, 1970, 12; ZAP, 1970, 78), ponuja s svojimi obsežnimi hribovskimi domačijami in z bližnjimi nahajališči (rudišči) svinca in cinka, ki ga pridobivajo že tristo let (M o h o r i č, 1954, 13, 130—131), zanimiv vpogled v sožitje dveh različnih gospodarskih panog: kmetijstva in rudarstva oziroma železarstva.

V sestavku so prikazane nekatere sestavine in značilnosti prebivalstvenega stanja na hribovskih kmetijah na črnjanskem območju¹. Podatki o prebivalstvu so bili zbrani ob preučevanju hribovskih kmetij v zgornjem Pomežju jeseni 1985. leta. Na osnovi ustreznih metodoloških napotil za preučevanje hribovskih kmetij na Slovenskem sem zbral na tem območju podatke za 81 domačij, to je za vsa tista kmečka gospodarstva, ki so imela praviloma več kot 10 ha zemljiške posesti in katerih selišča domov so bila v nadmorski višini 600 m in več (prim. M e z e c, 1980, 145, 146).

Z izbranimi podatki ni mogoče označiti celotnega demogeografskega stanja, temveč le orisati prebivalstveni potencial na kmetijah. Namen prispevka je v tem, da osnovne demografske značilnosti preučevanih kmetij predstavi po višinskih pasovih domov², obenem pa opozori na razločke, ki so med posameznimi naselji. Predvsem pa želim opozoriti, v kolikšni meri nadmorska višina z vsemi svojimi geografskimi osnovami, med katerimi oddaljenost od (večjega) krajevnega središča ni med najmanj nepomembnimi, neposredno učinkuje na osnovne prebivalstvene značilnosti hribovskih kmetij.

* Dipl. geograf, strokovni svetnik, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Novi trg 4/II., 61000 Ljubljana, YU

¹ Zajema ozemlje nekdanje občine Črna na Koroškem, danes pa istoimenski krajevni urad z dvema krajevnima skupnostima, Črno in Žerjavom. Označujemo ga tudi kot zgornje Pomežje.

² Kmetije smo razdelili v sedem višinskih pasov, in sicer: prvi do 700 m, drugi 701 do 800 m, tretji 801 do 900 m, četrti 901 do 1000 m, peti 1001 do 1100 m, šesti 1101 do 1200 m in sedmi od 1200 m navzgor.

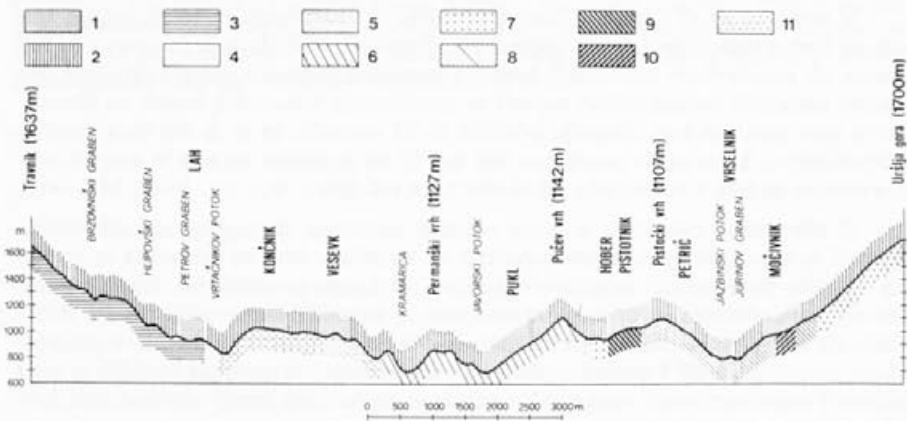

Sl. 1. Razporeditev kmetij v zgornjem Pomežju

Fig. 1. Sketch of distribution of the mountain farms in the upper river basin of Meža

Število in spolna sestava prebivalcev

V letu 1985 je na 81 kmetijah, ki so merile v povprečju 54,63 ha, živelo 391 ljudi. Številčno največja so bila kmečka gospodinjstva v pasu med 1000 in 1100 m

Sl. 2. Prezrez med Travnikom (1637 m) in Uršljo goro (1700 m)

Fig. 2. Tranverse profile of the region between Travnik (1637 m) and Uršlja gora (1700 m)

Legend — Legend:

- 1 = Kmetije z obdelovalno zemljo — Farms with cultivated land;
- 2 = Gozdovi — Forest;
- 3 = Andezitni tuf in vulkanska breča — Andesite tuff and volcanic breccia;
- 4 = Paleozojski apnenec — Paleozoic limestone;
- 5 = Tonalit — Tonalite;
- 6 = Gnajs, granit, filitoidni skrilavec — Gneiss, granite, phyllite schist;
- 7 = Kremenov peščenjak — Quartz sandstone;
- 8 = Lapor, skrilavec, ploščati apnenec, peščenjak — Marl, schist, platy limestone, sandstone;
- 9 = Glinasto-lapornate plasti — Clay-marly beds;
- 10 = Dolomit — Dolomite;
- 11 = Kristalasti apnenec — Crystalline limestone.

(imela so po 5,45 oseb) in na domačijah do 800 m nadmorske višine (po 5 ljudi). Najmanj ljudi je bivalo na najvišjih kmetijah (4,15 osebe) ter na domačijah med 801 in 900 m (4,2 osebe).

Tabela 1. Število posestev, njihov areal in starostna sestava prebivalcev leta 1985 po nadmorski višini domov

Table 1. Number of farms, their land tenure, and age structure of the population in 1985 according to the altitude of their homes

Višinski pas	Po- sest- niki	Posest (v ha)	Pre- biv. skup.	R o j e n i v l e t i h								Sta- rejši
				1979 —85	1970 —78	1960 —69	1945 —59	1935 —44	1925 —34	1915 —24		
do 700 m	7	221,7	35	3	3	7	6	4	5	5	2	
701— 800m	8	331,6	40	6	5	8	7	6	4	2	2	
801— 900m	10	505,0	42	1	4	11	7	6	8	2	3	
901—1000m	24	1183,5	113	9	18	18	16	18	17	7	10	
1001—1100m	18	1133,5	98	10	10	23	17	11	13	4	10	
1101—1200m	7	590,0	34	3	5	8	5	5	5	1	2	
1201 m in več	7	459,2	29	2	4	6	4	3	8	—	2	
Skupaj	81	4434,5	391	34	49	81	62	53	60	21	31	

Nakazane razlike je nemogoče razložiti s povprečno velikostjo posesti, ki se praviloma povečuje z nadmorsko višino kmetij, temveč predvsem z drugimi gospodarskimi, socialnimi in geografskimi pokazatelji, ki so neposredno učinkovali na socialno strukturo prebivalstva. Med naselji so imeli Pristava³ (po 6 oseb), Topla (5,6 ljudi), Ludranski Vrh in Bistra (po 5,3 ljudi) največ ljudi na kmetijo, medtem ko so živeli na edini žerjavski — Mrdovšičevi kmetiji le trije ljudje, od katerih pa ni bil nihče neposredno odvisen od dela na zemlji.

Povprečna velikost zemljiške posesti na prebivalca je med zanimivimi pokazatelji. Z naraščanjem nadmorske lege kmetij se namreč povečuje areal obdelovalnih in gozdnih površin na človeka, in sicer vse do višine 1200 m, medtem ko je na višje ležečih kmetijah nekaj manj zemlje na prebivalca. Glavni vzrok opisanemu stanju tiči v dejstvu, da so bile kmetije v najvišjem hribovskem pasu na črnjanskem območju v povprečju za 22,2% manjše od domačij med 1101 in 1200 m. Pri tem so značilne razlike med naselji. Največ zemlje na človeka je prišlo v Topli (19,22 ha) in Koprivni (14,15 ha); blizu povprečja za celotno območje (11,32 ha) so bile vrednosti za Bistro (11,79 ha) in Podpeco (10,95 ha), v vseh drugih naseljih pa nižje. Najnižjo posest na prebivalca so imele kmetije v Žerjavu (5,67 ha), Jazbini (7,17 ha) in Javorju (9,04 ha). Tudi v tem moramo iskati vzroke za razslojenost kmečkih gospodarstev, oziroma za stopnjo njihove deagrariziranosti.

Spolna sestava prebivalcev na obravnavanih kmetijah je precej raznovrstna in ne daje značilnih potez, ne z vidika višinske lege domačije in ne z gledišča pokrajin-

³ Do leta 1958 je bila samostojno naselje, odtlej je sestavni del Črne. (Krajevni leksikon Slovenije, IV. knjiga, Podravje in Pomurje, Ljubljana 1980, str. 469.)

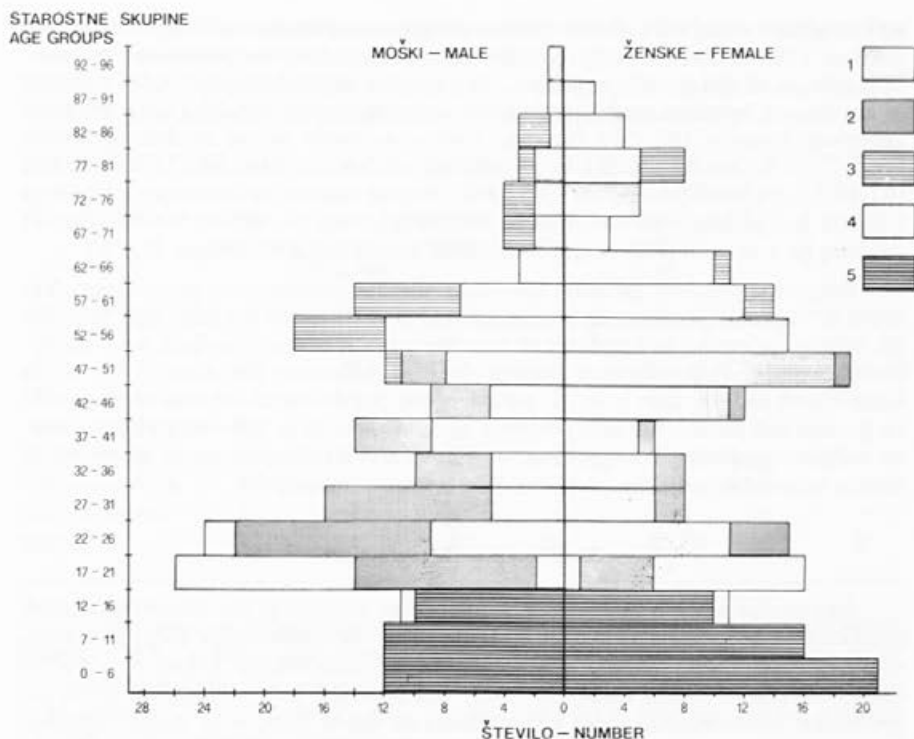
ske členitve. Leta 1981 je bilo na črnjanskem območju 51,1% moških in 48,9% žensk. Štiri leta kasneje (1985) pa so imele kmetije 50,4% moških in 49,6% žensk. Več kot polovica prebivalcev na kmetijah so zavzemale ženske samo v pasu do 700 m (60%) in med 1101 in 1200 m (55,9%), povsod drugod so prevladovali moški. Ti so zavzemali najvišji delež na kmetijah v nadmorski višini med 801 in 900 m (54,8%) in 1001 in 1100 m (53,1%). Večje razlike med enim in drugim prebivalstvom so se pokazale med posameznimi naselji. Sorazmerno največ moških je bilo na kmetijah na Ludranskem Vrhju (60,4%) in v Jazbini (54,2%), najmanj pa v Žerjavu in Topli (46,4%). Zrcalna slika navedenih podatkov kaže na najmanjši, oziroma na najvišji delež žensk po kmetijah. Spolna sestava prebivalcev po kmetijah je med drugim pomembna predvsem kot pokazatelj današnjih gospodarskih in socialnih teženj, ki uravnajo in usmerjajo kmetijsko proizvodnjo in neposredno vplivajo na obnovo (reprodukcijo) prebivalstva.

Starostna sestava prebivalcev

Starostna sestava prebivalstva je okvir za oblikovanje delovne sile, ki je v kmetijstvu temeljni nosilec proizvodnje in njenega spreminjanja. Podrobnejšo starostno sestavo prebivalcev na kmetijah v zgornjem Pomežju prikazujeta tabela 1 in diagram. V njej odsevajo splošni socialni in gospodarski premiki, ki so v tem stoletju spreminjali podobo Mežiške doline. Čeprav primerjava med celotnim črnjanskim območjem (iz leta 1981) in obravnavanimi kmetijami (iz leta 1985) ni metodološka povsem neoporečna, vendarle pokaže tudi v starostni sestavi prebivalstva na očitne razločke med njima. Na obravnavanih domačijah primanjkuje zlasti prebivalstvo, rojeno v letih med 1940 in 1959, na celotnem črnjanskem območju pa v obdobju 1936 do 1951 (prim. tudi K l e m e n č i č, 1986, 52). Primanjkljaja v omenjenih starostnih skupinah ne smemo iskati samo v posledicah zadnje vojne, temveč tudi v učinkih deagrariacije, ki je nemajhno število mladih kmečkih ljudi odtrgala zemlji in jih napotila v dolino in njena industrijska središča.

Za podrobnejšo primerjavo smo prebivalstvo razdelili v tri starostne skupine, in sicer: otroci (do 16 let), delovni kontingent (16 do 61 let) in starejše prebivalstvo (nad 61 let starosti). Primerjava med obravnavanimi kmetijami in celotnim zgornjim Pomežjem je pokazala, da v starostni sestavi njunega prebivalstva ni bistvenih razlik. Starostna sestava prebivalcev črnjanskega območja se neposredno zrcali tudi na okoliških hribovskih pasovih. Najmanj otrok so namreč imele domačije v višini od 801 do 900 m (12,2%), in domovi s selišči pod 700 m (17,6%), največ pa kmetije v višinah od 701 do 800 m (27,5%), 901 do 1000 m (23,9%) in 1101 do 1200 m (23,5%). Tudi delovni kontingent prebivalcev višinsko ni bil enakomerno razporejen. Največ prebivalcev v starosti od 17 do 61 let so imeli domovi med 801 in 900 m (78%) in najvišje ležeče kmetije (nad 1200 m — 72,5%), v vseh drugih predelih je bil delež te starostne skupine ali na ravni območnega povprečja (66,1%) ali pod njim. Starejšega prebivalstva (nad 61 let starega) je bilo 13,3%. Ta skupina je bila najvidnejše zastopana v pasu do 700 m (20%) in na kmetijah med 901 in 1000 m (15,1%), pod povprečjem pa na domačijah z več kot 1100 m nadmorske višine.

Tudi v starostni sestavi prebivalstva se kažejo razločki med obema spoloma. Moških potomcev (dečkov do 16. leta starosti) je bilo na teh kmetijah manj

Sl. 3. Starostna piramida prebivalcev in socialno-gospodarska sestava prebivalstva na hribovskih kmetijah v zgornjem Pomežju (stanje leta 1985)

Fig. 3. Population age-sex pyramid and socio-economic structure of the population of the mountain farms in the Črna region (state 1985)

Legend — Legend: 1 = Kmetje — Farmers; 2 = Delavci — Non-agricultural workers; 3 = Upokojenci — Pensioners; 4 = Dijaki in študenti — Secondary school population and students; 5 = Predšolski in šoloobvezni otroci — Pre-school children and school age population.

(17,8%) kot je znašal njihov delež na območju črnjanskega krajevnega urada (21,4%). Največ otrok moškega spola je bilo na domačijah med 701 in 800 m (28,6%) in na najvišjih domovih (26,6%), z najnižjim deležem pa so bili zastopani na domovih do 700 m (7,2%), 801 do 900 m (13,1%) in v pasu od 1001 do 1100 m (13,5%). Kmetije med 1101 in 1200 m so bile celo brez moških potomcev v starosti do 16 let.

Delovni kontingent moških je bil na kmetijah višji (72,7%) kot na celotnem črnjanskem območju (68,4%). V pasu med 1101 in 1200 m so zavzemali kar 93,3% moškega življa, 82,6% na kmetijah med 801 in 900 m in 78,7% v nadmorski višini do 700 m. Z najnižjim deležem je bila moška delovna sila zastopana na domačijah med 901 in 1000 m (63,2%) ter 701 in 800 m (66,7%). Starejši del moškega prebivalstva (nad 61 let) je bil najvidneje zastopan na kmetijah do 700 m (14,3%), v pasu od 1001 do 1100 m (13,5%) in 901 do 1000 m (12,3%).

Osnovne starostne skupine ženskega prebivalstva na kmetijah vidno odstopajo od območnega povprečja. Na deklice do 16. leta starosti je odpadlo na kmetijah četrtnina ženskega življa, na celotnem črnjanskem območju pa petina. Med ženskami

na kmetijah v višini od 1101 do 1200 m so zavzemala dekleta 42%, v predelu med 1001 in 1100 m 28,3%. Nanje je odpadel najmanjši delež na posestvih v nadmorskih višinah od 801 do 900 m (10,6%) in v skupini najvišjih kmetij (14,3%). Delovni kontingent ženskega prebivalstva je bil na kmetijah nižji (58,2%) kot v celotnem zgornjem Pomežju (63,7%). Najvišje kmetije so imele največ za delo sposobnih žensk (71,4%), medtem ko je bilo teh najmanj v nadmorski višini med 1101 in 1200 m (47,4%) in na kmetijah do 700 m (52,4%). Največ ostarelega ženskega prebivalstva (nad 61 let) je živelo na domovih do 700 m (23,7%), od 801 do 900 m (21,1%), najmanj pa v zadnjih dveh skupinah najvišjih kmetij (10,6% oziroma 14,3%).

Pregled je pokazal, da imajo hribovske kmetije različno staro prebivalstvo. Velikost in vrednost posameznih starostnih skupin prebivalcev sta sicer zelo raznoliki (gl. tabelo 1), vendar ni kakršne koli tesnejše zveze med starostjo ljudi in višino njihovih domačij. Prebivalstvena sestava sleherne hribovske domačije je kar se da kompleksna zadeva; zato je težko zarisati njene pglavitne značilnosti in jih omejiti na posamezen predel. Ob tem ponovno ugotavljamo, da je hribovska kmetija celovit socialno-gospodarski organizem, ki diha in živi v pokrajino ter se spreminja in razvija vzporedno z njenim gospodarskim in socialnim utripom.

Krajevno poreklo prebivalcev

Regionalna sestava prebivalcev v določenem obdobju je pomemben pokazatelj gospodarske in socialne razvitosti območja. Čim več avtohtonega življa je v posameznem naselju, tem manj je privlačevalo neposredno zaledje. Danes je za večino kmetijskih območij, med katera uvrščamo tudi poseljeni hribovski svet, značilna gospodarska pasivnost. Zato niso več privlačna za mlade ljudi, ki še vedno zapuščajo kmetije, kar povzroča, da se kmečke družine še naprej zmanjšujejo.

Za obravnavano prebivalstvo je značilno, da je med njimi zelo malo priseljenecv (25,3%), bodisi iz drugih krajev obravnavanega območja (13,8%), iz drugih naselij občine, sosednjih občin (5,9%) ali celo od drugod. Kar 64,7% ljudi ni menjalo bivališča, petina se jih je preselila — zaradi porok ali stanovanja — znotraj naselja; desetina ljudi se je na kmetije priselila iz drugih črnjanskih naselij, 6% pa iz sosednjih naselij, ki so izven preučevanega območja.

Delež domačega prebivalstva praviloma narašča z višino domov. Na kmetijah nad 1200 m je bilo celo 93% avtohtonega življa. Domačije v pasu do 900 m n.m.v. so imele med 57% in 67,5% domačega prebivalstva. Delež priseljenecv torej narašča s pojemajočo višino domov. Iz sosednjih, mejnih območij se je priselila petina ljudi. Te selitve so bile med naselji obravnavane regije ali pa iz krajev, ki na njo neposredno mejijo (npr. Solčavsko, Luče, Ljubno, Razbor, Šentvid pri Šoštanju itd.). Na kmetijah do 700 m je bilo 37% ljudi, ki so prišli iz sosednjih krajev. Na domačijah med 800 in 900 m je znašal delež priseljenecv 31%, na domovih med 701 in 800 m 25%, a pri najvišjih domačijah le eno desetino ali celo manj. Skratka, več kot devet desetih ljudi na hribovskih kmetijah je avtohtonih ali priseljenih iz najbližjega — geografsko, gospodarsko in socialno sorodnega sosledstva. Iz drugih naselij ravnanske občine je na preučevane kmetije prišlo samo 8 ljudi, devet je bilo rojenih v drugih, nesosednjih občinah SR Slovenije, trije v drugih republikah in dva v tujini.

Tabela 2. Regionalno poreklo prebivalcev na hribovskih kmetijah v zgornjem Pomežju po nadmorski višini njihovih domov (stanje 1985)

Table 2. Regional origin of the inhabitants on the mountain farms in the Črna region according to the altitude of their homes (state 1985)

Višinski pas	Isto naselje	zgor-njega Pomežja	ravenske občine	Priselitve iz			tujine
				sosednje občine	drugih občin SRS	SFRJ	
do 700 m	20	10	2	3	—	—	—
701— 800 m	27	9	—	1	2	1	—
801— 900 m	27	11	—	2	—	—	2
901—1000 m	90	10	3	6	2	2	—
1001—1100 m	74	12	2	7	3	—	—
1101—1200 m	27	1	1	3	2	—	—
1201 m in več	27	1	—	1	—	—	—
Skupaj	292	54	8	23	9	3	2

Pregled po naseljih je pokazal, da so imele koprivske (82,4%), ludranske (80%), bistrske (76%) in pristavske kmetije (75%) največ domačega, nepriseljenega življa. Priseljencev iz črnjanskih ali sosednjih naselij je bilo sorazmerno največ med prebivalci Jazbine (25%), Tople (21,4%), Javorja (20,4%) in Podpece (20%), v drugih naseljih pa pod celotnim povprečkom.

Med moškimi je delež domačinov večji (84,2%) kot med ženskami (64,9%). V tem se kaže dvoje, prvič to, da so moški potomci prevzeli gospodarstvo kmetij, in drugič, da si skušajo vsaj začasno poiskati zaposlitev v gozdarstvu, rudarstvu ali industriji. Hribovske kmetije z raznoliko proizvodno usmerjenostjo in gospodarsko trdnostjo že dlje časa ne privabljajo več moških v tolikšnem številu kot pred zadnjo vojno. Zaposlitev izven kmetije nudi mlademu človeku lažnejše življenje kakor delo na hribovskih saminah.

Na najnižjih kmetijah je bilo med moškimi 86% domačinov in priseljencev iz sosednjih krajev, pri najvišjih domačijah so živeli le domačini (iz istega naselja). Delež avtohtonega prebivalstva je bil med posameznimi višinskimi poselitvenimi pasovi zelo raznolik. Tudi v tem pogledu ni trdnosti. Za kmetije v vseh nadmorskih višinah, razen do 700 m, je značilno, da je bilo med njihovim moškim prebivalstvom več kot 95% domačinov in priseljencev iz neposrednega sosodstva in samo eno dvajsetino so predstavljali prišleki iz bolj oddaljenih krajev.

Krajevno poreklo moškega prebivalstva je bilo raznoliko po naseljih. Največ nepriseljenih moških je živelo na Ludranskem Vrh (96,5%), v Podpeci (91,6%), Koprivni (87%), Jazbini (84,6%) in na Pristavi (83,3%). Temu ustrezen je delež moških, ki so se na obravnavane domačije priselili iz drugih naselij črnjanskega okoliša ali iz sosednjih predelov. Največ takih priseljencev so imele kmetije v Javorju (18,7%), Bistri (16,7%) in Jazbini (15,4%), najmanj pa na Ludranskem Vrh (3,5%) in v Topli (7,7%).

Precej drugačno je bilo na kmetijah krajevno poreklo ženskega prebivalstva. Delež avtohtonega ženskega življa je naraščal od najnižjih domačij (47,6%) do najvišjih (85,8%), z izjemo kmetij med 701 in 800 m, kjer je bilo samo 42,2% domačink, vse druge ženske so bile priseljene iz neposrednega sosredstva (47,4%) ali iz bolj oddaljenih območij Slovenije ali iz Hrvaške. Regionalno poreklo ženskega dela prebivalstva je pokazalo, da so bile hribovske kmetije v zgornjem Pomežju še do nedavnega privlačne za ženske iz okoliških krajev. Toda v novjšem času je že nekaj domačij s samskimi — neporočenimi gospodarji.

Največ avtohtonega ženskega prebivalstva smo našli na koprivskih (77,8%) in bistrskih domovih (73,7%), najmanj na podpeških (46,2%), ludrskih (52,6%) in jazbinskih (54,6%). Med prebivalkami na ludrskih kmečkih domovih je bilo 42,2% priseljenk iz okoliških naselij, na podpeških kmetijah 38,5%, v Jazbini 36,4% itd. Med prebivalkami Koprivne, Bistre in Javorja je bila samo ena petina priseljenk iz najbližjega sosredstva.

V zadnjih dveh desetletjih je čedalje več primerov, da partnerji iz enakega ali bližnjega socialnega okolja sklepajo zakonske zveze med seboj. Podoba je, da so gospodarsko trdne kmetije izgubile v industrijski družbi nekdanjo privlačnost in veljavo. Zato je med dekleti čedalje manj zanimanja za poroke na kmetije, saj se zanje odločajo le izjemno. Včasih, še v prvih povojnih letih, ni bilo težav privabiti ne delavskih in ne bajtarskih nevest na samine, čeprav so bile mnogo bolj oddaljene od dolinskih središč kot danes (prim. tudi Leban, 1959; 1962, 350).

Socialno-zaposlitvena sestava prebivalcev

Z deagrarizacijo prebivalstva se je razbila nekdanja homogena struktura kmečkih družin oziroma gospodinjstev. Z neagrarno zaposlitvijo na kmečkih gospodarstvih živečih ljudi so se spremenili in menjali načini in oblike delovnega ritma pri obdelovanju zemlje, strukturi posevkov, ki je čedalje bolj izbrana, virih dohodkov in sploh načinu vsakdanjega življenja. V teh pojavih spoznavamo pomembne dejavnike, ki preoblikujejo pokrajinsko fiziognomijo in spreminjajo funkcije posameznih pokrajinskih sestavin.

Današnja socialno-gospodarska sestava gospodinjstev na hribovskih kmetijah črnjanskega območja je zelo pestra. V njej odsevajo nasledki starejših obdobij, ki so prinesla z rudarstvom, železarstvom in izrabo gozdov številne možnosti za zaposlitev in socialno preselitev kmečkih ljudi. V letu 1985 je bila samo še tretjina čistih kmečkih gospodarstev, njihov delež pa je praviloma naraščal z nadmorsko višino domov. Le 7,5% gospodinjstev je dobivalo osnovne vire za preživljanje z obdelovanjem zemlje ter s pokojnino. Obstoj šestine kmečkih gospodinjstev je temeljil na dohodkih z zemlje in od gospodarjeve ali gospodinjinje zaposlitve. Enak delež gospodinjstev je prejemal osnovne vire za preživljanje od kmetijstva, gospodarjeve pokojnine ali zaposlitve odraslih otrok. Ta gospodinjstva so bila zelo neenakomerno razmeščena po posameznih višinskih pasovih. Pri več kot četrtini kmečkih gospodinjstev so na kmetiji delali starši, otroci pa izven doma, v neagrarnih dejavnostih. Ta gospodinjstva so bila najštevilnejša v pasu od 801 do 1100 m. (Podrobnejša socialna struktura prebivalcev je podana v tabeli 3 in na diagramu starostne piramide.)

Tabela 3. Socialno-gospodarska sestava prebivalcev hribovskih kmetij v zgornjem Pomežju po nadmorski višini domov (stanje 1985)

Table 3. Socio-economic structure of population of mountain farms in the region of Črna according to the altitude of their homes (state 1985)

Višinski pas	Dijaki, študenti		Neagrarni zaposleni		Upokojenci		Kmetje		Invalidi, socialni podp.	
	M	Sk.	M	Sk.	M	Sk.	M	Sk.	M	Sk.
do 700 m	—	1	7	9	2	3	4	16	—	1
701— 800 m	—	1	6	10	2	2	7	16	—	—
801— 900 m	1	4	9	10	1	2	9	21	—	1
901—1000 m	4	6	17	22	6	8	16	51	—	—
1001—1100 m	5	6	12	16	5	6	25	52	4	5
1101—1200 m	2	3	2	2	3	4	8	17	—	—
1201 m in več	2	4	1	1	2	2	6	16	1	2
S k u p a j	14	25	54	70	21	27	75	189	5	9

Opomba: M = moški, Sk. = skupaj

Zanimivo je razmerje med nekmečkimi zaposleni in kmeti do 71 let starosti. Tudi pri tem se je pokazalo, da je delež kmetov naraščal z višino domačij. Vzroke moremo iskati v velikosti in usmerjenosti kmetij kakor tudi v njihovi oddaljenosti od večjih zaposlitvenih središč. Oddaljenost in težja dostopnost se namreč povečujeja z naraščajočo višino kmečkega doma.

Na kmetijah do 800 m nadmorske višine sta bili dve tretjini aktivnega prebivalstva zaposleni izven doma, pri najvišjih domačijah le še 6,7%. Tudi s tega vidika je pregled po naseljih zanimiv. Najmanj neagrarnih zaposlencev sta imeli Topla (11,1%) in Jazbina (16,7%), z najvišjim deležem pa so se ponašale kmetije v Podpeci (53,3%) in na Ludranskem Vrhu (44,7%); povsod drugod je bil delež zaposlenih na kmetijah med 77% (Koprivna) in 72% (Javorje).

Razmerje med navedenima osnovnima skupinama zaposlencev in njihovo spolno sestavo je zelo poučno. Med aktivnim moškim prebivalstvom jih je 44,3% delalo izven kmetije, drugi so delali na domači zemlji. Tudi pri tem smo spoznali, da se z večanjem nadmorske lege domov znižuje delež neagrarnih zaposlencev. Med moškimi na kmetijah do 700 m n.m.v. je bilo 63,6% zaposlenih izven kmetijstva, pri najvišjih domačijah le 14,3%. Izjemo so predstavljali domovi med 901 in 1000 m, ki so imeli 57% zaposlenih izven kmetijstva in samo 43% jih je obdelovalo zemljo in delalo v domačih gozdovih. Zanimive in pester so tudi krajevne razlike v strukturi moških zaposlencev: Kar 71,4% moških s podpeških in 62,5% z ludranskih domov je delalo izven doma. Največji delež na domači zemlji zaposlenih moških so imeli Topla (100%), Jazbina (75%), Koprivna (70%) in Pristava (60%).

Precej drugačno je bilo razmerje med nekmečkimi in kmečkimi ženskami. Samo 16 ali 14% aktivnih žensk je bilo redno zaposlenih izven kmetije, vse druge so delale doma na zemlji in ne redkokje so z delom prevzele na ramena precejšen del nekdanjih čisto »moških« opravil. Samo na kmetijah do višine 1000 m so bile žen-

ske zaposlene tudi v neagrarnih dejavnostih. Največ delavk oziroma uslužbenk so imeli domovi v pasu med 701 in 800 m (33,3%), najmanj pa domačije med 801 in 900 m (9,1%). Bistrski domovi, obe pristavski kmetiji in žerjavski Mrdovšič niso imeli delavk, medtem ko so jih domačije iz vseh drugih naselij dajale le v manjšem številu.

Podoba je, da bo deagrarizacija tudi v prihodnje odtegovala kmetijstvu na črnjanskem območju prepotrebno delovno moč. To najbolj prepričljivo kažejo naslednji podatki: Leta 1985 je bilo med prebivalstvom do 21 let starosti 64,8% predšolskih in šoloobveznih otrok, ena petina jih je bila vključena v šole srednjega usmerjenega izobraževanja, 13,6% se jih je zaposlilo in samo trije, med katerimi sta bila dva fanta, so ostali na kmetijah kot bodoči gospodarji. V starostni skupini od 22 do 41 let je bilo 55,5% kmetov, 42,6% delavcev in uslužbencev in dva študenta. Starostno skupino nad 61 let so sestavljali kmetje (78,9%) in upokojenci (21,1%), medtem ko delavcev med njimi ni bilo več (podrobnosti prim. tudi v starostni piramidi prebivalcev).

Kmečka delovna sila

Z najrazličnejšimi socialnimi preslojitvami je ostalo na hribovskih kmetijah sorazmerno malo ljudi, ki so ostali zvesti kmečkemu delu. Tudi zato je prihajalo do naglih proizvodnih in fiziognomskih sprememb. Polikultura proizvodnja se je na črnjanskem območju umaknila s hribovskih kmetij v zadnjih dvajsetih letih. Med obdelovalnim zemljiščem čedalje bolj prevladujejo travne površine, ki neposredno podpirajo povečani stalež goveje živine v hlevih. Z opustitvijo znatnega dela nekdanjih ornih površin v travnike in pašnike se je sprostil del moške delovne moči, ki se je preusmerila v kmečke gozdove. Zasluzek od prodaje lesa in mesne živine dajeta kmetijam v zgornjem Pomežju osnovne vire za preživljanje ljudi, za obnovo domov kakor tudi za tehnološki napredek kmečkih gospodarstev.

V letu 1985 je bilo na 10 kmetijah po 18 kmečkih zaposlencev v starosti od 17 do 61 let. Domačije do 1000 m n.m.v. so imele v povprečju po 1,6 oseb navedene starostne skupine, višje stoječi domovi pa več kot po dva v kmetijstvu zaposlena. Temeljne vzroke za navedeno stanje po posameznih višinskih območjih ne iščemo samo v oddaljenosti višje ležečih domačij od neagrarnih središč, temveč tudi v zemljiško-posesnih razmerah. Na kmetijah do 1000 m n.m.v. je prišlo na enega v kmetijstvu zaposlenega po 21,56 ha zemlje, na višje ležečih domovih 25,69 ha. Ta razlika je bila med navedenima predeloma prav neznatna, ako računamo samo s tistim delom kmečkih zaposlencev, ki so bili stari med 17 in 61 let. V tem primeru je prišlo na domačijah do 1000 m n.m.v. po 29,12 ha zemlje na človeka, pri domovih v višjih legah po 30,76 ha. Ob teh navedbah je treba med drugim upoštevati znano geografsko zakonitost, da se z naraščanjem nadmorske višine skrajšuje vegetacijska doba in s tem tudi možnosti za obdelovanje zemlje. Zaradi tega so imele že v preteklosti vse višje ležeče kmetije po več ljudi na enoto kmetijske zemlje kot nižje.

Poučna je tudi predstava deleža kmečkega prebivalstva v starosti od 17. do 61. leta, in sicer v okviru celotnega prebivalstva navedene starosti, ki je živelo po kmetijah. V tej starostni skupini so imeli najnižje stoječi domovi samo polovico kmečkih ljudi, z višjo lego domov pa se je ta delež povečeval. Na kmetijah nad 1200 m so zavzemali kmetje dve tretjini, eno tretjino pa so sestavljali dijaki, dva upokojenca in delavec.

Spolna sestava kmečkega prebivalstva je bila v razmerju 60 : 40 v korist žensk. Njihov delež je med kmečkim življenjem praviloma pojenjaval z nadmorsko višino domov. Na kmetijah do 700 m so ženske prevladovale s 75%, na najvišjih domačijah pa jih je bilo le 62,5%.

Industrializacija je s kmetij precej manj pritegovala ženske kot moške. Na hribovskih kmetijah v zaledju Črne se je samo četrtnina žensk v starosti med 17. in 61. letom zaposlila izven kmetijstva. Sorazmerno najštevilnejša je bila skupina zaposlenih žensk na kmetijah z lego med 701 in 800 m (45,4%), povsod drugod so prevladovala kmetice: njihov delež se je spreminjal od 69% (v območju med 801 in 900 m) do 80% (1001 do 1100 m in nad 1200 m). S hribovskih domačij se je namreč odselil znaten del zaposlenih žensk.

Tabela 4. Starostna sestava kmečkega prebivalstva na hribovskih kmetijah v zgornjem Pomežju po višinskih pasovih (stanje 1985)

Table 4. Age structure of the agrarian population of mountain farms in the region of Črna according to the altitude of their homes (state 1985)

Višinski pas	Skupaj		1960-69		1945-59		1925-44		1915-24		Starejši	
	M	Sk.	M	Sk.	M	Sk.	M	Sk.	M	Sk.	M	Sk.
do 700 m	4	16	1	2	—	1	2	8	1	3	—	2
701— 800 m	7	16	1	2	3	3	2	7	—	2	1	2
801— 900 m	9	21	1	1	2	4	5	12	1	2	—	2
901—1000 m	16	51	1	5	2	9	8	23	2	7	3	7
1001—1100 m	25	52	3	7	9	13	9	22	1	3	3	7
1101—1200 m	8	17	3	5	2	3	3	7	—	1	—	1
1200 m in več	6	16	2	2	1	3	3	9	—	—	—	2
S k u p a j	75	189	12	24	19	36	32	88	5	18	7	23

Opomba: M = moški, Sk. = skupaj

Tudi na črnjanskem območju so ženske prevzele v zadnjih letih velik del skrbi za gospodarski obstoj in napredek kmetij. Če razčlenimo kmečko prebivalstvo po spolu, in sicer v starosti od 17 do 61 let, se namreč pokaže, da je bilo na domovih do 1000 m n.m.v. med kmečkim življenjem navedene starosti le tretjina moških, na vseh višje ležečih domačijah pa je bilo število moških skoraj izravnano z ženskami. Ob tem velja opozoriti, da na domačijah med 1101 in 1200 m rahlo prevladujejo moški. Tudi tako se kaže zapletena problematika, ki je značilna za današnji hribovski svet, ko ostaja čedalje več neporočenih gospodarjev.

Pregled po naseljih je potrdil, da je na večini kmetij ostala kmečka žena najtrdnje povezana s kmetijstvom. V vseh naseljih črnjanskega območja smo spoznali številčno prevlado žensk nad moškimi, razen na Pristavi, kjer sta dve kmetici delali ob treh kmetih. Najočitnejšo številčno premoč so imele ženske v okviru kmečkega življa v Podpeci in Jazbini: v obeh primerih je nanje odpadlo kar sedem desetih kmečkega življa (prim. tudi K l e m e n č i č, 1986, 52).

Kakor koli vrednotimo razporejenost kmečke delovne sile po kmetijah, ugotavljamo, da je vsako leto manj. S tem ne prihaja samo do zmanjševanja števila ljudi

v hribih, temveč tudi do naglega zamiranja skoraj vseh oblik kmetijske proizvodnje. Še po zadnji vojni so bile vse hribovske kmetije v zgornjem Pomežju sposobne, da so preživljale z lastnimi pridelki številnejšo družino, kot jo imajo danes. Z umikom skoraj vseh vrst žit s hribovskih njiv so danes kmetje prisiljeni, da za domače potrebe kupujejo moko in kruh. S podrobnejšo preučitvijo bo mogoče spoznati glavne vzroke, ki so pospešili naglo opuščanje ornih površin v travnati svet. Že dosedanja spoznanja zagotavljajo, da je k ozelenjevanju kmetijskih površin poleg tržnih in širših družbenih razmer največ prispevalo pomanjkanje ustrezne delovne sile po kmetijah pa tudi prevrednotenje naravnih razmer za kmetovanje (Medved, 1965, 107, 109; 1970, 22).

Sklep

Tudi hribovske kmetije v zgornjem Pomežju so doživele v zadnjih desetletjih številne spremembe. Slednje ne odsevajo le v spremenjenem človekovem odnosu do zemlje ter v privlačni moči skoraj vseh neagrarnih dejavnosti, temveč tudi v današnji gospodarski in prebivalstveni strukturi hribovskih domačij. Podoba je, da današnja gospodarska moč kmetij, ki sloni na poljedelstvu, živinoreji in poseki lesa v gozdovih, ne zadovoljuje več ljudi, ki žive na kmetijah. Zato se jih je precejšen del zaposlil v industriji, rudarstvu in gozdarstvu, kar je postajalo pomembna dopolnilna, ponekod pa celo osnovna dejavnost znatnega števila teh ljudi. Današnja velikost kmečkih gospodarstev v zgornjem Pomežju, čeprav sodijo med največja na Slovenskem, z njihovo gospodarsko usmerjenostjo vred ne zagotavljajo več osnovnih eksistenčnih možnosti. Zato je čedalje več mladih, ki se po končani osnovni ali srednji šoli zaposlijo v neagrarnih dejavnostih. Le maloštevilni med njimi bodo po poroki ali dedovanju kmetije opustili drugo delo in se vrnili na zemljo. Večina, ki je doslej zapustila šolske klopi, ne želi namreč prekiniti dela v tovarni, rudniku ali kjerkoli drugje in se vrniti na kmetije svojih staršev. Zato bo že v najbližnji prihodnosti prišlo na številnih domačijah do odločilnih prebivalstvenih in gospodarskih sprememb, kar bo pospešilo tudi menjavo njihove socialne in gospodarske usmerjenosti.

Preučitev je pokazala, da nadmorska višina domov pomembno vpliva na današnjo socialno-gospodarsko sestavo prebivalcev. Pri tem je pomembna tudi velikost kmetije, ki je v preteklosti še bolj kot danes opredeljevala gospodarsko trdnost domačije. Danes pa je pomembnejše prebivalstvo, ki najbolj odloča o usmerjenosti kmetij ter o njihovi gospodarski moči.

Danes so skoraj vse hribovske kmetije v reliefno močno razčlenjenem Pomežju dostopne po cestah. Stare neagrarne dejavnosti, ki so nastale ob rudnikih in fužinah, so že v preteklosti vključevale del kmečkih ljudi v svoj proizvodni ritem. V kontinuiranem razvoju neagrarnih dejavnosti na črnjanskem območju pa v svojstveni zemljiško-posestni strukturi moramo zato iskati temeljne vzvode številnih sprememb, ki sta jih prinašali industrializacija in deagrarizacija. Nagle in obsežne preslojitve kmečkega prebivalstva v neagrarne poklice in propad nemajhnega števila kmetij, so prinesli v pokrajinsko strukturo nove razsežnosti. Še danes je mogoče na vsakem koraku slediti močnemu prepletanju vplivov in učinkov nekdanjih in današnjih nosilcev gospodarskega napredka. Zato se v zgornjem Pomežju prepletajo različne gospodarske veje; njihova vloga se zrcali v strukturnih spremembah pokrajine, med katerimi so prebivalstvene zelo pomemben kazalec splošnega pokrajinskega razvoja.

Literatura

- I l e š i č, S., 1970, Vloga koroške regije v slovenskem prostoru. Jugovzhodna Koroška, 9—25, Ljubljana.
- K l e m e n č i č, M., 1986, Socialnoekonomska in prostorska problematika samotnih kmetij v KS Črna. Dela, št. 2, Geografsko proučevanje uvajanja celične proizvodnje na Koroškem, 51—56, Ljubljana.
- K o s, M., 1955, Zgodovina Slovencev. Od naselitve do petnajstega stoletja, Ljubljana, 426 str.
- L e b a n, V., 1959, Brakovi kao migracioni problem. Zbornik radova V. kongresa geografa FNR Jugoslavije, 427—435, Cetinje.
- L e b a n, V., 1962, Uloga sklapanja brakova u depopulaciji visinskih naselja. Zbornik VI. kongresa geografov FLRJ, 345—351, Ljubljana.
- M e d v e d, J., 1965, Spreminjanje agrarnega gospodarstva v gorskem svetu ob primeru Mežiške doline. Geografski vestnik, XXXVII., 103—121, Ljubljana.
- M e d v e d, J., 1970, Spremembe v izrabi zemljišča in preslajanje kmečkega prebivalstva v Sloveniji v zadnjih dveh desetletjih. Geografski vestnik, XLII., 3—30, Ljubljana.
- M e l i k, A., 1954, Slovenski alpski svet. Ljubljana, 607 str.
- M e z e, D., 1980, Osnovne smernice za geografsko proučevanje hribovskih kmetij na Slovenskem. Geografski vestnik, LII., 145—154, Ljubljana.
- M o h o r i č, I., 1954, Industrializacija Mežiške doline. Maribor, 316 str.
- ZAP, 1970 = Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek, Agrarno gospodarstvo. Ljubljana, 652 str.

**POPULATION OF THE MOUNTAIN FARMS IN THE UPPER RIVER BASIN
OF MEŽA IN 1985 AND ITS DISTRIBUTION BY ALTITUDINAL BELTS
(NORTHERN PART OF ALPINE SLOVENIA)**

Milan Natek

(Summary)

In the upper river basin of Meža, made up of numerous and water-rich brooks (Meža, Bistra, Topla, Javorski potok, Jazbinski potok), non-agrarian activities were developed long ago. The minor mines producing lead and zinc and the iron-works at Črna were those factors that two hundred years ago or even more began to change the socio-employment structure of the agricultural population. The present day de-agrarization has also reached the highest situated and most distant solitary mountain farms.

The mountain world, highly dissected, and according to the geological-tectonic and orographic characteristics classified among the eastern Karawanken, was affected by the late medieval colonization (in the 13th century and later on). Here big solitary mountain farms prevail (with land in enclosure). They are among the highest-lying in Slovenia. In the second half of the 19th century and later on the intensive development of non-agrarian activities as well as the economic crises reached the rural areas and caused numerous farms to decay. Then, their land was joined to the remnants of the former landed property (Count Thurn), which here remained as such until the end of the Second World War. Most of the cultivated land of the decayed farms was converted into forests. The houses with farm-buildings were rented to the foresters, miners, people employed in iron-works and to the other agrarian proletariat.

Within the research project »Basic guide-lines for the geographical research of the mountain farms in Slovenia« (cf. Meze, 1980), in the year 1985 the mountain area in the upper part of the Meža river basin was investigated. On the territory, comprising 156 sq. km., there were 81 farms with more than 10 hectares of land and with their homes at the altitude of 600 metres and more above sea level. The average size of the farms here considered was 54.63 ha., while the homes were situated at the altitude between 600 and 1324 (on the average 954) metres.

Principally, the study concentrates on presenting the socio-demographic structure of the population living on the farms and its distribution by altitudinal belts. This intended to draw attention to the population potential existing on the solitary mountain farms in the Črna region. Basic characteristics of the population living on the farms were compared with the overall population in the area.

In 1985 there were 391 inhabitants on the 81 farms. Most of the people lived on the farms situated at the altitude between 1000 and 1100 metres (5.45 per farm) and at the altitude up to 800 metres (5). The fewest people lived on the farms located higher than 1200 metres and at the altitude between 801 and 900 metres (cf. Table 1). On the investigated farms males predominated (50.4%). In number females prevailed in two regions: on the farms at the altitude up to 700 metres and at the altitude between 1101 and 1200 metres.

In the age structure of the population, shown here on the diagram in the form of age pyramid, the basic socio-economic changes affecting the social picture of the Meža valley (Mežiška dolina) are presented. The causes for a decrease of the inhabitants, that were born in the time from 1905 to 1924 and from 1940 to 1959, are not just in the consequences of the Second World War but also in the de-agrarization which has in the post-war period withdrawn a considerable part of the younger population from the farms.

The analysis of regional origin of the population, made on the basis of the birthplace of the inhabitants, showed that there on the farms had lived 75 percent of the native, autochthonous inhabitants and just one quarter of the inhabitants coming from nearby settlements and very few from more distant regions. The percentage of native population increases with the altitude of their homes (cf. Table 2). Most of the people came to live on the investigated farms because of marriage; mostly they came from the neighbouring or nearby mountain regions which had kindred and similar socio-economic conditions. Among males the percentage of natives (84.2%) is higher than that among females (64.9%).

The socio-employment structure of the inhabitants on the mountain farms is indeed varied (Cf. Table 3). In 1985 there was barely a third of the pure mountain farms, their share was as a rule increasing with the rising altitude of their homes. 7.5% of the farms derived their income from farming and pension. A sixth of the farms but from agrarian products and from regular employments of the landlords in non-agrarian activities. The same share of the households derived their income from farming, landlord's pension, and from the earnings of grown-up children working in forestry, mining, and industry. More than a quarter of the households got their income from parents working on the farms and from their children employed in non-agrarian activities in the nearby industrial centres in the Meža valley.

The fourth chapter discusses the agricultural labour force and its age-sex structures (cf. Table 4 & Diagram of the age pyramid). The farms at the altitude up to 1000 metres had, on the average, 1.6 persons aged between 16 and 61, all the farms located higher up had two or more persons working there. Among agricultural inhabitants on the mountain farms women predominated — 59% of the total active agricultural population. But the percentage of women working on the farms, within the total active agricultural population, was on the decrease with the rising altitude of the farms.

The farms are having less and less agricultural labour force. Therefore it is the case that all the forms of agrarian production cultivated in previous times are on rapid decline. During the last two decades cereals have no more been produced in the mountain regions. The fields have been abandoned and turned into grassland and pastures, mostly due to: shortage of agricultural labour force, reorientation for market production, decay of autarchic economy, and revaluation of natural conditions for the needs of modern farming.

UDK 911.3:339.378(497.12 »Gorenjska«) = 863

UDC 911.3:339.378(497.12 »Gorenjska«) = 20

PROBLEMATIKA TRGOVINE NA GORENJSKEM

Mirko Pak*, Valentin Trilar**

Uvod

Gorenjska je glede na površje, način poselitve, razširjenost prometne infrastrukture in druge geografske elemente, kot sta obmejnost in alpski svet, razvila ob dobri prometni povezanosti značilni model oskrbne infrastrukture z relativno hierarhično razvitim omrežjem od naselij s trgovino do občinskih oskrbnih središč (Trilar, 1981, Pak, 1981). Ta model označuje ustrezno trgovinsko omrežje in njegova sestava ter visok delež trgovine v narodnem dohodku, ki pa je kljub močni industrializaciji le v višini slovenskega povprečka (17,9%), vendar je po občinah različen, od 11,7% v jeseniški do 18,1% v trziški občini. Oboje je poleg stopnje ekonomskega razvoja odvisno še od številnih dejavnikov, med katerimi je tudi precej geografskih. Poleg pospeševalnih je še vrsta zaviralnih dejavnikov, ki vplivajo na razvoj trgovine v centralnih naseljih, še bolj pa na njeno prostorsko organizacijo. Med njimi izstopa zlasti podjetniška organiziranost glede na upravno razdelitev Gorenjske in s tem povezana težnja po oskrbni samozadostnosti, kar pa škoduje ustreznemu razvoju trgovine, še posebej v večjih oskrbnih središčih.

Problematiko centralnih krajev, njihove zgradbe in regionalnih vplivov je v zvezi s potrošnjo in oskrbo sintetično in nazorno opredelil že Brian J. Berry v svoji knjigi *Geography of Market Centers and Retail Distribution* (Berry, 1967). Vsebinsko sledijo tej konceptiji bolj ali manj tudi druge tovrstne knjige, med katerimi jih vedno več nosi oznako *Marketing Geography* (Davies, 1977). Trgovina je sistem v splošnem družbenem ustroju, času in prostoru, pogojen s socialno-političnimi, ekonomskimi in številnimi drugimi dejavniki (Garnier, Delobez, 1977). Glede na to naj bi študija poleg neposrednega odgovora o prostorski organizaciji trgovine in o njeni strukturi dala tudi odgovor na to, kako in koliko je razvitost trgovine odvisna od gospodarskega razvoja in drugih dejavnikov, ki so na Gorenjskem še posebej številni.

* Dr., izr. univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU

** Prof. geogr., Srednja šola za trgovinsko dejavnost, Zupančičeva 22, 64000 Kranj, YU

Metodološka pojasnila

Študija temelji na podatkih statističnega obrazca Trg-41 za leto 1982¹, anketiranju oskrbnih obratov in gospodinjstev o oskrbi gravitaciji ter na gradivu trgovskih delovnih organizacij. Vse trgovine (z izjemo prodajalnih tekočega goriva in plina ter kioskov, ki iz praktičnih razlogov niso bile vključene v analizo) so bile za potrebe analize vključene v tri sintetične, že doslej večkrat uporabljene kategorije: za kratkoročno oskrbo (redno ali vsakodnevno), za srednjeročno oskrbo (obdobno, periodično, tedensko ali mesečno) in za dolgoročno oskrbo (redko, neredno, trajno ali posebno)².

Prostorsko je trgovina obravnavana po občinah, krajevnih skupnostih (v nadaljevanju KS) ter po regionalnih in lokalnih oskrbnih središčih. Glede na dostopnost so bila v vseh občinah opredeljena tri območja: občinska središča, obmestne KS, ki mejijo z občinskimi središči ter obrobne KS, ki ležijo med obmestnimi KS in občinskimi mejami. S tem je dobljen koncentrični model, ki temelji na oddaljenosti od občinskih središč.

Težišče analize stanja trgovinske dejavnosti je na naslednjih kazalcih: število in velikost trgovin, vrednost ustvarjenega prometa in število prebivalcev. Iz teh so bili izvedeni naslednji indikatorji:

- površina trgovin na prebivalca (m^2 /preb.),
- vrednost ustvarjenega prometa na površino trgovin (din/ m^2),
- vrednost ustvarjenega prometa na prebivalca (din/preb.).

Soodvisnost gornjih treh vrednosti kaže na vsem Gorenjskem pozitivno korelacijo kot posledico prostorskih značilnosti in družbenoekonomskega razvoja.

Spolšni oris trgovine na Gorenjskem

Na Gorenjskem je zaradi gospodarske razvitosti in močne industrializacije in s tem povezane pospešene urbanizacije ter zaradi obmejnega položaja razvitost trgovinskega omrežja in strukture trgovin močnejše odvisna od številnejših dejavnikov, kot drugje v Sloveniji. Pospešujoči dejavniki so visoka kupna moč prebivalstva, dobro razvito omrežje osnovne in kratkoročne oskrbe, še zlasti v regionalnih središčih, dobra prometna dostopnost, močan stacionarni in prehodni turizem, tranzitni promet, prekomerno oskrbovanje. Zaviralni dejavniki so zlasti bližina makroregionalnega središča Ljubljane, obrobni položaj nekaterih občinskih središč (Škofja Loka, Trzin) in reliefna razgibanost dokaj gosto poseljenega obrobja nekaterih občin.

V primerjavi s SR Slovenijo in še posebej Jugoslavijo (Družbeni plan, 1983), je trgovina na Gorenjskem nadpovprečno razvita, kar kaže tudi tabela:

¹ Podrobneje je metodologija prikazana v publikaciji »Letni pregled trgovine 1982, Zavod za statistiko SRS, Ljubljana 1984«. Podatki so zbrani s poročili Trg-41 od vseh trgovskih in drugih organizacij, ki so v letu 1982 opravljale dejavnost trgovine na drobno.

² Med kratkoročno oskrbo štejemo trgovine z živili, po nomenklaturi Zavoda za statistiko SRS pa trgovine pod šiframi 11 do 21; med srednjeročno oskrbo štejemo trgovine s tekstilom in usnjenimi izdelki ter izdelke za osebne in gospodinske potrebe, šifre 22 do 27, 35 do 38, 43, 45, 47, 49 in 50; med dolgoročno oskrbo štejemo trgovine s posebnimi predmeti in drugim blagom, ki se kupuje le nekajkrat na leto, šifre od 29 do 34, 39 do 42, 48 in 99.

Vrsta oskrbe	m ² /preb.*		din/m ² **		din/preb.***	
	Gorenjska	SRS	Gorenjska	SRS	Gorenjska	SRS
Kratkoročna	0,13	0,09	271,5	263,6	35,3	23,8
Srednjeročna	0,11	0,13	187,9	179,2	21,5	24,0
Dolgoročna	0,10	0,09	251,9	261,8	25,3	23,8
Vsa oskrba	0,35	0,31	238,2	227,3	82,9	71,6

- * prodajna površina na prebivalca
 ** promet na prodajno površino
 *** promet na prebivalca

Vse tri vrednosti so nad republiškim povprečjem, pri čemer je v prid Gorenjski največja razlika pri najbolj neposrednem kazalcu, vrednosti ustvarjenega prometa na prebivalca. Pri drugih dveh kazalcih so dejanske realne vrednosti za Gorenjsko še višje.

Velike razlike teh vrednosti pa so med trgovino za kratkoročno, srednjeročno in dolgoročno oskrbo. Prva oskrba kaže močno nadpovprečne vrednosti ob zelo razvitem omrežju trgovin in dobri trgovinski opremljenosti občinskih središč. Manj ugodno je stanje pri trgovinah za srednjeročno oskrbo, kar je povezano tudi z močno nakupovalno usmeritvijo v Ljubljano. Nekoliko boljše stanje je pri trgovini za dolgoročno oskrbo, ki je locirana skoraj izključno v občinskih središčih in ne premore znatnejšega števila posebnih trgovin z visokovrednimi predmeti.

Omrežje naselij s trgovinami (trgovinsko omrežje) kaže na Gorenjskem izredno koncentracijo ob glavni prometni osi, kjer je ob veliki zgostitvi trgovin za kratkoročno oskrbo tudi večina trgovin za srednjeročno in dolgoročno oskrbo. Iz tega izhaja ekstremna razlika med robnimi, redkeje poseljenimi in s trgovino skromneje opremljenimi območji, ki vključujejo tudi obsežne predele Gorenjskih ravnin in dobrih ter med gosto poseljenim osredjem regije. Neustrezna razvitost trgovine v manjših središčih in njihovo omrežje sta posledica dolgoletnega centraliziranega razvoja trgovine na Gorenjskem in izredno ugodne dostopnosti. Zato ima obsežno obrobje, zlasti ob poslabšanih prometnih pogojih slabše možnosti oskrbe, poleg kratkoročne tudi srednjeročne. Kaj več kot trgovino za kratkoročno oskrbo ima namreč na Gorenjskem le 21,4% naselij s trgovino, v občini Jesenice 50,0%, Kranj le 10,7%, Radovljica 25,0%, Škofja Loka 22,2% in Tržič 20,0%. Regionalne razlike kažejo tudi visoko koncentracijo trgovin v občinskih središčih, kjer je 66,1% vseh trgovin s 79,7% prodajnega prostora 77,1% v trgovini ustvarjenega prometa in le 49,7% vsega prebivalstva Gorenjske.

Zelo velike so razlike med tremi oskrbnimi kategorijami. Pri kratkoročni oskrbi je koncentracija v regionalnih ali občinskih središčih daleč najmanjša. Pri srednjeročni je ekstremna koncentracija v regionalnih središčih, medtem ko v obmestnih KS tovrstne trgovine zaradi bližine občinskih nakupovalnih središč skoraj ni. Pojavlja pa se na določeni oddaljenosti od občinskih središč v obrobni KS. Obsežna sklenjena območja brez večjih lokalnih središč so tudi brez srednjeročne trgovine. Regionalne razlike v vrednosti ustvarjenega prometa v trgovini so naslednje:

	Kratkoročna oskrba	Srednjeročna oskrba	Dolgoročna oskrba
Regionalna sred. ³	34,4%	30,7%	34,9%
Obmestne KS	70,2%	1,1%	28,7%
Obrobne KS	73,5%	18,9%	7,6%

Velikost občin, razgiban relief ter stopnja trgovinske razvitosti občinskih in manjših središč povzročajo razlike med občinami. V občinah Kranj, Škofja Loka in Radovljica so število prodajaln, obseg prodajnih površin in vrednost ustvarjenega prometa višji v obrobni kot v obmestni KS. Skoraj povsod pa je značilen naslednji trend: v obmestni KS je najvišji delež trgovin, sledi delež ustvarjenega prometa in najnižji delež prodajnih površin; v obrobni KS je delež ustvarjenega prometa največkrat nižji od deleža prodajnih površin. Takšno stanje je zaradi večje zgostitve prebivalstva v obmestnih naseljih, zaradi njihove visoke kupne moči, neustrezno razvite in strukturirane trgovine za kratkoročno oskrbo ter izjemno močne oskrbne usmeritve v bližnja občinska središča.

Velikost prodajnega prostora

Povprečna površina prodajaln se na Gorenjskem giblje v okviru republiškega povprečja, ki znaša 109,7 m² na prodajalno.⁴ Velike razlike med občinami pa nastopajo v okviru treh oskrbnih kategorij: pri kratkoročni oskrbi od 59,9 m² do 81,8 m² (Gorenjska 68,6 m²), pri srednjeročni oskrbi od 95,9 m² do 170,5 m² (Gorenjska 133,1 m²) in pri dolgoročni oskrbi od 123,3 m² do 446,0 m² (Gorenjska 268,7 m²). Največje prodajalne so v kranjski občini, ki ima najbolj razvito trgovino sploh, največjo velikost trgovin za srednjeročno in daleč največjo za dolgoročno oskrbo. Velikost trgovin narašča z velikostjo oskrbnega središča in z njegovo trgovinsko razvitostjo ter je v pozitivnem odnosu s kvaliteto trgovine in ponudbe v njej. Regionalne razlike so torej v prid občinskemu središčem, medtem ko v velikosti trgovin med obmestnimi in obrobni KS ni bistvenih razlik.

Površina prodajnega prostora na prebivalca

Prodajna površina na prebivalca je eden od dveh najpomembnejših kazalnikov trgovinske opremljenosti, razlik med posameznimi območji in med centralnimi naselji. Splošni normativ 0,50 m²/preb. na Gorenjskem sicer ni dosežen (Družbeni plan, 1983), je pa v celoti nad slovenskim povprečjem, kar velja z izjemo škofje-loške tudi za vse druge občine. Sicer pa so bile dosežene naslednje vrednosti (m²/preb.):

	Kratkoročna oskrba	Srednjeročna oskrba	Dolgoročna oskrba	Skupaj oskrba
Gorenjska	0,13	0,11	0,10	0,35
SRS	0,09	0,13	0,09	0,31

³ Pri Radovljici sta v vseh analizah vključeni tudi delni središči občinskega pomena Bled in Lesce.

⁴ Za površino prodajnega prostora ali trgovine se šteje le dejanska površina prodajaln, ne pa tudi skladišč.

Med občinami so velike razlike glede na trgovinsko opremljenost občinskega središča ter glede na število in opremljenost lokalnih središč. Slednje povzroča v vseh občinah ugodnejšo opremljenost v obrobni kot v obmestni KS.

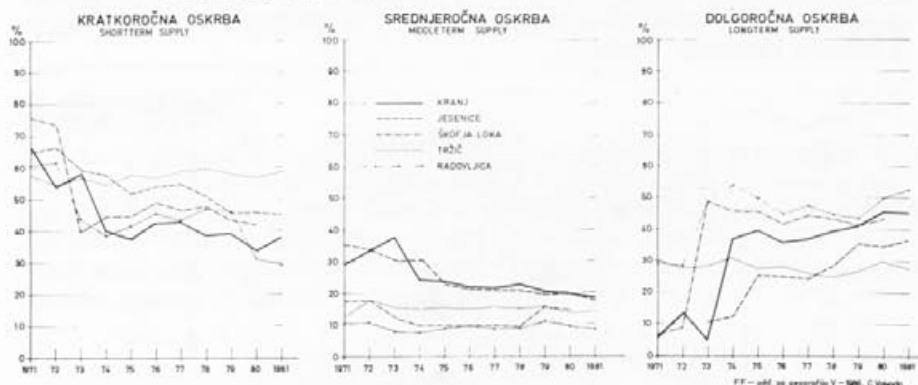
Regionalna opredelitev velikosti prodajnih površin na prebivalca (m^2 /preb.):

	O b č i n e				
	Jesenice	Kranj	Radovljica	Škofja Loka	Tržič
Središča	0,44	0,62	0,57	0,51	0,67
Obmestne KS	0,10	0,08	0,17	0,05	0,09
Obrobne KS	0,20	0,13	0,22	0,17	0,14
Skupaj	0,33	0,30	0,37	0,29	0,40

Zaradi neenakomerne trgovinske opremljenosti regije so v okviru treh kategorij velike tudi razlike med središči ter obmestnimi in obrobni KS. Še najmanjše so pri kratkoročni oskrbi, ki kaže skoraj povsod najbolj ugodno stanje v občinskih središčih. Zanimivo pa je, da ima Bled z visokim deležem nedomačih potrošnikov (turistov) le 0,07 m^2 /preb., medtem ko dosegajo Lesce kar 0,49. Visoke vrednosti dosežejo zlasti nekatera oskrbna naselja v obrobni KS, Cerklje 0,54, Srednja vas v Bohinju 0,53, Jezersko 0,37, Stara Fužina 0,35 in druga. (Risba 1)

GIBANJE VREDNOSTI PROMETA V TRGOVINAH
THE CHANGE OF SALES VALUE IN SHOPS

①

Velikost prodajnega prostora na prebivalca za srednjeročno oskrbo in v glavnem tudi za dolgoročno oskrbo kaže absolutno koncentracijo v občinskih središčih ob naslednjih vrednostih (m^2 /preb.):

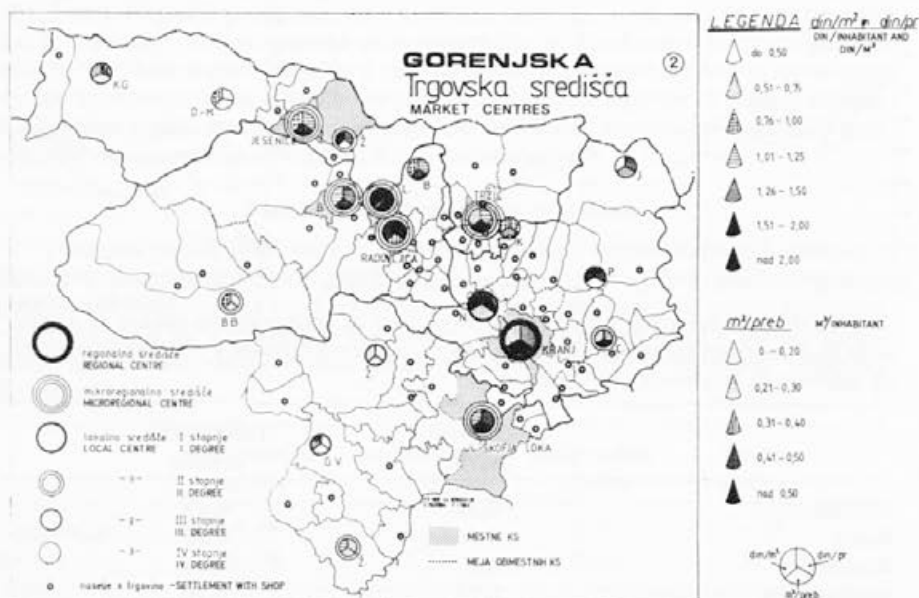
	Srednjeročna oskrba	Dolgoročna oskrba
Jesenice	0,14	0,13
Kranj	0,26	0,26
Radovljica	0,17	0,21
Škofja Loka	0,17	0,20
Tržič	0,29	0,09

Poleg občinskih središč dosežejo višje vrednosti le še Naklo, Begunje, Železniki in Žiri; prvi dve naselji zaradi posebnih trgovin za dolgoročno oskrbo, slednji dve pa kot bolj opremljeni lokalni središči. Druga naselja, ki imajo poleg trgovine za kratkoročno oskrbo še tiste za srednjeročno in (ali) dolgoročno oskrbo, dosežejo naslednje vrednosti: Dovje-Mojstrana 0,17, Kranjska Gora 0,24, Žirovnica 0,11, Begunje 0,38, Naklo 0,25, Cerklje 0,22, Bohinjska Bistrica 0,27, Gorenja vas 0,16, Železniki 0,27, Žiri 0,25, Križe 0,34 ter Radovljica 0,38, Lesce 1,17 in Bled 0,42.

KS z najnižjimi vrednostmi obrobajo občinska središča zaradi slabo razvite trgovine in zaradi koncentracije prebivalstva. Nanje mejijo tudi obrobne KS z najnižjimi vrednostmi do $0,10 \text{ m}^2/\text{preb.}$ v ravninskem in do občinskih središč najbolj dostopnem območju ob gorenjski magistrali ter sekundarna koncentracija v občini Škofja Loka z absolutno najnižjimi vrednostmi. Višje vrednosti pa se pojavljajo na redkeje poseljenem obrobju občin in v največji oddaljenosti od občinskih središč, z večjimi ali več trgovinami za kratkoročno oskrbo.

Vrednost ustvarjenega prometa

Med relevantne sintetične pokazatelje stanja in razvoja trgovine sodi vsekakor vrednost ustvarjenega prometa, kar je odvisno od številnih zunanjih in notranjih dejavnikov; med njimi prednjačijo kupna moč prebivalstva, razvitost trgovine, turistični promet, prekomajno oskrbovanje in odliv sredstev (trgovskega prometa) v Ljubljano. Vrednost prometa se je zato v vsej Gorenjski in v njenih posameznih delih spreminjala, še posebno močno in značilno pa se je ta vrednost spreminjala glede na tri osnovne kategorije. (Risba 2)

Močno je nazadoval delež vrednosti prometa v trgovini za kratkoročno oskrbo, ekstremno v letih 1974 in 1975, v naslednjih dveh letih se je nekoliko dvignil in 1978 ponovno znižal. V obdobju 1971—81 se je delež zmanjšal v občinah Kranj od 65,9% na 37,4%, Jesenice od 64,9% na 45,3%, Radovljica od 60,4% na 39,0% in Škofja Loka od 75,7% na 41,8%, le v občini Tržič se je povečal od 57,8% na 58,3%. Še nižji delež so te vrednosti dosegle v občinskih središčih, z minimumom 32,1% v Kranju in maksimumom 41,2% na Jesenicah.

Razen v tržiški občini je povsod drugod nazadoval tudi delež vrednosti ustvarjenega prometa v trgovini za srednjeročno oskrbo, še zlasti ekstremno v samih občinskih središčih, z minimumom 9,5% v Škofji Loki in maksimumom 24,1% v Kranju. Obratno pa je naraščal delež vrednosti prometa v trgovini za dolgoročno oskrbo, ekstremno v občinskih središčih.

Gibanje deleža vrednosti prometa v trgovini 1971—81

	Kratkoročna oskrba		Srednjeročna oskrba		Dolgoročna oskrba	
	občina	središče	občina	središče	občina	središče
Jesenice	-19,5%	-19,9%	-10,5%	-19,3%	39,1%	36,6%*
Kranj	-28,5%	-17,5%	-17,4%	-20,4%	26,2%	28,6%
Radovljica	-21,6%	-37,0%	- 2,4%	-10,8%	23,8%	2,9%*
Škofja Loka	-33,9%	-31,6%	- 2,9%	-18,4%	36,8%	49,9%**
Tržič	0,5%	1,6%	1,8%	2,7%	- 2,4%	-4,2%

* obdobje 1974—81

** obdobje 1971—80

Leta 1981 je bilo stanje naslednje: delež kratkoročne oskrbe je prednjačil v občinah Tržič in Jesenice ter na samih Jesenicah, delež dolgoročne oskrbe pa je prednjačil v občinah Kranj, Škofja Loka in Radovljica ter v njihovih občinskih središčih pa tudi v Tržiču. Tako gibanje vrednosti trgovinskega prometa je posledica prestrukturiranega oskrbovanja, različno hitre rasti cen ter preteklega zaostajanja v razvoju trgovine za srednjo in dolgoročno oskrbo.

Vrednost prometa v odnosu do prodajnih površin

Vrednost v trgovini ustvarjenega prometa na m² prodajne površine je na Gorenjskem pod slovenskim povprečjem, vendar izključno na račun prometa v trgovini za dolgoročno oskrbo. Koeficient povprečna vrednost prometa v občini

povprečna vrednost prometa na Gorenjskem

prikaže te razlike.

Občine	Kratkoročna oskrba din/m ²	Srednjeročna oskrba din/m ²	Dolgoročna oskrba din/m ²	Skupaj oskrba din/m ²
Jesenice	1,17	0,74	0,81	1,00
Kranj	1,17	1,08	0,64	0,90

Radovljica	0,88	1,05	1,97	1,30
Škofja Loka	0,88	1,04	1,77	1,00
Tržič	0,66	0,81	0,41	0,64

Vrednost prometa na m² prodajne površine je v kratkoročni oskrbi seveda večja tam, kjer sta si gostota prebivalstva in velikost prodajnega prostora v negativnem odnosu. Zato dosežejo najvišje vrednosti obmestne in obrobne KS občine Jesenice, obmestne KS občin Kranj in Škofja Loka ter v občinskih središčih Kranj, Radovljica in Jesenice. Najnižji koeficient je v vseh treh regionalnih enotah občine Tržič. Glede na to je sklenjeno območje nadpovprečne vrednosti v najgostejše poseljenem osredju občine Kranj, povsod drugod so vrednosti z izjemami nižje, najnižje pa so na najredkeje poseljenem obrobju.

Pri srednjeročni oskrbi dosegajo najvišji koeficient Kranj, Radovljica, Škofja Loka in Lesce ter obrobne KS v občinah Kranj in Škofja Loka z ekstremnimi viški v Gorenji vasi (1,95), Žireh (1,31) in Cerkljah (1,66). Najvišje koeficiente v dolgoročni oskrbi pa dosegajo Škofja Loka 3,99, Naklo 3,77, Radovljica 2,90, Bled 2,22 in Lesce 1,97.

Kar 68% KS na Gorenjskem ima v kratkoročni oskrbi nadpovprečen promet na m² prodajne površine. Stanje je ugodnejše pri obmestnih kot pri obrobni KS. V občinah Jesenice, Kranj in Radovljica je ta odnos bolj izenačen, v občini Škofja Loka je močno v prid obrobni in v občini Tržič obmestni KS.

Vrednost prometa na prebivalca

Drugi najbolj relevanten kazalec razvitosti trgovine — vrednost prometa na prebivalca — kaže na Gorenjskem okrog 15% višje vrednosti od SRS. Izredno visoke so vrednosti pri kratkoročni oskrbi, še posebej v jeseniški in radovljiški občini. Med oskrbnimi središči pa prednjačijo Žirovnica s koeficientom 3,24, Kranjska Gora 1,64, Britof 1,33, Voklo 1,25, Predvdvor 1,39, Srednja vas v Bohinju 4,14, Stara Fužina 1,29, Brezje 1,35, Križe 1,69, Lesce 4,02, Cerklje 2,22, Tržič 1,5. To so naselja z visoko vrednostjo prodajnih površin, h katerim gravitira večje število prebivalstva.

Po vrednosti prometa na prebivalca v srednjeročni oskrbi Gorenjska zaostaja za slovenskim povprečjem, še posebno nizek pa je z 0,7 koeficient v občinah Jesenice, Radovljica in Tržič. Močna oskrbna usmeritev v večja in bolje opremljena oskrbna središča se pozna po visokem koeficientu 2,4, ki ga dosežeta Kranj in Škofja Loka. Geografski položaj obeh središč in njihova gospodarska, predvsem pa industrijska razvitost sta pri tem odločilna dejavnika.

Glede na značaj in strukturo trgovine za dolgoročno oskrbo so koeficienti vrednosti prometa sila različni, prednjačijo pa Lesce z 12,1, Radovljica 3,2, Škofja Loka 1,6 in Kranj z 1,5; med občinami pa radovljiška z 12,1 in kranjska z 1,4, medtem ko doseže tržiška le koeficient 0,4.

Z 37,4% ima daleč največ KS koeficient med 0 in 0,50, njihov delež je visok v obrobni KS. Podobno je z naslednjo skupino KS s koeficientom 0,50 do 0,75. Pri merjavi med številom KS z močno podpovprečno vrednostjo prometa na prebivalca

in KS z višjim koeficientom pokaže po občinah naslednje stanje (brez občinskih središč):

Koeficient	Jesenice		Kranj		Radovljica	
	Obm. KS*	Obr. KS**	Obm. KS	Obr. KS	Obm. KS	Obr. KS
0 —0,75	42,8%	14,7%	22,2%	51,9%	41,2%	29,4%
0,75 in več	41,3%	28,2%	11,1%	14,8%	—	29,4%

	Škofja Loka		Trzinč		Skupaj	
	Obm. KS*	Obr. KS**	Obm. KS	Obr. KS	Obm. KS	Obr. KS
0 —0,75	17,6%	64,7%	44,3%	33,3%	29,9%	44,2%
0,75 in več	5,9%	11,8%	22,2%	—	9,0%	16,9%

100% pomeni vse štiri vrednosti v okviru ene občine

* obmestne krajevne skupnosti

** obrobne krajevne skupnosti

Absolutno težišče je torej na podpovprečnem prometu na prebivalca v obrobnih KS, ki prednjačijo tudi po koeficientu nad 0,75. Poglobljene razlike po občinah pa so predvsem posledica večje gostote prebivalstva, kar narekuje potrebo po bolj-
ših možnostih kratkoročne oskrbe.

Vplivna območja

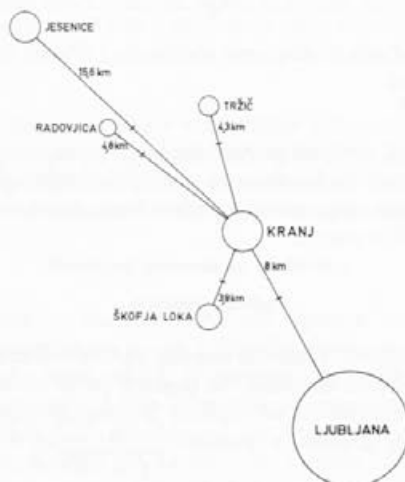
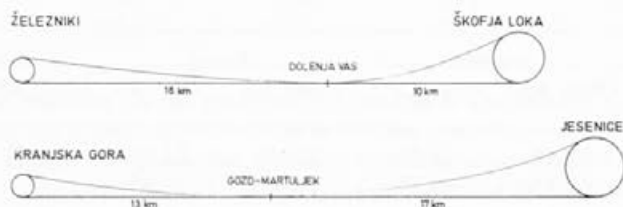
Omrežje oskrbnih središč različnih stopenj na Gorenjskem pogojuje hierarhično prepletanje njihovih vplivnih območij. Še posebej pa je zanimiv odnos med občin-
skimi središči in lokalnimi oskrbnimi središči. S pomočjo teorije prelomne točke, ki je po Aleksandru (1963) izražena s formulo
$$\frac{d}{1 + \frac{P_z}{P_y}}$$
 (d = razdalja med oskrbni-

ma središčema, P_y = število prebivalstva manjšega oskrbnega središča, P_z = število prebivalstva večjega oskrbnega središča), so bile izračunane meje vplivov dveh oskrbnih središč, tam pa so bile tudi opravljene vzorčne ankete o dejanskih oskrb-
nih tokovih srednjeročne in dolgoročne oskrbe. Prelomna točka med Škofjo Loko in Železniki je v Dolenji vasi, kar je 7,3 km od Železnikov in 9,7 km od Škofje Loke (Risba 3); anketirani so se v 16 primerih izrekli za redne nakupe v Železnikih in le 10 v Škofji Loki. Prelomna točka med Škofjo Loko in Žirni je v Srednji vasi, to je 13,7 km od Žirov in 17,1 km od Škofje Loke; anketirani so se v 17 primerih izrekli za redne nakupe v Škofji Loki, 10 krat v Poljanah in 9 krat v Gorenji vasi. Prelom-
na točka med Jesenicami in Kranjsko Goro je v Gozdu-Martuljku, kar je 5,2 km od Kranjske Gore in 18,8 km od Jesenic; anketirani so se izrekli v 17 primerih za redne nakupe na Jesenicah in 13-krat v Kranjski Gori.

Poleg razdalje in velikosti oskrbnega središča vplivajo na mejo privlačnosti tudi reliefni pogoji, gostota in vrsta prometnih zvez, upravne meje in drugo. Odločujoče

PRELOMNE TOČKE MED OSKRBNIMI SREDIŠČI
BREAKING POINT AMONG SUPPLY CENTERS

(3)

F.F. - odd. za geografijo V - 1986, C. Vojvoda

za oskrbovanje v manjšem oskrbnem središču je odnos med njegovo oddaljenostjo in trgovinsko opremljenostjo. Na prelomni točki med Ljubljano in Kranjem, ki poteka preko naselij Meja, Preša in Mavčiče 8 km od Kranja in 20 km od Ljubljane, so za redno oskrbo vsi odgovori navajali Kranj. Za občasno oskrbo pa so se anketirani izrekli 26-krat za Škofjo Loko in 22-krat za Kranj.

Sklep

V analizi uporabljeni kazalci, ki pomenijo odnos med vrstami in številom trgovin, velikostjo prodajnega prostora, v trgovini ustvarjenim prometom in prebivalstvom, omogočajo vrednotenje trgovine kot izredno celovite socio-ekonomske funkcije. Na trgovino namreč posredno in neposredno vplivajo številni zunanji in notranji dejavniki, od tod njena hitra odzivnost, kar je še posebej značilno za trgovino v gospodarsko najbolj razvitih državah, od koder prihaja tudi največ študij o tovrstni problematiki.

Za trgovino na Gorenjskem je analiza pokazala naslednje osnovne značilnosti: močno zgostitev v občinskih in hkrati regionalnih središčih, razlike v trgovinski opremljenosti med predeli v neposredni bližini občinskih središč in v obrobni predelih, oblikovanje lokalnih oskrbnih središč s trgovinami za srednjeročno oskrbo na določeni oddaljenosti od občinskih središč, strukturne razlike med Kranjem in drugimi občinskimi središči, določene pomanjkljivosti v opremljenosti občinskih središč s srednjeročno in še posebej z dolgoročno oskrbo, neskladje med urbanizacijo okolice občinskih središč in razvojem trgovine, vpliv organizacije trgovine, geografskega položaja in gospodarstva, naravnih ter prometnih značilnosti regije na razvoj trgovine in njenega omrežja.

Literatura

- A l e k s a n d e r, J. W., 1963, *Economic Geography*. New Jersey.
- G a r n i e r, J. B., Delobez A., 1977, *Geography of Marketing*. New York.
- D a v i e s, L. Ross, 1975, *Marketing Geography*. London.
- P a k, M., 1981, Trgovina in obrt kot dejavnika centralnosti naselij na Gorenjskem. Gorenjska. 12. zborovanje slovenskih geografov Kranj—Bled 1981, Ljubljana, s. 228—236.
- T r i l a r, V., 1981, Organizacija mreže trgovinskih drobnoprodajnih kapacitet z vidika oskrbe prebivalstva Gorenjske. Gorenjska. 12. zborovanje slovenskih geografov Kranj—Bled 1981, Ljubljana, s. 221—227.
- Dolgoročni družbeni plan občine Škofja Loka »Loka 2000«. Razvojni center Celje — Tozd planiranje. Celje 1983.

THE PROBLEMS OF RETAIL TRADE IN GORENJSKA (UPPER CARNIOLIA)

M. Pak, V. Trilar

(Summary)

Gorenjska has developed a specific pattern of supplying infrastructure as for its largeness, characteristic surface, settlement, transport system and other elements of its geographical position (Alpine, frontier land). It is the pattern with a relatively hierarchically developed network to the communal supplying centers. There are three categories of the retail trade units: short, middle and long term supply.

The analysis of the retail trade has included the following basic values: area of the retail trade unit per capita, value of the realized turnover per retail trade unit, value of the realized turnover per capita. In Gorenjska all of the three values are above the Slovene average, especially the value of the realized turnover per capita.

Short term supply retail trade units are the most developed of all the three categories. The two other are less developed on account of the neighbouring macro-regional center Ljubljana. There is also some difference among the five communes as for their general economic development and the level of centralisation the communal centers.

The average area of retail trade units in Slovenia, including Gorenjska, amounts to 109,7 m² per retail trade unit. But there is a great difference among the areas of the three categories of the retail trade units in communes: short term supply 60—80 m², middle term supply 96—170 m², long term supply 12—146 m².

The retail trade area per capita is under the Slovene standards. In Gorenjska it amounts to 0,35 m², short term supply 0,13 m², middle term supply 0,11 m², long term supply 0,10 m². The difference among the communes is a result of the development of the communal centres for their is almost absolute concentration of middle and long term supply retail trade units. The retail trade units which are located on the edge of the influential areas of the communal centres have the lowest value; yet the area of the retail trade space per capita is increasing with the appearance of the local centres.

The value of the realized turnover in the retail trade has been increasing at the expense of the short term and partly middle term supply and to the benefit of the long term supply, which also includes different rise of prices.

The value of the realized turnover per m² of the trading area and the value of the turnover per capita are presented in detail as well. Breaking points among communal purchasing centres are also presented. Strong affinity of the communal centres can be seen and especially in the south of Gorenjska also the affinity of the macro-regional centre Ljubljana.

UDK 911.3:711.14:633.2.33.3:728.71(497.12 »Pokljuka«) = 863

UDC 911.3:711.14:633.2.033.3:728.71(497.12 »Pokljuka«) = 20

ANALIZA RAZVOJNIH MOŽNOSTI ZA PLANINSKO PAŠNIŠTVO IN POČITNIŠKA BIVALIŠČA NA POKLJUKI

Maja P l e m e l j *

Uvod

Pokljuka je visoka kraška planota na vzhodnem obrobju Julijskih Alp. Je pretežno gozdnata, z vmesnim izkrčenim svetom, kjer se je v preteklosti razvilo planinsko pašništvo, v novejšem času pa počitniški turizem. Na Pokljuki živi okrog 500 prebivalcev; planota je planinsko pašniško zaledje vasem iz Zgornje Bohinjske doline in Blejskega kota ter tudi izletniško in rekreacijsko zaledje za Gorenjsko, oziroma za velik del Ljubljanske kotline, tja do Ljubljane.

Nasprotujoči si gospodarski interesi ustvarjajo na Pokljuki različna navzkrižja. Dosedanji odnosi med tradicionalnimi panogami, planinskim pašništvom, gozdnim gospodarstvom, turizmom in rekreacijo, so se še zapletli s sprejetjem Zakona o Triglavskem narodnem parku, UL SRS št. 17/81 (v nadaljevanju TNP), s katerim je postala Pokljuka njegov robni del. Zanj uvaja omenjeni zakon blažji varstveni režim, po katerem je varovanje naravne in kulturne pokrajine sicer v ospredju, a prizadevati si je treba za nadaljnji razvoj rekreacijske in nekaterih drugih funkcij ter prebivalcem zagotoviti ustrezne razmere za življenje in delo. Tu torej ne gre za ohranjanje sedanjega stanja, kot v osrednjem delu TNP, ki ga štiti strožji varstveni režim. Pasivno varstvo pa velja v vsem parku le za naravne in kulturne spomenike.

Glede na to so bili cilji preučitve:

- oceniti ustreznost Pokljuke za planinsko pašništvo in počitniški turizem oziroma razvojne možnosti za obe dejavnosti;
- opredeliti navzkrižna območja med različnimi gospodarskimi panogami;
- zasnovati predloge, kako odpravljati neugodne posledice, ki se že kažejo ali jih lahko predvidevamo.

Planinsko pašništvo

Planinsko pašništvo na Pokljuki ima že dolgo tradicijo. Skupaj z lovom je pripomoglo k prvotni poselitvi planote. Planine so razpršene po vsej Pokljuki, največje in najlepše pa so na njeni južni, bolj sončni, bohinjski strani. Tam so tudi ugodnejše

* Dipl. geograf, raziskovalni asistent, Geografski inštitut Antona Melika, ZRC SAZU, 61000 Ljubljana, YU, Novi trg

pedološke in vodne razmere. Do sporov med živinorejci (pašništvom) in gozdarji (gozdnim gospodarstvom) je prihajalo že v preteklosti, v novejšem času pa so se navzkrižja zaostrija s preurejanjem planinskih stanov, pravzaprav z gradnjo počitniških hišic. Kakor za planinsko gospodarstvo so tudi za turizem najprivlačnejše planine na bohinjski strani Pokljuke, jugozahodno od Mrzlega studenca.

Za razvojne možnosti planinskega pašništva je najpomembnejše ovrednotenje posameznih planin in opredelitev bodočega gospodarjenja na njih.

Pri načrtovanju planinskega pašništva je treba upoštevati, da le-to ni odvisno le od naravnih razmer, temveč tudi od nekdanjih družbenih dejavnikov, tradicije, historične dediščine ter od nekdanjih in sedanjih socialnoekonomskih odnosov. Med dolinskim in planinskim obratom obstaja stalna tesna povezava. Vsi socialnoekonomski procesi, ki prizadevajo dolinsko gospodarstvo, se odražajo namreč tudi na planini. V sedanjosti te vezi sicer slabijo, pojavljajo pa se drugačni interesi. Opazne so širše družbene težnje, da bi namreč z vzrejo mladega plemenskega goveda na gorskih pašnikih razbremenili krmno osnovo v dolini.

Hribovsko kmetijstvo je pomembno, ker ohranja kulturno pokrajino, ustvarja ustrezne okoliščine za turizem, rekreacijo in SLO, ima pa tudi več socialnih funkcij. Očitna je pomembnost njegove neproizvodne vloge, zato pri vrednotenju kmetijskih zemljišč ne moremo upoštevati samo gospodarskih računov.

Na planinah so predvsem velike težave z delovno silo. V tujini in tudi že pri nas skušajo življenje in delo čimbolj olajšati z zmanjševanjem razlik med dolino in planino, bodisi z urejeno vodno oskrbo, lažjo dostopnostjo, elektrifikacijo, s telefonskimi priključki in z zagotavljanjem socialne varnosti.

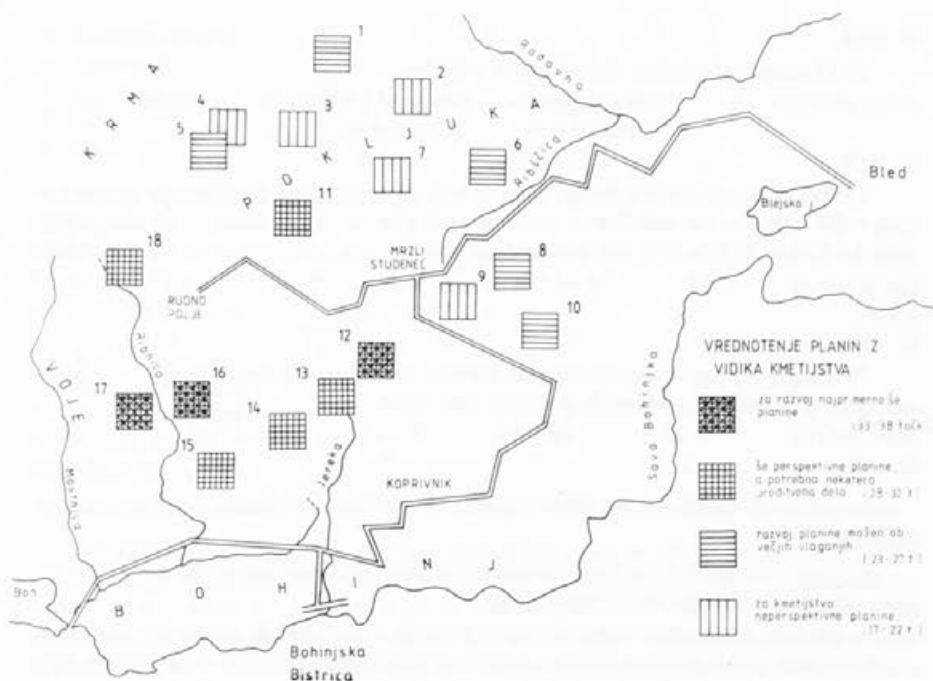
S problematiko planin se pri nas in v tujini ukvarjajo različne stroke. Planine so pri nas vrednotili geografi M. K l e m e n č i č in I. P i r y, 1978; M. V o j v o d a in T o n č i č, 1975. Preučevali so možnosti oživitve planin, oziroma so vrednotili planine za živinorejske in turistične namene. Izhajali so predvsem iz povezanosti dolinskega in planinskega gospodarstva in poudarili odvisnost planin od socialnoekonomskih razmer v dolini. Ob tem so prišle premalo do izraza naravne prednosti planin. Neugodne razmere v vasi, ki planino uporablja, vodijo k opuščanju in zaraščanju planine, čeprav so na njej ustrezne razmere. Ta bi še živel, če bi jo uporabljala druga vas, ali pa, če bi prihajala živina s širšega zaledja.

Metoda vrednotenja. Smiselnost in upravičenost obstoja posamezne poključke planine smo skušali pokazati z njihovim ovrednotenjem. Pri tem smo poleg že znanih kriterijev, ki so jih uporabili citirani raziskovalci, upoštevali še dodatna merila. Le-ta so bila:

1) Velikost planine je pomembna za njeno proizvodno sposobnost in za racionalnost naložb v infrastrukturo opremljenost. Upoštevali smo dejanske pašne površine in ne katastrskih. Planine smo razdelili na več velikostnih skupin in jim dodelili naslednje število točk:

velikost v ha	< 20	20—40	40, 1—100	100, 1—200	> 200
št. točk	2	4	6	8	10

2) Način oskrbe z vodo in količina vode določata število živine, ki jo planina lahko preživi. Pomen lokalnih vodnih virov je manjši, kot bi sklepali, saj si na planinah pomagajo še s kapnico (cisternami) in za živino uporabljajo tudi vodo iz kalov

Karta 1. Planine na Pokljuki

Blejske planine: 1. Klek, 2. Meja dolina, 3. Velika raven, 4. Brdo, 5. Lipanca, 6. Repečnikov rovt, 7. Kranjska dolina, 8. Rečiška planina, 9. Grajska planina, 10. Belska planina

Bohinjske planine: 11. Javornik, 12. Goreljek, 13. Jelje, 14. Konjska dolina, 15. Zajamniki, 16. Praprotnica, 17. Uskovnica, 18. Konjščica

ali mlak. Ponekod imajo celo vodovodno napeljavo. Vodno oskrbo smo zato takole ovrednotili:

vrsta vira in zmogljivost št. točk	kal. mlaka 1	cisterna* 1	izvir manjši srednji večji 2 3 4	vodovod 4
--	--------------------	----------------	--	--------------

3) Trajanje pašne sezone je ena najpomembnejših lastnosti planin, saj sta od dolžine paše odvisna prireja in pridobivanje mleka ter sira.

trajanje paše (št. dni)	< 45	45—65	65, 1—85	85, 1—105	> 105
št. točk	2	4	6	8	10

4) Opremljenost planine s kmetijskimi objekti je pogosto težko oceniti. Število in vrsta objektov sta navadno znana, ne pa njihova vrednost, to je ohranjenost in kvaliteta.

vrsta objekta	le 1 do 2 objekta, maj- hna zmogljivi- vost, slabo stanje	pastirska koča in nekaj hlevov	pastirska koča, nekaj hlevov in sirarna	vse vrste objektov, nad 20 hlevov
---------------	---	---	--	--

* kovinska cisterna; vodo dovažajo od drugod

št. točk	1	2	3	5
5) Dostopnost planine (povezanost z dolino)				
način dostopa	peš z vzponom nad 15 min	peš (pod 15 min) in s terenskimi vozili	z avtomobilom	
št. točk	2	4	6	

6) Oddaljenost od matičnega naselja ima za ohranjanje planinskega gospodarstva velik pomen. Pri odločitvi o usmerjenosti planine, za molzno ali za mlado plemensko živino, bi bilo bržkone smotno ugotavljati tudi oddaljenost od tržnih središč.

Oddaljenost v km	< 10	10—15	15, 1—20	20, 1—25	> 25
------------------	------	-------	----------	----------	------

št. točk	5	4	3	2	1
----------	---	---	---	---	---

7) Živina na paši. Upoštevali smo število glav velike živine (GVŽ), to je goveda, ki se je paslo na poključkih planinah leta 1984.

Število GVŽ	< 20	20—50	51—70	71—100	> 100
št. točk	1	2	3	4	5

V poštrev bi prišli še nekateri kazalci, ki pa jih zaradi težav s podatki nismo vključili.

8) Kvaliteta paše. Njena vrednost močno niha in je odvisna od števila živine na paši, po drugi strani pa od gospodarjenja.

9) Podatki o reliefnih razmerah (o nagibu) in o pedoloških razmerah, predvsem o debelini tal, pomagajo pri izboru najprimernejše vrste živine. Za ovce namreč pašniki z nagibom nad 30° ne ustrezajo več, ker travo preveč popasejo in stopnjujejo erozijo tal.

10) Hitrost zaraščanja planine vpliva na večji ali manjši obseg vloženega dela na planini. Po V o j v o d i in T o n č i č u, 1975, je nižje ležeče planine (v mešanem gozdu in na njegovi zgornji meji) potrebno trebiti na 3 do 5 let, planine sredi iglastega gozda že redkeje, na tistih nad gozdno mejo pa zadošča trebljenje na 20 do 30 let, ponekod pa sploh ni potrebno.

11) Pri planinah, ki so zbrale mejno število točk in dvomimo o smiselnosti njihovega nadaljnjega ohranjanja, bo odločitev lažja, če upoštevamo še nekatere ne-kmetijske funkcije, ki pa so bolj ali manj povezane z osnovno, kmetijsko funkcijo.

funkcija	planinska postojanka	oskrbna točka	kmečki turizem	etnološki spomenik
št. točk	2	2	3	5

Rezultati vrednotenja. Zaradi velikih nadmorskih višin (nad 900 m, v velikem delu celo nad 1200 m), ostrejšega podnebja, velikega naklona tal in tako manjših možnosti za strojno obdelavo, kmetijska zemljišča na Pokljuki ustrezajo predvsem za planinsko pašništvo. Da bi jih čimbolj premišljeno uporabljali, namerili torej tisti kategoriji živine, za katero so razmere najbolj ugodne ter jih rešili pred zaraščanjem (ta proces je po ocenah zajel 20—50% kmetijskih zemljišč na Pokljuki, Strokovne podlage, 1984), jih kaže opredeliti po prikazani valorizaciji zemljišč. Po opisanem postopku smo planine razvrstili v štiri temeljne kategorije:

1. Uskovnica 38
2. Goreljek 36
3. Praprotnica 33

4. Konjska dolina	31
5. Zajamniki	30
6. Javornik	30
7. Konjščica	30
8. Jelje	29
9. Belska planina	27
10. Repečnikov rovt	26
11. Lipanca	26
12. Klek	25
13. Rečiška planina	25
14. Brdo	22
15. Kranjska dolina	22
16. Grajska planina	21
17. Velika raven	18
18. Meja dolina	17

Kategorizacija nam pomaga pri odločanju o možnem bodočem gospodarjenju.

Primerjava bohinjskih in blejskih planin kaže, da so prve perspektivnejše. So namreč večje (nad 40, celo nad 100 in 200 ha), prisojne, zaradi neprepustnih tal bogatejše z vodnimi viri, nekatere pa so opremljene celo z vodovodom (Uskovnica, Praprotnica). Imajo daljšo pašno sezono (Praprotnica in Uskovnica s 149 dnevi celo najdaljšo v vseh Julijskih Alpah). Najbolje opremljene planine, z vsemi vrstami kmetijskih objektov in veliko kapaciteto (nad 20 hlevov), so prav tako na bohinjski strani. Dostopnost je relativno dobra. Z avtomobilom ni mogoče priti le do Brda, Lipance, Konjščice in Uskovnice. Od svojih vasi so planine oddaljene od 3 km do največ 35 km, povprečno pa okrog 20 km. Najbližje planine imajo vasi, ki so se same razvile iz planin (Koprivnik, Gorjuše).

Dodatne funkcije (nekmetijske) imajo vse planine, razen Brda in Repečnikovega rovt, največ pa jih imajo Uskovnica, Zajamniki, Praprotnica, Javornik in Goreljek.

Predlogi za bodoče gospodarjenje na planinah. Po prikazani valorizaciji planin so oblikovani naslednji predlogi:

Na osmih planinah iz zgornjih dveh kategorij (nad 27 točk) kaže planinsko gospodarstvo stopnjevati, poskrbeti za gnojenje in trebljenje planin, izboljšanje vodne oskrbe, elektrifikacijo, obnovo in vzdrževanje ograd, hlevov in drugih objektov. Prednost pri razvoju naj bi imele bohinjske planine, najprej Uskovnica, Goreljek in Praprotnica, zatem pa Konjska dolina, Zajamniki, Javornik, Konjščica in Jelje. Bolj oddaljeni planini Konjščica in Uskovnica naj bi namenili vzreji mlade plemenske živine, druge pa molzni živini.

Planine tretje kategorije, ki za živinorejo že manj ustrezajo, bi lahko poživili s turizmom (oskrbne točke, planinske postojanke, oddajanje stanov turistom, ko ni pašne sezone).

Planine, ki so zbrale pod 23 točk, naj bi opustili. To so navadno manjše, težje dostopne planine z nezadostnimi vodnimi viri in na ekološko občutljivih tleh. Kazalo bi jih pogozditi. Ekonomska primerjava gozda in pašnika namreč pove, da je v

današnjih ekonomskih razmerah pašnik le za tretjino tako donosen, kakor gozd (Ocena možnosti širjenja pašniških površin na Jelovici, 1984).

Načrti kmetijskih zadrug za nadaljnji razvoj planin se od zgornjega predloga nekoliko razlikujejo. Planinsko gospodarstvo nameravajo krepiti najprej tam, kjer je interes pašnih upravičencev največji, pomemben kriterij je zasedenost planine.

Počitniška bivališča

Ob razvijanju turizma in rekreacije v hribovskem območju, ki je hkrati del narodnega parka, moramo paziti, da ostanejo v ospredju interesi domačega prebivalstva. Preprečiti moramo kakršnokoli ekonomsko in socialno preobremenitev s turizmom in si prizadevati za ohranitev funkcionalnosti in kvalitete rekreacijskega območja. Turistično dejavnost moramo usklajevati z vsemi ostalimi sestavinami, vsebovanimi v definiciji narodnega parka.

Raziskovalne metode o razvoju turističnih območij s socialnimi in ekonomskimi izhodišči, ki so sicer uporabne pri izrazito turističnih pokrajinah, je treba v takšnih primerih zamenjati z drugimi, kjer bo bistvenega pomena iskanje ekoloških kapacitet (Marinovič-Uzelac, 1981). Upoštevati je treba tudi regionalne posebnosti. Turizem in rekreacija naj bi se podrejala kmetijstvu, gozdarstvu in varstvu okolja.

Počitniška stanovanja v Sloveniji je podrobneje obdelal P. Ogorelec, 1976 in 1978, od geografov pa so se z njimi ukvarjali M. Jeršič, 1968, 1984, V. Klemenčič in M. Pak, 1969, D. Plut, 1975, 1977, A. Gosar, 1982, 1984.

Pričujoči prispevek je nastal ob upoštevanju spoznanj domače in tuje literature in na osnovi terenskega opazovanja. Upoštevana so vsa počitniška bivališča, ki jih vsebuje seznam davčne uprave Skupščine občine Radovljica, poleg tega pa tudi druga, katerih zunanja podoba priča, da jih uporabljajo v počitniške namene, in tista, katerih namembnost je turistična in kmetijska hkrati.

Pri vsakem objektu smo upoštevali njegovo mikro- in mezolokacijo, pa tudi širšo lego. Skušali smo ugotoviti vzroke za izbiro lege, zakonitosti v lociranju, pozitivne in negativne učinke v okolju in posledice za druge dejavnosti in splošni prostorski razvoj Pokljuke.

Metoda opazovanja. Vlogo letoviških hišic v prostoru smo skušali osvetliti na osnovi naslednjih sestavin:

Glede na izvor in funkcijo počitniških bivališč smo ločili 4 kategorije. Kot novozgrajene smo šteli objekte, stare do 20 let. Zanje je značilno, da so imeli že v začetku funkcijo počitniškega bivališča.

Tudi nadomestne novogradnje so iz zadnjih dveh desetletij. Nastale so na starih temeljih kmetijskih objektov ali ob njih. Ugotavljali smo jih s primerjavo topografskih kart v merilu 1 : 5000 iz različnih obdobj in s terenskim ogledom. Imajo širše posledice, ker so izrinile kmetijske objekte in tako zmanjšale kmetijsko funkcijo planine.

V tretjo kategorijo sodijo nekdanji kmetijski objekti ali stalna bivališča, ki so se kasneje z obnovo prelevila v počitniška bivališča.

V četrto kategorijo smo uvrstili objekte, ki so sicer spremenili prvotno funkcijo, a ohranili nekdanjo podobo.

Pri prvih dveh kategorijah smo ločili načrtno in nenačrtno gradnjo; prva se izogiba občutljivih, izpostavljenih mest, druga pa pogosto zaseda pašne površine in različne dominantne lege (na slemenu, vrhu, pobočju, robu planote).

O prostorskih, funkcijskih in socialnoekonomskih učinkih smo sklepali tudi po gradbenem materialu (kamen, les, opeka), po vrsti strehe (les, drugo), po gradbenem stilu, spremljajočih objektih, kičastih in tujih elementih (neavtohtono rastje, nepotrebno okrasje), po načinu ograjevanja (le-to je tuj element v pokrajini, moti pašo in pomeni privatizacijo delov planin) in po izrabi tal neposredno ob hišici. Pri gradnji v TNP je potrebno upoštevati poseben pravilnik, katerega se pogosto prezre.

Ugotavljali smo tudi, kateri naravni in družbeni elementi so odločali pri izbira nju lokacije počitniškega objekta. Zanimala nas je razporeditev počitniških hišic glede na relief (delež lokacij na pobočju, vznožju, valovitem svetu, na vrhu ali slemenu, na robu planote, v kotanji), njihova ekspozicija, delež hišic v gozdu, na gozdnih jasah, na gozdnem robu in travniku ali pašniku. Posamezno lego smo ocenili z vidika pašništva, gozdarstva in spomeniškega varstva. Načrtna novogradnja se npr. umika v gozd in na gozdne jase, se izogiba neposrednemu stiku s starejšimi, spomeniško zaščitnimi območji in pušča obsežne prostore odprte, nezazidane; nenačrtna in nadomestna novogradnja pa se navadno bohotita sredi pašnika in zmanjšujeta pašno površino.

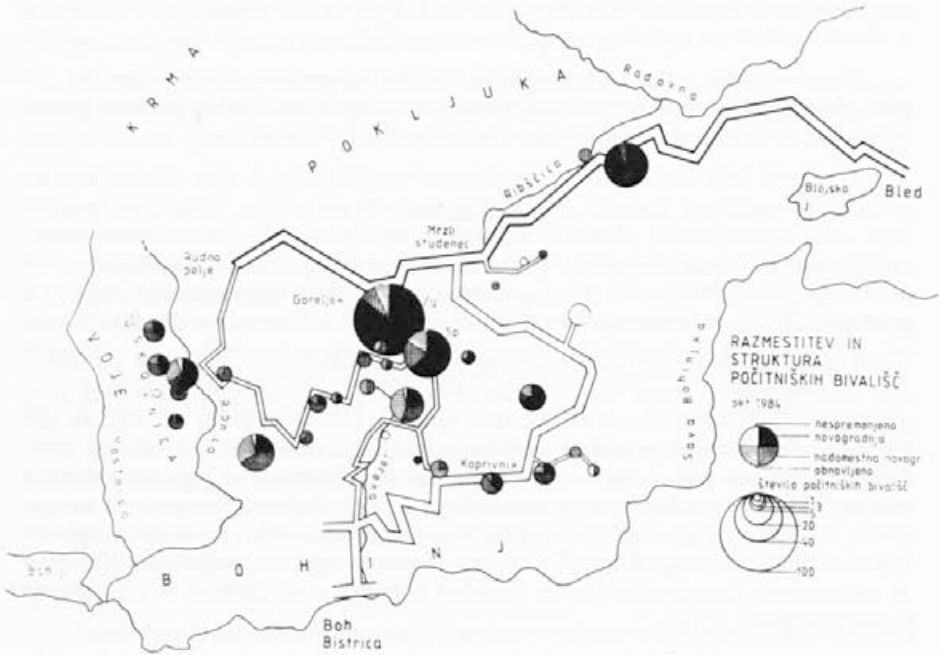
Med infrastrukturnimi elementi, ki vplivajo na lokacijo počitniških bivališč, je dostopnost z avtomobilom najpomembnejša. Manjši vpliv imajo električna in vodovodna napeljava, športne naprave in objekti, oskrbna središča in javne prometne zveze.

Končno smo ugotavljali način grupiranja objektov. Zanimali so nas deleži počitniških bivališč, ki stoje na samem, ki so v manjši skupini počitniških bivališč, v naselju počitniških bivališč, v naselju stalnih bivališč ali na njegovem robu. Še posebej smo bili pozorni na sosedstvo počitniških in kmetijskih objektov, saj le-to pomeni oviro za primarno dejavnost in nevarnost, da se turistična funkcija poveča na račun kmetijske.

Značilnosti vikendaštva na Pokljuki. Pokljuka je po fizičnogeografskih in družbenogeografskih značilnostih izjemno vabljiva za turizem. Naravne privlačnosti in lega v bližini pomembnih turističnih tokov in središč pa tudi še ugodna oddaljenost od nekaterih urbanih središč (Ljubljana, Kranj, Jesenice), so pripomogli k hitremu razvoju, zlasti v zadnjih dveh desetletjih. Za počitnikarje je postala Pokljuka zanimiva že po letu 1930. Danes lahko sprejme v turistične objekte nad 1500 ljudi, to je trikrat več, kot ima stalnih prebivalcev.

V statistični obdelavi je bilo upoštevanih 324 počitniških bivališč, od katerih sodi v blejski, severovzhodni del Pokljuke le dobra tretjina. Za letoviščarje so privlačnejše bohinjske planine, ki imajo več prisojnega, izkrčenega sveta in širše razmahnjeno planinsko gospodarstvo. Zaradi slabših socialnoekonomskih razmer v dolinskih vaseh so se kmetje tam tudi prej odločili za prodajo parcel na planinah.

Širjenje počitniških bivališč je potekalo večinoma nenačrtno. Plani obstajajo le za del Zatrnika, Goreljka in Uskovnice. Le-tu obstajajo strnjena zazidava,

Karta 2. Počitniška bivališča na Pokljuki (stanje okt. 1984)

smotrna izraba tal in infrastrukturna ureditev, drugje pa so počitniške hišice močno razpršili, posebno na velikem delu Uskovnice, med Zajamniki in Goreljkom in na območju Gorjuš in Koprivnika. Na samem stoji okrog 15% počitniških objektov, v manjših skupinah pa jih je 14%. V strnjenem naselju (Goreljek, Zatrnik) jih je slaba tretjina, več kot polovica vseh pa jih leži med kmetijskimi objekti. To neugodno vpliva na planšarstvo. Na stalna naselja odpade le okoli 5,2% počitniških hišic.

Med počitniškimi hišicami prevladujejo novejša (55%), precej pa je tudi nadomestnih gradenj (24%). Gospodarsko poslopje ali stalno bivališče je obnovilo ali preuredilo 19% lastnikov, neobnovljenih starih stavb pa je le 2%. Nove hišice so zgoščene na Zatrniku (91%), Goreljku (75%) in Uskovnici (42%), a so pogosto predimenzionirane. Omeniti je treba še ograjevanje parcel, kar ima širše posledice. Čez polovico poključskih počitniških hišic je namreč ograjenih, čeprav so planine skupna (vaška) last, s tem pa zožujejo možnosti za pašo.

Hišice so največkrat (več kot polovica primerov) postavili na uravnan, a drobno valovit svet; na pobočjih z južno, jugozahodno in jugovzhodno lego pa jih je več kot tretjina (36%). Ležijo v nadmorskih višinah 900 do 1300 m.

Pomembna oznaka hišic je njihov odnos do rastlinske odeje. Sredi pašnika se jih je ugnzdilo 40%, na njegovi meji z gozdom pa še 29% vseh. V tem je navzkrižje med kmetijstvom in turizmom najbolj živo. V gozdu je 17% vseh hišic, na gozdnih jasadah pa 14%. Slednje so skoraj izključno načrtne gradnje (Goreljek, Zatrnik).

Na razporeditev počitniških bivališč vplivajo tudi infrastrukturne naprave. Med

njimi je najpomembnejša prometna dostopnost. Z avtomobili je dostopnih kar 70% bivališč. Najbolj odrezani so na Uskovnici. Precej hišic, ki ležijo v strnjenih počitniških naseljih (Goreljek, Zatrnik, delno Uskovnica) ali v stalnih naseljih (Koprivnik, Gorjuše), v celoti jih je približno polovica, ima električni priključek. Vodovod jih uporablja le petina, drugi si pomagajo z zajetji in kapnicami.

Vrednotenje počitniških bivališč omogoča sklepanje o njihovih prostorskih, fiziognomskih, socialnoekonomskih in funkcijskih učinkih. To nam je lahko podlaga za kasnejše razglabljanje o organizaciji dejavnosti v prostoru in namenski rabi prostora v prihodnje. Pri vrednotenju moramo razlikovati neugodne in ugodne učinke ter neposredne in posredne posledice.

Fiziognomski učinki. Med neugodnimi zunanji vplivi počitniških bivališč je treba najprej navesti dejstvo, da zasedajo najbolj kakovosten krajinski prostor. Lokacije so na izpostavljenih in dominantnih točkah (na Pokljuki je takšnih primer 6%). Marsikje, npr. na Zajamnikih, so s svojim gradbenim stilom in spremembo naselbinskega tlorisa razvrednotila širšo krajinsko podobo. Pogosto so se vrinila med stanove in senike (nad 50%). Drug zelo neugoden pojav, ki spremlja gradnjo počitniških hišic, je ograjevanje parcel (52%). Je vizuelno neustrezen in v nasprotju s kulturnim izročilom. Omejuje pohodnost in zmanjšuje možnosti za rekreacijo v zelenju. To zasebnitvo kar obsežnih območij ovira in utesnjuje pašo. Tudi po uporabi gradbenega materiala, opreme in gradbenega sloga so hišice pogosto v nasprotju s kulturno dediščino. Vsebujejo mestne sestavine, tu in tam so predimenzionirane, pritikajo jim kičaste dodatke, okoli njih je tuje rastje itd. Velikokrat stopnjujejo neracionalno rabo prostora. Kjer so bivališča razpršena, jih je zelo težko oziroma drago opremljati z infrastrukturo. Izjemi sta le načrtno zgrajena dela Goreljka in Zatrnika. Zaradi počitniških hišic je okolje marsikje onesnaženo, saj se okoli njih kopičijo različni odpadki, še posebej tam, kjer so v večjem številu (Goreljek, Zatrnik). Ob njihovih dovoznih poteh, ki so večkrat dokaj nasilno zgrajene, je možna erozija.

Po drugi strani je prisotnost počitniških hišic v prostoru lahko pozitivna. Njihovi lastniki v nekaterih primerih vzorno urejajo okolje. Zaradi večjih materialnih možnosti se lažje drže strogih pravil glede gradbenih oblik in materialov in so lažje kos zahtevnim obnovam etnološko zanimivih objektov.

Funkcijski in ekonomski učinki. S prodajo parcele ali kmetijskega objekta na planini za počitniške namene si kmet trenutno sicer opomore, a dolgoročno gledano, zemljišče izgubi produkcijsko vrednost, prihaja do krčenja kmetijskih in za rekreacijo ustreznih površin. Širjenje počitniških bivališč preveč bremeni infrastrukturne naprave in objekte (cestne, vodovodne), ki so bile doslej namenjene predvsem gozdarstvu in kmetijstvu ter stalnemu prebivalstvu. Tako je potrebno širjenje njihove zmogljivosti, pri tem pa lastniki počitniških bivališč premalo sodelujejo. Domačini-kmetovalci so prizadeti še na drug način. Zaradi velikega interesa tujcev za parcele in s tem višjih cen zemljišč, si težje širijo kmetijsko posest. Prihaja ravno do nasprotnega pojava: do drobljenja parcel. Prisotnost počitniških objektov vpliva tudi na odnose med kmetijci in gozdarji. Nasprotja se poglobljajo, ker živina zaradi krčenja pašnih površin uhaja v gozd. Lastniki počitniških hišic pa delajo v gozdu škodo tudi neposredno. Siromašenje gozda pomeni že samo nabiranje zelišč, gozdnih sadežev in lesa za kurivo, ob tem pa se s teptanjem slabša struktura tal in preprečuje pomlajevanje gozda.

Končno lahko spomnimo še na neugodne posledice za širši prostor. Tu je treba omeniti neracionalno izrabo počitniških bivališč, to je njihovo neizkoriščenost v velikem delu leta in pa nevarnost onesnaženja vodnih virov, na katere so vezana dolinska naselja bohinjskega, blejskega in radovljanskega območja.

Tudi pozitivnih učinkov ni malo, a nekateri so kratkotrajni. Med take sodi možnost dodatnega zaslužka za domačine, če sodelujejo pri gradnji počitniških objektov in cestnih dostopov. Po drugi strani si s sredstvi, pridobljenimi s prodajo parcel ali kmetijskih objektov lahko modernizirajo kmetije. Davki in drugi prispevki lastnikov počitniških bivališč se lahko izrabijo za izboljšanje življenjskega okolja domačega prebivalstva.

Pogosto naletimo na pravo sožitje med domačini in letoviščarji. So primeri, ko se kmet in letoviščar povežeta in souporabljata objekt v kmetijske in počitniške namene. Tako je preprečen propad objekta in oživila je kmetijska dejavnost. Pojavlja se tudi vprašanje, če ni kvalitetna obnova kulturnega spomenika in sprememba kmetijske v turistično funkcijo vendarle boljša, kot njegovo propadanje v rokah ekonomsko šibkega kmeta. Lastniki počitniških bivališč, posebno tistih, ki so infrastrukturno bolj opremljeni, so pripravljeni tudi sofinancirati izdelavo planov o bodočem razvoju planin. Na koncu je treba poudariti še velik pomen razpršenosti počitniških bivališč na Pokljuki za SLO, čeprav zaradi tega nastopajo težave z infrastrukturnim urejanjem.

Socialni učinki. Ekonomske razlike med domačini in prišleki lahko vplivajo na njihov medsebojni odnos negativno. Poslabšujejo ga še izoliranost, pridobitniški značaj lastnikov počitniških bivališč in špekulacije z zemljišči. Po drugi strani si domačini s prodajo parcel za počitniške namene kratkotrajno izboljšajo gmotni položaj, možna je modernizacija kmetij in izboljšava bivalnih razmer. Ob stikih z letoviščarji domačini sprejemajo določene inovacije in informacije, se osveščajo in drugače vrednotijo pokrajino, v kateri živijo, in končno spreminjajo svoj odnos do nje.

Zakon o TNP prepoveduje vsako nadaljnjo gradnjo počitniških objektov in celo samo spremembo funkcije objekta. A vprašati se je treba, če zaradi velikega interesa za počitniška bivališča, številnih črnih gradenj (okrog 10% vseh počitniških hišic) in nekontroliranih posegov vendarle ne bi kazalo poiskati drugačnih rešitev.

Dosedanje prepovedi naj bi veljale:

- za kmetijsko najperspektivnejše planine iz prvih dveh kategorij,
- za planine, ki so etnološki spomenik,
- za ekološko občutljiva območja in predele, kjer se zadržujejo redke in zaščitene živalske vrste.

Počitniške objekte bi bilo še možno zgraditi v infrastrukturno že opremljenem delu Zatrnika ali z obnovo in preureditvijo propadajočih samotnih kmetijskih objektov. Druga možnost je v začasni prepustitvi kmetijske stavbe s spomeniško vrednostjo počitniškim namenom, s tem, da najemnik stavbo obnovi po navodilih pristojnega zavoda.

Povzetek

Sestavek govori o Pokljuki, ki je postala robni del Triglavskega narodnega parka. Planota je večstransko izkoriščena in na njej se križajo različni interesi. Planinsko gospodarstvo in turizem sta poleg gozdnega gospodarstva tukajšnji tradicionalni dejavnosti. Nasprotja med vsemi tremi prihajajo najbolj do izraza na planinah in bližnjih gozdnih zemljiščih. Temu so v veliki meri krivi nejasna razmejitve med gozdnimi in kmetijskimi površinami, pomanjkanje zazidalnih načrtov in programov za razvoj planin, naposled pa dejstvo, da ni regionalnega plana za Pokljuko kot celoto.

Da bi zavrli ali vsaj omilili sedanji stihijski razvoj Pokljuke, smo ovrednotili njene planine ne le z neposrednega vidika planinskega pašništva, temveč tudi širše in podali predloge za njihov bodoči razvoj. S tem smo povezali tudi vprašanje počitniških bivališč.

Literatura

- G o s a r, A., 1982, Počitniška bivališča na slovenskem podeželju, Geografske značilnosti preobrazbe na slovenskem podeželju, Ljubljana, str. 166—174.
- G o s a r, A., 1984, Počitniška bivališča na Dolenjskem s posebnim ozirom na razvoj v novomeški pokrajini, Dolenjska in Bela krajina, Ljubljana, str. 291—304.
- J e r š i č, M., 1968, Sekundarna počitniška bivališča v Sloveniji in zahodni Istri, Geografski vestnik XL, str. 53-68.
- J e r š i č, M., 1972, Izletniška rekreacija in njeni regionalni učinki v SV Sloveniji, Geographica Slovenica 2, str. 95—103.
- J e r š i č, M., 1984, Prostorski učinki rekreacije prebivalstva novomeške regije, Dolenjska in Bela krajina, str. 276—290.
- K l e m e n č i č, V., P a k, M., 1969, Nekateri elementi gospodarskegeografskega razvoja Rakitne, Geografski vestnik XLI, str. 39.
- K l e m e n č i č, M. s sodel. P i r y I., 1978, Revitalizacija planinskega pašništva na Tolminskem, IGU, Ljubljana.
- M a r i n o v i č - U z e l a c, A., 1981, Metodološke izrade prostornih planov nacionalnih i regionalnih parkov, IV. svetovanje o nacionalnim i regionalnim parkovima Jugoslavije, Titograd.
- M e l i k, A., 1950, Planine v Julijskih Alpah, SAZU, Inštitut za geografijo, Dela 1, Ljubljana, 302 str.
- M e l i k, A., 1954, Slovenski Alpski svet, Ljubljana.
- Več avtorjev, 1984, Ocena možnosti širjenja pašniških površin na Jelovici, raziskovalna naloga IGLG pri BT, Ljubljana.
- O g o r e l e c, P., 1976, Počitniška stanovanja v krajinskem prostoru Slovenije, 1. del, UI SRS, Ljubljana.
- O g o r e l e c, P., 1978, Počitniška stanovanja v krajinskem prostoru Slovenije, 2. del, UI SRS, Ljubljana.
- P l u t, D., 1975, Vikendi, nov element v dolini zgornje Krke, Turistični vestnik 1, str. 11.
- P l u t, D., 1977, Sekundarna počitniška bivališča — nov pejsažni in funkcijski element okolja v dolini zgornje Krke, Geographica Slovenica 5, str. 173—179.

- Vojvoda, M., Tončič, M., 1975, Preobrazba gorskega sezonsko-pastirskega poseljenega področja Slovenije, Ljubljana.
- Več avtorjev, 1982, Prvo skupno poročilo o prostorskem planiranju, Delovna skupnost Alpe-Jadran, Komisija za urejanje prostora in varstvo okolja.
- Schriftenreihe des Alpeninstituts, 1974, (več avtorjev), zv. 1, Almsanierung Rotwand, München.
- Schriftenreihe des Alpeninstituts, 1978, (več avtorjev), zv. 9, Strukturdaten der Alm/Alpwirtschaft in Bayern, München.
- Strokovne podlage za skupni srednjeročni program in dolgoročni plan razvoja TNP — delovni osnutek (več avtorjev in institucij v sodelovanju), 1984.
- Zakon o Triglavskem narodnem parku, UL SRS št. 17/81.

THE ANALYSIS OF DEVELOPMENT POSSIBILITIES IN ALPINE FARMING AND SECOND HOME DEVELOPMENT

Maja Plemelj

(Summary)

The article deals with the plateau of Pokljuka, situated on the border of the Triglav national park in the Julian Alps. The plateau has been exploited in many different ways, covering various spheres of interest. The traditional activities here are alpine farming, tourism and forestry.

The alpine meadows and the neighbouring forests in particular have caused a lot of conflicts. This is very much due to indistinct demarcation between forests and agricultural areas on the one hand and to the absence of any plans for the pasture development and of the regional plan on the other hand.

In order to prevent any confusion as far as nature and society are concerned, we have evaluated the Pokljuka pastures and offered some proposals for their further development. We have taken into account the problem of second homes as well.

UDK 911.3:711.2(881) = 863

UDC 911.3:711.2(881) = 20

SOCIALNI INDIKATORJI V REGIONALNEM PLANIRANJU NA PRIMERU GVAJANE

Lojze Gosar*

Uvodna pojasnila

Prispevek predstavlja glavne ugotovitve dela, opravljenega med septembrom in decembrom 1983 v Gvajani, ki je bilo sestavni del projekta Urbanističnega inštituta SR Slovenije z naslovom Institucionalna podpora sistemu planiranja in projektov v Gvajani. Spada v temo Priporočila za uvajanje sistema socialnih indikatorjev pri planiranju v Gvajani.

Naštejmo nekaj ciljev celotnega projekta:

- usposabljanje planerjev za uporabo različnih plansko analitičnih metod,
- pomagati pri vključevanju regionalnega planiranja v nacionalno planiranje,
- pomagati pri oblikovanju informacijskega sistema, oziroma statistične baze podatkov za planiranje na regionalni in državni ravni.

V okviru teme, ki jo v prispevku obravnavamo, naj bi pripravili predlog za spremljanje socialnih kazalcev in za njihovo neposredno uporabo v regionalnem planiranju.

Za lažje razumevanje delovnih metod in izsledkov navedimo najprej nekaj manj znanih podatkov o Gvajani.

Čeprav je Gvajana po površini le nekoliko manjša od Jugoslavije (214970 km²), ima po podatkih popisa 1980 le 793000 prebivalcev (3.2 prebivalca na kvadratni kilometer).

Med prebivalci dežele je:

- 51.0% Indijcev, ki so se doseljevali kot najeta delovna sila po ukinitvi suženjstva v sredini prejšnjega stoletja;
- 30.7% črncev, potomcev sužnjev;
- 11.4% mulatov in mesticov;
- 4.4% domorodcev, indijancev.
- 2.5% ostalo

V glavnem mestu Georgetownu je bilo 1976. leta 187000 prebivalcev, kar je

* Dr., znanstveni svetnik, Urbanistični inštitut SR Slovenije, Jamova 18, 61000 Ljubljana, YU

23,7% vseh. Za razliko od mnogih južnoameriških dežel se v glavno mesto v zadnjem obdobju zelo malo doseljujejo.

Čeprav je delež indijancev zelo majhen, je njihova vloga pomembna, saj žive v širnih, izredno redko naseljenih območjih, ki bi bila sicer domala neposeljena.

Gvajana je razdeljena na deset prometno slabo povezanih regij (imajo le okoli 900 km asfaltiranih cest). Marsikje so reke glavne prometnice.

Pomen socialnih kazalcev v planiranju

Pri planiranju se vedno bolj uveljavlja prepričanje, da je pri pospeševanju razvoja treba veliko bolj upoštevati potrebo po celovitem razvoju, in ne le po ekonomskem, kot so ravnali doslej. Tudi vključevanje kazalcev socialnega razvoja v planiranje postaja vedno večja potreba.

Tudi v našem primeru smo poskušali v regionalno planiranje zajeti socialne kazalce, hkrati pa seveda upoštevali tudi splošne. Kadar uporabljamo socialne indikatore le kot merilo za prikaz sedanjega stanja, gre predvsem za to, da dobimo čim bolj stvaren pregled razmer. Ko pa gre za oblikovanje ukrepov oziroma priporočil na podlagi analize stanja, je treba vso pozornost usmeriti v usklajevanje medsektorskih interesov. Izhajajoč iz posameznih skupin socialnih kazalcev, izpopolnjenih s splošnimi razvojnimi kazalci, je bilo treba pripraviti seznam najpomembnejših ukrepov za izboljšanje stanja v posameznih območjih.

Razmere v Gvajani so take, da so nujno potrebni hitri ukrepi za njihovo izboljšanje. Zato nismo mogli čakati na ugotovitve dolgotrajnih in obsežnih raziskav sedanjega stanja. Morali smo zato uporabiti druge metode. Predvsem smo skušali uporabiti dosedanje znanje domačih strokovnjakov. V pogovorih z njimi smo skušali njihova spoznanja uskladiti in tako po krajši poti priti do sicer nekoliko bolj približnih, a hitro pridobljenih ugotovitev. Seveda to ne pomeni, da zanikujemo potrebo po podrobnih in poglobljenih analizah.

Da bi se izognili preveč subjektivnim presojam, je že na začetku zbiranja podatkov in mnenj koristno izdelati kriterije za njihovo zbiranje in presojo. To smo najlažje dosegli s pripravljalnimi razgovori, pri katerih smo posebno pozornost posvetili poenotenju kriterijev, ki smo jih nameravali uporabiti za posamezna območja in za oceno stopenj nujnosti za posamezne ukrepe.

Pozitivna stran takega načina dela je, da si moremo v razmeroma kratkem času ustvariti splošen pregled nad tem, kaj bi bilo treba v posameznih območjih ukreniti. Pri tem se seveda ne moremo izogniti posplošitvam. Zato pa pridejo na ta način do izraza najbolj pereči problemi.

Metodo, po kateri smo delali, je uporabil Lebret že pred več desetletji v Braziliji, Venezueli, Kolumbiji in drugje (6). Možni ukrepi so seveda od dežele do dežele različni. Za Gvajano, ki je razdeljena na deset regij, smo skupaj z domačimi strokovnjaki pripravili izbor možnih ukrepov. Seveda se vprašanja nanašajo predvsem na probleme, ki vsaj posredno zadevajo socialne razmere, ne pa le na vprašanja ekonomskega razvoja v ožjem smislu. Delo smo razdelili v več glavnih faz:

— analiza numeričnih podatkov o socialnih indikatorjih in ocena regionalnih

razlik za posamezne indikatorje (recimo primerjava stopenj podhranjenosti v različnih regijah);

— ugotovitev stopenj glede nujnosti za reševanje posameznih problemov brez upoštevanja možnosti za izboljšanje stanja. Stopnje nujnosti za posamezne regije bi morale biti primerljive med seboj. Ker pripravljajo ocene za posamezne regije drugi strokovnjaki, je primerljivost odvisna od tega, koliko smo pred začetkom dela uspeli poenotiti stališča in merila o tem, kaj določena stopnja nujnosti pravzaprav pomeni;

— razvojne potrebe s stališča medregionalne in državne ravni;

— izbor prioriteten ukrepov z razvojnega in posebej še socialnega stališča, upoštevajoč možnosti izvedbe.

Priprava seznama možnih priporočil za izboljšanje stanja

Seznam možnih ukrepov, ki naj bi ustrezali za eno ali več regij, pripravimo iz skupin socialnih indikatorjev, upoštevajoč pri tem tiste, ki se neposredno sicer ne nanašajo na socialni razvoj, so pa z njim vendarle vzročno povezani (na primer gradnja cestne infrastrukture).

Za Gvajano smo izbrali naslednje možne ukrepe:

Zap. Šifra Opis ukrepov
št.

- 1 A1 Zmanjšati odseljevanje za delo sposobnega prebivalstva iz ruralnih v urbana območja
- 2 A2 Zmanjšati doseljevanje v regijo
- 3 B1 Omogočiti dodatne dohodke z dejavnostmi, ki že imajo tradicijo
- 4 C1 Izboljšati sestavo prehrane
- 5 C2 Izboljšati prometne povezave, da bi olajšali dotok prehrabnih artiklov, ki jih je treba pripeljati od drugod
- 6 C3 Izboljšati prehranjenost prebivalstva
- 7 C4 Organizirati prehrabno tržišče
- 8 D1 Izboljšati zdravstveno službo
- 9 D2 Izboljšati dostopnost do zdravstvenih ustanov ali pa jih ustanoviti na novo
- 10 D3 Zmanjšati pogostost endemičnih bolezni (malaria, infekcije z blatom — ancylostomiasis in strongyloidiasis) ter druge parazitske bolezni
- 11 E1 Zmanjšati osip na osnovnih šolah
- 12 E2 Razviti ustrezne vrste izobraževanja odraslih
- 13 E3 Izboljšati strukturo učiteljskega kadra in opremljenost šol
- 14 F1 Izboljšati stanovanjske razmere z uporabo domačega gradbenega materiala in znanja domačinov
- 15 F2 V vaških območjih povečati opremljenost z elektriko
- 16 G1 Uvajati programe za dodatno zaposlitev prebivalstva (selfemployment schemes)
- 17 G2 Razviti človeku prilagojeno tehnologijo za bolj učinkovito izrabo domačega znanja in materiala
- 18 G3 Izboljšati kmetijsko pospeševalno službo
- 19 G4 Popestriti kmetijske kulture
- 20 H1 Ohraniti tradicionalno kulturno okolje etničnih skupin

x1

- 21 I1 Oceniti pomen neizrabljenih naravnih bogastev
x2
- 22 I2 Opredeliti splošne razvojne prednosti za regijo
- Opomba: Točki x1 in x2 sta le dodani seznamu možnih ukrepov, ker se nanašata na drugačno problematiko

Izbor ukrepov za izboljšanje stanja

Da bodo ukrepi za izboljšanje stanja učinkoviti, je nujno potrebno skupinsko delo regionalnih planerjev in drugih strokovnjakov iz posameznih regij. Ker formulira razvojne predloge za vsako območje druga skupina ljudi, se rado zgodi, da kriteriji niso enotni. Zato je nujno potrebno skupno razjasniti kriterije za oblikovanje posameznih ukrepov ter s sodelujočimi razčistiti poglede na metodologijo dela.

Za posamezne ukrepe je treba podati tudi kratek opis in stopnjo nujnosti (od 0 do 4).

S tem, da priporočila za ukrepe grafično predstavimo in šifriramo, omogočimo boljšo primerjavo med regijami. Za grafični prikaz stopenj nujnosti smo uporabili naslednja navodila:

- Velike črke predstavljajo skupine ukrepov, številke poleg njih pa podskupine:
 - A selitve
 - A1 potreba po zmanjšanju odseljevanja iz ruralnih v urbana območja
 - A2 potreba po zmanjšanju doseljevanja v območje
- različna intenzivnost črk ali drugih grafičnih znakov predstavlja stopnje nujnosti ukrepa
- prazno polje v kvadratu pomeni, da problema ni ali da ni pomemben

Predlagane ukrepe prikažemo v kvadratu, razdeljenem na petindvajset enakih polj. Ta so namenjena posameznim šifram, ki jih razvrstimo od leve proti desni v enakem zaporedju kot na seznamu možnih ukrepov. Ker je na našem seznamu le 22 možnih ukrepov, so zadnja tri polja vselej prazna.

Priporočila za izboljšanje razmer v Rupununiju

Predlog ukrepov za Rupununi, najbolj poseljeni del regije IX, je oblikovala Sister T a n g, regionalna planerka za Rupununi. Izbrala je naslednje:

Šifra Opis ukrepa

- A1 Stalnega odseljevanja v druga območja ni, ukrep torej ni potreben
Stopnja nujnosti 0

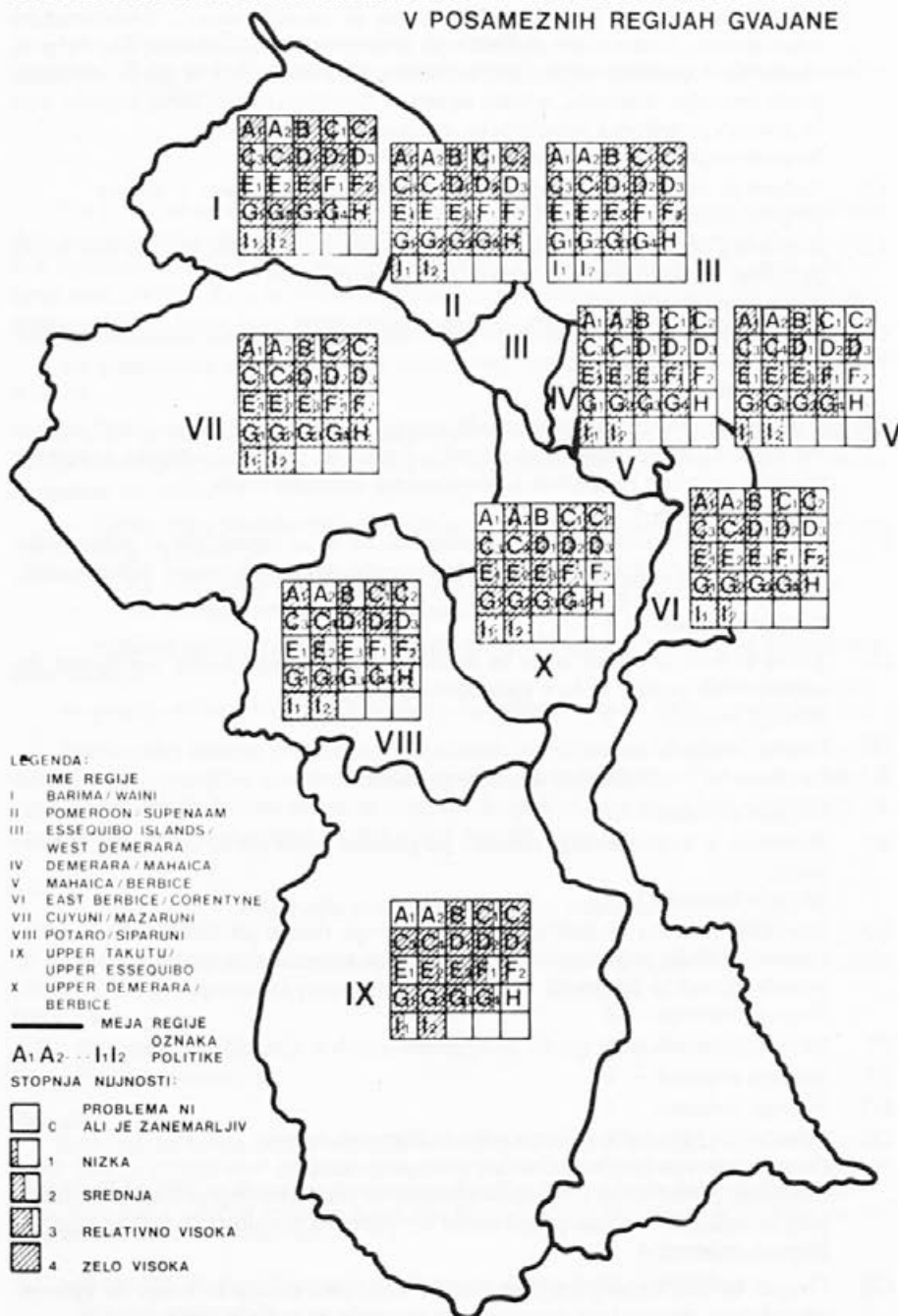
Opomba:

Zelo majhno število ljudi iz odročnih območij hodi na delo v središče Rupununija (Let-hem). Sem pa prihaja iskat možnosti za zaslužek tudi nekaj indijancev iz rezervatov. Indijanci se za krajši čas selijo iz Rupununija v sosednjo Brazilijo, kjer pa slabše skrbijo za boj proti malariji. Zato tudi ukrepi na gvajanski strani niso tako učinkoviti, čeprav so v Rupununiju na voljo potrebna zdravila v vsaki vasi.

- A2 Praktično ni doseljevanja v to območje; ukrep torej ni potreben
Stopnja nujnosti 0

- B1 Okoli 80% dohodka daje prebivalstvu tradicionalno kmetijstvo in le 20% modernizirano. Skoraj 90% kmečkih družin se ukvarja samo s tradicionalnim kmetijstvom. Osnovni vir dohodka pa je poljedelstvo. Dodati bi bilo treba še naslednje dopolnilne dejavnosti: izdelava usnjenih izdelkov in opeke in manjša predelava olja, bombaža, tobaka in zelišč. Izboljšati bi bilo treba domačo obrt in živinorejo oziroma kokošjerejo, svinjerejo in ovčarstvo.
Stopnja nujnosti 3
- C1 Sedanji prehrabneni košarici bi bilo treba dodati zelenjavo in sočivje
Stopnja nujnosti 3
- C2 Rupununi ima samo letalsko povezavo z drugimi regijami, zato bi bilo nujno potrebno zgraditi cestne povezave z drugimi regijami
Stopnja nujnosti 4
- C3 Izboljšanje domače živinoreje je potrebno, da se zagotovijo zadostne količine mleka in mlečnih izdelkov
Stopnja nujnosti 4
- C4 S povečano proizvodnjo ustvarjene zaloge bi lahko koristno uporabili tudi za medregijsko tržno izmenjavo. Uvedba tržišča za proizvode drobne industrije bi lahko bistveno prispevala k povečanemu dohodku regije.
Stopnja nujnosti 3
- D1 Bolnišnici v Rupununiju naj bi omogočili, da bi se usposobila za zahtevnejše posege (za komplicirane zlome, težke porode, za resne primere slabokrvnosti, za transfuzijo krvi ipd.)
Stopnja nujnosti — 4
- D2 Treba bi bilo izboljšati ceste in mostove, da bi dosegli boljšo dostopnost do zdravstvenih postaj, ki so v vseh območjih regije.
Stopnja nujnosti — 3
- D3 Stopnja nujnosti 3
- E1 Le okoli 60% otrok pride do četrtega razreda
Stopnja nujnosti — 1
- E2 Potrebno je izobraževanje odraslih za potrebe lesne obrti, kmetijstva in živinoreje
Stopnja nujnosti 3
- E3 Izboljšati je treba življenjske razmere učnega osebja pa tudi šolsko in učno opremo. Šolske pripomočke, ki naj bi bolje ustrezali krajevnim razmeram in potrebam, naj bi izdelovali v domačem kraju.
Stopnja nujnosti — 4
- F1 Stopnja nujnosti — 2
- F2 Stopnja nujnosti — 1
- G1 Stopnja nujnosti — 4
- G2 Povečati bi bilo treba higieno sušenja hrane na soncu.
Domačo obrt bi bilo treba ohraniti in pospeševati.
Izboljšati bi bilo treba življenjske razmere in sanitarne pogoje z uporabo izkušenj in veččin domačega prebivalstva ter povečati možnosti za dodatno delo.
Stopnja nujnosti 4
- G3 Uvajati bi bilo treba predvsem manjša kmetijska orodja in tečaje za njihovo uporabo ter ustanavljati drevesnice in vrtnarije za gojenje sadik.

STOPNJE NUJNOSTI IZBRANIH UKREPOV ZA IZBOLJŠANJE STANJA V POSAMEZNIH REGIJAH GVAJANE

- Potrebne so analize tal, da bi ugotovili ustreznost zemljišč za različne kulture.
Stopnja nujnosti 3
- G4 Pospeševati bi bilo treba pridelovanje sočivja in zelenjave.
Stopnja nujnosti 3
- H1 Na ustrezne načine bi bilo treba kombinirati pospeševanje razvoja in ohranjanje tradicionalnega kulturnega okolja.
Stopnja nujnosti 3
- I1 Pospeševati pridobivanje poldragih kamnov.
Stopnja nujnosti 2
- I2 Izboljšati kakovost dosedanjih dejavnosti v regiji. Potrebne so cestne povezave z drugimi območji in novi mostovi.
Stopnja nujnosti 4

Priporočila za izboljšanje stanja v Rupununiju so grafično prikazana takole:

A ₁	A ₂	B	C ₁	C ₂
C ₃	C ₄	D ₁	D ₂	D ₃
E ₁	E ₂	E ₃	F ₁	F ₂
G ₁	G ₂	G ₃	G ₄	H
I ₁	I ₂			

Stopnje nujnosti priporočenih ukrepov za vseh deset gvajanskih regij so podane v tabeli in na karti. Izoblikovali so jih naslednji poznavalci domačih razmer:

Ismay Griffith, Heather Ault, Sister Assumpta Tang, regionalni planerji v državni planski komisiji,

Prakash Singh, predavatelj na geografskem oddelku gvajanske univerze v Georgetownu,

študenti geografije in regionalnega planiranja gvajanske univerze v Georgetownu.

Naj poudarimo, da moramo priporočila, ki jih tu prikazujemo za vse regije, vzeti predvsem kot preizkus metode, pri kateri smo upoštevali bolj ali manj podrobno poznavanje razmer vseh, ki so iz posameznih regij sodelovali. Predlogi za izboljšanje stanja v Rupununiju pa so, kakor je razvidno že iz obrazložitve, veliko bližje ukrepom, ki bi jih v praksi lahko začeli izvajati (glej karto in tabelo).

Sklep

Prikazano študijo o socialnih indikatorjih je treba razumeti kot dodatek k delu, ki so ga na tem področju gvajanski strokovnjaki opravili že predtem. Med glavnimi cilji našega dela, čeprav nekoliko tvegana, je bila namera, da bi ustvarili osnovo za oblikovanje ukrepov v sklopu celovitega razvoja, ne pa le ugotavljanje in spremljanje stanja.

Ugotavljanje problemov naj bi bilo izhodišče za ukrepanje na posameznih področjih (sestavinah) planiranja.

Oblikovanje ukrepov naj prispeva k čim boljši in čim bolj stvarni pripravi državnega plana in regijskih razvojnih planov.

Vsi, ki so odgovorni za pospeševanje razvoja, bi se morali zavedati, da je treba ukrepe stalno usklajevati. Plani bodo dobili novo in bolj življenjsko vlogo, če bodo zasnovani kot stalna dejavnost, ne pa kot končni izdelek, ki bi zastarel že ob sami izdelavi. Neposredne akcije naj bi bile v skladu s splošnim razvojnim konceptom plana in naj bi potekale ob tesnem sodelovanju vseh, ki posredno ali neposredno sodelujejo pri planiranju.

Literatura

- B a s t e r, N.: Introduction. Unesco, The use of socio-economic indicators in development planning, Paris 1979.
- G o s a r, L., Recommendations on introduction of a social indicator system for planning in Guyana. Technical supplement to the semi-annual progress report 2/83. Urbanistic Institute programme: Institutional support for national systems of planning and project in Guyana. Georgetown 1983.
- K o ž u l, D., Projekt: Program institucionalne podpore nacionalnim sistemom planiranja in projektov v Gvajani, Informativni bilten Urbanističnega inštituta SRS, št. 9, 1982.
- L e b r e t, L. J., Dynamique concrete du developement. Economie et Humanisme, Les Editions ouvrieres, Paris 1960.
- W i l l i a m s, P. E., An Analysis of Regional Inequality and Public Investment in Guyana.
A paper prepared for the 1983 Conference on the spatial dimensions in development planning. Department of Geography, University of Guyana, 14—17 April 1983.
- UNESCO: The Use of socio-economic indicators in development planning, Paris 1979.
- UNICEF-CEPAL: Indicators on the situation of Children in Latin America and the Carribean 1979, Santiago de Chile.
- G u y S t a n d i n g and R i c h a r d S e a l: Poverty, Basic Needs, Evidence from Guyana and the Philippines International Labour Office, Geneva 1979.

SOCIAL INDICATORS IN REGIONAL PLANNING ON THE EXEMPLE OF GUYANA

Lojze Gosar

(Summary)

The author explains some results of the work: »Recommendations on introduction of a social indicator system for planning in Guyana«. It was carried out in the year 1983 in Guyana as part of the programme of the Urban Planning Institute of Slovenia: »Institutional support for national systems of planning and projects in Guyana«.

This work on social indicators should be understood as a contribution to already existing work of Guyanese professionals in this field. One of the main though somewhat risky purpose was to deal with social indicators not as an end in itself but as a component of a sound basis for successful policy formulation.

In our work we have made an experimental approach to the formulation of policies. However it has shown that the existing knowledge of the planners and other professionals can give quick results, especially when statistical data could not be available in the time needed and even if they exist, they do not give the entire insight into the broad spectrum of the development problems.

The principles of the method we used were exposed by Lebret (1). A list of possible policies was prepared which may be relevant for one or more regions in the country. They are evolved from social indicator groups and that part of general indicator groups which are only indirectly linked with social development.

A practical example of a more detailed policy formulation for the Rupununi area is given. It was prepared by Sister Assumpta Tang, Regional Planning Officer for the region IX. The degrees of urgency of policy recommendations for the ten Guyana regions are shown on the table and on the map. They were determined by the following professionals:

— Ismay Griffith, Heather Ault, regional planning officers of the State Planning Commission

— Prakash Singh, lecturer at the Geography Department, University of Guyana

— Students of geography and regional planning at the University of Guyana.

RAZGLEDI

UDK 911.2(23)(497.12) = 863

UDC 911.2(23)(497.12) = 20

ZA KVANTITATIVNO RAZMEJITEV MED POJMI GRIČEVJE, HRIBOVJE IN GOROVJE

Ivan G a m s *

Ljudsko izrazoslovje, strokovna in javna raba nazivov za nizke, srednje in visoke vzpetine na Slovenskem ni enotna. Naše delo, zlasti pri klasifikaciji reliefa, morja najbolj otežuje to, da nimamo dogovorjenih višinskih ločnic med gričevjem, hribovjem in gorovjem, za kar nas včasih sprašujejo za mnenje tudi iz drugih strok. Nismo telesa, ki bi to rabo normiralo. Sedanji sestavljenci slovenske geografske terminologije v okviru Terminološke komisije ZRC SAZU nameravajo predvsem registrirati pojmovanja, kot se pojavljajo v literaturi in ne normirati enotne rabe.

Za kvantitativno opredelitev pojmov gričevje, hribovje in gorovje v literaturi o ljudskem imenoslovju in etimologiji ne najdemo nesporne opore. Poglejmo si jih поблиže. Po Slovarju slovenskega knjižnega jezika (1970) je **grič** »nižji hrib«. B a d j u r a (1953, 115) v Ljudski geografiji sicer omejuje grič na 20—30 m rel. v. v stavku: »Grič ... je najnavadnejši izraz za majhne, bolj ali manj priostrene vzvišine kjerkoli, približno 20 do 30 m relativne višine ali malo čez ...«, toda več toponimov z »gričem« je višjih. Naselje Grč Vrh se dviga do 150 m nad Globodolom. B a d j u r a (1953, 115) meni, da je ime grič nadomestek za nazive **gorica**, goričica, holmec, »kjer je takih vzviševin več na enem kupu«. To pa je le delno res. V ljudskem izrazju in po etimološki razlagi pomeni namreč gorica ne le vzpetino, ampak tudi ograjeni prostor in vinograd. B e z l a j e v a (1976) ugotovi, da je gorica navadno deminutiv od gore v smislu vinograd, se sklada s pokrajinskimi imeni Lendavske gorice, Slovenske gorice, Goričko. Povsod tod so gosti vinogradi ali pa je bilo tako nekoč (Goričko). Na Primorskem, kjer ljudstvo vinogradov ne imenuje gorice, gorice ne nastopajo v pokrajinskih imenih (prim. Goriška Brda, gričevnati del Koprškega Primorja). Skladno s tem najdemo mnogo toponimov z gorico v vinorodnem delu kontinentalne Slovenije, pa tudi tam, do koder so v srednjem veku segali redki vinogradi (pogosti toponimi v spodnjem delu Ljubljanske kotline). Griči na ravnini v kraškem območju imajo navadno ime Goričica in imajo značaj nizkega huma (holma).

Množinska oblika gorice in gričevje je verjetno novejšega nastanka. Pleteršnikov slovar (1894) ju še ne pozna. Ker se je beseda gričevje v geografiji bolj zasidra-

* Dr., redni univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU

la in ker nima grič toliko pomenov kot gorica, ji je dajati prednost pred goricami.

V literaturi ni najti enotnosti, kje je višinska ločnica med gričem, hribom in goro. Po B a d j u r i (1953, 116) pomeni **hrib** »med gorjanci in po deželi košato nasajeno vzviševino nedoločne oblike, srednje visoko goro (80—500 m relativne višine) obsežnejšega, navadno pogozdenega trupa«. Po SSKJ je hrib »višja vzpetina zemeljskega površja«, za razliko od gore, ki je, po enem pojmovanju, »izrazita, visoka vzpetina zemeljskega površja«. Po drugem pojmovanju pomeni sklenjene vinograde. Po leksikonu Cankarjeve založbe Geografija je gora »vzpetina na zemeljskem površju, ki se dviguje nad okolico, doseže večjo nadmorsko višino in je običajno porasla z gozdom«.

Iz etimologije (B e z l a j, 1976) vemo, da je **gora** pomenila večje vinograde, večji gozd, vzpetino, po M e l i k u (1956, 298) pa tudi pašnike. Žal pogrešamo podrobnih lingvističnih in toponimičnih raziskav o gorah na Slovenskem. Značilne so razmere v zahodnem Krškem hribovju in v Suhi krajini. Ljudsko vedenje, da je tam gora (večji vinogradi v lasti ljudi iz široke okolice), je istovetno z imenom naselja Trška Gora. V naseljih Nova Gora in Stara Gora je le še malo vinogradov. Več jih je na Vinjem Vrhu in največ na Malkovcu, pri katerih v toponimičnem imenu ni »gore«. V Suhi krajini so največje »gore« (sklenjeni vinogradi) nad Stražo, na Golbinjeku, na Šmaverju, Liscu, ki imajo ime po vinogradih. Zveza »gora« (vinograd) in gora—vzpetina torej še ni povsem jasna. Vse kaže, da je mnogo vzpetin dobilo ime gora kasneje, po postavitvi cerkve ali vsaj kapele. Pri mnogih so bila znamenja za križev pot, kar bi tudi lahko prispevalo k imenu »gora«. Taki primeri so Šmarna gora (prej Holm), Uršlja gora (pred zgraditvijo cerkve Plešivec), Gora Oljka, Sveta gora (Zasavska gora), Limbarska gora, Šmarjetna gora, Gora sv. Lovrenca nad Polhovim Gradcem, Križna gora nad Selško dolino s cerkvijo sv. Križa, Križna gora nad Ložem itd. Značilno je, da je v Alpah imen »gora« malo.

Literatura (SSKJ, B a d j u r a, itd.) navadno definira goro za izrazito višjo vzpetino. L i p o v š e k - Š č e t i n i n in Z u p e t (1979), ki sta v Gorskem izrazoslovju omejila grič do 50 m rel. v. in hrib do 600 m rel. v., pravita, da je gora pojem »za izrazite vzpetine, sega lahko tudi nad gornjo gozdno mejo«. B a d j u r a (1953, 116) pa pravi, da ljudstvo včasih imenuje z goro vzpetine »celo neznatne relativne višine«.

Skušajmo najti kriterije za kvantitativno razmejitev med gričevjem, hribovjem in gorovjem iz pokrajinskih imen. Kje je meja med gričevjem in hribovjem? V Slovenskih in Lendavskih goricah ostajajo razvodne vzpetine med dolinami običajno pod 200 m rel. v., le ob zahodni meji s Kozjakom (Kobanskim) malo več. V Dravinjskih goricah in na Goriškem ostajajo slemena navadno pod 120 m rel. v. (na Goriškem ima nekaj višjih vzpetin ime breg). Povsod tod je merjena višina nad najbližjim dolinskim dnem (grape so pri tem prezrte). V tem in drugem gričevju so česte največje relativne višine na robu pokrajine, ob kotlini ali večji dolini, kar tu ni upoštevano. M e l i k (1965, karta v prilogi II) označuje na svoji geomorfološki karti slovenskega ozemlja za »hribovje v mlajšem terciarnem zemljišču (miocen, pliocen) na panonski strani« večino Haloz. V vzhodnih, vinorodnih Halozah ostajajo meddolinke vzpetine večidel pod 100 m r. v., na obrobju Zahodnih ali Gozdnatih Haloz pa se ta višina dvigne do 250 m, izjemoma celo 300 m. Na isti karti je na Primorskem kategorija »gričevje v flišnem zemljišču v Primorju« vrisana v Goriš-

kih Brdih, v Vipavski dolini in v Koprskem Primorju. V slednjem ostajajo meddolska slemena večinoma pod 200 m r. v. Ponekod ob obali in zlasti ob spodnji dolini Dragonje pa znaša rel. v. do 250 m, izjemoma tudi več. V spodnji in srednji Vipavski dolini ostajajo griči pod 200 m r. v., v predelu Vipavska Brda, zlasti neposredno nad dolino Raše, pa do 300 m in več. Tu so tudi po Meliku že hribi. V Goriških Brdih ostaja velika večina slemen pod 150 m; v zgornjih Brdih jih je nekaj višjih, med 200 in 250 m.

Ob imenu Goriška Brda se zastavlja vprašanje, ali ne bi v naših nizkih reliefno razčlenjenih pokrajinah vobče bolj ustrezalo ime **brda** kot gričevje.

Po SSKJ je brdo »nevisoka, navadno podolgovata vzpetina«. B a d j u r a (1953, 113) pravi: »Brdo povečini ni izrazit samostojen lik zase kakor gorica ali holm, marveč stegnjena, podolgasta gruča, kakor nagomiljena podoba, skupaj zgnetenih goric ...« V ljudskem izrazju pomenita grič in gorica navadno samostojno stoječe vzpetine. Pri pokrajinskih imenih z »gorica« pa ne gre za skupek samostojnih gričev, temveč za prevlado slemenasto-dolinastega reliefa. Zanj pa bi bolj ustrezala oznaka brda (brdinje, brdovje). Saj ima brdo v ljudskem izrazju tudi pomen gube, pregiba, slemena (primerjaj Brda v Slovenjgraški kotlini). Domala 4 km dolgo sleme iz metamorfnih kamnin severozahodno od Prevalj, visoko do 100 m rel. v., ima značilno ime Dolgo brdo (in tako tudi naselje). Če bi torej na novo tvorili pokrajinska imena, bi s tega stališča bolj ustrezala imena Lendavska brda, Slovenska brda, Dravinjska brda, Koprška brda itd.). Sodeč po Vipavskih brdih in nekaterih toponimih (v naselju Brdinje pod centralnoalpskim Selovcem segajo slemena do 200 m rel. v.) je vsaj del brd višjih od gričev. V višinski lestvici bi tako lahko brdo stavili med grič in hrib.

Tako razglabljanje pa ne vodi do sprememb ob realističnem sklepu posvetovanj o geografskih imenih, sklicanih l. 1971 in 1972 na pobudo Geografskega društva Slovenije, kjer smo geografi skupno z jezikoslovci in drugimi strokami sklenili: ustaljene rabe ne bomo spreminjali ne glede na »pravilni« ali »nepravilni« nastanek imen (gl. G a m s, 1972). Iz istega razloga ne moremo prezreti, da ponekod naše ljudstvo imenuje gore planine (glej o tem Š k e r l a k, 1985), in da je javnost sprejela ime planinec in ne gornik. Ker še nima ustaljenega imena, bi lahko gričevje na Koprskem imenovali Koprška brda.

Iz navedenih razlogov sodim, da more relativna višina 200 m (zaokrožena številka) deliti vzpetine na gričevje in hribovje. To je deloma v skladu z M e l i k o m (1963, 201), ki pravi: »Potemtakem nam morajo biti dandanes označbe brdo, grič in gorica nekako enakovredne in pomenijo v glavnem najnižje vzpetine, dvigajoče se nekako do 100 m, največ pa do 150–200 m relativne višine«.

Preostaja razmejitve med gričevjem in hribovjem ter gorovjem. Po M e l i k u (1963, 199) je visokogorski relief oz. »velegorski svet« površje nad zgornjo gozdno mejo. To se sklada z rabo v naši stroki in v javnosti, ki vidi v Julijskih, Kamniško-Savinjskih Alpah in Karavankah visokogorske skupine (gl. tudi G a m s, 1983). Svet nad gozdno mejo imenujemo alpski pas. Po prevladujočem mnenju je visokogorje gorovje s številnejšimi vrhovi, ki segajo nad klimatsko gozdno mejo. Zato tudi ni mogoče pritrditi Melikovemu mnenju, da sredogorje navzdol prehaja v hribovje in gričevje. Po M e l i k u (1963, 202) v Sloveniji prevladujejo »manjše višine, ki ne dosega tisoč metrov, marveč segajo največ čez 800 m in ne čez 900 m; samo

redki posamezni vrhovi se vzpenjajo do 1100 m ali celo kaj malega čez. Za to zemljišče se je pri nas udomačila označba hribovje, ki naj jo pridržimo«. Pri geografski delitvi Slovenije prištevamo med Predalpsko hribovje vse gorovje na obodu visokogorskih Alp, tudi Pohorje, kjer je mnogo vrhov čez 1500 m, Škofjeloško hribovje z Blegošem (1562 m), Cerkljansko hribovje s Poreznom (1630 m).

Bolj kot glede absolutne višine je v naši rabi čutiti ločitev terminov hribovje in gorovje po razčlenjenosti. V ljudskem izrazoslovju (Badjura, 1953) kot tudi v toponimih je gora masivnejša in manj razčlenjena vzpetina. V slovenskih pokrajinah, ki jih prištevamo k hribovju, pa je relief pretežno slemenasto-dolinast. Ni naključje, da nosijo toponim »gora« največkrat vzpetine iz apnenca. Verjetno je tudi zato tako pogosto ime gora na dinarskem krasu visoke Dolenjske in Notranjske (Mirna gora, Mala gora, Velika gora, Poljanska gora, Goteniška gora, Racna gora itd.). Bolj kot hribovje je za Gorjance ustrezna oznaka gorovje in ime Kočevsko gorovje je bolj pogosto kot Kočevsko hribovje.

Razmišljanje moremo zaključiti z mnenjem, da je skladno z našimi pokrajinskimi imeni gričevje in hribovje razdeliti po prevladujoči relativni višini okoli 200 m. Gorovje z mnogimi vrhovi nad klimatsko gozdno mejo imenujemo visokogorje. Nižje gorstvo je sredogorje. Ako je fluvialno razčlenjeno, ga imenujemo hribovje.

Zgoraj navedena merila za razlikovanje med gričevjem, hribovjem in gorovjem veljajo seveda le za našo deželo. Drugod imajo druga merila.

Literatura

- Badjura, R., 1953, Ljudska geografija, Ljubljana.
 Bezla, F., 1976, Etimološki slovar slovenskega jezika, I., SAZU, Ljubljana.
 Gams, I., 1972, Za poenostavitev pravopisnih pravil, Poročila s posvetov o pisanju zemljepisnih imen, Naši razgledi XXII, 1—2.
 Gams, I., 1983, Geografske značilnosti Slovenije, MK, Ljubljana.
 Melik, A., 1936, Slovenija, I, SM, Ljubljana.
 Melik, A., 1956, Izvenalpske planine na Slovenskem, Geografski zbornik IV, SAZU, Ljubljana.
 Melik, A., 1963, Slovenija, SM, Ljubljana.
 Leksikon Cankarjeve založbe — Geografija, Ljubljana 1972.
 Lipovšek - Ščetin, B., Zupet, B., 1979, Gorsko izrazoslovje, V: Alpinistična šola, I. del, PZS, Ljubljana.
 Slovar slovenskega knjižnega jezika, I, DZS, Ljubljana 1970.
 Pleteršnik, M., 1894, Slovensko-nemški slovar, Ljubljana.
 Škerlak, V., 1985, Planine kot jezikovno vprašanje, Planinski vestnik LXXXV, Ljubljana.

**FOR THE QUANTITATIVE DEFINATION OF THE NOTIONS LOW HILLS,
HILLS AND MOUNTAINS**

Ivan G a m s

(Summary)

In this terminological paper is analysed the Slovene literature dealt with the Slovene terms gričevje (= low hills), hribovje (= hills) and gorovje (= mountains). According to the Slovene regional names the first two categories are divided by the elevation height of 200 m above the near valley bottom. Hills (= hribovje) are in relief more dissected middle mountains. High mountains (= visokogorstvo) are Mts with peaks above three line.

UDK 910.1 = 863

UDC 910.1 = 20

GEOGRAFIJA — HUMANISTIČNA VEDA*

Igor V r i š e r**

Po veljavni klasifikaciji znanosti je geografija glede na svoje znanstvene cilje in zlasti glede na svoj predmet preučevanja — pokrajino (zemeljsko površje ali geografsko okolje) po eni strani naravoslovna, po drugi pa družboslovna veda. Po nekatereh novjših klasifikacijah jo uvrščajo med tako imenovane vede o zemlji (geosciences) ali prostorske vede.

Po treh temeljnih obeležjih pa je geografija tudi humanistična znanstvena disciplina:

1. Pokrajina (zemeljsko površje), ki jo preučuje geografija, je neobhodna podlaga vsakemu človeškemu oziroma družbenemu obstoju in delovanju. S svojimi zakoni, zgradbo ter odnosi med pojavi, ki jo tvorijo, ustvarja vsakokratnemu družbenemu bivanju in delu poseben, samosvoj pečat, ki ga družbene skupnosti in njihova civilizacija ohranjajo skozi stoletja.

2. Družbeno delovanje preobraža pokrajinsko stvarnost na zemeljskem površju. Iz dolgotrajnega medsebojnega »sožitja« in součinkovanja se je izoblikovalo sedanje geografsko okolje, ki je v osrčju geografskega preučevanja. Poudarek na sedanjosti pa ne pomeni, da geografska razlaga lahko zametuje naravne in historične razmere v preteklosti. Njihovo nepoznavanje bi geografsko eksplikacijo silno osiromašilo ali bi jo celo vodilo do spornih ali napačnih sklepov. Zaradi tega je velik del družbene ali socialne geografije, ki se ukvarja z družbeno vlogo pri preobrazbi geografskega okolja, pa tudi regionalne geografije, po svojem značaju humanistično in historično naravnane. Če je stopil ta vidik v sodobni geografiji (tudi slovenski) v ozadje pod vplivom nekaterih drugih usmeritev, to ne pomeni, da je bila prekinjena vez med geografijo in humanističnimi disciplinami. Ta zveza spremlja geografijo od njenih začetkov v antiki in je bila znova potrjena s Humboldtovo in Ritterjevo prenovno geografijo v 19. stoletju. Lahko rečemo, da je bil humanistični vidik, poleg naravoslovnega in regionalnega, temeljnega pomena za geografsko znanost in misel, za njeno epistemologijo in metodiko.

* Poročilo na posveto o humanističnih vedah, ki ga je priredila Filozofska fakulteta v Ljubljani decembra 1985.

** Dr., redni univ. profesor, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU

V slovenski geografiji je bilo to drugo obeležje vseskozi močno v ospredju. Prav posebej je prišlo do veljave v delih A. Melika, S. Ilešiča, V. Bračiča, V. Kokoleta, V. Klemenčiča, D. Mezeta, J. Medveda in I. Vrišerja. V zadnjih dveh desetletjih pa je dobivala slovenska geografija čedalje bolj aplikativen, uporaben in izvedenski pomen, ob katerem je doslej poudarjena humanistična usmeritev obledela in stopila v ozadje.

3. Posebno skupino humanističnih ved tvorijo tako imenovane »nacionalne vede«, ki se ukvarjajo s preučevanjem prostorskih in družbenih razmer v sedanosti in preteklosti na ozemlju, kjer biva določena nacionalna skupnost. Geografija je eklatanten primer nacionalne vede. Tudi slovenska geografija je to nalogo opravljala od svojih začetkov v 19. stoletju (P. Kozler, S. Rutar, F. Seidl itd.) in jo še okrepila z osnovanjem geografskih institutov na univerzi v Ljubljani (l. 1921) in pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti (1947). Med obema vojnama so to vlogo geografije razvijali zlasti A. Melik, R. Savnik, S. Kranjec, S. Ilešič, F. Planina, V. Bohinec in še nekateri. Tudi po drugi svetovni vojni to njeno delovanje ni zastalo, dobilo je le nove oblike in je razvilo nove metode ob preučevanju razmer na Koroškem, Tržaškem, Goriškem, v Beneški Sloveniji in v Porabju (V. Klemenčič, L. Olas, M. Klemenčič itd.).

Iz vsega tega je mogoče razbrati, da je geografija vseskozi obdržala humanistično naravo in da se je vključevala v široko zastavljeno pojmovanje humanističnih ved. Ugotovitev velja tudi za slovensko geografijo in njene dosedanje prispevke k bogatenju naše kulturne dediščine.

Ob tem se zastavlja vprašanje, zakaj je v šestdesetih in sedemdesetih letih opešalo geografsko sodelovanje pri humanističnem preučevanju oziroma se je posvečalo temu vidiku manj pozornosti kot v preteklosti.

Eden pglavitnih razlogov je splošna usmerjenost sodobne družbe in še posebej jugoslovanske v praktične, zlasti tehnične in naravoslovne vede, od katerih se pričakuje stvarnih in učinkovitih rešitev za hitrejši družbeni razvoj. Ob tej spremembi družbene naravnosti se je začelo gledati na sklop humanističnih ved kot na neutilitaristične in manj potrebne. Dragoceno humanistično izročilo, ki je dolga stoletja bogatilo duhovno zakladnico vsakega naroda, tudi našega, je postalo v potrošniško naravnani družbi odvečno. V določeni meri so ti pogledi prišli do veljave tudi v geografiji. Ne dvomimo, da je bila usmeritev geografije v sodelovanje pri obravnavanju prostorskih problemov (prostorsko planiranje, varstvo okolja, turizem) pravilna. Škoda je le, da nismo uspeli povezati in obogatiti izvedenske obravnavanje aktualnih prostorskih nalog s humanistično dediščino in miselnostjo ter tako dvigniti splošno raven teh raziskav.

Posledice opisane družbene usmeritve se kažejo v skromno dotiranih programih za tako imenovane fundamentalne preučitve, kamor sodijo večidel tudi humanistični raziskovalni programi. Nisem prepričan, da bo takšna družbena politika na znanstvenem področju prinesla izjemno bogate in uporabljive izsledke. Vsekakor pa pomeni ob nizkem in padajočem deležu znanosti v družbeni potrošnji nadaljnje nazadovanje humanističnih ved in z njimi vred tudi geografije. Tako so nekateri temeljni geografski znanstveni programi čedalje bolj vprašljivi, čeprav gre za resno zasnovana večletna dela, kot je npr. izdelava geografske monografije o Sloveniji ali noveliranje in publiciranje atlasa SR Slovenije.

Z zgoraj opisano naravnostjo jugoslovanske in slovenske družbe je povezana tudi splošna težnja zoper »historizem«, ki naj bi bil, razen v nekaterih primerih, nepotreben balast, ki obremenjuje znanstvena dela, študente in pedagoško in izobraževalno delo. Za geografijo, ki ima pomembne informativne in vzgojne naloge, je takšno stališče nesprijemljivo. Daleč smo od tega, da bi zagovarjali zagledanost v preteklost, vendar vsaka razlaga mora biti tudi genetična in brez upoštevanja preteklega razvoja je naša eksplikacija kaj siromašna. Še posebej velja to za nacionalne vede.

Zaradi splošnega družbenega razvoja in napredka znanosti postaja raziskovanje čedalje bolj zahtevno in zapleteno. Časi, ko je posameznik lahko obvladoval obsežno znanstveno področje in napisal obširne kompandije, so očitno minili. Za uspešno znanstveno delo je potrebna temeljita podlaga; imenujmo jo znanstvena infrastruktura, ki obsega poleg zbiranja in urejanja gradiva na terenu tudi odkup statističnih podatkov (npr. za geografske študije pri zavodu za statistiko, hidrometeorološkem zavodu itd.), laboratorijsko opremo in čedalje bolj tudi računalniško obdelavo ter sodobno kartografsko opremo. Vsega tega nam primanjkuje in nas sili, da pri raziskovalnem delu porabimo večino časa za zbiranje in urejanje gradiva, ne pa za razglabljanje o znanstveni metodi in znanstvenih izsledkih. Če k vsemu temu dodamo še omejitve pri nakupu tujih znanstvenih knjig, potem nas ne sme presenečati, da geografi raziskovalci soglasno ugotavljajo, da postajamo znanstvena provinca in da ne moremo več slediti svetovnemu napredku, kar pred desetimi leti ni bil primer.

V takšnih delovnih pogojih je seveda nemogoče pričakovati, da bodo nastajala večja temeljna dela. Raziskovalci so prisiljeni, da se lotevajo drobnih, sprotnih raziskav, ki jim ob sedanjem sistemu financiranja znanstvenega dela nudijo še najboljše možnosti za delo ali preživetje. V takšnih okoliščinah tudi ni veliko možnosti, da bi nastajala dela, ki bi jih prežemala temeljitost, vsestranost in, ne nazadnje, tudi humanistično izročilo.

GEOGRAPHY A HUMANISTIC SCIENCE

Igor V r i š e r

(Summary)

The article traits the role of geography as a humanistic science. Although bigger and bigger application, the author holds for geography to be a cultural, humanistic and educational science.

UDK 910.1:574 = 863

UDC 910.1:574 = 20

GEOGRAFIJA IN HUMANA EKOLOGIJA

Dušan P l u t *

Geografija in humana ekologija** zavzemata posebno mesto med številnimi znanstvenimi disciplinami, ki vsaka s svojega zornega kota raziskujeta prepletenost odnosov med človekom (družbo) in okoljem. Kratek zgodovinski pregled njenega medsebojnega razmerja nam lahko služi za razjasnitev nekaterih sodobnih, aktualnih dilem meddisciplinarno zasnovanega proučevanja sistema družba—okolje.

Ekologija je zasnovana kot biološka veda, njen ustanovitelj je nemški biolog H a e c k e l. Leta 1866 je ekologijo definiral kot znanost o odnosih med organizmi in okoljem (T a r m a n, 1979; S c h r a m m, 1984). Na zgodnje povezovanje geografije in ekologije nas opozarja delo danskega botanika Warminga, ki je leta 1895 objavil pionirsko delo o ekološki geografiji rastlin (G r a č a n i n - I l i j e n i č, 1977). Prvo delo o ekologiji živali pa je izšlo razmeroma pozno — leta 1913, avtor pa je Adams (E l t o n, 1953). Podčrtati je potrebno, da se zgodnja ekologija ni lotila ekoloških proučitev specifične biološke vrste — človeka. Geograf G e r a s i m o v (1983 b) sodi, da je ekološki pristop proučevanja zelo zgodaj prestopil meje bioloških znanosti, začetek sinekološkega razmišljanja pa išče v delih pionirja geografije — H u m b o l t a. Na pomen geografije pri zgodnjem ekološkem raziskovanju opozarja tudi snovalec »nove«, humane (družbene) ekologije O d u m (1971), saj poudarja vlogo geografa M a r s h a (1864), ki je zelo zgodaj proučeval spremembe naravnega okolja zaradi vpliva človeka. Po mnenju K i r n a (1985) pomeni Marshovo delo »Man and Nature« celovit opis ekoloških sprememb industrijskega vzpona meščanske civilizacije. Tako se ob ekologiji rastlin in živali vse do nastanka »nove« ekologije (sredi 20. stoletja) humana (družbena) ekologija ni uveljavila in razvila.

V drugi polovici 19. stoletja je v geografiji prišlo do specializacije in do geografskega determinizma. Geografski materializem (z osnovno inačico determinizem) zagovarja izhodišče, da fizično (naravno) okolje vedno in v popolnosti odreja razvoj človeške družbe. Tako tolmačenje odnosa med družbo in naravo je posledica na-

* Dr., univ. asis., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU

** Kolikor ni posebej označeno, se izraz humana ekologija uporablja za oznako ekologije človeške populacije, ekologija pa za odnos med organizmi in okoljem.

pačne uporabe ekološkega (biološkega) modela razlage, ki sicer velja za rastlinske in živalske združbe, odpove pa pri proučevanju človeške družbe in njenega odnosa do geografskega okolja in njenega mesta v njem. Geografski determinizem se je dokončno uveljavil pod vplivom ustanovitelja R a t z l a (1844—1904), prevladoval pa je v geografskem mišljenju druge polovice 19. stoletja in se v različnih oblikah ponekod zadržal vse do danes (B r o e k, 1965; R u p p e r t et al. 1981). Uspešnejši obračun z geografskim determinizmom pomenijo hotenja Richthofena in Hettnerja, da bi geografijo ponovno opredelila kot horološko znanost, ki proučuje razmestitev pojavov, zlasti pa posibilizem. Le-ta trdi, da nudi priroda človeku le določene možnosti; posibilizem se je torej približal didaktično-materialističnemu gledanju na odnos med družbo in okoljem (V r i š e r, 1976; P l u t, 1982).

Sredi dvajsetih let je prišlo do t.im. »humanizacije« ekoloških proučevanj, z razširitvijo na proučevanju človeka, a izven biologije. V ameriški sociologiji in družbeni geografiji se je pri proučevanju družbe uveljavil ekološki vidik in ekološka metodologija proučevanja. Leta 1920 je B. M o o r e uporabil izraz humana ekologija (human ecology) na področju geografije in z njim označil proučevanje odnosov med človekom in njegovim okoljem (S c h r a m m, 1984). T.im. »chicaška« šola je pri proučevanju mestne členitve pod vplivom socialdarwinizma in environmentalizma (ob geografskem determinizmu nekoliko bolj omiljena enačica geografskega materializma) pretvorila Darwinov princip borbe za obstanek v princip socialne konkurence. Ločitev procesov naravnih in družbenih zakonitosti se poskuša torej »premagati« z neposrednim prenosom ekoloških zakonitosti, paradigem na teorijo in proučevanja družbe. Pozitivizem je torej nastopil v moderni, »ekološki« preobleki, tako zasnovana humana (socialna) ekologija seveda ni bila sposobna zajeti vseh problemov odnosa človek—okolje, saj enači osnovne principe družbene organizacije z organizacijo živalskih in rastlinskih združb. M c K e n z i e je humano ekologijo opredelil kot vedo o prostorskih in časovnih odnosih človeka do okolja, nekateri geografi (B a r r o w s, R e n n e r, W h i t e) pa so jo razumeli kot sinonim antropogeografije (K o k o l e, 1974).

Ekologijo človeka so torej pričeli proučevati izven ekologije oziroma »biološke« ekologije. V tem dejstvu je potrebno iskati osnovni vzrok za vsebinska in terminološka protislovja, ki od tega časa spremljajo ekološka raziskovanja. Ekološke metode raziskovanja in termini so se uveljavila pri proučevanju družbe, ekologija (biološka) je nekako zamudila in ni prvenstveno vključila v svoj predmet proučevanje ekologije človeka. Ali je bilo raziskovanje ekologije človeka »prevroče« za biološka raziskovanja, se vprašuje biolog S c h r a m m (1984, 233). Ker se je ekologija človeka v okviru biološke ekologije razvila kasneje, je prišlo do dvojnega pojmovanja (pretežno sociološkega in biološkega) predmeta humane (družbene) ekologije in terminoloških nejasnosti.

Ekološki prijem se je torej razširil na področje geografije in sociologije. R u p p e r t (1981) poudarja pomemben vpliv severnoameriške socialne ekologije na socialno geografijo. Vendar je sama ekologija ostala biološko zasnovana in ni prevzela tako sociološko-geografsko (enostransko) zasnovane socialne ekologije v svoj predmet raziskovanja. Tudi naslednje »drezanje« v predmet ekologije je prišlo s področja geografije. Biogeograf C. T r o l l je namreč leta 1935 uvedel pojem pokrajinske ekologije (G a m s, 1975) in jo definiral kot proučevanje vzročne povezanosti združb živega sveta in njihovega okolja v določenem delu pokrajine. Pokrajinska

ekologija je po svojem predmetu torej interdisciplinarno zasnovana, saj povezuje ekološki koncept biologije in prostorski, fizičnogeografski koncept. Ker gre za raziskovanje naravne podlage človekovega okolja, se v novejši literaturi uveljavlja tudi izraz geoeekologija (L e s e r, 1976). Podčrtati je potrebno povezujočo vlogo pokrajinsko-ekoloških raziskovanj, saj združujejo spoznanja posameznih fizično-geografskih vej.

Posebne značilnosti doživlja proučevanje ekologije človeka v Sovjetski zvezi ter nekaterih drugih vzhodnoevropskih socialističnih državah. V razvoju geografske misli je zlasti v Sovjetski zvezi prevladovala dualistična delitev geografije na fizično in ekonomsko geografijo kot posledica stroge ločitve na naravne in družbene pojave, ki se razvijajo po različnih zakonitostih (I l e š i č, 1979 a). V zadnjih letih pa je vse več poskusov povezovanja geografskih spoznanj (V r i š e r, 1983), tudi v okviru interdisciplinarno zasnovanega proučevanja ekologije človeka (G e r a s i m o v, 1983 a).

Po mnenju sovjetskih avtorjev poudarja ekologija človeka družbeno naravo človeka, ne pa biološko (V o r o n o v, 1975). G e r a s i m o v (1983 b) sodi, da je potrebno ločiti t.i.m. splošno ekologijo in ekologijo človeka. Splošna ekologija (kot jo imenuje) naj bi proučevala strukturo in funkcijo žive narave, katere del je tudi človeštvo kot del narave. V nasprotju s splošno (biološko) ekologijo pa naj bi ekologija človeka oziroma človeške družbe ne zajela le biologije, temveč tudi mnoge veje naravoslovnih in družboslovnih disciplin. Pri tem navaja fiziologijo, botaniko, geologijo, antropologijo, higieno, klimatologijo, demografijo, psihologijo, ekonomijo, geografijo, zgodovino, politične znanosti in sociologijo. Zaradi tako raznolikih vsebin in metodoloških pristopov sodi, da bi bilo ustreznejše razumeti ekologijo človeka ne kot posebno znanost, temveč kot poseben, splošen znanstven pristop, znanstveno gledanje (G e r a s i m o v, 1983 b, s. 26). Gre torej za interdisciplinarno proučevanje s pomembnim deležem geografskih proučevanj ter ob t.i.m. prognostični geografiji, tudi za jasno zasnovane težnje premagovanja dualizma sovjetske geografije. Tako zasnovana ekologija človeka pa je že v osnovi drugače pojmovana kot npr. O d u m o v a (1971) humana ekologija, ki poudarja predvsem biološko bistvo človeka.

Holizem s celostnim gledanjem in sistemska teorija sta zelo zgodaj našla odmev v biologiji oziroma ekologiji. Leta 1935 je angleški rastlinski ekolog T a n s l e y prvič uporabil izraz ekosistema (G a m s, 1975) in sicer pri oznaki povezanosti biocenozo z anorganskimi faktorji okolja. Biologija z ekologijo je torej izredno hitro in spretno vključila sistemska teorijo v svoje proučevanje in s teorijo ekosistema povezala in združila ekološka proučevanja. Geografija pa je na »sistemski izziv« in matematizacijo reagirala medlo in pozno, saj se je sistemska teorija pričela intenzivneje uveljavljati šele sredi šestdesetih let (H a r v e y, 1969). Zamuda geografije pri uvajanju sistemske teorije je tudi posledica njene pretirane razdrobljenosti.

Ekolog E. P. O d u m (1971) je že v osnovah ekologije sredi petdesetih let uspel izdelati mojstrsko sintezo tradicionalnih ekoloških principov in sistemskega, eksaktnega pristopa v »novi« ekologiji kot jo označuje S c h r a m m (1984). Odum je dokončno v biološko zasnovano ekologijo uvrstil človeka kot biološko bitje in vse bolj upoštevanja vrednega preoblikovalca okolja. Ekologijo v sodobnem pojmovanju označuje kot proučevanje strukture in funkcije narave oziroma kot biologijo okolja (»environmental biology«). Praktično je potrdil spoznanje, da je eko-

sistem kot način biološke organizacije zelo primeren za aplikacijo sistemske teorije.

Humano ekologijo opredeljuje kot populacijsko ekologijo zelo specifične vrste — človeka in jo pojmuje širše kot demografijo, saj proučuje zveze med populacijo in zunanji faktorji pa tudi notranjo dinamiko. Veliko pozornost namenja proučevanju vloge človeka kot preoblikovalca ekosistemov ter nakazuje možnosti za nadaljnji razvoj t.i.m. aplikativne humane ekologije, ki naj bi bila zasnovana delno v naravoslovnih in delno v družboslovnih znanostih (O d u m, 1971, 406). Aplikativna ekologija poudarja nujnost interdisciplinarnih raziskav, zlasti povezanosti bioloških, geografskih in družboslovnih spoznanj (O d u m, 1971, 513). Po njegovem mnenju je potreben strog nadzor človekove dejavnosti v okolju, kvaliteta v kontroli kvantitete je največja lekcija biološke evolucije. Sodi, da mora vsaka družba čim prej sprejeti ekološke principe in načela ekosistemskega gospodarjenja za reševanje vse bolj perečih in eksistenčno pomembnih problemov degradacije okolja. Prihodnost humane ekologije vidi v procesu združevanja različnih načinov raziskovanja ekoloških procesov kot rezultante interakcij v okolju, ki ga sestavljajo medsebojno povezane fizične, biološke in družbene sestavine. Ali — kot definira humano ekologijo tudi B o u g h e y (1971) — proučevanje razvoja in interakcij človeške družbe s svojim okoljem. Ekosistem pa predstavlja žarišče za združitev spoznanj različnih znanosti. S c h r a m (1984) opozarja na široko zasnovo predmeta »nove« ekologije ter poudarja pomen raziskovanj O d u m a, C o m m o n e r j a, E h r l i c h a in C a r s o n o v e.

Čeprav so glede opredelitve predmeta ekologije (zlasti humane) različna mnenja, je vse več širše zasnovanih definicij v smislu Odumovih izhodišč. Prisotno pa je tudi drugačno pojmovanje, ki zagovarja ožjo opredelitev ekologije. Tako se biologa P u t m e n in W r a t t e n (1984) izogibata širše pojmovani humani ekologiji (za razliko od ekologije rastlin in živali jo označujeta pod navednicami). Širše pojmovana humana ekologija je nedvomno jasno pokazala na prave vzroke vse večjega propadanja okolja in tako hote ali ne hote dobila širšo družbeno in politično dimenzijo (S u p e k, 1973; S t r o h m, 1979; G o r z, 1982; P o ž a r n i k, 1984; E r z e n s b e r g e r, 1985). Družboslovno orientirani raziskovalci namreč poudarjajo družbene korenine t.i.m. »ekološke« krize, ki jih socializem zaradi nekritičnega prevzemanja kapitalističnega načina produkcije ni odpravil.

Za sodobno ekologijo je značilno, da doživlja silovit vsebinski in teoretično metodološki razvoj ter popularizacijo. Zato je razumljivo, da se pojavljajo številna protislovja glede opredelitve njenega obsega, raziskovanja, uporabe njenih metod v drugih znanostih in njenega odnosa do drugih znanosti. Širše pojmovana (humana) ekologija postavlja v ospredje proučevanje strukture in dinamike narave ter raziskovanje odnosa med človekom (družbo) in okoljem. Ekologija je zelo zgodaj in pravočasno vstopila v novo etapo znanstvenega razvoja, ki ga označuje reintegracija znanstvenih spoznanj kot osnova za iskanje poti pri reševanju celostnih problemov preživetja sodobne človeške družbe. C a p r a (1983) govori o t.i.m. globalni ekologiji, ki podčrtuje eksistenčno nujnost »ohranjanja planetarnega ekološkega ravnovesja«.

G e r a s i m o v (1983 b.) opozarja na nevarnost uveljavitve »univerzalne ekologije«, ki naj bi kot »biološka ekologija« (tako jo namreč imenuje) diktirala človeštvu vse oblike udejstvovanja. Seveda pa je potrebno istočasno opozoriti tudi na nevarnost popolne »geografizacije« ali »sociologizacije« odnosa družba—okolje, ki je

ravno tako neumestna (R a d o v a n o v i ć, 1977). V dosedanjem družbenem razvoju so bile ekološke komponente preveč v ozadju, zato je prišlo do degradacije okolja. Vzroke za sodobno »ekologizacijo« odnosa družba—okolje je potrebno iskati v pretiranem zapostavljanju ekoloških vidikov bivanja in dela človeške populacije. Sodoben, širši ekološki vidik gledanja na sistem človek—okolje se ponovno v moderni preobleki srečuje z geografskim. Širše pojmovana ekologija po mnenju I l e š i č a (1979 b) ni jasno opredeljena. Sodi, da je sodobna geografija pri problemih varstva in urejanja okolja nekako zamudila vlak in v najboljšem primeru šele caplja za drugimi, ki so se uspešno lotili aktualne problematike okolja. Na zamudo opozarja tudi G a m s (1977), vendar sodi, da je neumestno v želji po modernizaciji kar vso geografijo proglašati za vedo o okolju. R a d i n j a (1972, 111) pa sodi, da je geografija pravzaprav veda o okolju, njegovo onesnaževanje pa le akutna faza razvoja okolja, pokrajine. Rojevanje »ekološke znanosti« je po njegovem mnenju morda tudi opozorilo na določeno zaostajanje geografske znanosti, saj »ekološke znanosti« prevzemajo marsikaj geografskega (R a d i n j a, 1972). L a h (1972) sodi, da mora geografija izobraževati za življenje v okolju, sicer jo bodo kmalu zamenjali drugi predmeti. Iz navedenih ugotovitev slovenskih geografov je potrebno podčrtati zaskrbljenost nad zamudo geografskih raziskav pri proučevanju celovitosti sodobne problematike geografskega okolja, čeprav je odnos med narodo in družbo osrednja tematika geografije (R a d i n j a, 1974).

G e r a s i m o v (1983 a, b) sodi, da naj bi geografiji pripadla vodeča vloga v fundamentalnih ekoloških proučevanjih. Po njegovi sodbi je geografija za tako nalogo usposobljena zaradi svoje interdisciplinarnosti, razpolaga s potrebnimi metodami in z množico znanstvenih informacij. Ne strinja se z enačenjem sodobne geografije z ekologijo, saj bi tako gledanje pomenilo zanikanje lastnega predmeta geografije in njenih specifičnih metod. Gre le za uveljavljanje ekološkega pristopa v geografskem raziskovanju. G e r a s i m o v (1983 b) torej sila optimistično gleda na vlogo geografskih proučevanj v interdisciplinarnih ekoloških raziskavah. Po njegovem mnenju (G e r a s i m o v, 1983 b, 27, 28) lahko vsebino osnovnih znanstvenih smeri ekoloških raziskovanj v geografiji strnemo v:

- proučevanje in kontrolo sprememb geografskega okolja pod vplivom dejavnosti človeka (antropogeni monitoring),
- geografsko oceno možnih posledic gospodarskih dejavnosti na okolje,
- proučevanje naravnih nesreč (tudi tistih, ki jih pospešuje človek),
- ohranjanje okolja v naravno-tehničnih sistemih.

Določeno zaostajanje geografije, katere posledice so klici za »novo vedo o okolju oziroma ekologijo«, nedvoumno opozarjajo, da je potrebna večja stopnja usmeritve (ne pa ozke specializacije). Zaostanek ima lahko daljnosežne posledice, saj bi pomenilo izoblikovanje nove znanosti o okolju pravzaprav likvidacijo geografije. Obstala bi namreč brez osnovnega predmeta. Geografija (v primerjavi z ekologijo) v svojem razvoju ni našla pravega ravnovesja med (sicer potrebno) specializacijo in generalizacijo, sintetizacijo znanstveno-raziskovalnih spoznanj. Prevlada indukcije in analize, ob hkratnem zanemarjanju sinteze in dedukcije ter pozitivistično zasnovano razglasanje geografske empirije za edini temelj razvoja geografske znanosti, ob podcenjevanju teoretsko-filozofskih osnov ogroža prihodnost enotne geografije in njenega pomena pri proučevanju celovitosti geografskega okolja. Tudi sicer poudarjena uporaba dedukcije v raziskavi posameznega pokrajinskega elementa ne

more nadomestiti pokrajinske sinteze. Pojavljajo se tudi različni poskusi nadomeščanja ali le delnega vključevanja geografije v proučevanje okolja. Tudi Strahler (1974) govori o rojevanju znanosti o okolju (Environmental Science), vendar sam kritično ugotavlja, da je resnično nov le način opazovanja. Omejuje se na razumevanje naravnih sistemov in procesov na Zemlji, v proučevanje pa vključuje le del fizične geografije.

V primerjavi z ekologijo je osnovni primanjkljaj geografije pri proučevanju vseh stranskih posledic odnosa človek—okolje neizdelana oziroma zanemarjena in podcenjevana metodologija regionalne geografije. Obenem je za znanstveno teorijo in metodologijo geografije značilno, da v veliki meri sloni na izpeljanih, ne pa na avtohtonih metodoloških konceptih, modelih. Harvey (1969) kritično ugotavlja, da je zgodovina geografije zgodovina napačno uporabljenih modelov, ki so bili nekritično prevzeti. Med izpeljanimi, prevzetimi modeli v geografiji so ekonomski, psihološki, sociološki in fizikalni. Razumljivo je, da tudi druge znanosti uporabljajo izpeljane modele, vendar ne kot osrednje. Geografija je preveč zanemarila avtohton morfo-metrični pristop (teorijo in metodologijo prostorske strukture), ki bi lahko skupaj z izpeljanim časovnim modelom postal generalna teorija geografije za proučevanje sistema človek—okolje (v prostorski dimenziji).

Zato je razumljivo navdušenje nekaterih geografov nad metodologijo ekologije, z modelom ekosistema, slonečega na univerzalni teoriji sistemov. Na ta način se v geografiji uveljavlja ekološka terminologija. Raba terminov drugih strok sicer ni nič nenavadnega, vsekakor pa kaže na določeno nemoč geografije. Dolgoročno je veliko bolj zaskrbljujoče dejstvo, da se poskuša geografsko okolje enostransko obravnavati zgolj kot ekološki sistem (ekosistem). Torej ponovno imamo opravka z napačno, enostransko uporabo izpeljanega modela iz ekologije, čeprav sta že geografski determinizem in environmentalizem jasno opozorila na invalidnost enostavnega prenosa ekološkega (biološkega) vidika v proučevanje večdimenzionalnega sistema človek—okolje. Bolj ali manj jasno se ponekod ponovno uveljavlja ozko gledanje na geografijo kot humano ekologijo, čeprav ima geografija tri osnovne vsebinske teme: pokrajino, arealno diferenciacijo in sistem odnosov človek—okolje (Harvey, 1969).

Vse kaže, da bo v bodočem razvoju znanosti močno v ospredju biologija z ekologijo. »Ekologizacija« v znanosti in načinu razmišljanja se je pravzaprav že začela, o čemer pričajo številne ekološke usmeritve ali specializacije v znanstvenih disciplinah (medicinska ekologija, ekološka psihologija, socialna ekologija). Gerassimov (1983 b) opozarja na ekološko zasnovano proučevanje tudi v geografiji, socialno-ekonomskih in tehničnih znanosti ter ekologiji. Tudi geografija se torej ekologizaciji ne more izogniti, lahko jo celo pozitivno vključi v obstoječe raziskovanje in se delno specializira z — npr. — ekološko geografijo. Le-ta naj bi regionalnogeografsko proučevala kritične faze preobrazbe, degradacije pokrajine. Ekološka geografija bi pomenila poživitev, aktualizacijo sintetično zasnovanih in pogosto zanemarnjenih geografskih proučevanj. Z morfometričnim in ekološkim izpeljanim pristopom bi geografija prostorsko-ekološko opredelila degradacijo geosistemov. Obenem ne smemo prezreti družbenih elementov, ki so v ozadju pri ekološkem aspektu. Radin (1974) sodi, da lahko enotna geografija veliko pripomore k iskanju poti ustreznega ravnesja med zahtevami, ki jih postavlja populacijska eksplozija, tehnični napredek, težnje za višjim življenjskim standardom ter možnostmi, da se obdrži zdravo in estetsko sprejemljivo okolje.

Kolikor želi geografija ohraniti svoj osrednji predmet proučevanja in vsebinsko enotnost, potem mora s pomočjo teorije sistemov okrepiti avtohtoni, morfometrični, prostorski oziroma holistični model proučevanja. Posebnost in pravzaprav edino prava vsebina geografije, je prostorsko gledanje na sistem človek—okolje (Mitchell, 1979).

Haggett (1974) sodi, da lahko le s pomočjo regionalno kompleksnih analiz, uporabo teorije sistemov premagamo ostre čeri naraščajoče specializacije in dosežemo polno sodelovanje pri proučevanju dvosmernega sistema človek—okolje.

Morda ima geografija zadnjo priložnost, da integrira svoja spoznanja, saj ima le kot sintetična veda svoje mesto v sistemu znanosti. Razvoj kaže, da ni izključena tudi popolna prevlada nove sintetične vede o okolju, pa naj se imenuje »ekologija«, veda o preživetju (Trstenjak, 1984) ali regionalna znanost. To bi pomenilo dokončno likvidacijo geografije kot samostojne znanosti oziroma njeno osiromašitev na opisno vedo in več ali manj (ne) potrebnih geografskih vej, obsojenih na životarjenje ter pokroviteljstvo matičnih strok. Aktualnost prostorsko-ekološke tematike bi morala ob dobrem geografskem refleksu pomeniti tudi afirmacijo geografije, ne pa njeno »ogrožanje«. Za reafirmiranje regionalne geografije bo potrebna tudi večja usmeritev v ekološka vprašanja tako kot je izzivu časa v preteklosti odgovorila ekonomska geografija, regionalno planiranje, socialna geografija, geografija krasa, pokrajinska ekologija. Danes prav nič več ne govorimo o modernosti teh geografskih vej in (ne) umestnosti nekaterih prevzetih terminov. Bistveno je, da so navedene geografske usmeritve znale poiskati specifično geografsko vsebino in čim bolj geografsko obarvano metodologijo in terminologijo.

V sedanjem trenutku je geografija pravzaprav na razpotju — njena ortodoksna delitev in specializacija jo utesnjujeta pri poskusih celostno zasnovanega raziskovanja glede odnosov človek—okolje, vendar vrsta širše predstavljenih poskusov (Bunge, Haggett, Berry, Harvey, Anušin, Gerasimov, Saškina, Sorre) kaže na okrepitev teženj za izdelavo integrirane, sintetične osnove. Vrišer (1976) vidi predvsem v sintezi, integraciji geografskih spoznanj smisel in eksistenčno pravico geografije. Tako zasnovana bi lahko skupaj z ekologijo in drugimi vedami prispevala pomembnejši delež k interdisciplinarno zasnovanemu proučevanju dialektične enotnosti človeka in narave.

LITERATURA

- Bougey, A., 1971, *Man and the Environment*, New York, s. 417.
 Broek, J., 1965, *Geography (Its Scope and Spirit)*, Columbus, s. 116.
 Capra, F., 1983, *Wende Zeit*, Schery Verlag, s. 512.
 Carson, R., 1972, *Nema pomlad*, Ljubljana, s. 251.
 Commoner, B., 1985, *Alternativni pristopi h krizi okolja*, Pasti razvoja, Ekološke študije, Ljubljana, s. 219—237.
 Elton, C., 1953, *The Ecology of Animals*, London, s. 97.
 Erzenberger, M., 1985, *H kritiki politične ekologije*, Pasti razvoja, Ekološke študije, Ljubljana, s. 98—142.
 Gams, I., 1975, *Problemi geografskega raziskovanja ekotopov in pokrajinske ekologije v Sloveniji*, Geografski vestnik XLVIII., Ljubljana, s. 133—140.

- Gerasimov, I., 1983 a, *Geography and Ecology*, Moscow, s. 167.
- Gerasimov, I., 1983 b, Metodološki problemi ekologizacije savremene nauke i mesto geografije u njoj, *Glasnik srpskog geografskog društva* 1983/2, Beograd, s. 21—32.
- Gorz, A., 1982, *Ökologie und Freiheit*, Reinbeck, s. 140.
- Gračanin, P., — Iljenić, V., 1977, *Uvod u ekologiju bilja*, Zagreb, s. 318.
- Haggett, P., 1974, *Geography: A Modern Synthesis*, New York, s. 483.
- Harvey, S., 1969, *Explanation in Geography*, London, s. 521.
- Ilešič, S., 1979 a, Pogledi na geografijo, *Ljubljana*, s. 612.
- Ilešič, S., 1979 b, Misli o slovenski geografiji med Mariborom 1954 in Mariborom 1978, *Zbornik 11. zborovanja slovenskih geografov*, Maribor, s. 13—20.
- Kirn, A., 1985, Ekološke meje in protislovja družbenega razvoja, *Poti razvoja ekološke študije*, Ljubljana, s. 5—33.
- Kokole, V., 1974, Novi pogledi na proučevanje okolja, *Geografski vestnik XLVII*, Ljubljana, s. 121—129.
- Lah, A., 1972, Proučevanje, urejanje in varstvo okolja, *Geografski obzornik* 1972/4, Ljubljana, s. 1—19.
- Leser, H., 1976, *Landschaftsökologie*, Stuttgart, s. 432.
- Miller, T., 1975, *Living in the Environment*, Belmont, s. 380.
- Mitchell, B., 1979, *Geography and Resource Analysis*, London — New York, s. 399.
- Odum, E., 1971, *Fundamentals of Ecology*, Philadelphia, s. 574.
- Plut, D., 1983, Geografija med Scilo in Karibdo, *Geografski obzornik*, Ljubljana.
- Plut, D., 1982, Usmeritev geografije v luči pozitivizma, *Geografski vestnik LIV*, Ljubljana, s. 99—110.
- Požarnik, H., 1984, Alternative, poti in stranpoti napredka, Ljubljana, s. 192.
- Putmen, R., — Wratten, S., 1984, *Principles of Ecology*, London, s. 388.
- Radinja, D., 1974, Geografija in varstvo človekovega okolja, *Geografski vestnik XLVI*, Ljubljana, s. 110—120.
- Radinja, D., 1972, Onesnaženost človekovega okolja v luči geografske terminologije, *Geografski obzornik* 1972/1, Ljubljana, s. 35—39.
- Radovanović, M., 1977, Teorijsko-metodološke osnove i praktički ciljevi geografskog istraživanja životne sredine, *Zbornik 10. kongresa geografa Jugoslavije*, Beograd, s. 351—360.
- Ruppert, K., Schaffer F., Maier J., Poesler R., 1981, *Socialna geografija*, Zagreb, s. 159.
- Schramm, E., 1984, *Ökologie — Lesebuch*, Frankfurt, s. 283.
- Strahler, N., Strahler A. H., 1974, *Introduction to Environmental Science*, Santa Barbara, s. 633.
- Strohm, F., 1979, *Politische Ökologie*, Hamburg, s. 398.
- Supek, R., 1973, *Ova jedina zemlja*, Zagreb, s. 270.
- Tarman, K., 1979, *Ekologija, učbenik srednjega usmerjenega izobraževanja*, Ljubljana, s. 74.
- Voronov, A., 1975, U problemah ekologiji človeka, *Geografske aspekti ekologiji človeka*, Moskva, s. 101—110.
- Vrišer, I., 1976, *Uvod v geografijo*, Ljubljana, s. 378.
- Vrišer, I., 1983, Geografija in sodobnost, *Geografski vestnik LV*, Ljubljana, s. 93—99.

GEOGRAPHY AND HUMAN ECOLOGY

Dušan P l u t

(Summary)

Geography and ecology occupy a special place in a multidimensional research of the man (society) — environment system. Both sciences are comparatively young and connected by a broad, loosely designed definition of the basic research object. During the last century of development the two sciences have closely cooperated, but there have also been certain contradictions regarding their contents, methodology and terminology. In the second half of the nineteenth- and at the beginning of the twentieth century ecological research was limited to ecology of plants and animals. The beginning of the ecological research of man (social ecology) actually started out of biologically designed ecology, within the socio-geographic research of North American researchers of cities.

After the Second World War the actuality of the research of man's influence on landscape ecosystems became stronger. With the so-called humane (»new«) ecology, research of the ecology of man, with the help of physicalization of ecology (adaptation of thermodynamic laws) and with a systematical approach ecology grew much stronger and started to acquire a broad, interdisciplinary character.

It is clear that ecologization of the relation between asociety and environment cannot be evaded, but it is precisely geography that can remind us of the necessity of a multilayered evaluation and of the research of this relation. Geography has to consider the ecological approach, but only as a derived methodological model subordinated to the autochthon and spatial one. Thus designed, integrated, systemic and spatial (regional) — ecological approach can reintegrate geographical research and enable a more sovereign incorporation of geography into interdisciplinary research of the man (society) — environment system.

UDK 910.1:796.5 = 863

UDC 910.1:796.5 = 20

PRISPEVEK K PROBLEMATIKI GEOGRAFSKIH RAZISKAV NA PODROČJU TURIZMA*

Jiří Matyášek**

I. Teoretična izhodišča

V drugi polovici našega stoletja prihaja v širšem svetovnem merilu do burnega razvoja nove človeške aktivnosti — turizma — kot enega od dejavnikov, ki potrjujejo rast življenjske ravni prebivalstva. Nova aktivnost sledi iz znanstvenotehnične revolucije in je z njo že kar v vzročni zvezi, povezana je s procesi industrializacije, urbanizacije, naraščanjem prostega časa in mobilnostjo pa tudi z degradacijo življenjskega okolja.

Turizem postaja potemtakem nov množični pojav človeške aktivnosti, ki ga je treba sprejeti in z geografskega gledišča proučevati (Ivančik, 1983). Geografija kot sintetična znanstvena disciplina, ki raziskuje prostorske zakonitosti glede na razvrstitev proizvodnih in neproizvodnih družbenih dejavnosti, oblikovanje in dinamiko razvoja teh procesov in njihov vpliv na pokrajinske zakonitosti, ima tu široke možnosti delovanja in perspektive. Hkrati se je treba zavedati, da geografija ni edina stroka, ki jo zanima turizem. Saj se npr. že z vprašanjem rekreacije znanstveno ukvarjajo sociologija, medicinske vede, psihologija, arhitektura, regionalno planiranje in zelo pomembne veje komercialne in ekonomske. Ob tako širokem gledanju na problematiko je na začetku moralo pri tehniških, družboslovnih in naravoslovnih disciplinah priti do diferenciacije temeljnih izhodišč — začrtati je bilo treba sam objekt in predmet študija, svoje lastne hipoteze, teorijo in metodologijo. Z naštetimi problemi se je geografija morala soočiti od vsega začetka svojega zanimanja za problematiko turizma. V svojem študijskem zanimanju za predmet je morala odkriti svoje lastne metode in dokazati, da bo z lastnimi raziskavami prišla do novih izsledkov, na osnovi katerih bo mogla oblikovati svoje lastne hipoteze in teoretične poglede na značilnosti turizma in na njegove odnose.

Potrebno je maksimalno družbeno prizadevanje za reševanje nakopičenih problemov, med katerimi izstopa ena od osnovnih nalog, kako definirati turizem in pomeniti terminologijo in se približati kompleksni znanosti o turizmu (Bartkow-

* Iz češkega jezika prevedla Albinca Lipovec, lektorica na Oddelku za slovanske jezike in književnosti FF v Ljubljani.

** Dr., odborný asistent Pedagogické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně Brno, Poříčí 7, 662 80 BRNO, ČSSR.

s k i, 1977), pri čemer pritiče geografiji nenadomestljiv položaj kot znanstveni disciplini, ki raziskuje prostorske vidike turizma v tesni povezanosti s pokrajino. S tem je utemeljena specifičnost geografskih raziskav, kajti takega gledanja si v težišču predmeta ne postavlja in niti si ga ne more postavljati nobena druga disciplina, usmerjena v raziskave turizma (M a r i o t, 1983). Poslanstvo kompleksne vede o turizmu bi med drugim bila tudi koordinacija raziskav, ki so doslej potekale v okviru drugih znanstvenih disciplin. Izčrpna v tej zvezi je pogosto navajana definicija: »Znanost o turizmu je veda o splošnih zakonitostih nastanka, razvoja in razmestitve turizma. Deli se na tele discipline: sociologijo, ekonomiko, tehnologijo in geografijo turizma.« (L i c h a n o v, 1976).

II. Geneza različnih pogledov na turizem, definicije

Vse do danes ostaja turizem preveč zapleten pojav, da bi ga mogli zajeti v povsem izčrpno in splošno definicijo. To so potrdila mnoga srečanja strokovnjakov in diskusije v okviru Working Group Geography of Tourism and Recreation (WGGTR). Polagoma se vsebina pojma turizem kristalizira, vendar vsestransko sprejeta definicija še ni bila opredeljena. S tem je skladna že trideset let stara ugotovitev avstrijskega teoretika P. Berneckerja, češ, da obstaja toliko definicij turizma, kolikor je avtorjev (B e r n e c k e r, 1955).

Od začetka stoletja se srečujemo z razlagami turizma pri več desetih avtorjih različnih strok in usmeritev.

Pregled definicij v časovnem zaporedju:

- 1910—1920: Piccard, Schullern zu Schrattenhofen
- 1921—1930: W. Morgenroth, G. Glücksmann
- 1931—1940: J. Ogilvie, J. Narval, E. Nový, E. Fedor, H. Poser, A. Bormann, P. Leveille-Nizerolle, S. Leszczicki
- 1941—1950: J. Kose, W. Hunziker, K. Krapf, B. Černý, J. Charvát
- 1951—1960: P. Bernecker, W. Hunziker
- 1961—1970: P. Bernecker, H. Richter, S. Sládek, S. Šprincová
- 1971—1980: C. Kaspar, J. Giezgala, V. S. Preobraženskij, F. Jülg, B. N. Lichanov, E. A. Kotljarov, P. G. Carfis, J. Vedenin, K. Ruppert, J. Maier, J. Warszýnska, A. Jackowski, T. Bartkowski, Ž. Jovičić
- 1983: P. Mariot

Najstarejši izmed navedenih poskusov, izraziti pojem turizma v definiciji, se v praksi niso uveljavili. Iz časovne oddaljenosti ocenjujemo povsod citirano definicijo H. Poserja iz njegovega progresivnega dela *Geographische Studien über den Fremdenverkehr im Riesengebirge*: »Turizem je skupek medsebojnih vezi, ki nastajajo med začasno zbranimi tujci in njihovim okoljem« (POSER, 1939). To definicijo je jemala v poštev več kot trideset let večina geografskih raziskav. Današnji stopnji znanja pa spričo pomanjkljive geografske vsebine ne ustreza popolnoma in je bila nadomeščena z novejšimi definicijami. Pojavili pa so se novi problemi, porojeni v začetnem široko in živo začrtanem zanimanju za fenomen turizma in njegove zakonitosti.

V več kot treh desetletjih po vojni so še vedno opažena neskladja v razlagah turizma pri ekonomistih, ki se že tradicionalno štejejo za glavnega strokovnjaka na

tem področju, in pri geografi, ki so se s problematiko začeli ukvarjati glede na vse večje interakcije med turizmom in formiranjem pokrajinskih struktur. V tem času je šlo tudi za narekovano zahtevo, da se zaradi mednarodne primerljivosti statistik in prognostike poenoti in natančno definira terminologija.

To nalogo so si med drugim zastavili:

— leta 1953 Mednarodna akademija za turizem v Monaku, naloga je predvsem osredotočiti termine ter ustaliti njihovo natančnost in ubeseditev (razpisala je nagrado za definicijo);

— leta 1954 Mednarodno združenje strokovnjakov za turizem (AIEST) na kongresu v Palermu;

— leta 1970 20. kongres AIEST v Den Haagu, tematsko usmerjen na »Le tourisme des Congrès«;

— leta 1974 4. simpozij WGGTR v Krakovu, naravnani v terminološke probleme v geografiji turizma. Publikacija o tej problematiki *Terminological Problems in Geography of Tourism* je zbrala različna gledanja na turizem, na njegovo delitev in naloge geografskih raziskav. Univerzalno sprejemljiva definicija pa tudi od tam ni prišla.

Na Češkoslovaškem opazamo v 50. in 60. letih nekaj poskusov, pri katerih je šlo za uradne interpretacije turizma za gospodarske namene, ostalo pa je le pri osnutkih in diskusijah.

Češkoslovaški geograf P. Mariot meni, da je prvotna definicija o vsebini turizma, ki so jo v svojih publikacijah izpeljevali ekonomisti, npr. P. B e r n e c k e r, W. H u n z i k e r, in K. K r a p f: »Turizem je vsota odnosov in pojavov, ki so povezani s potovanjem in bivanjem ljudi v drugem kraju (zunaj stalnega prebivališča), in sicer v primerih, če njihovo bivanje ni določeno s stalnim prebivališčem in ne v zvezi z njihovo poklicno dejavnostjo« (H u n z i k e r, — K r a p f, 1942) — pomanjkljiva v tem, da v okviru turizma uvršča le udeležence, katerih potovanje in bivanje ni pogojeno s pridobitniško dejavnostjo. Pridobitniški (konzumni) vidik izloča iz turizma udeležence službenih potovanj, katerih delež je pri izrabi turističnih objektov v mnogih središčih precejšen. Čeprav so za to skupino prebivalstva značilne drugačne pobude, kot pa sta telesni in duševni počitek, se z vidika geografije kaže tudi službeno potovanje kot rezultat soodvisnosti s prvinami pokrajine in svojevrstno oblikuje odnose med pokrajino in turizmom (M a r i o t, 1983).

Po našem mnenju izhaja P. Mariot povsem pravilno iz geografske opredelitve pri vrednotenju Hunzikerjeve definicije, ko odpira vprašanje udeležencev službenih potovanj z vidika soodvisnosti med prvinami pokrajine. Zastavimo pa lahko podobno vprašanje o udeleženci vojakov in njihovem gibanju v drug kraj. Pri tem sicer ne izrabljajo materialno-tehničnih strani turizma, pri njih ne gre tako pri udeleženci službenih potovanj za telesni in duševni počitek, vendar pa tudi ta skupina prebivalcev pri svojih delovnih in poslovnih oziroma vadbenih aktivnostih nastopa vsakor kot pomemben oblikovalni element v soodvisnostih s pokrajino. Čeprav bi z geografskega vidika lahko brez dvoma našli analoge, geografsko relevantne utemeljitve, toda težko bi verjetno v tej številni in pomembni skupini prebivalstva odkrili novo kategorijo udeležencev v turizmu. Mariotovo oceno imamo za preveč ozko gledanje, kar le potrjuje dejstvo o zapletenosti celotnega problema. M. J e r š i č

(1985) pri razlagi druge definicije (Kasparjeve) udeležence turizma natančno določi.

V začetku 70. let je v geografski in ekonomski literaturi intenzivneje izstopilo prizadevanje za rešitev problema. Pojavijo se poskusi novih definicij, ki so se zvečine ločile med seboj le v detajlih. Na strokovnih zborovanjih so bila ugodno sprejeta geografska gledanja na turizem, npr. S. Šprincove in Ž. Jovičiča.

S. Šprincová šteje k turizmu vse migracije, kakorkoli že vzpodbujene: iz veselja do potovanj, iz različnih družinskih razlogov, rekreacije, kongresnih zborovanj in drugih razlogov, npr. znanstvenih, uradnih ali poslovnih. Avtorica pa trdi, da je treba nastanek turizma vezati še na nove pogoje: pri turističnem potovanju in bivanju pride do uporabe storitev, nočitvenih, gostinskih, prometnih, posredniških idr. V teh izhodiščih je začrtala svojo definicijo: »Turizem je vsota vseh pojavov in odnosov, povezanih s potovanjem in gibanjem oseb (gostov) navadno zunaj kraja prebivanja in zaposlitve ter ni motivirano z naselitvijo ali trajnejšim zaslužkom, in sicer samo takrat, če pride do uporabe določenih storitev« (Š p r i n c o v á, 1976).

Nekoliko drugačno pojmovanje je vsebovano v razlagi enega od pomembnih jugoslovanskih strokovnjakov Ž. Jovičiča. Izhaja iz predpostavke, da je turizem posebna vrsta družbenega migriranja oziroma ena od oblik splošnega gibanja prebivalstva. Osnovna sestavina tovrstnega družbenega migriranja je mobilnost kot ena naravnih in kulturnih lastnosti človeka. Vsesplošna gibljivost se veča z izpopolnjevanjem prometnih sredstev in tako omogoča širjenje kulture in rekreacije. Ž. Jovičič se kritično opredelili do vprašanja časovnega trajanja turizma. To sestavino družbenega gibanja šteje za kvantitativno, nikakor ne za kvalitativno sestavino definicije in zato priporoča, da jo je treba izločiti. Kot definicijo turizma predlaga formulacijo: »Turizem je vrsta družbenega migriranja, ki je pogojeno s kulturnimi potrebami in rekreacijo. V širšem smislu zaobseže tudi ekonomske vidike« (J o v i č i č, 1981). Avtor nadalje ocenjuje prostorske relacije turizma (mesta, od koder se gibljejo obiskovalci; smeri, v katerih se gibljejo; mesta, kamor prihajajo) in sestavino geografskega okolja (z vidika turistične atraktivnosti pokrajine). Poudarja vpliv turizma na spremembo pokrajine, pri čemer nastaja nov tip naselij, svojevrstno urejene komunikacije in določene navade prebivalstva.

Na straneh strokovne revije *Zeitschrift für Fremdenverkehr* je tekla diskusija o novi vsebinski definiciji pojma turizem. Cilj diskusije je bil odstraniti obstoječe razločke v interpretaciji samega pojava in premakniti zanimanje za turizem s prevladujoče ekonomske ravnine na geografsko področje.

Kot eno najbolj sprejemljivih definicij bi lahko navedli formulacijo, ki jo je objavil C. Kaspar: »Turizem predstavlja kompleks pojavov in odnosov, ki nastajajo pri potovanju in gibanju oseb, za katere mesto njihovega bivanja ni njihovo stalno prebivališče in ne mesto zaposlitve« (K a s p a r, 1971).

M. Jeršič ugotavlja pri razlagi Kasparove definicije, da ta definicija izhaja iz naslednjih vidikov:

— vidik »spremembe kraja«: obiskovalec je tista oseba, ki je odšla iz kraja stalnega prebivališča, pri čemer potovanja in bivanje v drugem kraju ni časovno omejeno. Zato k turizmu spadajo nekajdnevni ali enodnevni izleti v okoliške kraje in tudi tranzitni turizem. Po tej definiciji traja turizem manj ali več kot 24 ur pa tudi nekaj mesecev. To pomeni, da v tej definiciji dolžina bivanja ni limitativni kriterij;

— vidik »bivanja zunaj prostora stalnega prebivališča in mesta zaposlitve«: med udeležence turizma ne uvrščamo oseb, ki potujejo v kraje, kjer je njihova stalna ali začasna zaposlitev, in tudi ne vojakov, znanstvenikov in študentov, ki v drugem kraju bivajo začasno, a niso obiskovalci.

Nadalje navaja M. Jeršič, da potovanja v drugi kraj niso po tej definiciji »čisto turistična« niti ne »neturistična« in glede na to govorimo o širšem in ožjem razumevanju pojma obiskovalec.

V širšem pomenu so obiskovalci določenega kraja oziroma področja vsi, ne glede na vzroke obiska. V ožjem pomenu pa so to le obiskovalci, ki so jim primarne rekreacijske in kulturne pobude (Jeršič, 1985).

P. Mariot šteje v Kasparovi definiciji za pomanjkljivost, da se tu v bistvu izenačujejo udeleženci turizma z udeleženci prometa (Mariot, 1983). Kljub nekaterim različnim pogledom so mnogi strokovnjaki sprejeli to definicijo kot najbolj vsestransko razlago turizma. Vsaka veda lahko »iz kompleksa odnosov in pojavov« raziskuje tiste sestavine, ki sodijo v okviru njenega zanimanja. Od nje je odvisno, kako bo te sestavine zajela v skladu s predmetom svoje raziskave.

Če strnemo vsebinska jedra vseh navedenih definicij o dosedanjih pogledih na pojem turizma, jih je mogoče razdeliti v dve glavni skupini. Prva od njih šteje za turizem samo potovanje in bivanje, ki ga izzove hotenje, izrabiti prosti čas — zabava, rekreacija ipd.; druga, širša skupina, zaobseže poleg tega tudi prehodno bivanje, motivirano z drugačnimi razlogi — službena in poslovna potovanja, udeležba na znanstvenih zborovanjih, družinski razlogi itd. Njihova skupna značilnost je, da so tu izločena tista potovanja, katerih cilj je stalna naselitev in opravljanje trajne ali začasne poklicne dejavnosti.

Menimo, da je pravilno izhajati iz širše pojmovane koncepcije deloma zato, ker naštetih pobud za potovanja v obeh skupinah praktično ni mogoče izolirati; dalje so v omenjenih primerih izrabljeni enaki pogoji in se pogosto med seboj prepletajo.

Pomemben prispevek h geografsko pojmovani problematiki turizma so dela V. S. Preobraženskega, enega od utemeljiteljev sovjetske geografije turizma, ki opozarja na nujnost različnega pristopa k študiju problematike, kajti takole jo definira:

»Turizem je zapleten socialnoekonomski pojav, ki ga ni mogoče enostransko določiti. S tem terminom so hkrati izraženi naslednji temeljni pojmi:

— posebne migracije prebivalstva, ki jih raziskujejo demografija, geografija prebivalstva in pravne vede;

— posebna veja ekonomike, ki je eno od področij zadovoljevanja socialnokulturnih potreb prebivalstva — raziskujeta ga ekonomika in ekonomska geografija;

— način izrabljanja prostega časa zunaj stalnega prebivališča; s tem se ukvarjata sociologija in geografija turizma.

Turizem kot zapleten pojav ne raziskuje ena, pač pa več znanosti, ki lahko nastopajo kot celota ali sistem znanosti« (Preobraženski, 1976).

Moderna definicija Preobraženskega s svojo pomembno vsebino znova potrjuje že navedeno zahtevo po kompleksni znanosti o turizmu.

F. Jülg ugotavlja, da je pri razlagi pojma turizem za geografe najpomembnejša, v tradiciji že navajena sprememba kraja bivanja (J ü l g, 1976).

Na začetku 80. let postaja pomemben predstavnik geografije turizma P. Mariot, avtor prve češkoslovaške teoretične monografije s tega strokovnega področja. Sistemsko se loteva določitev svoje definicije. Pri odgovorih na osnovno vprašanje, kako je mogoče z geografskega vidika definirati turizem, poudarja kot neizbežno upoštevati predvsem horološke aspekte, ki se kažejo v dveh ravlinah:

— prvo ravnino oblikuje dejstvo, da izhodiščno mesto (stalnega prebivališča) in ciljno (obiskano mesto) delita lahko katerokoli poljubno ozemlje na dve funkcijski polji. Med njima obstajajo raznolike teritorialne vezi, ki so, podobno kot druge teritorialne odvisnosti, predmet geografskih raziskav;

— drugo ravnino horoloških vidikov v problematiki turizma določajo interakcije med prvinami turizma in pokrajinskega sistema, ki so središnji objekt raziskav v geografski vedi te smeri. Interakcije imajo značaj premih in povratnih vezi. Preme vezi vzpostavljajo turizem v odvisnost od kvalitete pokrajinskih prvin in od njihove sintetične izraženosti, ki jo predstavljajo različni tipi pokrajine. Povratne vezi odločajo o vplivu turizma na spremembo v funkcijski izrabi, strukturi in fiziognomiji pokrajine.

To so v gledanju P. Mariota temeljni aspekti, ki uvrščajo turizem kot področje znanstvenega zanimanja v geografijo. S pomočjo sistemske teorije vrednoti P. Mariot sociološko kategorijo — prosti čas — kot sistem in turizem kot njegov sistem, v odprto polje katerega spada tudi pokrajina. Termin pokrajina je obenem mogoče v skladu z J. Drdošem razumeti kot splošno označitev za konkretne pokrajinske enote, ki realno in objektivno obstajajo in so lahko predmet raziskave, preko katerega geografija spoznava geografsko oprijemljivo realnost (D r d o š, 1978).

P. Mariot priporoča, da naj bi se glede na današnjo stopnjo v razvoju turizma in njegovih raziskav, preoblikovala in priredila Poserova definicija turizma.

Na osnovi imenovanih izhodišč predlaga kot definicijo tole formulacijo: »Turizem je družbena aktivnost, pogojena s premeščanjem prebivalstva v druge pokrajine in za katero so značilne soodvisnosti med pokrajinskimi prvinami, ki so zmožne vplivati na začasno spremembo kraja bivanja« (M a r i o t, 1983).

V tej definiciji je študijsko načrtano področje geografije turizma. Po našem mnenju pa ima tudi ta definicija svojo ranljivo točko na mestih, kjer je govor o »premeščanju prebivalstva ...«, ki je tu pojmovano očitno preveč splošno. Pri tem njegovem gledanju se pojavlja vprašanje, ali ne bi kazalo kategorijo prebivalstva globlje razčleniti. Menimo, da bo zaradi kontinuitete te definicije, ki je iz tradicije že sprejela nekaj vsebinskih prvin, to danes potrebno. Izhajajoč iz možnosti, da bi kategorijo prebivalstva podrobneje pojasnili, se moramo vprašati: premeščanje katerega prebivalstva? Brez razlike vsega, tudi tistega, ki ga iz turizma izloča Kasparova definicija (glej Jeršičevo oceno) ali samo tistega, ki potuje in biva v mestih zunaj svoje ga stalnega prebivališča in kraja zaposlitve? Kot je videti, na to vprašanje očitno tudi Mariotova definicija ne prinaša izčrpnega odgovora. Menimo, da bi definicija morala biti v posamičnostih prirejena drugače.

Ob dopolnitvi družbenoekonomskih prvin z vsebino sistemsko pojmovane Mariotove definicije bi predlagali naslednjo formulacijo: »Turizem je družbena aktiv-

nost, ki izhaja iz premeščanja ljudi in izhaja iz njihovega zanimanja za bivanje izven stalnega oziroma začasnega bivališča ter mesta zaposlitve. Aktivnost je usmerjena v tiste dela geosfere, za katere so značilne soodvisnosti med pokrajinskimi prvinami, ki so sposobne pritegniti ljudi k spremembi bivalnega okolja. Obisk ljudi ni motiviran s trajno naselitvijo ali s pridobitno dejavnostjo. »

Literatura in viri

- Bartkowski, T., 1977, Wypisy go geografii turystycznej. Akademia Wychowania fiz., Poznan, s. 507.
- Bernecker, P., 1955, Der moderne Fremdenverkehr, Wien.
- Drdoš, J., 1978, Geografia a jej úlohy pri ochrane a tvorbe životného prostredia, Geogr. časopis, č. 3, s. 218—226.
- Hunziker, W. — Krapf, K., 1942, Grundriss der Allgemeine Fremdenverkehrslehre, Schriftenreihe des Semin. für Fremdenverkehr, Nr. 1, Zürich.
- Hunziker, W., 1959, Betriebswirtschaftslehre des Fremdenverkehrs, Band 1, Bern.
- Ivanička, K., 1983, Základy teórie a metodológie socioeconomickej geografie, SPN Bratislava.
- Jeršič, M., 1985, Turistična geografija, Filozofska fakulteta Univerze E. Karde-lja, odd. za geografijo, Ljubljana.
- Jovičić, Ž., 1981, Turistična geografija, Naučna knjiga, Beograd.
- Jülg, F., In.: Terminological problems in geography of Tourism. Zeszyty naukowe Univ. Jagiellońskiego, Prace geograficzne, zeszit 42, Kraków, 1976.
- Kaspar, C., 1971, Beiträge zur Diskussion über den Fremdenverkehrsbegriff, Z. für Fremdenverkehr, 26, s. 49—51.
- Kostrowicki, A. S., 1975, Podojšcie systemowe w badaniach nad rekreacia, Przegl. geogr., zesz. 2, s. 265—278.
- Lichanov, B. N., In.: Terminological problems in geography of Tourism ...
- Mariot, P., 1983, Geografia cestovného ruchu, Veda, Bratislava.
- Poser, H., 1939, Geographische Studien über den Fremdenverkehr im Riesen-gebirge, Abh. der Gesell. der Wiss. zu Göttingen, Mat.-phys. Kl. 3, Göttingen.
- Preobraženskij, V. S., In.: Terminological problems in geography of Tourism ...
- Preobraženskij, V. S. — Zorin, I. V. — Vedenin, J. A., 1972, Geo-grafičeskije aspekty konstruirovania novich tipov rekreacionnyh sistem, Akad. nauk SSSR, ser. geogr., No. 1, s. 36.
- Ruppert, K. — Maier, J., 1970, Zum Standort der Fremdenverkehrs geographie — Versuch eines Konzepts, Münchner Stud. zur Sozial. — und Wirtschafts-geogr., B. 6, s. 9, München.
- Šprincová, S., 1976, Quelques observations cocernantes les problemes de la terminologie géographiques du tourisme, In.: Terminological problems in geo-graphy of Tourism ...
- Terminological problems in geography of Tourism. Zeszyty naukowe Univ., Jagie-lońskiego, Prace geograficzne, zeszit 42, Kraków, 1976.
- Zeitschrift für Fremdenverkehr. Inst. de Tourisme et d'Économ. des Transports, St. Gallen, 1945—1979.

**A CONTRIBUTION TO THE PROBLEM AREA OF GEOGRAPHIC
RESEARCH IN TOURISM**

Jiří M a t y á š e k

(Summary)

One of the objectives of the socio-economic geography is to extend research in the area of tourism and to consider this phenomenon a new kind of human activity, connected with the present problem area of leisure. Unlike the past economy point of view regarding tourism, geography in its investigations of tourism uses rather territory points of departure closely connected with the country.

In its development the geography of tourism has gone through a number of definitions whose explanations of the contents differ in small details only.

In his contribution the author presents the most significant attempts of the definitions, particularly geographically relevant explanations given by Ž. J o v i č i ć, C. K a s p a r, P. M a r i o t and S. Š p r i n c o v á.

In his conclusions the author suggests the following explanation of tourism: »Tourism is a social activity resulting from the migration of people, and their interest in a sojourn outside places of their permanent and/or previous residence and employment. The activity is directed towards those parts of geosphere whose main characteristics are interactions among country elements that are capable of making people change their every-day living environment. Visiting a place does not involve any motivation for either a permanent settlement or any profit making activity.«

UDK 911.3:796.5(437) = 863

UDC 911.3:796.5(437) = 20

INFORMACIJE O NOVEJŠIH GEOGRAFSKIH RAZISKAVAH TURIZMA V ČSSR*

Jiří Matyášek**

Pomembno pobudo za usmerjanje geografskih raziskav na področje turizma je na Češkoslovaškem prineslo povečano število turistov. Še na koncu šestdesetih let je bilo mogoče ugotoviti, da preučevanje turizma v ČSSR zaostaja za naraščanjem tovrstne znanstvene literature v Evropi. Polagoma pa je tradicionalnim ekonomskim, urbanističnim in sociološkim karakteristikam sledilo vse več geografsko usmerjenih raziskav. Družbeno povpraševanje po študijah o turizmu je temeljilo na interesih, ki so jih narekovale in usmerjale praktične potrebe.

V današnjem času lahko ugotovimo, da je na razpolago že kar bogata zakladnica objavljenih del. Polagoma se le zapolnjujejo tematske vrzeli, npr. v geografskih raziskavah turizma konkretnega mesta in pokrajine, in se ob njih preverjajo izdelani teoretično-metodološki modeli. Z raznolikimi strokovnimi usmeritvami in znanstveno višino teorije in metodologije si je češkoslovaška geografija o turizmu že pridobila pomembno mesto v svetovni literaturi in znanosti. K temu je pripomoglo tudi aktivno nastopanje in delovanje čeških in slovaških geografov v okviru Working Group Geography of Tourism and Recreation pri International Geographical Union.

Geografsko orientirana dela, objavljena v ČSSR, bi glede na vsebinsko usmeritev delili na dve, po tematiki bližnji skupini:

1. — preučevanje temeljnih teoretičnih in metodičnih vprašanj o geografiji turizma;
2. geografske raziskave konkretnih turističnih mest in pokrajin na makro-, mezo- in mikroregionalni ravni.

Posebno skupino predstavljajo tu učbeniški teksti s področja geografije turizma (informacija o tovrstni literaturi ni namen tega prispevka).

ad 1. Pojavljanje različnih teoretičnih in metodičnih zamisli v geografskih raziskavah turizma, ki jih v evropski literaturi zastopajo npr. Jovičičeva teorija o turističnih tokovih (8), Ruppertova sociogeografska koncepcija (25) in Preobraženskega

* Prevedla Albinca Lipovec, lektorica na Oddelku za slovanske jezike in književnosti FF v Ljubljani.

** Dr., odborný asistent Pedagogické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brnu, Pořiči 7, 66280 Brno, ČSSR.

teorija o teritorialnih rekreacijskih sistemih (24), se odraža tudi v češkoslovaški strokovni literaturi. Izhajajoč iz preučevanja pokrajinskih potencialov (10), gravitacijskega zaledja mest (11) in funkcijsko ocenjenih pogojev za razvoj turizma (12) je P. Mariot teoretično obdelal funkcijsko-horološki model turizma (18). Razširil je torej teoretične osnove z novimi pogledi na teritorialne vidike turizma.

Izrednega pomena so metodična izhodišča v ocenjevanju interakcije med turizmom in pokrajino. V češkoslovaški strokovni literaturi najdemo pomembne prispevke v omenjenih dveh okvirih:

- a — valorizacija pogojev za turizem in potencialov pokrajine z vidika turizma;
- b — regionalizacija turističnih območij in tipizacija turističnih središč.

ad a — Metodično zamisel o raziskavi potencialov za razvoj turizma v pokrajini, ki temelji na funkcijski oceni dejavnikov, ki jo oblikujejo, je publiciral P. Mariot (10). Matematično metodo v izražanju rezultatov preučevanja uresničitvenih možnosti za rekreacijske dejavnosti — imenovano zeton-inventovo metodo — sta predstavila J. Moučka in E. Čaha (21). Matematični zapis v točkovnem sistemu ocenjevanja rekreacijskih potencialov je izdelal J. Holovský (6), globlje sta metodo izpeljala I. Michal in J. Noskova (20). Metodični postopek v ocenjevanju rekreacijske vrednote pogozdenih površin je izdelal F. Papánek (23).

ad b — Pobudo za obravnavo načel o regionalizaciji in tipizaciji območij Češkoslovaške so narekovali vodilni in planerski organi; začrtala naj bi centralna območja in središča turistične aktivnosti na Češkoslovaškem in sicer kot mesta, ki jim je v razvoju turizma treba posvetiti več zanimanja. Omenjene težnje so dozele v sprejetem sklepu češke vlade (št. 992/62 z dne 17. 10. 1962), v katerem so bila potrjena načela o rajonizaciji turizma v ČSSR (9). Na ozemlju ČSSR je bilo označenih 67 turističnih območij, razvrščenih glede na pomembnost v 5 kategorij, in 58 topliških krajev, po pomembnosti razdeljenih v 3 kategorije.

Na koncu sedemdesetih let je bila izdelana regionalizacija turizma na ozemlju Slovaške socialistične republike (SSR), njej pa je v prvi polovici osemdesetih let sledila ponovna regionalizacija turizma ČSSR, ki jo je izpeljal Raziskovalni inštitut za turizem v Bratislavi.

Ad 2 — V okviru objavljenih geografskih raziskav o turizmu konkretnih krajev in pokrajin razlikujemo tri skupine študij:

- strokovna dela, ki so posvečena celotnemu ozemlju države Češke in Slovaške;
- dela, ki zaobsežejo izbrane manjše ali večfunkcionalne regije;
- dela, ki so posvečena problematiki rekreacije in turizmu mest.

Do konca sedemdesetih let v geografski literaturi niso bila zastopana dela, ki bi kompleksno vrednotila ozemlje Češke socialistične republike (ČSR). Situacija je bila deloma povezana s težavami pri popisu že zelo intenzivnega turizma, pa tudi z zanimanjem avtorjev, ki so si v večini izbirali ozemlje Češke in Moravske. Leta 1981 je to vrzel zapolnil J. Vystoupil z delom, ki obravnava vprašanja kratkoročne rekreacije na ozemlju ČSR (33). Nekaj prej so nastale študije, posvečene manj obiskanemu (frekventnemu) ozemlju Slovaške socialistične republike. Sem bi prišteli npr. dela J. Charváta (7) in P. Mariota s Š. Očovskim (13). Izsledki kartografitiranja so zbrani v Atlasu SSR (34).

Raziskavo turizma na primeru manjšega ozemlja je prineslo v povojno češkoslovaško strokovno literaturo delo A. Šime, namenjeno pokrajini Visokih Tater. P.

Mariot je objavil svoje raziskave ozemlja zahodne Slovaške (14, 15, 16) in predela Vzhodnoslovaških železarn. S Šprincová ďalší čas systematickne preučuje območje severne Moravske in še posebej Jeseníkov (29, 31), M. Havrlant ozemlje Moravsko-šlezských Beskidov (4), V. Gardavský in I. Ryšavý okolicu Liberca (3), J. Matyášek Bele Karpate (19) itd.

S problematiko obmestne rekreácie in turizmom mesta se ukvarja npr. V. Gardavský (1, 2), ki je v svojih štúdiách opozoril tudi na nekatere teoretične in metodické vprašania v rekreacijském zaledí hlavného mesta Prahy. M. Havrlant se je lotil temeljných problémů oblikování teritoriálné in funkcijské struktury ter intenzivnosti v izrabľaní rekreacijského zaledí na območí Ostravské industrijské aglomerácie (5). S. Šprincová je preučovala položaj in posebno funkciú rekreácie v večšom, več-funkcionalnem mestu na prímeri Olomouca (28, 31), podobne raziskave je opravil tudi P. Mariot na prímeri Žiliny (17), E. Otrubova na prímeri Bratislavy (22) in J. Vystoupil na prímeri Brna (32). Dosadanje výsledky geografických raziskav turizmu v ČSSR, ki smo jih v tem príspevku naznačili, nikakor ne moremo imeti za popolné in izčerpne. Omenjena sú bila le bolj izbrana dela, od ktorých je väčšina temeljného významu. O nadaljních informáciách se je možno poznať v delách P. Mariota (18) in S. Šprincovej (30).

Viri in literatura

1. Gardavský, M., 1969, Recreational Hinterland of City. Acta Univ. Carolinae, Geogr. 1, SPN, Praha.
2. Gardavský, M., 1971, K problematice vymezení rekr. zázemí měst. Problémy geogr. výzkumu, SAV, Bratislava.
3. Gardavský, V. — Ryšavý, I., 1978, K metodám výzkumu rekreace (na př. Liberecka). Acta Univ. Carolinae, Geogr. 13, SNP, Praha.
4. Havrlant, M., 1974, Hodnocení rekreačního ruchu na příkladu rekr. zástavby v beskydské oblasti. Sborník ČSZ, č. 1.
5. Havrlant, M., 1977, Zázemí Ostravské průmyslové aglomerace, jeho funkce a možnosti využití pro rekreační účely. Spisy Pedagog. fakulty v Ostravě, sv. 36.
6. Holovský, M., 1965, Krajinné typy a rekreační potenciál krajiny. Sborník Ekologie krajiny, Jevany u Prahy.
7. Chrást, J., 1948, Rozbor štatistiky cestov. ruchu na Slovensku 1947. Študijní ústav CR, Praha.
8. Jovič, Z., 1966, Turistická kretanja. Naučna knjiga, Beograd.
9. Kotrba, M., 1968, Rajonizace cestovního ruchu v ČSSR, Merkur, Praha.
10. Mariot, P., 1969, Príspevok k metode výskumu krajiny z hľadiska cestovného ruchu. Geograf. časopis, č. 1, Bratislava.
11. Mariot, P., 1969, Priestorové aspekty cestovného ruchu a otázky gravitačného zázemia návštevných miest, Geogr. čas. č. 4.
12. Mariot, P., 1971, Funkčné hodnotenie predpokladov cestovného ruchu ako predpoklad pre vytvorenie priestorového modelu cestovného ruchu. Geografický časopis, č. 3.
13. Mariot, P., — Očovský, Š., 1971, Fremdenverkehr und Fremdenverkehrsplanung in der Slowakei. WGI Ber. zur Region., N. 6, Münch.
14. Mariot, P., 1973, Metodické aspekty funkčno-chorologického hodnotenia lokalizačných predpokladov cestov. ruchu. Geograf. časopis, č. 1.
15. Mariot, P., 1973, Metodické aspekty hodnotenia selektívnych predpokladov cestovného ruchu. Geograf. časopis, č. 3.

- 16 M a r i o t, P., 1974, Metodické hlediska hodnotenia realizačných predpokladov cestovného ruchu. Geograf. časopis, č. 4.
- 17 M a r i o t, P., 1975, Žilina ako centrum cestovného ruchu. Žilina — dejiny a prítomnosť, Osveta, Bratislava.
- 18 M a r i o t, P., 1983, Geografia cestovného ruchu, Veda, Bratislava.
- 19 M a t y á š e k, J., 1979, Rekreační a cestovní ruch v moravské části Bílých Karpat. Přírodovědecká fakulta UJEP, Brno.
- 20 M i c h a l, I. — N o s k o v á, J., 1970, Hodnocení přírodních předpokladů území pro rekreaci. Sborník pro ochranu a tvorbu přírodního prostředí, rada E, č. 1.
- 21 M o u č k a, J., — Č a h a, E., 1973, Hodnocení krajiny na Křivoklátsku. VÚVA, Praha.
- 22 O t r u b o v á, E., 1977, Priestorové zákonitosti cestovného ruchu s osobitným zameraním na Bratislavu. Prírod. fakulta UK.
- 23 P a p á n e k, F., 1972, Rajonizácia lesov podľa ich rekreačnej funkcie. Výzkumný ústav lesného hospodárstva, Zvolen.
- 24 P r e o b r a ž e n s k i j, V. S. — Z o r i n, I. V. — V e d e n i n, J. A., 1972, Географические аспекты конструирования новых типов рекреационных систем. Изв. Акад. наук СССР, Сер. геогр., Москва.
- 25 R u p p e r t, K. — M a i e r, J., 1970, Zum Standort der Fremdenverkehrsgeographie — Versuch eines Konzepts. Münchner Stud. zur Sozial- und Wirtschaftsgeogr. B. 6, München.
- 26 Š i m a, A., 1949, Cestovný ruch Tatier vo svetle hospodárskej geografie. Sborník SVŠVH, I. Bratislava.
- 27 Š p r i n c o v á, S., 1968, Příspěvek ke geografii cestovního ruchu na příkladu rekr. oblasti Jeseníků. Acta Univ. Palackianae Olomouensis, Geogr.—Geol. VIII, T 23, SPN, Praha.
- 28 Š p r i n c o v á, S., 1968, Etapové město jako zvláštní typ městských funkcí. Sborník Čs. společnosti zeměpisné, č. 3.
- 29 Š p r i n c o v á, S., 1969, Geografie cestovního ruchu v Jeseníkách. Vlastivědný ústav, Šumperk.
- 30 Š p r i n c o v á, S., 1969, Geografie cestovního ruchu v ČSSR. Sborník Čs. společnosti zeměpisné, č. 3.
- 31 Š p r i n c o v á, S., 1971, Zwei Studien aus der Geographie des Fremdenverkehrs. Acta Univ. Palackianae Olomouensis, Geogr.—Geol. XI, T 35.
- 32 V y s t o u p i l, J., 1978, Individuální chatová rekreace obyvatel velkoměsta na příkladě města Brna. Zprávy GgU ČSAV 15,2 Brno.
- 33 V y s t o u p i l, J., 1981, Geografické problémy (krátkodobé) rekreace v ČSR. Geografický ústav ČSAV, Brno.
- 34 Atlas Slovenskej socialistickej republiky. Slov. akadémia vied a Slov. kartografia, Bratislava, 1980.

INFORMATION ON THE MOST RECENT GEOGRAPHICAL STUDIES ON TOURISM CZECHOSLOVAKIA

Jiří M a t y á š e k
(Summary)

The article presents a systematic survey of the geographical research on tourism in Czechoslovakia such as it has developed during the past three decades when touristic activities were greatly expanded. An evaluation of all more important recent studies is also provided.

KNJIŽEVNOST

IZ SLOVENSKE IN DRUGE JUGOSLOVANSKE KNJIŽEVNOSTI

Vladimir Bračič: *Dravinjske gorice s Podpohorskimi goricami in Savinskim*, Založba Obzorja, Maribor 1985, s. 193.

Ob vedno bolj redkih geografskih monografijah slovenskih pokrajin so Bračičeva načrtna prizadevanja na tem področju toliko bolj dragocena. Za Vinorodnimi Halozami (1967), Ptujskim poljem (1975) in Gozdnatimi Halozami (1982) je izšla že njegova četrta geografska monografija, tokrat o Dravinjskih in Podpohorskih goricah ter Savinskem. Naslovi kažejo, da se avtor ukvarja predvsem s slabše proučenimi, vsebinsko in problemsko specifičnimi, manj razvitimi območji severovzhodne Slovenije.

Sorodne razvojne poteze obravnavanih pokrajin so omogočile podoben metodološki pristop v vseh štirih študijah, ki je bil v šestdesetih letih značilen za geografska proučevanja številnih slovenskih pokrajin. To pomeni celovit regionalni pristop z izrazito težnjo po prikazu vseh pokrajinskih elementov, še posebej pa po prikazu poselitvenega razvoja in zemljiško-lastniške sestave ter s tem povezane socialno-ekonomske problematike, kar je tudi v obravnavanih pokrajinah močno v ospredju njihovega regionalnega razvoja. V želji po enotnem prikazu avtor tudi v četrti knjigi izhaja iz posestno-zemljiške analize franciscejskega katastra in prvega popisa prebivalstva leta 1869. Za prikaz regionalnega razvoja Dravinjskih goric je takšna metodologija nedvomno koristna in zanimiva, je pa zaradi tega avtor manj časa posvetil najnovejšemu razvoju z urbanizacijo in intenzifikacijo kmetijstva vred, kar je v zadnjih petnajstih letih tudi tukaj močno prisotno.

Knjiga obravnava tri sosednje in po sestavi sorodne pokrajinske enote med Pohorjem in Konjiško-boško gorsko pregrado. Ta razmeroma obsežen svet slovenjebistriške, konjiške in ptujske občine obsega 66 katastrskih občin in meri 318 km². Sestavljajo ga trije slabo poznani in samosvoji predeli s sicer številnimi skupnimi potezami, a vendar tudi dokaj različnimi pogoji za kmetijstvo kot osnovno in še do pred leti tudi glavno eksistenčno gospodarsko panogo.

Obsežen uvodni prikaz sloni na številnih dosedanjih proučevanjih naravno-geografskih značilnosti, zlasti reliefa, klime in poplav ob Dravinji in Ložnici. Uvod v prikaz doslej komaj kaj proučenih družbeno-geografskih razmer predstavlja krajše, zgodovinsko močno obarvano poglavje o razvoju kulturne pokrajine, ki posreduje v glavnem izsledke zgodovinskih študij, vseeno pa predstavlja uspešno interpretacijo razvoja tudi v soodvisnosti z naravnim okoljem.

Analiza pokrajine v luči franciscejskega katastra je omejena sicer le na spremeni-
ljanje kulturnih kategorij, medtem ko so posestno-socialne razmere iz razumljivih
razlogov prikazane le za šest reprezentativnih katastrskih občin. Razvoj do leta
1981 v celoti sicer ni pokazal večjih sprememb v izrabi zemlje, pač pa močnejšo
usmeritev v tržno pridelavo, močno povečanje površin pod sadovnjaki in zmanjšanje
tistih pod vinogradi in to domala v vseh katastrskih občinah. Te kulture so se umak-
nile z manj ustreznih površin in osredotočile na bolj ugodne. Z njivami sicer dokaj
skromna pokrajina kaže tudi močnejšo rajonizacijo v kmetijski izrabi tal s posebno
močno specializacijo in komercializacijo v vinorodnih Podpohorskih goricah. Ne
glede na veliko razdrobljenost in pomešanost posesti ter nekatere druge slabše po-
goje pa so razmere za kmetijstvo vendarle še toliko ugodne, da bi bilo mogoče z
mehanizacijo in drugimi agrotehničnimi ukrepi povečati njivske in vinogradniške
površine.

Precej pozornosti je avtor posvetil demografskemu razvoju, ki kaže izredno
skromno rast, šibek priročni prirastek in migracijski saldo, kar se pa v zadnjih letih s
pospešeno urbanizacijo in gospodarskim razvojem lokalnih središč krepi. Zlasti ve-
liko je bilo selitev z obrobja v bližino zaposlitvenih središč, k železnici in cesti. Ur-
banizacija se širi tudi v podeželska naselja, kjer je le še nekaj nad 8% čistih kmeč-
kih gospodinjstev. Prehodni položaj regije, bližina Maribora in treh občinskih sre-
dišč pa je vendarle pripomogla k ugodnejšemu razvoju v vsem subpanonskem Po-
dravju.

Knjigo zaključuje podroben pregled pomembnejših naselij, kar dopolnjuje ce-
lotno geografsko podobo pokrajine, v kateri pa ostaja še obilo odprtih vprašanj o
njem sodobnem regionalnem razvoju, med drugim tudi zaradi vpliva Maribora in
vseh treh občinskih središč — Slovenske Bistrice, Konjic in Ptuja.

Mirko Pak

Janez Malačič: Sodobno obnavljanje prebivalstva in delovne sile. Državna založba Slovenije,
Ljubljana 1985, s. 221.

Kakor je zapisano v predgovoru, se knjiga loteva kompleksne, interdisciplinar-
ne in pomembne problematike sodobnega obnavljanja prebivalstva in delovne sile.
V šestih osnovnih poglavjih, poleg uvodnega, je Malačič obdelal naslednjo proble-
matiko: tradicionalno reprodukcijo, značilnosti prehoda od tradicionalne k sodobni
reprodukciji, posebnosti reprodukcije v socializmu, sodobno reprodukcijo prebival-
stva, sodobno reprodukcijo delovne sile ter stičišče in ločnice obeh reprodukcij.

Avtor se je v veliki meri zadržal pri obravnavi reprodukcije delovne sile, kar je
povsem razumljivo; današnji človek je bolj kot kdajkoli prej postal gospodarstvenik
v najširšem pomenu besede (*homo oeconomicus*), razvoja sodobne družbe pa si ne
moremo več zamisliti brez bolj ali manj učinkovitega usmerjanja in načrtovanja. Za
osvetlitev reprodukcijskega procesa je bil potreben interdisciplinarni pristop, ki je
omogočil ovrednotiti posamezne vplive, kakršni so gospodarski, politični, zdravstveni,
verski itd. Reprodukcijska delovna sile pa je le del celovitega obnavljanja prebival-
stva, zato je moral avtor najprej osvetliti osnovne značilnosti reprodukcije prebival-
stva. Problematiko obravnava predvsem s teoretičnega vidika na primeru gospodar-
sko razvitih držav, kapitalističnih in socialističnih. Zaradi takega pristopa se zdi de-
lo, vsaj na prvi pogled, suhoparno. Ob branju, ki zaradi teoretične naravnosti dela
zahteva zbranost, pa taki pomisleki odpadejo. Bralca namreč pritegnejo logično za-
snovana poglavja, jasnost izražanja in osebni odnos avtorja do obravnavane snovi.

Iz celotne vsebine velja izpostaviti dve, za geografa bližji tematiki: zgodovinski
pregled značilnosti reprodukcije prebivalstva ter teorijo demografskega prehoda.

Izredno zanimiv je uvodni zgodovinski pregled o značilnostih reprodukcije prebivalstva od prazgodovine do danes. Avtor obravnava obnavljanje prebivalstva predvsem z družbenega in ne le biološkega vidika, kar pripomore k celovitejšemu poznavanju družbenogospodarskih razmer v posameznih zgodovinskih obdobjih. Geografi bodo veselili sicer kratkega poglavja o teoriji demografskega prehoda. Čeprav je teorija sila preprosta in zelo uporabna, seveda ob že bolj ali manj znanih zadržkih, predvsem za pedagoške namene, pa žal v slovensko demogeografijo še ni prodrla. Njeni osnovni postulati so uporabljeni v novem regionalnogeografskem učbeniku sveta za srednje usmerjeno izobraževanje.

Za celovito strokovno oceno dela je potrebno mnogo več prostora, kot ga omogoča ta rubrika, še posebno ker je Malačičeva knjiga temeljno delo s področja demografije v Sloveniji. To bi pridobilo na pomenu, če bi avtor vključil v obravnavo še demografska gibanja v deželah tretjega sveta ter podrobneje osvetlil značilnosti reprodukcije prebivalstva v Jugoslaviji in zlasti Sloveniji. Vendar istočasno lahko tudi zagovarjamo avtorjev koncept: z omenjenimi dodatki bi delo ne pridobilo toliko na tehtnosti spoznanj, kolikor bi izgubilo na jedrnatosti in enotnosti. Vsekakor pa bi ilustracije močno popestrile vsebino.

Delo je odlična osnova za obravnavo ožjih in širših demografskih vprašanj, hkrati pa sili h kritičnemu pretresu nekaterih avtorjevih stališč. Da ne bo nespornost: delo ni namenjeno le strokovnjakom, ki se ukvarjajo z demografskimi vprašanji, temveč tudi drugim, tako tudi geografom. Učiteljem geografije po šolah bo še posebno dobrodošel po obsegu sicer skromen tabelarni dodatek, v katerem so poleg zgodovinskega pregleda razvoja prebivalstva podane demografske značilnosti posameznih delov sveta.

Marijan Klemenčič

Geografski zbornik XXIV, SAZU, Geografski inštitut Antona Melika, Ljubljana, 1985, 245. strani.

Zadnjo, 24. številko Geografskega zbornika sta uredila akademik prof. dr. I. Gams in dr. D. Meze. Uvodno besedilo I. Gamsa je posvečeno pokojnemu akademiku, prof. dr. S. Ilešiču, dolgoletnemu sodelavcu in upravniku Inštituta Antona Melika ter uredniku Geografskega zbornika.

V Zborniku je natisnjenih sedem razprav. Obravnava problematike Ljubljanskega barja — najobsežnejšega poplavišča v Sloveniji —, ki jo je v 23. številki načel M. Šifrer s študijo Nova dognanja o geomorfološkem razvoju Ljubljanskega barja, je v tej številki posvečenih pet razprav.

M. Kolbecen obravnava hidrografske značilnosti poplav na Ljubljanskem barju (22 str., 1 karta, 5 tabel, 10 slik med besedilom, 1 karta v prilogi). Uvodoma opiše pogostih in izjemno velikih poplav. Kljub dolgotrajnim prizadevanjem se le-ta ni bistveno zmanjšal. Poplave nastopajo povprečno 11-krat na leto, najpogosteje jeseni in pozimi. Največkrat trajajo tri dni, izjemoma pa celo 19 dni. Naravo poplav določa kombinacija hudourniškega površinskega in bolj umirjenega kraškega dotoka na Barje. Poplave so nadalje posledica neznatnega strmca Ljubljanice in barjanske ravnice. Na njihov obseg in trajanje vplivajo tudi dvignjene brežine, ki zadržujejo odtok visokih voda ter talna voda, ki se nabira nad komajda nagnjenimi nepropustnimi plastmi tik pod površjem. Zaradi nezadostnega vzdrževanja stranskih odtočnih jarkov prihaja tudi do ponovnega zamočvirjanja zemljišč.

Razprava F. Lovrenčaka Pedogeografske in vegetacijsko geografske značilnosti poplavnega sveta na Ljubljanskem barju (19 str., 2 tabeli, 5 slik med be-

sedilom, 1 karta v prilogi) prikazuje značilnosti obeh pokrajnotvornih dejavnikov kot posledico razvoja površja, matične osnove, hidroloških značilnosti, podnebja in človekovih posegov v pokrajino. Na finoiznatih, slabo prepustnih rečnih, jezerskih in močvirskih sedimentih z visoko talnico, ki jih pogosto dosegajo poplave, so se razvila oglejena mineralna in različno debela organska tla. Delež prvih se je povečal na račun drugih predvsem zaradi osuševanja Barja in izkoriščanja šote. Zaradi slabih fizikalnih in kemičnih lastnosti te prsti manj ustrezajo za kmetijsko izrabo.

Za današnjo sestavo vegetacije na poplavnem svetu je značilna prevlada zeliščnih, zeliščno mahovnih in grmovnih združb. Značilni gozdni sestoji — nekateri od njih so bili v preteklosti na Barju bolj razprostranjeni — prekrivajo le manjše sklenjene površine.

Kmetijsko izrabo Ljubljanskega barja prikazuje Milan Natek (21 str., 2 tabeli, 5 slik med besedilom, 1 karta v prilogi). Zaradi fizičnogeografskih značilnosti sta Barje in njegovo obrobje manj ustrezna za kmetijsko izrabo. Zemljišča je treba skrbno gnojiti, redno trebiti in vzdrževati omrežje osuševalnih jarkov, kar draži obdelavo. V zadnjih desetletjih so se zaradi družbenogeografskih sprememb travniki razširili na račun njiv. Pač pa so se sklenjene njivske površine ohranile na iškem vršaju, medtem ko so se druge na obrobju skrčile tudi zaradi pozidave. Živinoreja je postala osnovna panoga kmetijstva. Na poplavnem, osrednjem delu barjanske ravnice je prišlo do opuščanja kmetijskih površin in ponovnega zamočvirjanja.

Raba kmetijskega potenciala Ljubljanskega barja še vedno ni dokončno rešena. Kaže pa, da moramo tudi v prihodnosti računati z večnamensko rabo barjanskih površin.

M. Orožen - Adamič je avtor študije Prebivalstvo, poselitve in promet na Ljubljanskem barju (53 str., 8 tabel, 24 slik, 3 karte med besedilom). V 20. stoletju se je število prebivalcev na Barju in njegovem obrobju naglo povečalo, kar je posledica razvoja Ljubljane. Podeželska naselja so v prvi polovici tega stoletja občutila odseljevanje in deagrarizacijo. Danes sta procesa sicer omiljena, prihaja pa do intenzivnejšega doseljevanja nekmečkega prebivalstva. Rast prebivalstva se bo po mnenju avtorja nadaljevala. Ljubljana in bližnja naselja se bodo namreč širila tudi na Ljubljansko barje, čeprav vrsta razlogov govori v prid pozidave obrobne grčevja. Ob upoštevanju dosedanjega in bodočega razvoja naselij razlikuje avtor v poselitveni zasnovi štiri enote: naselja med Ljubljano in Vrhniko (A), med Ljubljano in Grosupljem (B), naselja na južnem obrobju Ljubljanskega barja (C) ter naselja v njegovem osrednjem delu (D). Po letu 1869 so se najhitreje razvijala naselja v enotah A in B, najpočasneje pa je število prebivalcev naraščalo v enoti C ter v naseljih Lipe in Črna vas (sestavni del enote D).

Današnja razporeditev prebivalstva je posledica razvoja v 20. stoletju — razporeditve prometnega omrežja in s tem povezane možnosti zaposlitve zunaj kmetijstva ter doseljevanja nekmečkega prebivalstva.

V zadnjem delu avtor opiše razvoj prometnega omrežja. Z železnico je dokončno propadel vodni promet, za prevoze lokalnega prebivalstva pa je danes osnovnega pomena dokaj gosta cestna mreža.

Milan Natek je obdelal tudi izrabo pogonske moči tekočih voda (28 str., 3 tabele, 9 slik med besedilom, 1 karta v prilogi). Ljubljani in njenih pritokov zaradi majhnega strmca na barjanski ravnici sicer ni bilo mogoče izrabiti, pač pa so za pogon ustrezali predvsem srednji in zgornji deli barjanskih pritokov. Na njih je bilo ob začetku stoletja kar 323 obratov na vodni pogon (poleg mlinov in žag še nekaj elektrarn in drugih obrtnih delavnic). Mlini so bili tako kot drugod po Sloveniji sestavni del samooskrbnega kmetijstva in so skupaj z njim tudi umirali. Najprej so.

propadli manjši kmečki mlini. Žage so nastajale predvsem ob večjih potokih in na prometnih točkah v bližini naselij z lesno trgovino ali lesno predelovalno industrijo ter v zaledju bogatih gozdov. Kasnejši industrijski predelavi lesa pa se niso mogle zoperstaviti. Medtem ko je bilo propadanje mlinov najhitreje po zadnji vojni, je bilo sedem desetih žag opuščenih že pred njo. Danes obratuje v bližnjem zaledju Barja vsaj občasno še sedem mlinov in osem žag. Zgradbe nekdanjih obratov na vodni pogon, ki še stoje, so običajno dobile novo funkcijo.

Še posebej zanimiva je študija, v kateri K a r e l N a t e k celovito obravnava sušo v Sloveniji leta 1983 in njene posledice (55 str., 12 tabel, 8 slik med besedilom). Njene nevarnosti se pri nas premalo zavedamo. Tudi zakonodaja in znanost ji doslej nista posvečali posebne pozornosti.

Ker enotne definicije suše ni, jo Natek opredeljuje kot »tolikšno negativno odstopanje od normalne množine in razporeditve padavin, da le te ne zadoščajo za uspevanje naravnega in kulturnega rastja ter za normalni potek površinskega in podzemeljskega otekanja vode, kar povzroča motnje v delovanju človeške družbe in s tem določeno škodo«. Avtor je sušo označil s pomočjo povprečnih letnih množin padavin, njihove letne in mesečne variabilnosti, ter mesečne razporeditve, z zaporedjem in trajanjem vremenskih situacij ter s pomočjo sušnih obdobj in s posrednimi ter neposrednimi posledicami suše.

Leto 1983 je bilo v meteorološkem pogledu za večji del Evrope izjemno. Nad našimi kraji so prevladovala dolga obdobja z anticiklonalnim tipom vremena. Majhni količini padavin in dolgotrajnim sušnim obdobjem so se pridružile še nadpovprečno visoke temperature in velika vetrovnost. Dokončno so sušo prekinile šele izdatne padavine ob koncu leta. Avtor opredeljuje sušo 1983 kot štiridesetletno. Njene posledice so bile zato številne. Odrzile so se v dolgotrajnih obdobjih nizkih voda in v krčenju snežišč. Največjo škodo pa je utrpelo kmetijstvo (za 20% nižji pridelek). Kljub manjši proizvodnji električne energije pa večjih redukcij v Sloveniji ni bilo. Precej stroškov in težav je bilo pri oskrbi s pitno vodo. Ko bi se zavedali nevarnosti suše in ustrezno ravnali, bi se vsaj tem težavam lahko izognili, nekatere učinke pa bi lahko vsaj omilili.

Dosedanja preučevanja Inštituta Antona Melika kažejo, da siloviti vetrovi na Slovenskem niso redki, saj povzročajo precej škode. Nastopajo predvsem pozimi, poleti pa lahko spremljajo huda neurja. M. Š i f r e r in M. O r o ž e n - A d a m i č poročata o geografskih značilnostih in posledicah viharja, ki je med 9. in 11. februarjem prizadel del Gorenjske in Posočja (33 str., 24 slik, 3 tabele in 1 karta med besedilom). Gibanje zraka je spodbudilo polje visokega zračnega pritiska severno od Alp in globok ciklon južno od njih. Največ škode so vetrovi povzročili pod prevali in ob ustju alpskih dolin, ki so usmerjali zračne tokove v prizemni plasti. Vihar je močno prizadel zlasti starejša drevesa in iglavce, podiral je kozolce, poškodoval električno in telefonsko omrežje, odkrival strehe. Značilno je, da so starejše zgradbe v strnjениh agrarnih naseljih vihar bolj prestile od sodobnih stavb z lahkimi in enostavno zasnovanimi ostrejši. Po prvih ocenah je škoda znašala skoraj tri milijarde dinarjev.

Marjan Bat

Atlas Slovenije, Geodetski zavod SR Slovenije in Mladinska knjiga, vodil in uredil Vili Kos, Ljubljana 1985, str. 366

Naslov nas pravzaprav ne sme zapeljati, ker ne gre za zbirko raznovrstnih kart, kakor je običajno pri atlasih, temveč za istovrstne karte, ki pa so zato v precej podrobnem merilu, namreč 1 : 50000. Pravzaprav so v največjem, v katerem so pri

nas geografske karte še v prosti prodaji. Hkrati pa je število takih kart tolikšno, da atlas ni preobsežen, saj bi npr. s kartami v naslednjem večjem merilu (1 : 25 000) dobili kar štirikrat obsežnejši atlas, čeprav je že sedanjí precej zajeten. Slej ko prej pa gre za topografske karte in topografski atlas, kar bi pri ponatisu kazalo upoštevati in naslov ustrezno dopolniti. Še posebno, ker je za tisk pripravljen Atlas Slovenije v pravem pomenu besede (v organizaciji Inštituta za geografijo univerze E. Kardelja v Ljubljani).

Tudi naslednja pripomba se nanaša na naslov, tokrat na njegov drugi del. Atlas namreč ne prikazuje vse Slovenije. Segi sicer preko republiških meja, vsega narodnostnega ozemlja pa vseeno ne vključuje, saj pogrešamo zlasti Porabje in zahodni del Beneške Slovenije pa tudi Koroška in Goriška nista celotni. Obseg atlasa se zato ne nanaša ne na republiško in ne narodnostno ozemlje, temveč na nekaj vmesnega. O njegovem obsegu so očitno odločali tehnični razlogi, bržkone obseg robnih kart (listov). Vseeno bi kazalo naslov atlasa dopolniti (Atlas SR Slovenije). Še bolj pa bi bilo, ko bi ta v naslednji izdaji zajel še preostalo narodnostno ozemlje in bi vsebinsko ustrežal sedanjemu naslovu.

Naslednje osnovna poteza atlasa, ki jo kaže posebej omeniti, je razkosen prikaz Slovenije. Posamezni listi topografskih kart, kakor jih za to merilo poznamo (za SR Slovenijo jih je nekaj čez petdeset), so v atlasu razrezani tako, da so na posameznih straneh prikazani po četrtninah. Tako razdrobljena podoba Slovenije je sicer nekoliko omiljena, ker je po dve strani atlasa mogoče gledati hkrati, vendar je večina takih polovičnih kart odtisnjena s presledkom v sredini; vseeno pa jih je mogoče šteti za celote. Zato avtorji ne govorijo o 218 kartah na prav toliko straneh, temveč le o 109 kartah na dvojnih straneh. Tak prikaz topografskih kart izbranega merila, ki je obenem odločal o formatu in obsegu atlasa, se je izkazal še za sprejemljivega, čeprav je na vsaki strani prikazanega le okoli 132 km² ozemlja. Razdrobljenost prikaza je omiljena tudi z vrstično razporeditvijo kart, kar na začetku atlasa nazorno ponazarja posebna preglednica, ki njegovo uporabo močno olajša. Škoda le, da na njej ni prikazana še povezava s kartami drugih meril (1 : 5 000, 1 : 25 000, 1 : 100 000). V vodoravnih vrstah nanizanim kartam seveda lažje sledimo v smeri vzhod—zahod, kakor v smeri jug—sever, vendar nam številke na njihovem spodnjem in zgornjem robu tudi iskanje kart v meridianski smeri precej olajšajo. Na ta način razvrščena zbirka številnih kartnih odsekov je tudi v knjižni obliki še kar pregledna. Atlasu vseeno ne kaže jemati s seboj na pot, saj je pripravljenši za uporabo doma. Temu je pravzaprav tudi namenjen, saj je zasnovan kot družinski atlas in s tega vidika je treba njegovo vsebino tudi presoati.

Pri tem naj takoj podčrtamo, da atlas še zdaleč ni le enostaven razrez običajnih topografskih kart pa tudi ne zbirka prirejenih občinskih kart. Kakor beremo v poglavju, ki pojasnjuje nastanek atlasa (za njegovo razumevanje je poglavje zelo koristno), so občinske karte njegovo izdajo sicer spodbudile, dejansko pa se je atlas naslonil na našo najbolj nadrobno karto, ki je za vso Slovenijo nastala po zadnji vojni docela na novo. Gre za osnovno državno karto (ODK) v merilu 1 : 5 000 (za gorski svet 1 : 10 000), pravzaprav za temeljni topografski načrt (TTN), kakor ga v zadnjem času označujemo. Ker so posamezni listi TTN nastajali dalj časa, so osnovo atlasa s pomočjo aerofotogrametričnih posnetkov za vso Slovenijo dopolnili še leta 1980 in 1981. Atlas ponazarja torej stanje izpred nekaj let, pomeni torej najnovejši prikaz SR Slovenije.

Vsebinsko najpomembnejši sta seveda zasnova in priredba v atlasu objavljenege kartografskega gradiva. Moremo reči, da je oboje tehnično in vsebinsko lepo uspelo. Zaradi skladnih in umirjenih barv so karte že na oko prijetne, kar velja tudi za znake. Visokogorski svet je sicer morda malce preveč rdečkast, vendar je to prejšnja stvar okusa, kakor česa drugega. V celoti so karte tehnično skrbno izdelane, zato so

privlačne in tudi subtilne. Oceniti jih moremo za zelo solidne.

Temu ustrezna je tudi njihova vsebinska izpeljava. Predvsem je pomembno, da karte niso prenatrpane, saj so pregledne in prav nič utrujajoče, a tudi preveč prazne. Posamezni elementi so sicer različno posplošeni, a glede na merilo nikjer na škodo natančnosti, prej nasprotno. Bistveno vsebino kart prikazujejo trije naravni elementi (relief, vode, gozd) in trije antropogeni (naselja, prometno omrežje, geografska imena).

Relief je prikazan z 20-metrskimi izohipsami in preciziran z izborom višinskih točk ter specifiziran z nekaterimi znaki, med katerimi velja omeniti »vrtačasto zemljišče«, kar za Slovenijo, čeprav v posplošeni obliki, nikakor ni brez pomena. K večji izraznosti reliefa pripomore še enostranska osenčenost strmin, kar pa ima, kot vemo, poleg dobrih tudi slabe strani. — Vodovje je z omrežjem tekočih in stoječih voda prikazano precej popolno, ni pa izvirov, tudi večjih ne. — Od vegetacije nam umirjena zelena barva prikazuje razširjenost gozdnih površin, ne pa tudi kulturnih. Cestno omrežje ni razčlenjeno po tehnični razdelitvi, temveč po upravni, kar je pravzaprav razumljivo. Praktično usmerjena naj bi bila razčlenitev drobne prometne mreže (kolovozi). — Naselja so prikazana tako, da je poleg oblike (s poenostavljenimi tlorisi) prikazana z razčlenjenimi napisi tudi njihova velikost (pravzaprav število prebivalstva) in sicer s petimi kategorijami, vendar pa naselja z več kot 1000 prebivalci niso razčlenjena. — Pri sestavljanju kart so geografska imena posebno poglavje. Ne gre le za imena naselij in njihovih delov, temveč tudi za reliefna, vodna, ledinska in druga. Reči moremo, da je imenski inventar naših poveljnih kart vse bolj izpopolnjen, saj je zanj čedalje več zanesljivih virov (Krajevni leksikon Slovenije, dve karti geografskih imen za zamejsko Slovenijo itd.). Tudi v atlasu je imenoslovni del skrbno sestavljen. To seveda ne pomeni, da smo z izborom in pisavo geografskih imen v njem povsem zadovoljni, toda dosežek je očit. Če izvzamemo posameznosti, v atlasu še najbolj pogrešamo vrsto pokrajinskih imen.

Glede kart še naslednja pripomba. Menimo, da bi precej pridobile na uporabnosti z vrisanimi občinskimi mejami, če že ne z mejami krajevnih skupnosti. Na posebnih kartah pa bi bila dobrodošla tudi prikaza geografske in planske regionalizacije Slovenije, saj njune pokrajinske oznake javna občila pogosto uporabljajo, obseg regij pa je premalo znan.

Vsebina atlasa pa s kartografskim gradivom še ni izčrpana. Dobro petino celotnega obsega zavzema besedni del, dopolnjen s 180 barvnimi fotografijami, med katerimi je več celostranskih posnetkov iz zraka, ki niso le impresivni, temveč tudi na moč instruktivni, tako da bi si jih želeli še veliko več, morda kar v posebni publikaciji. S prijetnim besedilom zarisane oznake pokrajin so smotrno dopolnilo kart, zasnovane pa so predvsem z vidika njenih naravnih in kulturnih znamenitosti, kar je glede na to, da jih je sestavil biolog z Republiškega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine (Stane Peterlin s sodelovanjem Davorina Vuge), tudi razumljivo.

Atlas se zaključuje z obsežnim imenskim kazalom, ki vsebuje okoli 50 000 imen, kar je že samo po sebi dragoceno, predvsem pa pripomore k večji uporabnosti atlasa — kart in besedila.

Z Atlasom Slovenije smo dobili dragoceno delo, ki ni pomembno le kartografsko in ožje strokovno, temveč tudi širše kulturno. Še posebno pomembno je za geografije, bodisi za izobraževalne ali druge namene. Poleg številnih sodelavcev, ki so za tako delo potrebni, ima zanj nedvomno največ zaslug Vili Kos, vodja kartografskega oddelka Geodetskega zavoda SR Slovenije, ki mu želimo še veliko podobnih podvigorov, nemara tudi s širšim krogom sodelavcev, atlasu pa želimo še veliko ponatisov.

Pri tako obsežnem delu, kakor je atlas, je razumljivo, da se drobnim spodrslijem ni mogoče docela izogniti. Njegovi sestavljenci se tega dobro zavedajo, zato kar

dvakrat omenjajo željo, da bi s pomočjo bralcev drobne pomanjkljivosti odpravili. Čeprav ni namen, da bi nanje na tem mestu sistematično opozorili, naj vseeno omenimo tiste, na katere smo naleteli mimogrede.

N a k a r t a h predvsem pogrešamo, da znaki za naselja ne razlikujejo med živimi in opuščenimi zaselki oziroma samotnimi kmetijami pa tudi ne med stanovaljskimi hišami in gospodarskimi poslopji (kozolci, seniki, planinami). — Marsikatero pokrajinsko ime manjka, npr. Spodnja Savinjska dolina, drugod so napisi preveč stisnjeni, npr. Vipavska dolina, ali pa oznake niso najustreznejše, npr. Kobansko za Kozjak ali Košenjak, Pivška kotlina za Pivko. Ponekod je neustrezna pisava, npr. Goriška brda namesto Goriška Brda, Moravske toplice namesto Moravske Toplice, drugod je neustrezna pisava drugih imen, npr. Timava za Timav, Temenica za Prečno (od Luknje navzdol), obmejna Idrijca namesto Idrija, Pasica (voda) namesto Cerenščica, Terme Čatež namesto Čateške Toplice, cigansko naselje Hudorovac, Brajdič itd. namesto romsko naselje. Tu in tam pogrešamo nekatere oznake, npr. za HE Dravograd, HE Vuzenica, premogovnik Trbovlje, označen pa je premogovnik pri Kočevju, čeprav je opuščen.

V t e k s t u je Krupica namesto Krupa, Murica namesto Ščavnica (pri Ljutomeru), ponekod so imena pisana z malo začetnico namesto z veliko (Goriška brda, celjska kotlina, Čateške toplice) ali obratno (Kraška Ljubljana, Pivški Krak, Bela Krajina). Ponekod so oznake dvoumne, npr. Slovenska Istra in Obala (kar je eno in isto), Bela krajina in Kolpska dolina (prav tako); Kozjansko naj bi se raztezalo med Voglajno in Sotlo, kar je preobsežno. Med tekstom in kartami je ponekod neskladje, npr. Košenjak in Kobansko, Pasice in Pasjice, predvsem pa tekst uporablja vrsto pokrajinskih imen, ki jih na kartah ni.

V l e g e n d i na koncu atlasa kaže zamenjati »širši vodotok« za reko in »ožji vodotok« za potok, »občasno površinsko vodo« za poplavni svet ali poplavišče in »merilec« za merilnik.

Vsi nakazani primeri so drobni in osnovne vrednosti atlasa prav nič ne zmanjšujejo. Omenjamo jih le zato, ker utegnejo koristiti pri izpopolnjevanju druge, še bolj dognane izdaje.

Darko Radinja

Franjo Baš: Stavbe in gospodarstvo na slovenskem podeželju. Izbrani etnološki spisi. Izdala Slovenska matica, Ljubljana 1984, 386 strani.

Pokojni prof. F. Baš, soustanovitelj Geografskega društva Slovenije in soutemeljitelj njegovega glasila — Geografskega vestnika, je bil vsestranska osebnost. Njegove študije segajo na različna področja temeljnih nacionalnih znanosti. Med drugim ga uvrščajo tudi med utemeljitelje tiste smeri v slovenski etnologiji, ki se je oblikovala iz geografskih in zgodovinskih podlag ter se je usmerila predvsem v preučevanje materialne kulture podeželja (razvoj in namembnost stavb, agrarnega in neagrarnega gospodarstva). S tega področja je obilo temeljnih spoznanj, ki pomagajo tudi geografu osvetliti prenekatero razvojno in sodasno funkcijsko značilnost našega podeželja v preteklosti in sedanjosti. Zato iščemo v Baševih razpravah, med drugim tudi v njegovih etnoloških spisih, tista osnovna spoznanja, ki na podlagi vzročno-posledične členitve pa z razvojnega, funkcijskega in kompleksnega vidika pojasnjujejo posamezne pokrajinske sestavine, njihovo socialno, tehnološko-proizvodno in gospodarsko namembnost in veljavo.

Iz številnih Baševih etnoloških spisov, ki obsegajo nad 130 bibliografskih enot in so bili objavljeni v več kot štiridesetih različnih knjigah, zbornikih, revijah, časni-

kih in drugod, je urednik knjige, avtorjev sin, etnolog dr. A. Baš, izbral 22 najbolj značilnih in pomembnih; predvsem tiste, ki so s svojo metodološko zasnovo in vsebinsko dognanostjo ohranili znanstveno veljavo do danes. V knjigi ponatisnjeni Baševi etnološki prispevki so nastali v razponu petintridesetih let (1925—1960). Tudi s tega gledišča pomenijo za zgodovino etnološke misli in znanosti nasploh dragoceno pričevanje o njeni razvojni poti, raziskovalnih usmeritvah in dosežkih.

Knjiga je razdeljena na sedem vsebinsko zaokroženih poglavij. V prvem delu, Stanovanjska hiša, je šest sestavkov. Uvodoma je v izvirnem besedilu natisnjena študija iz leta 1958, Uvod v zgodovino stanovanjske hiše na Slovenskem, ki je bila namenjena za geslo o stanovanjski hiši v Gospodarski in družbeni zgodovini Slovencev, in sicer v Zgodovini agrarnih panog I. Sledita prispevka o nekmečki stanovanjski hiši, prvi Iz zgodovine hiše v Kropi in drugi Rudarska hiša v Idriji. Nadalje je podrobnejši prikaz o nastanku, razvoju in preobrazbi dimnice v hribovju severno od Drave, med Slovenskimi goricami in Strojno na Koroškem. Z vso potrebno (tehnično) dokumentacijo pa s posameznimi razvojnimi stopnjami je orisana samotna hribovska Dravčbaherjeva (ali Dravčarjeva) dimnica v Šentjanžu nad Dravčami. S pregledom oblik in razvoja kmečkega pohištva v Podravju in Pomurju od 18. stol. dalje je sklenjena prva skupina razprav.

V drugem sklopu so predstavljena gospodarska poslopja. V pregledu so prikazane vrste in nameni kmečkih gospodarskih stavb in zgradb na Slovenskem ter njihov razvoj. Posebej so prikazana gospodarska poslopja v Savinjski dolini, ki so zaradi komercializiranega hmeljarstva spremenila zunanjo podobo in nekdanjo namembnost. Tudi v tretjem poglavju, Agrarno gospodarstvo, je objavljenih šest razprav. Uvodoma je ponatisnjen Življenjski nivo kmeta, razprava, ki je leta 1938 izšla v prvem zvezku knjige Socialni problemi slovenske vasi. Temu sledijo precej obsežne Pripombe k požigalništvu, ki je bila značilna oblika trebljenja in pridobivanja obdelovalnega sveta v predindustrijski dobi. Tudi študija Karta motik na Slovenskem predstavlja oblike, namene ter pokrajinsko tipologijo tega najbolj razširjenega poljedelskega orodja pri nas. Izgoni na Dravskem polju so prikazani kot svojevrstna oblika gospodarske izrabe tal na prehodu potokov oziroma dolin iz hribovja v prostrane ravnice. Hmeljarstvo v Savinjski dolini, ki je prva Baševa študija, je prikazano z zgodovinskega, geografskega in etnološkega vidika. V spisu K vprašanju štajerske preše so opisane oblike in njena vloga pri razvoju vinogradništva in sadjarstva.

Četrto poglavje je namenjeno orisu podeželske obrti. Prikazani so zadrečki lončarji od 18. stoletja dalje, ki so prenehali z izdelavo lončene posode med obema vojnama. Tudi oris cehovskega tkalstva v Dravski dolini (Vuzenica) temelji na arhivskem gradivu. V študiji, Pohorsko steklo, je orisan razvoj takomenovanega gozdnega steklarstva iz začetka 18. stoletja. V petem delu knjige sta objavljeni dve razpravi. V prvi avtor razmišlja o karakterologiji prebivalcev v štajerskem delu Podravja. Ugotovil je med drugim, da so pokrajinske, zgodovinske in antropološke razlike pomembno soodločale o nastanku dveh ljudskih značajev: o Pohorcu na eni strani in slovensko-goriškem kmetu na drugi strani. V drugi razpravi, Ljudje in ljudske kulture v spodnji Severovzhodni Sloveniji, je poleg geografskih značilnosti ozemlja in njegove razčlenitve prikazana tudi kulturna povezanost obravnavanega območja s sosednjimi pokrajinami.

V šestem delu knjige sta natisnjeni dve Baševi knjižni oceni, in sicer Melikovega Kozolca na Slovenskem in Novakove Ljudske prehrane v Prekmurju. Sedmi del knjige zavzema poročilo o etnografski razstavi v Pokrajinskem muzeju v Mariboru; v njem je utemeljena zasnova razstavne etnološke zbirke, kakršna se je v glavnem ohranila vse do danes.

Knjigo z izbranimi Baševimi etnološkimi razpravami dopolnjuje obsežna študija, Etnološko delo Franja Baša, ki jo je prispeval prof. dr. V. Novak. Objavljena je

tudi Etnološka bibliografija, izsek iz celotne Baševe bibliografije, ki jo je sestavila I. Žmavc-Baranova. Urednik je napisal predgovor in v Opombah več uredniških pojasnil, pripomb in dopolnitev. Knjigo, ki je izšla pri Slovenski matici v zbirki Razprave in eseji, je opremil Julijan Miklavčič.

Milan Natek

Med Bočem in Bohorjem. Šentjur pri Celju — Šmarje pri Jelšah 1984, 974 strani.

Med pokrajinskimi in krajevnimi zborniki, ki v zadnjem času čedalje bolj vznikajo v različnih predelih Slovenije, zasluži knjiga Med Bočem in Bohorjem tudi našo pozornost. Prve zamisli o pripravi in izdaji šentjursko-šmarskega zbornika, ki naj bi kar se dá v kompleksni podobi predstavil svet in ljudi med Bočem in Bohorjem, so vzkile jeseni 1972, ob odkritju spominskega obeležja zaslužnemu kartografu B. Kocenu na Hotunju pri Ponikvi. Uredniški odbor, ki mu je do svoje smrti predsedoval M. Žagar, je knjigo načrtoval kot zbornik dosedanjega znanja in vedenja o omenjeni pokrajini in njenih ljudeh. Čeprav prvotna zamisel, da naj bodo naravne pa prebivalstvene, socialne, zgodovinske, gospodarske in druge značilnosti pokrajine napisane v enciklopedičnem slogu, ni bila povsem uresničena, pa vendarle zbornik, kakršen je s svojo pestro vsebinsko zasnov, pomeni širok izbor pogledov na svet in ljudi med Bočem in Bohorjem. Med številnimi avtorji (85) je tudi osem geografov, ki so napisali dvanajst prispevkov.

Vsebina knjige je razdeljena na osem poglavij. V prvem, Svet in ljudje (str. 15—221), so orisane nekatere osnovne naravne in prebivalstvene poteze Voglajnsko-sotelske Slovenije, ki predstavlja izjemno mozaično podobo sožitja in prepletanja naravnih danosti s kulturno-zgodovinskimi in gospodarskimi dragocenostmi in značilnostmi. Tudi za ta svet smemo trditi, da je prvinska dediščina tisočletnega in še dlje v neraziskano preteklost segajočega življenja in dela številnih rodov. Tudi na tem koščku slovenske zemlje sta se človekovo delo in njegov eksistenčni boj, ki se kažeta v najrazličnejši izrabi naravnih danosti, nenehno prepletala s prvinami naravnega okolja in z njegovim preoblikovanjem.

Uvodni sestavek, Svet in ljudje, je napisal prof. dr. S. I l e š i č. V njem zaživijo glavne prvine in sestavine okolja, njegova pokrajinska podoba in geografska členitev ozemlja. Nekatere naravnogeografske značilnosti šmarsko-šentjurskega predela prikazuje I. G a m s, o njegovi geološki zgradbi pa pišeta S. B u s e r in B. A n i č i č. O potresu na Kozjanskem 1974. leta piše A. S o r e, o gozdovih in njihovem pomenu M. D e č k o, M. Ž a g a r pa o prometno-geografskih razmerah. Prikazana je arheološka podoba ozemlja (S. C i g l e n e č k i) in še posebej Rifnika ter njegove okolice (L. B o l t a) pa kratka zgodovina trgov (J. C u r k). Orisana je nadalje preteklost pomembnejših dogodkov in krajev (J. I l i š k a); osvetljena je podoba Planine pred poldrugim stoletjem (N. K u r e t) in nekdanjega trga Šmarje pri Jelšah (V. R o m). O sejmih kot nekdanji specifični obliki trgovanja razpravlja A. S o r e. Na nekatere prebivalstvene značilnosti opozarjata A. S o r e in M. N a t e k, zdomce in njihovo problematiko pa prikazuje L. M a s t n a k. O razvojnih perspektivah poselitve piše V. K o k o l e, medtem ko arhitekt P. P l a n i n š e k razmišlja o novejših nedomiselnih in krajinsko škodljivih gradbenih posegih, ki so zajeli Kozjansko zlasti še po potresu 1974. leta.

Drugo poglavje prikazuje revolucionarno delavsko gibanje in narodnoosvobodilni boj, tretje pa je namenjeno osvetlitvi gospodarstva (str. 492—604). Orisane so glavne gospodarske veje, delovne organizacije in za njihov razvoj v preteklosti in sedanjosti zaslužni moške. O kmetijstvu, ki se je pričelo šele v zadnjih letih preusmerjati v tržne oblike, piše D. C i z e j, o nekaterih značilnostih nekdanje in današnje razvitosti vinogradništva pa B. B e l e c.

V naslednjih poglavjih so orisane nekdanje in današnje oblike in možnosti zdravstva in socialnega skrbstva (str. 605—653), šolstva (str. 654—721) in kulturno-prosvetnega dela (str. 722—835). Sledita še poglavji Preminulim ustvarjalcem zbornika v spomin (M. Ž a g a r, F. F i j a v ž in J. L i š k a), in Vidnejše osebnosti, kamor je vključenih 181 domačinov kot kulturnih, gospodarskih, znanstvenih in političnih delavcev. Večino podatkov za pomembnejše osebnosti je prispeval R. S a v n i k.

Zbornik Med Bočem in Bohorjem prinaša blizu 130 prispevkov s poljudnimi pregledi in osvetlitvami raznovrstne problematike z najrazličnejših področij. Knjiga pomeni zato tudi bogato in temeljno izhodišče za nove raziskave o svetu in ljudeh v Voglajnsko-sotelski Sloveniji.

Milan Natek

Prostorski vidiki posledic predvidenih in že izgrajenih energetskih objektov v SFRJ, Geographica Slovenica 15, Inštitut za geografijo Univerze E. Kardelja v Ljubljani, Ljubljana, 1984.

Zbornik prinaša osemnajst referatov in štiri diskusijske prispevke z obravnavano tematiko, ki so bili predstavljeni na jugoslovanskem posvetovanju. Tega je z zgornjim naslovom decembra 1984 organiziral omenjeni inštitut.

Vsebinsko so članki razvrščeni posebej v prispevke o prostorskih vplivih in posledicah hidroenergetskih objektov in posebej termoeenergetskih.

V prvem sklopu je največ poudarka na izkoriščanju naravnih virov za pridobivanje električne energije, v prvi vrsti iz vodnih virov (možnostim energetske izrabe, lokacijskim odločitvam, oblikovno krajinski presoji, možnostim izkoriščanja akumulacijskih jezer itd.) in z njim povezanimi degradacijskimi posledicami v okolju, varovanju naravnih značilnosti voda, izgubi kmetijskih zemljišč itd. Članki prinašajo številne primere iz SR Črne gore, Hrvaške, Slovenije in Srbije.

Drugo vsebinsko področje prikazuje fizične in družbeno geografske posledice termoeenergetskih objektov (onesnaženje vode in zraka, poškodovanosti vegetacije, dnevno migracijo delovne sile itd.) v Velenju, na Kosovu, v Ivangradu, Plevljah, Tikvešu itd. Diskusijski prispevki se nanašajo na prostorsko-geografske in ekološko-krajinsko-estetske vplive hidroenergetskih objektov, na ekonomsko vrednotenje izkoriščanja naravnih virov in na možne posledice gradnje termoelektrarne Plomin II.

V vsebinskem smislu predstavlja Geographica Slovenica 15 novost. V njej so poleg geografskih prvič zbrani tudi prispevki drugih strok: ekologije, arhitekture, energetike, ekonomije, strojništva. Njihov interdisciplinarni značaj pa se odraža, žal, le v različnih, med seboj ločeno prikazanih vidikih »vrednotenja« posegov v okolje. Pri tem tudi prispevki geografov niso izjema. Pri prikazovanju posledic izkoriščanja naravnih virov, torej pri proučevanju odnosa med družbo in naravo, ki je osnovna naloga geografije, ostaja večina geografskih prispevkov na vzročno posledičnih analizah. V geografiji bi bilo treba zato preseči analizo medsebojnega součinkovanja med posameznimi pokrajnotvornimi elementi in preiti k sintezi teh spoznanj. Kljub tej pomanjkljivosti skušajo nekateri geografski članki posege v okolje vendarle celovito vrednotiti, upoštevajoč pri tem tudi ekološke vidike, vidike varstva okolja in dolgoročno urejanje prostora.

Geographica Slovenica 15 predstavlja brez dvoma nazoren pregled dosedanjih proučevanj jugoslovanskih geografov in nekaterih drugih strokovnjakov o prostorskih vzrokih in posledicah hidro- in termoeenergetskih objektov v Jugoslaviji. Zato je zbornik dobra osnova tudi za primerjanje in preverjanje teoretičnih in metodoloških izhodišč geografije na tem področju. Hkrati pa nudi tudi primerno vsebino za seznanjanje širše javnosti s to problematiko.

A. Černe

Matjaž Puc: *Hodil po zemlji sem naši*, Mohorjeva družba, Naši kraji 7, Celje, 1985.

Pucovo knjižico sem z zanimanjem prebral iz dveh razlogov: napisal jo je geograf in pogrešam dobrih geografskih vodnikov po Sloveniji. Planinska založba, ki se je s tem največ ukvarjala, je svoje izdaje omejila na hribovski svet. Zbirka Mladinske knjige »Kulturni in naravni spomeniki« pa je omejena na opise posameznih objektov naravne in kulturne dediščine in za moj okus preveč umetnostnogodovinsko naravnana. Zato sem sodil, da Pucovo delo to vrzel lahko zapolni, pomeni pa tudi nadaljevanje svoječasnih izvrstnih Badjurovih vodnikov. V resnici knjižica ni pravi vodnik, je prej zbirka opisov geografsko ali naravoslovno zanimivih objektov širom po Sloveniji. Avtor v prijetnem, kramljajočem in skorajda preveč posplošenem stilu opisuje okoli 120 naravnih znamenitosti, vendar brez navedbe običajnih vodniških podatkov. Težišče opisov je na južni Sloveniji, severna in severovzhodna sta slabše odrezali. Najbolje so opisani kraški pojavi, kar ne preseneča, saj je avtor znan jamar in krasolog. Obravnavana snov je razdeljena po naravnih pojavih, npr. na parke, slatine, jame, jezera itd., z izrazitim poudarkom na naravnem varstvu. Vendar ob tem avtor svoje geografske izobrazbe ni zatajil, znal jo je na dokaj nevsihljiv način vključiti v orise. Knjižica, upam, bo dobrodošla spodbuda k izletništvu tudi za širše sloje in ne samo za ljubitelje narave.

I. Vrišer

Tone Cevc, *Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem*. Kulturnogodovinski in etnološki oris. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Znanstvenoraziskovalni center SAZU — Inštitut za slovensko narodopisje. Založila Državna založba Slovenije, Ljubljana 1984, 313 strani.

Planinsko gospodarstvo je s svojimi mnogoterimi naravnimi in družbenimi značilnostmi privablja k sistematičnemu preučevanju tudi geografje že med obema vojnami. Problematika planšarstva je večplastna in sega na različna področja. S svojo osrednjo pojavnostjo glede pojasnjevanja odnosov med proizvodno usmerjenostjo dolinskih kmetij in njihovo eksistenčno dopolnitvijo v višjih, neobljudenih predelih alpskega in predalpskega sveta, nudi obilo možnosti za uveljavitev in potrditev geografskih pogledov ter raziskovalnih metod pri razčlenjevanju te specifične oblike kmetijskega gospodarstva.

Ob Cevčevem kulturnogodovinskem in etnološkem orisu arhitekturne dediščine pastirjev, drvarjev in oglarjev, ki so v odmaknjenih predelih zapustili sledi v kulturni pokrajini, skušamo zaznati prvinski utrip med človekom in naravo, ko išče in si zagotavlja raznovrstne eksistenčne dobrine. Pastirska bivališča, pri nas segajo do višine 2000 m (npr. pod Skuto), so pomembna pokrajinska sestavina, ki pomaga pojasniti tudi gospodarski ustroj širšega območja. V njih spoznavamo temeljne prvine geografskega okolja in njihove sočasne funkcije pri gospodarskem uveljavljanju človeka v neposeljenem hribovskem svetu, ki mu je nudil z gozdovi in pašniki nove možnosti trajnejše gospodarske uveljavitve. Skratka, občasna naselja, pravzaprav sezonsko obljudene stavbe v gorskem svetu, so izraz funkcije svojevrstnega gospodarskega uveljavljanja človeka v predelih, ki so izven vsakodnevnega dosega stalnih bivališč.

Knjiga je sinteza večletnih raziskav občasnih bivališč v Julijskih, Karnijskih in Savinjskih Alpah, Karavankah, Škofjeloškem hribovju pa na jugovzhodnem Pohorju in (Tržaškem) Krasu. Vsebina je razdeljena na 11 poglavij. Za geografa so najbolj privlačna tista razglabljanja, ki občasna bivališča prikazujejo v geografski luči. Osvetljena so z vidika naravnih razmer in gospodarskih potreb. Zdi se, da so za geografsko poznavanje obravnavane problematike pomembna predvsem prva tri

poglavja in zadnji dve (Človek in zemlja, Naselja, Gradnja ter Izviri stavbnega izročila in Sklepna tipologija). Geografski pomen pa imajo tudi druga (Konstrukcija zgradb, Stavbna oprema, Prostori in njihova uporabnost, Oprema, Likovna kultura ter Varstvo arhitekturne dediščine), saj je mogoče tudi iz njih marsikaj izluščiti.

Podoba in funkcije pastirskih naselij so prikazane z vidika naravnih, premoženjskih, gospodarskih, družbenih in drugih razmer. Podobno so prikazana tudi drvarska in oglarska bivališča ter naselja, ki so bila v primerjavi s planšarskimi precej bolj redko raztresena po gozdovih, in številna od njih so stala v bližini fužin in glažut. V vseh poglavjih zavzema vidno mesto človek kot oblikovalec in uporabnik obravnavanih bivališč. K njihovi zunanji podobi sodijo še druge spremljajoče stavbne prvne, ki so s svojo razvidnostjo poudarjale smotrnost gospodarske organizacije dela in življenja na planini (npr. ograje, lese in plotovi, brvi, vodnjaki in napajališča, sirarne s kletmi pa kapele in znamenja). Občasna naselja, ki so jih sestavljale najnujnejše stavbe, koče, zavetišča in gospodarski objekti, so bili takorekoč naselitveni otoki sredi neobljudenega sveta.

Na tem mestu ni mogoča podrobnejša geografska razčlemba Cevčevega dela. Vsakdo, ki se bo srečal s problematiko občasnih bivališč, mu bo Cevčeva knjiga nudila mnogo dokumentiranih podrobnosti. Saj je nastanek in razvoj obravnavanih naselij skušal avtor osvetliti z najrazličnejših vidikov: naslonil se je na arheološke in zgodovinske, jezikovne in likovne ter etnološke vire; veljavne utemeljitve išče v pokrajinskih in gospodarskih razlogih. Skratka, arhitekturna dediščina občasnih bivališč na Slovenskem je doslej naše najboljše in najboljše delo s tega področja. Poleg znanstvene vrednosti za različne stroke je njen dragocen prispevek tudi k terminologiji našega ljudskega stavbarstva. Knjiga je bogato opremljena (grafično oblikovanje in oprema J. Suhadole) z dokumentarnim in zelo povednim ilustrativnim gradivom (408 ilustracij). Poleg opomb in pregleda uporabljene literature je natisnjen še pregled narečnega in strokovnega besedja, povzetek v nemščini, seznam zemljepisnih imen pa pregled avtorjev fotografij in risb.

Milan Natek

Marija Makarovič, Predgrad in Predgrajci. Narodopisna podoba belokranjske vasi. Izdala in založila Kulturna skupnost Kočevje, Ljubljana 1985, 506 str. + 10 strani fotografij v prilogi.

Prizadevna in priznana raziskovalka etnološke problematike slovenskega podeželja dr. M. Makarovič nas je ponovno razveselila z objavo obsežnega monografskega dela o Predgradu in njegovih prebivalcih. Predgrad, ki je po številu prebivalstva največje naselje v Poljanski dolini ob Kolpi, je tipičen primer izumirajočega kraškega naselja, ki so ga obšli vsi pomembnejši novodobni gospodarski tokovi. Preskromni naravni pogoji za sodobnejše kmetovanje, razdrobljena zemljiška posest, agrarna preobljudenost, prometna oddročnost in še marsikaj, so samo nekateri bistveni dejavniki, ki že dobrih sto let pospešujejo izseljevanje Predgradcev kakor tudi prebivalcev celotne belokranjske Poljanske doline. Nagle družbene, gospodarske in socialne spremembe po zadnji vojni so samo pospešile odselitev predvsem mladih ljudi, ki so si poiskali delo in dom v najrazličnejših slovenskih industrijskih središčih. Splet nakazanih in še vrsta drugih dejavnikov so v zadnjih desetletjih vtisnili Predgradu podobno gospodarsko zaostalega naselja, kjer prevladuje predvsem ostarelo kmečko prebivalstvo, skoraj brez aktivnega kmečkega naslednika—gospodarja.

Podrobnejša vsebina knjige, ki je pravzaprav mikroetnološka monografija obravnavanega naselja, je razdeljena na 16 poglavij. Uvodnemu delu sledi prikaz nekaterih osnovnih karakterističnih podatkov o Predgradu in njegovih ljudeh ter o pomembnejših zgodovinskih dogodkih, ki so zapustili sledi v naselju in njegovem

prebivalstvu. Opisani sta krajevna in vaška skupnost, posamezne sestavine rasti števila prebivalcev od 17. stoletja dalje. V posebnem razdelku sta prikazana družbena sestava prebivalcev in socialno razlikovanje med njimi (kmetje, bajtarji, osibeniki, obrtniki, krošnjariji). Osvetljeni so razvoj naselja in njegovih posameznih sestavnih (socialnih) delov, oblike kmečkih domov, nekdanja in današnja namembnost posameznih gospodarskih stavb. V sedmem poglavju, Viri preživljanja, so prikazane posamezne veje kmetijstva, osvetljeni pa so še obrt, krošnjarstvo, izseljenišvo (predvsem v Ameriko v letih pred prvo svetovno vojno) in zdomstvo. V osmem poglavju je prikazano in ovrednoteno delo ter odnos Predgračev do njega. Osvetljena je nadalje potrošnja, kakor se kaže v prehrani, oblačilni kulturi ter v različnih dajatvah, ki so obremenjevale domove (npr. podložniška bremena, bera, desetina idr.). Poglaviti življenjski mejniki (rojstvo, poroka in smrt) so podani v desetem poglavju, naslednja pa so namenjena družinski skupnosti, medsebojnim stikom, sodelovanju in medsebojni sosedski pomoči ter družabnemu življenju. Podrobno so orisani znanje, obzorje in ustvarjalnost Predgračev, oblike in načini nekdanjega domačega in današnjega strokovnega zdravstva ter verovanja.

Delo daje dokaj zaokroženo podobo nekdanjega in današnjega življenja v Predgradu in njegovi okolici. Odkriva vzroke za najrazličnejše načine in oblike samoskrbne usmerjenosti kmetij in osvetljuje pogoje čedalje hitrejšega razkroja avtaričnega kmetijstva. Po literaturi, različnih arhivskih virih in gradivu, anketah in vprašalniku ter po številnih usmerjenih razgovorih ter metodah neposrednega opazovanja avtorica prikazuje Predgrad in njegove ljudi v različnih zgodovinskih obdobjih. Knjiga ponuja tudi geografu obilo primarnega arhivsko-statističnega gradiva, po katerem je mogoče pojasniti marsikatero historično-geografsko značilnost kraja in njegove okolice. Za geografijo so pomembne ugotovitve v poglavjih, ki prikazujejo gospodarstvo, prebivalstvo, naselje in infrastrukturne dejavnosti; vse to predstavlja temeljne sestavine geografskega okolja in njegove pokrajinske fiziognomije. Pomembna pa so tudi spoznanja v drugih poglavjih, ki prikazujejo duhovne sestavine in način vsakdanjega življenja, ker je mogoče tudi z njimi bolje razložiti marsikatero pokrajinsko sestavino.

Knjiga je opremljena z vsem potrebnim znanstvenim aparatom. Med besedilom je 114 tabel s statističnimi, anketnimi in drugimi podatki. V prilogi je 45 fotografij, med besedilom pa je objavljenih tudi 17 različnih dokumentov. Slovarček narečnih besed, pregled virov in literature ter povzetka v angleščini in nemščini sestavljajo sklepni del etnološke monografije.

Milan Natek

Miroslav Milojević: Posleratni razvoj agrokomplesa u mladenovačkoj opštini. SANU, Geografski institut »Jovan Cvijić«, Posebna izdanja, knjiga 34, Beograd 1984, 196 strani.

V minulem srednjeročnem obdobju (1981—1985) znanstvenoraziskovalnega dela Geografskega inštituta »J. Cvijić« so bila v njegov program uvrščena tudi kompleksna geografska preučevanja Šumadije. Ta so zajela naslednja področja: a) Agrokomples v visoki Šumadiji (na primeru mikroregije G. Milanovac), b) Nova agrarna struktura Šumadije v času socialistične izgradnje in c) Agrokomples v nizki Šumadiji na primeru mikroregije Mladenovac. Raziskave slednje podteme vsebuje pričujoča knjiga, kjer sta za zadnjih 40 let podrobno razčlenjena razvoj in stanje kmetijstva v občini Mladenovac. Obravnavana mikroregija meri 338 km² in je imela leta 1981 blizu 52.500 prebivalcev; že od leta 1970 sodi v skupnost 16 občin, ki sestavljajo širše ozemlje Beograda.

Krajšemu uvodnemu poglavju (str. 11—15), kjer so orisane temeljne prirodne sestavine kot prvine agrarnega prostora, so vsi naslednji razdelki, ki jih je 29 po šte-

vilu, namenjeni zemljiško-posestnim, socialnim, gospodarsko-proizvodnim, agrotehničnim, prebivalstvenim in drugim vidikom kmetijstva (in deloma tudi gozdarstva) na obravnavanem območju. Podrobno so opisane značilnosti kmetijstva v prvih letih po zadnji svetovni vojni, nastanek in razvoj kmetijskih obdelovalnih zadrug ter njihovo preoblikovanje v družbena kmetijska gospodarstva, ki jim danes pripada 6% (t.j. 1466 ha) kmetijskih površin v občini. Podrobnejši pogled v stanje kmetijstva, njegovo proizvodno usmerjenost, v zemljiško-posestne razmere in socialno-prebivalstveno strukturo je prikazan še za sredino petdesetih let ter ob kasnejših popisih prebivalstva in kmečkih gospodarstev, to je za obdobje vsesplošnega razmaha našega komunalnega sistema (po letu 1955), kot ga opredeljuje avtor knjige.

Milojevičeva knjiga nam za obravnavano območje ponuja izredno podrobno in kar se da vsestransko sliko o glavnih smereh razvoja kmetijstva in kmečkega prebivalstva. Med besedilom je 142 tabel (!), 11 fotografij in 20 skic, diagramov in kartogramov. Obilica dopolnilnega dokumentacijskega in ponazorilnega gradiva marsikdaj celo zamegljuje preglednost vsebine. Besedilo pravzaprav opisuje bogato statistično gradivo; zato je (pre)natrpano z naštevanjem najrazličnejših podatkov. Pogrešamo pa njihovo geografsko interpretacijo in uporabo drugih matematičnih in statističnih metod, s katerimi bi bilo mogoče ugotoviti vzročne povezanosti med posameznimi pokrajnotvornimi činitelji.

Pomislek je tudi glede nekaterih risb. Za geografsko predstavo problematike bi bilo potrebno, da bi bilo npr. ob skicah 3 (str. 41) in 9 (str. 73), ki prikazujeta izrabo zemlje v prvem povojnem obdobju, in sicer v okolici Mladenovca in v Veliki Krsni, dodano še stanje za današnji (ali novejši) čas. Tudi skica 20 (str. 172), ki prikazuje razporeditev in oblike zemljiških parcel v k.o. Mladenovac — selo, in sicer brez oznake njihovega lastništva, je geografsko premalo uporabna. Zaradi boljše nazornosti in preglednosti bi nekateri kartogrami (npr. 2 na str. 24,6 na str. 56,10 na str. 79 in 12 na str. 88) pridobili na veljavi, če bi poleg absolutnih vrednosti posameznih pojavov prikazali še njihov delež v posamezni prostorski enoti.

Ne glede na pripombe daje Milojevičeva knjiga geografu obilo dragocenega gradiva, po katerem je mogoče spoznati temeljne razvojne težnje, ki so oblikovale povojni razvoj podeželja v porečju Velikega Luga.

Milan Natek

IZ INOZEMSKÉ GEOGRAFSKE KNJIŽEVNOSTI

PROSTORSKE ZNAČILNOSTI (OB)ALPSKIH OBMOČIJ BAVARSKE IN SLOVENIJE

Sedemindvajseti zvezek ugledne nemške revije »Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie« poroča v celoti o socialno-geografski preobrazbi (ob)alpskega sveta pri njih in pri nas. Od devetnajstih člankov, ki jih je zbral prof. dr. Karl Ruppert, uredil pa dr. Thomas Polensky, so jih dvanajst napisali slovenski, devet pa bavarski kolegi. Prispevki jugoslovanskih in nemških geografov so v glavnem referati z zgledno organiziranega simpozija v Tutzingu ob Starnberškem jezeru leta 1983. Z diskusijami vred so bili obenem priprava za slovensko in bavarsko udeležbo na kasnejšem mednarodnem geografskem kongresu, ki je bil namenjen problematiki Alp. Zahvaljujoč računalniški tehniki je publikacija izšla še pred kongresom IGU v Parizu. Tako smo slovenski geografi edini že pred kongresom objavili članke s sorodno vsebino kar v štirih jezikih — v slovenskem (Geographica Slovenica), nemškem (omenjena MSSWG), angleškem (Geographica Jugoslavica) in francoskem jeziku (v publikaciji kongresa) ter v treh evropskih deželah (ZR Nemčiji, Franciji in Jugoslaviji).

Velja opozoriti še na eno posebnost münchenske publikacije: uvodne besede, ki sta jih napisala organizatorja srečanja prof. dr. Vladimir Klemenčič in prof. dr. Karl Ruppert, so objavljene v nemškem in slovenskem jeziku. Oba sestavka sta namreč enakovredno in v celoti prevedena in tiskana v obeh jezikih, kar se v geografski literaturi, ki je doslej izšla v ZR Nemčiji, še ni zgodilo.

Članki slovenskih avtorjev obravnavajo večfunkcijski pomen naših Alp, problematiko regionalnega, prebivalstvenega in industrijskega razvoja, degradacijo okolja, oskrbo in turizem, kmetijstvo z vidika lastništva zemlje, planinskega pašništva in hribovskih kmetij ter prostorske učinke počitniških bivališč v alpskem svetu Slovenije.

Nemški kolegi posvečajo največ pozornosti temeljem prostorske organiziranosti, prebivalstvenemu razvoju, izrabi zemljišč, hierarhiji centralnih krajev, oskrbi in prostemu času oziroma ustrezni infrastrukturni opremljenosti predalpskega in alpskega območja Bavarske.

J e r š i č e v prispevek izpostavlja v našem alpskem prostoru funkcijo kmetijstva in gozdarstva in popravlja zmotno mišljenje, da je turizem obe panogi po pomembnosti prekosil. Obenem poudarja še pomen slovenskih Alp za vodno oskrbo pa tudi njihovo prometno funkcijo in potrebo po zaščiti naravne dediščine.

M. K l e m e n č i č dopolnjuje omenjene ugotovitve s posplošeno analizo družbeno-ekonomskega razvoja, ki je po njegovem botroval nastanku dveh izrazitih in prevladujočih subsistemov: agro-industrijskega in labilnega turistično-rekreacijskega. V. K l e m e n č i č opredeljuje novejša demografska gibanja na podlagi tehnično uspešnih kart in ustrezno zbranega tabelaričnega gradiva. Izstopa predvsem podatek, da tudi v zadnjem medpopisnem obdobju (1971—1981) prebivalstvo v 52 odstotkih naselij in v skoraj polovici katastrskih občinah slovenskega alpskega sveta še vedno upada. Območja praznjenja so se v primerjavi s prejšnjim obdobjem in znano karto istega avtorja (tipi demografskih območij) celo povečala. V r i š e r ob tem poudarja razmah industrije in delavstva, ki je v njej našlo zaposlitev. Glede na strukturo industrije in lokacijski kvocient je naš alpski svet med najpomembnejšimi zaposlitvenimi in proizvodnimi regijami Slovenije, pri čemer ne gre pozabiti dolgoletne industrijske tradicije tega območja.

Drugo plat industrijske ekspanzije nakazuje M. Š p e s o v a. Opozarja, da je ogroženost okolja v tem območju, predvsem v industrijskih krajih, nadpovprečna. V

nekaterih industrijskih središčih je ugotovila socialno in regionalno segregacijo kot posledico onesnaženega in različno prizadetega okolja. Nezadovoljivo stanje ugotavlja P a k na povsem drugih območjih in lokacijah. Zadovoljiva oskrba je namreč le ob prometni in industrijski osi, medtem ko periferna območja nimajo popolne oskrbne mreže. Potrebe prebivalstva po dolgoročnih in tudi srednjeročnih dobrinah pokrivajo oskrbni centri izven regionalnih in glede na obmejno lego območja tudi tisti onstran državnih meja.

B e l č e v a študija ruralnega sveta poudarja predvsem razdrobljenost in arealno skromnost kmetijske posesti ter ostarelost kmečkega prebivalstva. Med najbolj zaskrbljujoče probleme šteje (in s tem dopolnjuje Klemenčičevo ugotovitev) še vedno izrazito depopulacijo z gorskega sveta, višjega od 600 metrov. M e z e opozarja na demografske, proizvodne in tržne pogoje hribovskega kmetijstva. Opozarja na izboljšavo razmer zaradi elektrifikacije in prometne povezanosti s centralnim cestnim in urbanim omrežjem. Avtarkično produkcijo dobrin vedno pogosteje nadomešča tržna, predvsem govedorejska usmeritev večine izmed 6000 kmetij. O tem priča tudi razprava J. S e n e g a č n i k a, ki prikazuje ugotovitve terenskega dela in analize 234 še aktivnih planin. Opozarja na relativno in absolutno povečanje števila živine in na splošno oživljanje planinske paše (tudi kot posledico družbenih ukrepov). Z opuščanjem prej omenjenih hribovskih kmetij se oblikujejo planine v mnogo nižji legi.

Za parcele, gospodarska poslopja in domačije se zanimajo predvsem potencialni lastniki počitniških bivališč. O tem govori A. G o s a r, ki razlikuje tri oblike novejših občasne poselitve alpskega sveta (poselitev tradicionalnih jeder turizma, poselitev zimsko-sportnih središč in poselitev visokogorskega alpskega sveta). Kljub intenzivni gradbeni dejavnosti, ki Slovence spremlja že najmanj dve desetletji, pa ne počitniška bivališča, ne turistična in ne rekreativna infrastruktura (beri tudi: turizem) še niso pretirano obremenili našega alpskega sveta, kakor so to primeri pri naših (alpskih) sosedi. Le eno ali dve tretjini tri turistična središča lahko primerjamo s srednje velikimi turističnimi centri v tujini. Avtor meni, da je pretiran strah pred »turistično okupacijo«, svari pa pred pretirano urbanizacijo in industrializacijo alpskega sveta.

Nemški avtorji so objavili povzetke razprav, ki so jih tiskali v naslednji, osemindvajseti številki Münchenske revije. Poudarjajo predvsem velik vpliv turizma, ki je preoblikoval obsežne alpske predele (K. R u p p e r t) in ob tem sprožil rast prebivalstva v celotnem bavarskem alpskem svetu (R. M e t z). Doselitve neredko tudi starejšega prebivalstva so sicer povečale število prebivalstva, niso pa zagotovile konstantnega pozitivnega naravnega prirastka. Bavarci v nasprotju z nami ravnavo s prostorom zelo previdno (P. L i n t n e r). Z obvezujočo zakonodajo so ohranili zemljiško izrabo v bistvu na isti ravni (kljub naraščajočemu številu prebivalstva za 9%): urbanizirano je 2,12% površine (naselja, kmetije), prometu je namenjeno 1,75% površin, ostali areali pa so namenjeni pretežno kmetijski rabi (40,31%) ali pa gozdu (52,01%). Natančneje so proučili spremenjeno hierarhijo centralnih naselij (R. P a e s l e r). Ugotovili so, da se je moč deželnega središča kot delovnega in oskrbnega centra še povečala. Avtarkičnost v okviru naselbinskega omrežja se je ohranila le še ponekod (Th. P o l e n s k y). Upad trgovin in proizvodnih obratov so najbolj občutili mezo-regionalni centri. Turizem je zato zaželen dohodkovna postavka, vendar se v zimski sezoni ustvari le 40% skupnega turističnega priliva (P. G r ä f).

Omenimo naj še izredno pristne stike, ki jih gojijo kolegi tostran in onstran Alp. Bavarsko-slovenski simpozij, skupni raziskovalni projekti, strokovne ekskurzije, predvsem pa osebni stiki, ohranjajo sodelovanje na najvišji možni ravni. Slovenska geografija bržkone nima tako intenzivnih in pristnih stikov z nobeno drugo geo-

grafsko srenjo. Predvsem münchenški »Gospodarsko geografski institut« (predstojnik prof. dr. Karl Ruppert), ki je izdajatelj omenjene publikacije, jih vedno znova oživlja, tako tudi tokrat. »Na sončni strani Alp« smo ponujeno roko seveda z veseljem sprejeli, saj pripomore k seznanjanju z modernimi geografskimi tokovi. Naši študenti in obiskovalci geografskih institucij na Bavarskem prinašajo od tam sveže ideje in nove delovne metode ne le v slovensko, temveč tudi v jugoslovansko geografijo.

Publikaciji želimo zato še mnogo podobnih naslednic, bralci pa imajo na voljo novo, sodobno delo (zbornik) o slovenskih Alpah, kar potrjujejo tudi recenzijski odmevi v tujih geografskih revijah.

Anton Gosar

Geografija na Balgarija. Fiziška geografija. Prirodni pogoji i resursi. Izd.: Balgarska Akademija na naukite — Geografski institut. Sofija 1982, 514 str. + 24 str. fotografij in 8 zemljevidov v prilogi.

Prvi del tridelne monografije osvetljuje skupne fizičnogeografske značilnosti in podaja pregled naravnih virov bolgarskega ozemlja. Delo je pomembna sinteza dolgoletnih, poglobljenih in specializiranih geografskih in sorodnih preučevanj Bolgarije in daje temeljno znanje o nastanku, razvoju in današnji podobi njenega ozemlja. Osnovna poglavja knjige so namenjena prikazu posameznih naravnogeografskih prvin — reliefa, podnebja, vodovja, prsti, razlivanja in živalskega sveta, in sicer v luči zakonitosti njihovega nastanka in razvoja kakor tudi z vidika njihove teritorialne in regionalne razširjenosti. Pregledno so združeni pomembni dosežki številnih specialistov, ki delajo v različnih vejah fizične geografije ali na sorodnih področjih v drugih naravoslovnih znanostih. Celotno delo je vodil Geografski inštitut Bolgarske akademije znanosti (=BAZ). Raziskave in besedila za potrebe monografije so poleg številnih delavcev Geografskega inštituta opravili še raziskovalci botaničnega in zoološkega inštituta, inštituta za hidrologijo in meteorologijo, inštituta za gozdarstvo (vsi so pri BAZ), pa tudi učitelji geološko-geografske in biološke fakultete sofijske univerze »K. Ohridski«, inštituta za pedologijo in načrtovanje kmetijskih pridelkov »N. Puškarov«, inštituta za ribištvo iz Varne, sodelavci Znanstvenoraziskovalnega inštituta za naravna zdravilišča pri Ministrstvu za zdravje itd. Skratka, prispevke za prvo knjigo je napisalo 43 avtorjev z najrazličnejših področij, ki zajemajo kolikor toliko celovito podobo naravnogeografskega kompleksa. Usklajevalno-redakcijsko delo je opravil devetčlanski uredniški odbor pod vodstvom prof. Ž. Galabova.

Knjiga je razdeljena na šest osnovnih delov. Prvi je posvečen r e l i e f u (str. 13—164) — prikazu njegovega nastanka in preoblikovanja, ki je rezultat vzročno-posledičnih učinkov endo- in eksodinamičnih procesov, in sicer v luči geohistorične osvetlitve. Podane so morfološke značilnosti reliefa, in sicer na osnovi različnih morfometričnih pokazateljev in vplivov morfoloških struktur na makroreliefne oblike. Nadalje so orisani: morfostratigrafski pomen rečnih in morskih teras pri preoblikovanju neogensko-kvartarnega reliefa in vloga paleoglacialnih in litoških dejavnikov pri morfostrukturnem preoblikovanju površja. Ovrednotena so današnja preoblikovanja reliefa z vidika eksodinamičnih in antropogenih činiteljev. Velike razlike v reliefu so pogojene z močno diferenciacijo morfostruktur ter z njihovimi neogensko-kvartarnimi aktivnostmi. Ozemlje Bolgarije je razdeljeno na 4 morfološka območja, ki se naslanjajo na štiri velike morfostrukturne dele: Rilsko-Rodopsko gorsko območje, prehodno gorsko-kotlinsko območje, Staroplaninska gorska veriga in Donavska ravnina. V sklepnem delu je po posameznih območjih podana ocena ustreznosti reliefa z vidika njegove uporabnosti v gradbene namene.

V drugem poglavju je prikazano p o d n e b j e (str. 165—252), in sicer na osnovi klasične, dinamične in kompleksne klimatologije. Podana je struktura podnebja, ki je pojasnjena z zakonitostmi regionalnih razlik med posameznimi klimatskimi prvinami in z razčlenitvijo osnovnih tipov in razredov vremena. Predvsem gorski svet in bližina Črnega morja pogojujeta neštete razločke med vremenskimi tipi. Bolgarija pripada trem velikim klimatskim območjem: evropskemu (zmerno) celinskemu, celinsko-sredozemskemu in prehodnemu celinskemu območju. Podrobnejša členitev je izluščila štiri klimatske podoblasti in 24 rajonov. Ob zaključku poglavja je prikazan še gospodarski pomen podnebja in njegove antropogene spremembe.

Tudi v o d o v j e (str. 253—368) je prikazano z vidika posameznih prvin, ki sestavljajo vodne vire. Ovrednoteni so rečni odtok in njegove sestavine. Po porečjih je podana vodna bilanca, in sicer na osnovi strukture in dinamike hidrološkega cikla. Regionalne razlike, ki vplivajo na nastanek in režim odtoka, so bile podlaga za razdelitev ozemlja na dve osnovni hidrološki območji: na območje s sredozemskimi in območje s celinskimi klimatskimi vplivi na rečni odtok; v prvem so štirje rajoni, v drugem pa še dve makroregiji z desetimi rajoni. S pregledom gospodarske izrabe vode in človekovih posegov v spremembe vodnega omrežja in vodnih virov je sklenjen tretji del knjige.

Osnovni tipi p r s t i (str. 369—412) so orisani v luči njihovega nastanka in razprostranjenosti pa tudi z vidika bioklimatske zonalnosti, vertikalne razčlenjenosti površja in še z drugimi fizičnogeografskimi pogoji in krajevnimi (pokrajinskimi) posebnostmi. Ugotovljeno je 16 tipov in 45 podtipov prsti, ki so razviti v treh bioklimatskih conah: severnobolgarsko lesostepje, južno bolgarski kserotermalni pas in gorsko območje. Razlike v nastanku prsti so neposredno odločale o razdelitvi Bolgarije na 27 pedoloških provinc in 64 rajonov, ki so prikazani tudi z gledišča njihovega proizvodnega potenciala v kmetijstvu.

R a s t j e (str. 413—454) je osvetljeno z vidika geohistoričnega razvoja rastlinstva in vloge ekoloških pogojev pri nastanku posameznih rastlinskih združb. Podrobneje so prikazani endemi, relikti in tiste rastlinske združbe, ki so nastale pod vplivi antropogenih dejavnikov. Orisana je sestava ekološkega in biološkega potenciala osnovnih tipov rasti in njihovih združb. Bolgarija je razdeljena na 3 geobotanična območja, in sicer na predel evropskih listnatih gozdov, evrazijsko stepno in lesostepno območje ter sredozemsko sklerofilno gozdno območje.

Šesti del knjige je namenjen ž i v a l s t v u (str. 455—488), v katerem se kažejo neštete značilnosti prehodnega območja, kjer se prepletajo stiki in vplivi med evropskimi in sredozemskimi pokrajinskimi značilnostmi. Orisani so favnistični kompleksi oziroma združbe na kopnem (npr. v območju hrasta, bukke, iglavcev, subalpskem in alpskem pasu) in v kopenskih vodah. Podrobneje sta osvetljeni tudi podzemska in morska favna. Na osnovi razširjenosti kopne favne je Bolgarija razdeljena na dve zoogeografski območji: na severno, kjer prevladujejo evrosibirski in evropejski elementi, in na južno, kjer izstopajo sredozemske in maloazijske favnistične prvine s številnimi endemičnimi oblikami.

Omeniti velja še naslednje značilnosti, ki dajejo celotnemu delu strokovno veljavo in znanstveno tehtnost. Uvodni deli vseh šestih temeljnih poglavij so namenjeni razvojnemu pregledu preučevanja bolgarskega ozemlja po obravnavanih področjih. To nam daje dokaj celovit vpogled v zgodovino in razvoj posameznih vej bolgarske fizične geografije. Odsev poglobljenega dela (specializacije), ki se je uveljavilo tudi med bolgarskimi geografi, se kaže med drugim tudi v vsebinski zasnovi knjige. Predstavitve pojavov in procesov ter njihovih kompleksov so utemeljene s številnimi empiričnimi raziskavami, z iskanjem številnih medsebojnih zvez in zakonitosti med

sestavlinami geografskega okolja. Številne prvine prirodnega okolja so ovrednotene z matematično-statističnimi metodami in so tudi kartografsko prikazane z diagrami in kartogrami. Avtorji so opravili pomembno delo tudi na področju tipizacije pojavov, rajonizacije in regionalizacije Bolgarije. Domala vsako poglavje je sklenjeno z ustrezno regionalizacijo, kjer pridejo do veljave posamezne pokrajinske značilnosti. Besedilo dopolnjuje 48 tabel, 115 črnobelih skic, diagramov, kartogramov in kart ter 34 fotografij. Ob koncu knjige (str. 489—507) je objavljena literatura, in sicer je razdeljena po temeljnih poglavjih. Kratek povzetek osnovnih značilnosti knjige je napisan v dveh jezikih, v ruščini in angleščini.

Milan Natek

Stephen Trudgill, Limestone Geomorphology. Geomorphology texts 8. Uredil K. M. Clayton. Longman, London in New York. 196 strani. 1985.

Pred nami je že osma knjiga iz znane zbirke geomorfoloških učbenikov. Avtor knjige (Geomorfologija apnenca v dobesednem prevodu), je uspešen geomorfološki publicist z oddelka za geografijo v Sheffieldu. Delo nas še posebej zanima zaradi usmerjenosti v kraško problematiko in bi se zato v prenesenem prevodu lahko glasil naslov tudi Geomorfologija krasi. Knjigo je avtor med drugim posvetil spomenu svojega mentorja E. K. Tratmana, ki je marsikaterega angleškega geografa in jamarja spoznaval s skrivnostmi zahodno irskega in Mendipskega krasi. Tudi podpisani je bil deležen očetovske pozornosti in znanja tega dobrodušnega bristolskega amaterskega speleologa in arheologa.

Trudgillov raziskovalni razvoj in interes se močno zrcalita v njegovi knjigi. V njej se je naslonil na lastne izsledke in na rezultate angloameriških raziskovalcev. Zato pa v sicer bogatem seznamu literature skoraj ni prostora za neangleško literaturo, z izjemo redkih klasičnih del napisanih v nemščini in francoščini. Upoštevanih je tudi nekaj v angleščino prevedenih ruskih razprav, medtem ko druga številna dela iz Evrope, tudi jugoslovanska, niso zastopana.

Kdor bi hotel v Trudgillovi geomorfologiji krasi iskati primere iz vsega sveta, posebno pa iz klasičnih evropskih kraških pokrajin, bo razočaran. Da ne bo pomote, to ni ne regionalna in ne sistematična geomorfologija krasi. Njen poudarek tudi ni v pregledu različnih gledanj na kraški fenomen. Pač pa je v ospredju težnja, da predstavi predvsem sodobne metode in rezultate raziskav o razvoju in nastanku tega reliefa. S tega vidika pa postane knjiga tudi za nas, ki smo vajeni, da nas glede krasi občuduje svet, vsekakor zanimiva. Medtem ko nas v Dinarskem krasu takorekoč slepi velikansko bogastvo oblik in tipov krasi ter njegova obsežna območja, se drugod, še zlasti pa v Veliki Britaniji, ukvarjajo bolj s teoretičnimi, eksperimentalnimi in različnimi merilnimi raziskavami. Iz tega se je rodilo mnogo novih, drugačnih, predvsem pa preciznejših spoznanj, ki so postala uporabna za ves svet.

V knjigi so zlasti izčrpno obravnavani pogoji za zakrasevanje. Celo poglavje je posvečeno tudi drobnim kraškim oblikam, ki so neposreden učinek recentnega kraškega procesa. Knjiga odseva nekoliko drugačen, neklasičen pristop tudi zaradi teoretičnih modelov, številnih skic in diagramov, ki so odlična dopolnitev teksta.

Na podoben način so obdelane kraške jame, čeprav le na 14 straneh. Še najbolj se je moral avtor oddaljiti od svojega koncepta obravnavanja krasi v poglavju o nekaterih najbolj znanih tipih krasi po svetu. Žal je Dinarski kras zelo skromno zastopan in med tekstom le dvakrat zasijeta imeni Cvijiča in Rogliča. Nesorazmerno velik del knjige je posvečen obalnemu krasu, ki ga je avtor spoznaval predvsem na atolu Aldabra v Indijskem oceanu. Zato je tolikšna pozornost temu tipu krasi kajpak razumljiva.

Trudgillova knjiga je vsekakor nov, pomemben pregled dosežkov v raziskovanju in spoznavanju kraškega fenomena, brez katerega ne bo mogla nobena krasoslovna knjižnica.

Jurij Kunaver

Environmental and Dynamic Geomorphology, Case studies in Hungary, uredil M. Pecs, Akademiai Kiado, Budapest 1985.

Zbornik geografskega raziskovalnega inštituta Madžarske akademije znanosti z naslovom *Environmental and Dynamic Geomorphology* prinaša tokrat 22 člankov. Posvečeni so prvemu mednarodnemu posvetu o geomorfologiji, ki je potekal v Manchesteru septembra 1985. leta.

Zbornik je bolj pester, kot kaže naslov, predstavlja pa problematiko, ki je trenutno v ospredju proučevanja madžarskih geomorfologov. Iz večine člankov je razvidna težnja avtorjev, da bi imelo njihovo proučevanje reliefnih oblik in procesov, ki pri tem sodelujejo, čim večjo aplikativno vrednost. Geomorfološke analize in ocene reliefa so namreč namenjene predvsem planiranju smotrne izrabe zemljišč.

Prvi štirje članki so naravnani teoretsko in metodološko. Govore o nalogah ter metodah pokrajinske geomorfologije, pravzaprav geomorfologije okolja (*environmental geomorphology*), o osnovah in metodah za ocenjevanje ogroženosti okolice Blatnega jezera zaradi erozije, o eksperimentalni geomorfologiji ter o načelu dinamičnega ravnovesja v geomorfologiji.

Druga skupina razprav obravnava soodvisnosti med površjem in drugimi pokrajnotvornimi dejavniki. Posamezne avtorje zanima vpliv topografije na razvoj zasoljenih prsti, na erozijo prsti in odnašanje gnojil ter na energijo direktnega sončnega sevanja. Od drugih se razlikuje članek, v katerem avtor po današnjih in fosilnih meandrih rekonstruira hidrološke in klimatske razmere v holocenu.

V tretjem delu so prispevki, ki obravnavajo vpliv sedimentov na geomorfološke procese in vpliv teh procesov na oblikovanje posebnih sedimentov in reliefnih oblik.

O paleogeografskem razvoju in o njegovih sledovih, ohranjenih v pokopanem, fosilnem reliefu, govorita oba članka četrtega poglavja.

V predzadnjem delu so zbrani sestavki, ki tipizirajo reliefne oblike, procese (usade) in pokrajine ob upoštevanju pokrajinskih in morfografskih značilnosti, rečne mreže ter tektonskih premikov.

Zadnji trije prispevki so namenjeni geomorfološkemu kartiranju aluvialne ravnice, prevladujočim recentnim procesom in ekspoziciji pobočij. Izsledki naj bi služili predvsem kmetijcem.

Marjan Bat

Karstologia (Revue de karstologie et de spéléologie physique de la Fédération Française de Spéléologie et de l'Association Française de Karstologie), št. 6, 2. polletje 1985, str. 1—64.

Pred nami je zadnja številka revije za krasoslovje in fizično speleologijo, ki jo izdajata Francoska speleološka zveza in Francosko krasoslovno združenje.

Njeno jedro sestavlja devet člankov, pet jih obravnava francoski kras, trije kras drugod po svetu, zadnji pa sodi k »planetologiji«, saj ne govori o Zemlji, ampak o Marsu.

»Francoski del« vsebuje prispevke o krasu od visokih gora (Pierre Saint-Martin

v Pirenejih in Araches ter Flaine v Centralnih Alpah) preko sredogorja (planote v zaledju Fontaine de Vaucluse) do sredozemske obale.

Prvi, kolektivni prispevek Mednarodnega združenja za raziskovanje Pierre St-Martin, zgoščeno podaja izsledke raziskav zadnjih let na 150 km² velikem kraškem svetu Pierre St-Martin, v povprečni nadmorski višini 1500—2000 m. V glavnem gre za preglednice, v veliki meri s številčnimi pokazatelji o hidrogeologiji, speleologiji in zgodovini raziskav, s seznamom največjih jam in seznamom literature. S speleološkega gledišča gre za sklop najpomembnejših visokogorskih planot na svetu, z jamskim sestavom Pierre St-Martin (globine 1342 m in 50 km dolžine), s še devetimi jamami, globljimi od 600 m ter vsega skupaj 81 jamami, globljimi od 150 m.

Prispevek o hidrogeologiji pogorja »Platé« (J. Sesiano), znanega predvsem po močno razviti površinski zakraselosti, podrobneje razlaga podzemeljske vodne zveze na podlagi številnih novejših barvanj in z njimi povezana dognanja. Tudi prispevka C. Michelota in J. L. Guyota sta v zvezi s kraško vodo. Prvi skuša po podatkih o kemizmu vode ugotoviti, od kod priteka voda v znameniti Fontaine de Vaucluse, kjer se dviga iz globine 320 m. Drugi pa podrobneje obravnava »podpovršinski kraški odtok« (neposredno pod površjem — hypodermique) na podlagi opazovanj in merjenj na preizkusnem poligonu severno od Montpelliera, kjer se je izpopolnjeval tudi naš strokovnjak P. Krivic. Avtor je predvsem s pomočjo vrtin prišel do novih spoznanj o infiltracijski coni v krasu.

Peti »francoski« prispevek je popolnoma druge narave — na podlagi faktorske analize, podrobne stratigrafije in kartoteke datiranih jamskih podorov skuša J. J. Blanc ugotoviti podorne faze in njihove vzroke na obrobju Sredozemlja, kamor sodi tudi naš kras. Ugotovitve so toliko pomembnejše, ker bi jih bilo mogoče primerjati z dogajanjem v našem krasu. Zanimivo je, da avtor določene podore povezuje s seizmološko aktivnostjo, kar je bilo pri nas odločno zavrnjeno.

Prispevki, ki obravnavajo ozemlja izven Francije, so še bolj pestri. Od primerov krasa v sadri v dolini Ebra v Španiji (M. Guiterrez et al), ki govori predvsem o kraškem površju, preko morfologije tropskega krasa v Zairu (Y. Quinif), do hidrogeološkega opisa kraškega polja na egejski obali v Mali Aziji (B. Canik). Zadnji prispevek je za nas še posebej zanimiv, saj po svetu ni veliko študij o pravih kraških poljih, podobnih dinarskim.

Zanimiv, predvsem pa nenavaden, je prispevek R. Battistinija o psevdokraških reliefnih oblikah na Marsu. Avtor meni, da gre v večini primerov najbrž za drugačni in ne kraški nastanek, vendar dopušča možnost obstoja globokega krasa.

Poleg člankov ima revija še tri rubrike: poročila, srečanja in dokumentacija. V prvi je v angleščini objavljen Program študijske skupine o človekovem vplivu na kras, avtor je I. Gams, predsednik komisije. Rubrika Srečanja podrobneje opisuje lanskoletne Mednarodne krasoslovne dneve, posvečene spominu J. Corbela (Metz). Najobsežnejša je Dokumentacija, ki poroča o 12 krasoslovnih delih, vključno s podiplomskimi nalogami in disertacijami.

Posebnih prispevkov o našem krasu ni, vendar naše krasoslovje le ni čisto brez odmeva: v bibliografiji sta citirana dva naša avtorja (Krivic in Mijatović), v poročilu o krasoslovnih dnevih v Metzju je naveden prispevek A. Kranjca ter že omenjeno poročilo I. Gamsa.

Grafična oprema je kvalitetna, zvezek vsebuje 24 črnobelih in 1 barvno fotografijo ter 52 skic, načrtov, risb in diagramov. Članki so opremljeni z izvlečki v francoskem in angleškem jeziku, enako tudi ilustracije in celo ključne besede, ki jih pri nas še v slovenščini le redko uporabljamo. V literaturi je vsega skupaj navedenih 137 bibliografskih enot.

Andrej Kranjc

Andrew Goudie, *The Nature of the Environment — An Advanced Physical Geography*. Basil Blackwell, Oxford 1984, str. 331.

Med novejšimi, nam dostopnimi angleškimi deli iz fizične geografije zasluži Goudiejeva knjiga večjo pozornost. Avtor si je namreč zastavil cilj, da predstavi snov na nov način. Izhaja predvsem iz občutnih sprememb, ki so v zadnjih letih zajele naravno geografijo. Pri tem so ga vodili trije pomembni vidiki. Prvi je tesnejša povezanost z družbeno geografijo in usmerjanje v proučevanje perečih vprašanj geografskega okolja. Drugi izhaja iz čedalje izrazitejše usmeritve celotne geografije v različna merjenja in numerične analize. Tretji vidik, ki po mnenju avtorja dokaj vpliva na naravno geografijo, je izreden razmah znanja geografiji bližnjih strok, zlasti v ekologiji, hidrologiji in nova spoznanja o tektoniki plošč in podrobnejše poznavanje pleistocena.

Namen knjige je torej dati širše in novejše podatke o geografskem okolju na celotnem planetu in v posameznih njegovih delih. Želi povezati dognanja geomorfologije, klimatologije, hidrologije, pedologije in biogeografije. Ob tem pa pretehtati smeri človekovega preoblikovanja pokrajine in tudi to, kako pokrajina preoblikuje njega.

Glede na izhodišča in cilje pa vsebina knjige ni razdeljena na poglavja, ki bi ločeno obravnavala posamezne naravnogeografske dejavnike, kakor je razdeljena v marsikaterem dosedanjem delu, temveč je razporejena tako, da izstopa medsebojna povezanost sestavnih delov okolja v različnem obsegu, po vsej Zemlji, in po posameznih njenih delih. Prvi del knjige obravnava zato najprej geološke in podnebne razmere na Zemlji, saj so temelj drugim naravnim pojavom.

Poglavje o geoloških osnovah vsebuje vrsto podpoglavij, ki zajemajo zgradbo Zemlje, izoblikovanost kopnega površja, morsko dno, potrese, oblike in premikanje celin, tektonske plošče itd. Tudi poglavje o podnebnih osnovah obsega zelo pestro vsebino, od navpičnega prereza ozračja, preko razporeditve temperatur in padavin na Zemlji, hidrološkega cikla in morskih tokov do podnebnih sprememb in nihanja oceanske gladine.

Štiri poglavja v drugem delu knjige obravnavajo štiri glavne naravne pasove na Zemlji: polarni, zmerni, puščavski in tropski pas. Navedene so njihove glavne značilnosti s težnjo prikazati medsebojno povezanost različnih pokrajinsotvornih dejavnikov pa tudi spremembe, ki jih je izzvalo delovanje človeka.

V nadaljevanju avtor predstavi še dvoje posebnih »intrazonalnih« pokrajinskih tipov, ki se pojavljata v vseh štirih naravnih pasovih, to so gorovja in morske obale. V poglavju o gorah spoznamo gorsko podnebje, snežne razmere in snežno mejo, gorsko vegetacijo in zgornjo gozdno mejo, pokrajino nad drevesno mejo in tudi nevarnosti, ki človeku pretijo v gorah.

Četrti del knjige z naslovom Pokrajina in ekosistemi v šestih poglavjih zajema različne naravne pojave, značilne za pokrajino. Prvo poglavje obravnava rastlinstvo in živalstvo. Sledijo poglavja o tektonskih procesih, preoblikovanju pobočij, o prsti in preperevanju, hidrološkem ciklu in rekah. Ta del knjige zaključuje poglavje o mestih, kjer avtor ponovno na konkretnem primeru na kratko ponazori povezanost pojavov. Med drugim spoznamo mestno podnebje, onesnaženost mestnega zraka in z njim povezane težave (v tabeli o povprečni koncentraciji žveplovega dioksida in delcev v zraku nekaterih mest omenja tudi Zagreb), termalno polucijo rečne vode itd.

Knjigo zaključuje peti del, ki ima naslov Narava, človek in okolje. V njem so zajete nekatere ključne teme iz fizične geografije. Mednje avtor uvršča prepletenost v okolju, medsebojne vplive v njem, vlogo človeka in njegove posege v pokrajino,

korist in uporabnost naravne geografije itd. Sledi bogat seznam literature z mnogimi deli, ki podrobneje obravnavajo teme, uvrščene v knjigo.

Celotno knjigo dopolnjujejo številne ilustracije. Vrsta diagramov, blokdiagramov, profilov in kart nazorno ponazarja obravnavane pojave. Tudi črnobeke fotografije so smiselno vključene v tekst. Prikazujejo reliefne oblike, vegetacijske tipe, profile prsti, posledice naravnih nesreč itd. Med fotografijami so zanimivi portreti nekaterih znanih naravoslovcev, npr. Darwina, Davisa, A. Pencka itd. Obilo podatkov vsebujejo številne preglednice. V njih niso le številke, temveč tudi podatki o skupinah prsti, morfografskih conah na Zemlji, o tipih jezerskih kotanj itd.

Avtor je pri obravnavi naravnogeografskih značilnosti pokrajine gotovo naredil korak naprej. Vključil je številna nova dognanja, do katerih so se medtem dokopali naravoslovci. Skozi knjigo se odraža skrb avtorja, da bi čim bolj vzročno povezal dogajanja v pokrajini. V tem stremljenju gre tu in tam morda celo predaleč. Bralec postane npr. pozoren, ko zasledi razprostranjenost prsti po svetu (po ameriški sedmi aproksimaciji) v poglavju o podnebnih osnovah, medtem ko se poglavje o prsti pojavi v četrtem delu knjige. Verjetno bi bilo lahko vse o prsteh združeno v tem poglavju, saj v pedogenezi poleg podnebja deluje še vrsta drugih vplivov.

Knjiga predstavlja nov tip učbenika obče fizične geografije, s pridom jo bodo lahko uporabljali vsi, ki jih zanima ta snov.

F. Lovrenčak

Problemy kompleksnoj geografii. Izdatel'stvo Kazanskogo universiteta. Kazan 1985, str. 188.

Knjiga je pravzaprav zbornik, ki vsebuje različne prispevke članov tatarske podružnice geografskega društva Sovjetske zveze. Poleg njenega znanstvenega programa obravnavajo sestavki problemske strani fizične geografije, zlasti geomorfologije in klimatologije, večjo pozornost pa namenjajo tudi vprašanjem ekonomske in medicinske geografije, varstvu narave in etnografiji. Zanimiv je torej že izbor prispevkov, ki posegajo na zelo različna področja geografije, kar je pravzaprav značilna poteza publikacij, ki izhajajo v manjših republikah in pokrajinah SZ, zlasti baltičskih; tokrat se s tem srečujemo pri geografih tatarske avtonomne oblasti, kar je zanimivo seveda tudi za nas.

Toda zgolj zaradi tega o knjigi verjetno ne bi poročali, saj je v njej vrsta specifičnih in tudi ožje teritorialnih člankov. Našo pozornost je pravzaprav pritegnil naslov zbornika, kajti o kompleksni geografiji v Sovjetski zvezi ni veliko slišati, čeprav teoriji geografske vede posvečajo tam veliko pozornosti. Žal se je tudi tokrat pokazalo, da naslovi zbornikov večkrat zavajajo, saj se za imenitnimi naslovi skrivajo včasih zelo različni in zelo enostranski prispevki, ki imajo malo skupnega.

V omenjenem zborniku so seveda članki, ki so iz tega ali drugega razloga zanimivi tudi za nas, še posebno tisti, ki so vsebinsko širši ali metodološko pomembni, npr. zaradi uporabe kvantitativnih metod. Tak je prispevek o kvantitativnem prikazu asimetrije rečnih dolin in njihovih pobočij, članek o ciklonski in anticiklonski aktivnosti ter njuni vlogi v atmosferi severne polute, nadalje članek o modeliranju dinamičnih sistemov naseljevanja prebivalstva pa tudi prispevek o problemih kompleksnega proučevanja teritorialnih transportnih sistemov. Toda na zbornik ne opozarjamo zaradi tega, pač pa zavrlo dveh prispevkov, zaradi prvega z naslovom *Problemy proučevanja strukture geosistemov*, ki so ga sestavili trije avtorji (R. G. Huzeev, I. M. Paramanov in A. G. Stepin), še bolj pa zaradi drugega z zelo značilnim naslovom *Enotna teorija geografskega polja (Edinaja teorija geografičeskogo polja)*, ki sta ga napisala A. M. Trofimov in N. N. Soloduho. Na slednjega želimo posebej opozoriti, saj je zaradi njega naslov publikacije do neke mere sploh upravičen.

Članek je izrazito teoretske narave in to temeljne, ker se posredno nanaša na geografijo kot celoto, pravzaprav na njen skupni predmet. O posameznih teoretskih vprašanjih geografije sta avtorja že doslej pisala, tokrat pa sta problematiko razširila na vprašanje enotnosti in kompleksnosti geografske znanosti sploh, čeprav le posredno, ko načenjata vprašanje njene predmetne enotnosti. Posamezni sovjetski geografi so podobna vprašanja na ta ali drug način sicer že doslej načenjali, npr. Sauškin, Smirnov, Sočava in drugi. Tokrat pa je ideja širše izpeljana, saj sega, vsaj posredno, tudi na področje, kjer je dualizem sovjetske geografije takorekoč apriorno »utemeljen«. Gre namreč za znani postulat, takorekoč aksiom, da zaradi principialno drugačnih zakonitosti narave in družbe ni upravičena skupna obravnava enih in drugih procesov. Zdi se, da spremembe, če smemo sploh tako reči, prinaša sistemsko gledanje na predmet geografije in s tem teoretsko poglobljanje geosistema, vendar ne le v pomenu naravne pokrajine, temveč tudi kulturne, po sovjetski terminologiji torej landšafta in socio-ekonomskega sistema v njem. Do nadaljnjih korakov sicer še ni prišlo, toda teoretična razmišljanja posameznih sovjetskih geografov gredo v to smer, kakor v zadnjem času kažejo zlasti razglabljanja o geoprostoru, geosistemu in sedaj o geopolju, o katerem poleg nekaterih drugih sovjetskih geografov govorita tokrat tudi Trofimov in Soloduho. Bistvo njunih izpeljav je v tem, da sta teorijo polja iz fizike aplicirala na geografijo ter poudarjata, da njen predmet — geosistem — sestavlja enotno geografsko polje, čeprav združuje zelo različne zakonitosti gibanja materije, od fizikalnih in kemijskih do bioloških in socioloških, kar skupno ne ustvarja le vsote teh zakonitosti kot komponent, temveč bistveno nekaj specifičnega.

Avtorja najprej utemeljujeta, zakaj ne govorita o enotni teoriji geografskega prostora—časa, temveč o enotni teoriji geografskega polja (geopolja). Poudarjata njegovo bistvo, namreč njegovo raznovrstnost (nehomogenost). Naglašata, da je z geosistemom treba pojmovati relativno avtonomno celokupnost medsebojno povezanih naravno-teritorialnih in socio-ekonomskih komponent, ki jih medsebojno povezujejo tokovi materije, energije in informacij. Osnovna naloga sodobne geografije naj bi bila zato po njunem mnenju v kompleksnem pristopu pri proučevanju »za naš čas posebnega procesa soodnosov človeka z naravnim okoljem v prostorsko-časovnem aspektu«. Medsebojna učinkovanja različnih komponent naravnega okolja ustvarjajo prostorsko sfero součinkovanja, v kateri se lastnosti spreminjajo od točke do točke. Pri tem je prostorska sfera (tu jo avtorja reducirata na naravno) tesno povezana s socialno, tehnogeno sfero, obe pa ustvarjata kompleks zapletenega geografskega prostora raznovrstnih geografskih komponent, kjer prostorski procesi ustvarjajo posebne prostorske strukture. Avtorja omenjata, da sta prostor podobno pojmovala sicer že Hagerstrand in Bunge, vendar brez posebnega vidika o njegovi raznovrstnosti. Zaključujeta, da je »geografski prostor tista struktura stran geografskega polja, ki izraža celokupnost odnosov koordinacije in podaljševanja sobivajočih raznovrstnih stanj (geosituacij) tega polja«, medtem ko je »geografski čas tista struktura polja, ki odraža celokupnost teh odnosov in stanj, ki si v tem polju sledijo.« Iz teh izvajanj so razvidna tudi strukturna razmerja med geoprostorom, geočasom in geopoljem.

Glede na koncepcijo nehomogenosti geopolja, ki jo avtorja posebej razvijata, poudarjata, da lastnosti geobjektov opredeljuje struktura prostor—čas in obratno, da prostor—čas opredeljuje lastnosti teh objektov. Ne gre torej za prednost enega ali drugega. V tem pogledu ustrezajo njune predstave Rodomanovemu pozicijskemu principu (1979). S tem v zvezi avtorja razlikujeta teritorialni položaj geobjektov in geografski položaj, kar v bistvu ustreza našemu razlikovanju med geografsko lego in geografskim položajem. Avtorja se ob tem ne ustavljata le pri principu teritorialnosti, temveč tudi pri principu »geografičnosti« in principu obdajajočega sosedstva.

Prispevek je vsekakor zanimiv poskus teoretsko utemeljiti enotni predmet geografskega raziskovanja in tudi razločke glede geosistema, geoprostora—časa in geopolja, kakor ga avtorja miselno razvijata. Vrednost razprave ni le v preciziranju enotnosti geografskega predmeta, kakor ga prinaša pojmovanje o geopolju, temveč posredno tudi enotnosti geografije, čeprav avtorja tega posebej sploh ne omenjata; za sovjetske razmere je to vendarle še prezgodaj.

Darko Radinja

B. A. Manak, Metodika ekonomiko-geografskih isledovanij. Izd. »Universitetskoe« Minsk, 1985, s. 155.

Nekaterim slovenskim geografom znana Bronislava Adolfovna Manak iz Minska je napisala zanimiv priročnik za študente, v katerem jih seznaja z načinom dela v ekonomski geografiji. Priročnik naj bi študentom pomagal, da bi se usposobili za samostojno znanstveno raziskovanje na področju »socialno-ekonomske geografije«.

Zanimivo je, da avtorica uporablja izraz »ekonomska geografija« le dvakrat; v naslovu in v uvodu, ko navaja naziv predmeta na geografski fakulteti v Minsku. Povsod drugod govori o socialnoekonomski geografiji (omenja, da obstaja tudi oblika: ekonomska in socialna geografija), ki naj bi proučevala »prostorsko organiziranost družbe ter oblikovanje in razvoj prostorskih socialno-ekonomskih sistemov (TSES)«. Objekt proučevanja vključuje »prostorske komplekse proizvodnih sil v njihovi celovitosti z naravnimi pogoji in viri, poselitvi in konkretnimi načini proizvodnje« (str. 5). Po mnenju B. A. Manakove socialno-ekonomska geografija združuje elemente geografije, ekonomije in sociologije. Malo naprej (str. 6) govori o nujnosti tesnega sodelovanja tudi z naravoslovnimi panogami. Ker gre očitno za pomembne premike v gledanju na cilj in način geografskih proučevanj v Sovjetski zvezi, naj bodo na tem mestu naštet glavne naloge socialno-ekonomskih raziskovanj, kot jih opredeljuje Manakova:

- proučevanje zakonitosti oblikovanja, razvoja in razmestitve TSES;
- vrednotenje pogojev in dejavnikov, ki vplivajo na razvoj in razmestitev TSES, njegovih podsistemov in elementov;
- proučevanje součinkovanja med geografskim okoljem, proizvodnjo in prebivalstvom;
- znanstveno zasnovano rajoniranje; izdelava predlogov za optimizacijo in povečanje učinkovitosti delovanja posameznih elementov TSES;
- proučevanje prebivalstvenih problemov, oblikovanja optimalnega sistema poselitve in gospodarne izrabe delovne sile;
- proučevanje poselitvenih pogojev in opredelitev ukrepov za njihovo izboljšanje;
- proučevanje geografskih razlik v pogojih, ravni in značaju življenja prebivalstva ter iskanje ukrepov za izravnavo socialnoekonomskih parametrov v različnih delih države;
- izdelava znanstvenih osnov prostorske organizacije življenja socialistične družbe za cilje načrtovanja;
- proučevanje ekološkega delovanja proizvodnje in prebivalstva na naravno okolje.

Obravnavanje sistema: družba — proizvodnja — naravno okolje (ki je grafično prikazan na naslovni strani!) kot nujnosti za razumevanje vloge družbenogeografskih elementov, »pogojuje ekologizacijo sodobne socialno-ekonomske geografije« (str. 8). Kdor поблиže pozna sorazmerno močno »provincialnost« Minska kot posle-

dico (vsestranske) centraliziranosti sovjetskega družbenega življenja in jo primerja z naziranjem Manakove (ki nikakor ne slovi po »modernizmu«), lahko ugotovi bolj ali manj celovit preokret od tradicionalnega (dualističnega) obravnavanja vloge geografije.

V prvem delu Manakova na kratek, enostaven in dovolj zanimiv način seznanja bralca z načeli in metodami znanstvenega dela v socialnoekonomski geografiji ter o načinih zbiranja in obdelave gradiva. Drugi del, ki obsega večino priročnika, obravnava metodologijo geografskega proučevanja elementov prostorskih socialnoekonomskih sistemov: prebivalstva, delovne sile, naselij, industrije, kmetijstva, transporta in oskrbe. Za vsak element avtorica poda najprej teoretska izhodišča, nato geografsko vsebino ter metode proučevanja.

Čeprav je priročnik prilagojen sovjetskemu programu visokošolskega študija geografije, je zaradi sistematičnega podajanja, zanimive obravnave nekaterih geografskih elementov in zanimivih teoretičnih izhodišč, primeren kot pomožno gradivo tudi za naše razmere. Kar edinstvena odlika dela so, v nasprotju z večino podobnih sovjetskih del, številne in dobro uspele kartografske priloge.

Marijan Klemenčič

S. Zajchowska, A. Jasiok, Z. Kamiński, W. Maik, Uprzemysłowanie a struktura przestrzenno-funkcjonalna regionu Konińskiego. PWN, Warszawa 1985, s. 104.

Na primeru koninske regije so avtorji predstavili izsledke raziskovanja dveh osnovnih pokrajinskih problematik, značilnih za novonastajajoča industrijska območja: oblikovanje proizvodno-naselbinskih kompleksov ter njihove prostorske družbenogospodarske sestave.

Koninsko industrijsko območje je izrazito mlado, nastalo v šestdesetih letih z izkoriščanjem zaloga rjavega premoga in kamene soli. Na hiter industrijski razvoj območja so vplivali še ugodna lega v središču države med Poznanjem in Varšavo, dobre prometne povezave, bogati vodni viri in dovolj delovne sile. Industrializacija se je začela z izkoriščanjem rjavega premoga leta 1958. Nadaljevala pa se je z dvema termoelektrarnama, zgrajenima v letih 1964—1969, ki sta dali osnovo za tretjo smer industrializacije, namreč za kombinat za predelavo glinice in aluminija. Četrto, najnovejšo stopnjo predstavljata predvsem strojna in elektroindustrija. Poleg Konina so se istočasno industrijsko razvili tudi bližnji večji kraji, Turek, Kolo, Slupca, Klodawa. Vse to je zanimivo območje za geografska proučevanja. Namen raziskave je bil ugotoviti spremembe v naselbinski mreži in družbenogospodarskih razmerah, ki jih je v pokrajino prinesla hitro se razvijajoča industrija. Družbenogospodarske spremembe so obravnavane z naslednjih treh vidikov: razpada prvotnih družbenogospodarskih struktur in povezav, sprememb zaposlitvene sestave prebivalstva in funkcij posameznih krajev ter z vidika oblikovanja novih družbenogospodarskih povezav, ki ustrezajo sedanji družbenogospodarski strukturi. Proučitev proizvodno-naselbinskih sistemov pa vsebuje: razmejitev sistemov, opredelitev eksogenih funkcij sistemov, analizo funkcijskih povezav v sistemih ter analizo družbenogospodarskih sprememb v sistemih.

Avtorji ugotavljajo, da je industrializacija močno poglobila razlike med osrednjim delom regije in obrobjem, kjer so manjša mesta brez industrije postala spalna naselja. Osrednji del regije se je začel razvijati na račun nazadovanja obrobja. Zaradi takega razvoja so se pokazali največji problemi v demografski sliki (odseljevanje prebivalstva z obrobja, »ostarevanje« prebivalstva ter množično vozaštvo) in v kmetijstvu.

Posebna odlika dela je solidna metodološka obravnava teoretsko jasno opredeljenih problemov, kar je posledica visoke stopnje strokovnosti posameznih avtorjev. Prikaz industrializacije in prostorsko-funkcijske strukture koninske regije je kolektivno delo treh mlajših geografov: Z. Kamińskiego, W. Maika in nesrečno umrlega A. Jasioka, ki jih vodi in usmerja neumorna prof. Stanisława Zajchowska. To je eno izmed redkih kolektivnih del, ki je kljub štirim avtorjem notranje (vsebinsko in metodološko) enotno. Pred leti sem na tem mestu že omenjal »poznansko geografsko šolo«, ki jo v jedru sestavljajo avtorji predstavljene knjige. Prof. Zajchowska je uspela zbrati tri izredno sposobne mlade geografe ter pritegniti k občasnemu sodelovanju tudi nekatere starejše. Njen izredno topel in neposreden odnos do mlajših kolegov—učencev je pripomogel, da se skupina pogosto loteva skupnih akcij, ne da bi bila s tem okrnjena ali zavrtja strokovna usmeritev posameznika. Podpisanega je tak tovariški, a zelo odgovoren način dela prevzel, prav tako kot res zavirljiva dognanja.

Marijan Klemenčič

Economic Geography of Hungary, Akadémiai Kiadó, Budapest 1985, s. 450.

Knjiga prikazuje dinamične prostorske spremembe z urbanizacijo vred, obdobje prehoda od kvantitativne v kvalitativno fazo razvoja madžarskega gospodarstva, spremembe v regionalni sestavi industrije, poselitve in usmeritve v kmetijstvu. Pisci posameznih poglavij, Tivadar Bernát, Gyula Bora, Lajos Kalász in Zoltán Zoltán, ki se ukvarjajo z regionalnim načrtovanjem, so podali socialno-ekonomsko problematiko Madžarske v zadnjih treh desetletjih 1950—1981.

Knjiga je razdeljena na štiri različno obsežna poglavja, kar že opredeljuje njen namen in vsebino. Poglavji Fizično okolje (s. 11—40) in Prebivalstvo ter naselja (s. 41—99) sta funkcijsko zasnovana uvodna prikaza. Pri tem je v drugem poglavju ob nekaterih demografskih elementih še zlasti veliko pozornosti posvečene podeželskim naseljem, njihovi opremljenosti, klasifikaciji, začasnim naseljem in razvojnim modelom.

Poglavji o prostorski lokaciji ekonomskega sektorja (s. 100—331) in o ekonomskih ter planskih regijah (s. 332—450) obravnavata osnovne gospodarske panoge, predvsem industrijo, energijo, kmetijstvo in promet. V prvem poglavju so posamezne panoge obravnavane z vidika razvojnih trendov v prostorski sestavi madžarskega gospodarstva. Ob številnih novih, svežih in eksaktnih informacijah in tolmačenjih posameznih elementov pa je še posebej dragoceno poglavje o splošnih zakonitostih ekonomskega razvoja na Madžarskem. Takšnih temeljitih in kompleksnih ekonomsko-geografskih analiz vzhodnoevropskih držav doslej nismo zasledili.

Četrto poglavje prinaša podrobnejši oris posameznih ekonomsko-planskih regij: centralne planske regije z Budimpešto, severno-madžarske z Miškolcem, ekonomsko planske regije severne Velike ravnine z Debrecenom, južne Velike ravnine s Szegedom, južnega Podonavja s Pečujem in severnega Podonavja z Győrom. Orisu ekonomskega razvoja in sestave, ki je vedno dopolnjen s karto sestave in razmestitve industrije, sledijo poglavja o prebivalstvu, naseljih ter o izvenmestnih območjih.

Knjiga sodi nedvomno med moderne in uspešne primere ekonomske regionalne geografije z naglašeno obravnavo vodilnih razvojnih dejavnikov, še zlasti industrije in kmetijstva ter z močno naglašnim planskim vidikom. Številne, premišljeno izbrane tematske karte celotne Madžarske in ekonomsko-planskih regij so besedilo nad vse uspešno dopolnilo, kar v tako kvalitetni izvedbi največkrat pogrešamo. Zelo premišljeno so izbrane sicer redke tabele, številnejši pa bi lahko bili diagrami. Eko-

nomska geografija Madžarske je lahko metodološki primer tudi za redke tovrstne poizkuse pri nas.

Mirko Pak

Efraim Orni in Elisha Elfrat: Geography of Israel, četrta predelana izdaja, Israel University Press, Jeruzalem 1980 (556 strani, 25 kart, 29 kartogramov, 15 diagramov, 14 tabel in 166 fotografij)

Zajetno regionalno geografijo o Izraelu sta židovska avtorja pripravila v hebrejščini; to pa je že četrta, predelana in razširjena izdaja, prevedena v angleški jezik.

Obravnavajo najrazličnejših izraelskih geografskih problemov je v geografskih publikacijah sicer pogosta, vendar nam monografija podaja poglobljen regionalni pregled in zaokroženo geografsko podobo Izraela.

Vsebinska razdelitev se od ustaljenih regionalnih prikazov nekoliko razlikuje. Prvi del obravnava deželo kot celoto in njene pokrajinske enote na osnovi geološke in reliefne razčlenitve, drugi del pa prikazuje klimo, rastje in živalstvo. Tretji del je namenjen družbeni geografiji, kjer so podrobno obdelani elementi in procesi, ki so za Izrael specifični: bogata arheološka dediščina, razvoj cionističnih naselij, posebna prebivalstvena gibanja, oblikovanje tipičnih izraelskih ruralnih naselij in kmetijskih sistemov ter značilnost urbanizacije.

Četrty del je v tej razširjeni izdaji dodan na novo in obravnava »območja pod izraelsko upravo«, torej okupirana ozemlja Sinaja, Gaze, Judeje in Samarije ter Golankega višavja. Analizirana sta še gospodarski pomen in politično-upravno povezovanje teh območij, seveda z izraelskega gledišča.

Zadnji, peti del obravnava gospodarstvo in osnove zanj. Podrobno so podane osnove, ki so za gospodarstvo Izraela najpomembnejše in izhajajo iz geografskega položaja države. Tako so osvetljeni zlasti načini pridobivanja novih obdelovalnih površin, boj proti eroziji tal in njihove različne metode, nadalje gospodarjenje z vodo ter posebne metode njenega pridobivanja, shranjevanja in namakanja, kar omogoča intenzivno specializirano obdelovanje tal. Opredeljene so tudi druge gospodarske panoge, ki zaradi skopih naravnih možnosti kažejo specifično izraelsko usmerjenost.

Monografijo zaključuje obsežen izbor literature po posameznih vsebinskih poglavjih.

Geografija Izraela ni samo primer regionalne geografije neke dežele, temveč je zaradi njenega zapletenega političnega, družbenega, socialnega in gospodarskega položaja poseben primer mlade države, ki išče samosvoje poti pri spreminjanju aridnih območij v produktivna ter s tem omogoča nadaljnjo povečevanje prebivalstva.

Metod Vojvoda

Diercke Weltatlas, Georg Westermann Verlag, Braunschweig 1974

Predhodnik današnjega Dierckeevega atlasa sega v leto 1883 pod imenom »Schulatlas für Höhere Lehranstalten«, ki ga je skupaj z E. Gaeblerjem pripravil za tisk Carl Diercke. Atlas je imel najprej 46 strani, od leta 1895 dalje pa 148 strani kartografskega gradiva, doživel pa je 47 izdaj.

Na osnovi novih izkušenj in zahtev, nastalih pri pouku geografije, se je pokazala potreba po novem, predelanem atlasu. Imenoval se je »Diercke Atlas für Höhere Lehranstalten«, pripravila pa sta ga leta 1911 Paul Diercke in Adolf Liebers. Imel

je 156 strani slikovnega gradiva, pozneje, leta 1931, pa so ga razširili na 164 strani. Skupaj s prejšnjim atlasom je doživel 48. do 82. izdajo.

Z razvojem znanja je vse bolj naraščala potreba po novem atlasu za širše name-ne. Izšel je leta 1950 pod začetnim naslovom; poglavitno delo je opravil Richard Dehmel. Atlas je obsegal 146 strani, po letu 1957 pa so ga povečali na 168 strani kartografskega gradiva. Skupaj s prejšnjimi atlasi je doživel 83. do 184. izdajo.

Spoznanje, da le vsebinsko prirejen atlas, ne pa univerzalni, lahko ustrezno slu-ži določenemu namenu, je leta 1969 rodilo nov Dierckejev »Westermann Schul-atlas«, ki ga je za tisk pripravil Ferdinand Mayer v sodelovanju z Erikom Arberger-jem, Fritzom Pfrommerjem ter drugimi sodelavci. Vsebina in kartografsko grafični prikazi temeljijo na poglobljenem znanstveno-pedagoškem delu, zato se atlas občut-no razlikuje od prejšnjih. Fizičnogeografski zemljevidi so namreč močno v ozadju, za številnimi drugimi tematskimi zemljevidi, vendar so z drugimi vred skladna celo-ta, pri čemer igrajo pomembno vlogo kartografske metode in številne nianse barv. Tudi ob tem atlasu, ki doživlja vse več novih izdaj, se je ponovno pokazala potreba po novi, predelani vsebini. Podobno kot pri šolskem Westermannovem atlasu je tudi pri tem opravljen poglavitno delo Ferdinand Mayer. Atlas je z 200 stranmi slikovnega gradiva kar za 49 strani obsežnejši od Westermannovega šolskega atlasa. Prvič je iz-šel leta 1974 in je doslej doživel že lepo število izdaj.

Z Dierckejevim Weltatlasom je povezan tudi naš Atlas sveta za osnovne in sred-nje šole, ki ga je po licenci Westermannove založbe v Braunschweigu izdala Mladin-ska knjiga iz Ljubljane leta 1979. Od izvirnika se razlikuje po številnih izpuščenih zemljevidih Z.R. Nemčije, namesto tega pa je dodanih nekaj zemljevidov Jugoslavi-je in seveda slovenski prevod prirejenega besedila. Kartografsko se v celoti naslanja na izvirnik.

Zakaj so se pobudniki našega šolskega atlasa vsebinsko in kartografsko naslo-nili na Dierckejev atlas in ne na Westermannovega, ostaja odprto vprašanje, saj je slednji konceptijsko zasnovan prav za potrebe geografije v šoli (Westermann Schul-atlas). Je tudi kartografsko nazornejši in poleg zemljevidov vsebuje tudi neprimerno več različnih grafičnih prikazov. Naš atlas tudi ni najbolj prirejen. Zato je primerja-va z Westermannovim šolskim atlasom toliko manj ugodna, kar potrjujejo že nasled-nji podatki. Medtem ko je v Westermannovem atlasu poleg 342 zemljevidov kar 139 zemljevidov ali 40,6% vseh namenjenih Nemčiji, in je v njem še vrsta grafičnih pri-kazov (75 diagramov, 11 profilov, 4 sheme in 5 panoramskih zemljevidov), vsebuje naš atlas, ki je sicer za 10 strani obsežnejši, le 38 zemljevidov o Jugoslaviji, kar je le dobra desetina vseh, hkrati pa ni v njem niti ene grafične priloge. Zato je vsebinsko še revnejši in manj metodičen. Če dodamo še ugotovitev, da je tisk nekoliko slabši od nemškega, da je skrčeno število zelo pomembnih barv, npr. zelena in temnejša modra barva (slednja je v enem odtenku namesto v dveh), se k pomanjkljivi vsebini pridruži še vizualna. Uporaba dveh modrih barv je zlasti pomembna pri šolskih zemljevidih manjšega merila, kjer tekst za vodovje tiskajo pogosto celo v nonpareju. Šolski zemljevidi imajo zato v atlasu običajno dve modri barvi ali pa vodna imena tiskajo kar v črno. (Domači primer: Atlas za osnovne šole, Školska knjiga Zagreb in Državna založba Ljubljana 1979 ter Geografski atlas za V., VI., VII. VIII. razred osnovne šole, Geokarta, Beograd 1982; tuji primer: Földrajzi Atlasz a középsko-lák számára, Budapest 1971). Razumljivo je, da atlas, v katerem ni ustreznega rav-notežja med vsebino in kartografsko zasnovo (Jugoslavija in svet kot celota), ne mo-re ustrezno podpirati geografije v šoli.

Dierckejev Weltatlas in Westermannov Schulatlas sta bila konceptijsko izrazito namensko zasnovana za Z. R. Nemčijo, prvi za splošnejšo rabo, drugi izraziteje za geografijo v šoli. Ker je za naše potrebe v vsakem primeru nujno potrebna priredi-

tev tujega atlasa, še zlasti za šole, naj omenim, da le-ta zahteva temeljito kartografsko analizo ter dodatno delo, ki mora pri prirejanju sloneti ne le na kartografskem, temveč tudi na poglobljenem znanstveno-pedagoškem delu. V tem je poročstvo, da prirejeni atlas ne bo fragmentaren, nesistematičen in tematsko pomanjkljiv. Tak je, žal, naš šolski atlas, kjer je že delež kart za Jugoslavijo veliko preskromen. Podobne pomanjkljivosti so glede na vsebino maloštevilnih zemljevidov o Jugoslaviji tudi v kvalitativnem pogledu (Slovenija sploh ni posebej poudarjena). V našem atlasu ni niti v enem primeru prikazan časovni razvoj kulturne pokrajine (takšnih zemljevidov je v Westermannovem atlasu kar 18). Načrti in drugi zemljevidi iz uvodnega dela pa nimajo prave tematske in kartografske oblikovne povezave z drugimi zemljevidi. Analiza je pokazala še več drugih pomanjkljivosti priredbe, kar obravnavam v posebni študiji »Konceptcija in aplikacija kartografije v izobraževalnem sistemu«.

In zaključek? — Dierckejev Weltatlas da, vendar ne za vsako uporabo in tudi ne v kakršnikoli priredbi.

Marko Žerovnik

KRONIKA

Spominski jubilejni članki

V spomin akademiku Ivanu Rakovcu (1899—1985)

Zasluge častnega člana Geografskega društva Slovenije (zdaj Zveze geografskih društev Slovenije), uglednega geologa in paleontologa, upok. univ. profesorja dr. Ivana Rakovca za razvoj slovenske geografije in njene organizacije, neznane delu mlajših generacij, je ob pokojnikovi osemdesetletnici v tem časopisu (GV 1979) opisal že prof. S. Ilešič. Ni namen pisca teh vrstic, ponoviti Ilešičeve misli, in vsebinsko številnih nekrologov, ki so ob Rakovčevi smrti izšli v slovenskem časopisju (okoli 6. avg. 1985). Želi navesti le nekaj poudarkov iz njegovega govora na žalni slovesnosti na ljubljanskih Žalah 6. avgusta 1985, ko se je od pokojnega poslovil v imenu ZGS in Oddelka za geografijo FF.

Na novoustanovljeni ljubljanski univerzi je Geografski inštitut začel razmeroma zgodaj z delovanjem. Ker se je takrat študij geografije preko B-predmeta povezoval s številnimi sorodnimi strokami, je lahko Geografski inštitut mnogo prispeval k rasti teh strok in njihovega kadra. To je usmerilo tudi znanstveno kariero pokojnega I. Rakovca. Bil je med prvimi diplomanti študija geografije (1926), med prvimi doktoranti (l. 1927 je doktoriral z disertacijo Doneski k geomorfologiji Ljubljanske kotline), med prvimi asistenti tega inštituta (1926—33). Obenem se je med geografi kot prvi lahko specializiral v geomorfologijo. Poleg geografije je končal tudi študij geologije in paleontologije, ki je imela pri isti fakulteti, to je pri Filozofski fakulteti, svojo stolico. Obe študijski enoti sta zaradi pomanjkanja domačega kadra v začetni dobi vodila učitelja iz Hrvaške (A. Gavazzi oziroma prof. dr. M. Salopek). Ker je bila zamenjava z domačim kadrom na geologiji še bolj pereča kot na geografiji in ker je bil veliki pokojnik že takrat enako zagret za geografijo in tudi geologijo, se je v veliki meri na prigovarjanje prof. dr. K. Hinterlechnerja, vodje mineraloško-petrografskega inštituta tehnične fakultete, odločil za geologijo. Vanjo se je že med študijem in kasneje kot asistent Geografskega inštituta strokovno poglobljal tudi v tujini. Leta 1933 je prevzel predavanja iz geologije in paleontologije na FF in naslednje leto tam tudi nastopil mesto učitelja. Kljub temu pa je kot raziskovalec ostal zvest predvsem geomorfologiji ter objavljanju v geografskem časopisu — Geografskem vestniku. Od vključno letnika 1929 do vključno letnika 1952 je vsakokratna številka prinesla po eno, navadno daljšo Rakovčevo razpravo. Redke med njimi so posvečene sami geologiji, ki takrat pri nas še ni imela svojega časopisa. S sedemnajstimi razpravami je bil pokojni častni član našega društva eden glavnih sotrudnikov GV in to skoraj četrto stoletja. Velika večina teh razprav obravnava geomorfološki razvoj slovenskih pokrajin, z območja Alp, posebej doline Vrata in bohinjske Most-

nice, z območja Predalpskega hribovja, posebno Škofjeloškega in Polhograjskega hribovja ter Posavskega hribovja; še zlasti pri srcu pa je bila pokojniku morfologija Ljubljanske kotline (blejska okolica, Vintgar, vzhodni del kotline, Ljubljansko polje, Ljubljansko barje).

Odkar sta se med slovenskimi geografi—geomorfologi razvili dve dokaj ozko specializirani geomorfološki smeri, klimatsko-morfološka in neotektonska, ki sta se bolj razvili po tujih vplivih kot na osnovi harmonične rasti domače stroke, se zdi, da so Rakovčevi geomorfološki rezultati izgubili na veljavi. Rakovčeva rekonstrukcija reliefnega razvoja je v glavnem slonela na ugotovitvah geologov in torej na geomorfostrukturnem znanju, po drugi strani pa na koncepciji W. M. Davisa o cikličnem razvoju reliefa. Od tod toliki poudarek Rakovčevih geomorfoloških analiz na nivojih, slemenskih nivojih, terasah in njihovi korelaciji. Novejša geologija je doslej resda »pomladila« marsikatero pliokvartarne sedimente ter tektonske faze in iz tega izhajajoč relief. Pa tudi Davisova shema je bila podvržena kritiki. Ker pa nobena znanost, tudi ne geomorfologija, ne more rasti brez upoštevanja starejših ugotovitev, mimo Rakovčevega dela ne more noben raziskovalec fluvialnega, glacialnega ali paleogeografskega razvoja na Slovenskem, še zlasti, ker je pokojnik vestno in dokumentirano zbral vso dotlej znano gradivo. Prav s pritegnitvijo vse razpoložljive dokumentacije in s sprotnim citiranjem virov ter dokazovanjem na osnovi dejstev in ne teorij, je ostala Rakovčeva geomorfološka zapuščina upoštevanja vreden in komaj dosežen metodološki vzor.

Tudi kasneje, ko je pokojnik po drugi svetovni vojni prenesel svoje delovanje skoraj povsem na paleontologijo, njegove raziskave niso bile brez pomena za geografijo. Z ugotavljanjem fosilnih kvartarnih sesalcev, živalstva in rastlinstva v miocenu, pliocenu in v pleistocenu, je bistveno prispeval k poznavanju geneze ekoloških razmer na naših tleh, torej tudi k zgradbi pokrajinske ekologije, ki se goji kot učni in raziskovalni predmet tudi v naši stroki. Kdor je imel s pokojnikom osebni stik v njegovih starejših letih, se je lahko prepričal, da Rakovčevo zanimanje za razvoj slovenske geografije do kraja ni zamrlo. To je dokazal tudi s tem, da je takoj po smrti akademika A. Melika predlagal za dopisnega člana SAZU prof. dr. S. Ilešiča.

Rakovčeve zasluge za geomorfologijo in geografijo moramo tu podčrtati tudi zato, ker so pri vrednotenju njegovega celotnega življenjskega dela ob njegovi smrti stopile močno v ozadje za časovno enako dolgo raziskovalno in organizacijsko delovanje na področju geologije oz. paleontologije, to je panoge, ki mu je prinesla v znanosti in javnosti mnogo več priznanja.

Ivan Gams

Počastitev Antona Melika — znamenitega slovenskega geografa

Letos mineva dvajset let od smrti akademika, univ. prof. dr. Antona Melika. Njegova dela so »klasična« osnova slehernega slovenskega geografa. Ko se ga ob tej obletnici spominjamo, naj slovenske geografe opozorimo, da so njegova dela tudi formalno vključili v zakladnico geografske misli. V deveti številki Geographers Bibliographic Studies 1985 so namreč svetovni geografski javnosti kot prvega Slovenca prikazali A. Melika, namreč kot znamenitega slovenskega in jugoslovanskega geografa.

Omenjene biobibliografske študije znamenitih geografov so publikacija delovne skupine za zgodovino geografske misli pri Mednarodni geografski zvezi in Mednarodni zvezi za zgodovino in filozofijo znanosti. Ideja za publikacijo se je že pred drugo svetovno vojno rodila na kongresu Mednarodne geografske zveze, ki je bil leta 1934 v Varšavi, vendar jo je v življenje priključila šele ustanovitev Komisije za

zgodovino geografske misli v New Delhiju 1968. leta. Francoz Philippe Pinchemel, ki je postal njen prvi predsednik, veliko podporo pa je imel v svojem raziskovalnem centru za zgodovino geografije na pariški Sorbonni, si je pridobil številne sodelavce in tudi mednarodno podporo. Komisija se je dolgo ukvarjala z zasnovo in fiziognomijo lastnega dela. Nihala je med tem, da bi prikazovala delovanje geografskih društev, uveljavljanje nacionalnih geografskih šol in posameznih raziskovalcev, vključno s tistimi, ki po svoji osnovni usmeritvi sicer niso geografi, so pa s svojimi dosežki obogatili geografsko znanost. Da bi dosegli ustrezno enotnost in možnosti za primerjavo, so se slednjič odločili za enotne prikaze biobibliografskih študij posameznih znanstvenikov. Zasnovo prikazov so razdelili na tri poglavja: (1) življenje, študij in delo; (2) znanstvene ideje in geografsko mišljenje ter (3) vpliv in širjenje idej. Dopolnjuje jih izbrana bibliografija in kratka kronologija življenja in delovanja znanstvenika, kar dopolnjuje še fotografija.

Prvi zvezek je izšel v Londonu in New Yorku 1977. leta. Uredništvo sta vodila Ph. Pinchemel in T. W. Freeman z manchesterske univerze, od petega zvezka dalje pa slednji. V devetih zvezkih je bilo doslej predstavljenih 144 znanstvenikov, raziskovalcev in odkriteljev, predvsem geografov. Med njimi so imena svetovno znanih geografov. V četrtem zvezku je prikazan srbski geograf Jovan Cvijić, v petem pa Pavle Vujević.

V zadnji, deveti številki so med 18 znamenitimi geografi predstavili tudi A. Melika. Študija osvetljuje njegovo poreklo, šolanje v Ljubljani, posebno pa študijska dunajska leta, ki so mu oblikovala strokovno obzorje in ga usmerila v širokopotezno raziskovalno delo. V tem času si je Melik izoblikoval tudi nacionalno zavest in slovensko naravnost. Poskušal se je tudi z literarnim ustvarjanjem, zato se je prijateljsko povezoval z mladimi literati.

Oblikovalec slovenske geografske misli in geografije je Melik postal zlasti na oddelku za geografijo ljubljanske univerze. Uveljavil se je kot univerzitetni profesor, znanstvenik, urednik Geografskega vestnika, po drugi svetovni vojni je kot akademik vodil geografski inštitut pri SAZU, kot rektor univerzo v Ljubljani in kot republiški sekretar je skrbel za vzgojo in kulturo v SR Sloveniji.

Njegova znanstvena dela so ga uvrstila med znamenite geografe. Študija posebej omenja Melikove raziskave Kozolec na Slovenskem, Planine v Julijskih Alpah, Kraška polja Slovenije v pleistocenu in Rast naših mest v novejši dobi; vsa so navedena tudi z originalnimi slovenskimi naslovi. V teh delih se kaže Melikov obsežen raziskovalni interes za najrazličnejša raziskovalna področja geografije z veliko željo po obvladovanju evropskih geografskih raziskovalnih tokov, ki jih je preizkušal na primeru Slovenije.

Še posebej pomembna je Melikova monumentalna geografska monografija Slovenije v petih zvezkih, metodično in vsebinsko sicer odraz njegovega časa, ki pa je še vedno osnova tudi za novejšo geografske raziskave in številne karte, saj jih v učbenikih in priročnikih še danes ponatiskujejo.

Melikov vpliv v geografski znanosti opredeljuje študija s treh vidikov: na osnovi njegovih raznovrstnih raziskav; z vidika raziskovalnega vzpodbujanja sodelavcev in publiciranja njihovih del v osrednjih geografskih revijah, ki jih je urejal vrsto let; pa tudi z vidika vzgoje mladih geografov, ki so se na njegovo pobudo specializirali za posamezna področja geografije, kamor jih je usmeril zlasti s svojim pedagoškim elanom.

Študijo o Meliku je sestavil docent Colin Thomas (New University of Ulster, Colrain, Severna Irsko), ki se ukvarja s historično geografijo in geografijo socialističnih dežel. Slovenijo in Jugoslavijo je že večkrat obiskal in opravil pri nas vrsto raz-

iskav, izsledke pa objavil v angleških geografskih publikacijah. Študijo o Meliku je pripravil po Ilesičevi oznaki Melika pa tudi po drugih virih in po razgovorih z Melikovimi učenci.

Metod Vojvoda

Šestdesetletnica Draga Mezeta

Glavna karakteristika znanstvenega svetnika dr. Draga Mezeta, našega jubilara, je lahko kratka: rojen Ljubljčan (26. januarja 1926) se je čustveno navezal na Gornjo Savinjsko dolino, ki ga je pri raziskavah postopoma privedla do regionalne geografije in nato do specializacije v proučevanje hribovskih kmetij. Drobni življenjskih mejnikov pa je seveda več. Recimo leto 1942, ko so ga odpeljali v internacijo v italijanski Gonars, ali leto 1952, ko je na takratni prirodoslovno-matematični fakulteti diplomiral iz geografije in se še isto leto zaposlil kot asistent v Geografskem inštitutu Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Tej organizaciji, kjer je bil že nekaj let prej honorarni sodelavec, je ostal zvest do danes in v njej so nastala Mezetova dognanja, zaradi katerih se moramo v glasilu slovenskih geografov spomniti njegove šestdesetletnice.

Kot pri drugih inštitutskih sodelavcih je tudi Mezetu prvotno raziskovanje usmerjal ustanovitelj tega inštituta, akademik prof. dr. Anton Melik, upravnik v letih 1947–1966, po katerem se danes ta inštitut imenuje (Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU). Ker je ustanovitelj menil, da naj bi bil vsak geograf sposoben raziskovati na vseh geografskih področjih, najdemo v Mezetovi bibliografiji kot prve tri razprave te-le z dokaj različno tematiko: Ledenik na Triglavu in na Skuti (Geografski zbornik 1955), Pozeba oljke v Primorju 1956 (GZ 1959), Prebivalstvo Gornje Savinjske doline (Celjski zbornik, 1960). Melik je Mezeta pritegnil tudi k načrtnemu raziskovanju geomorfogeneze robnih slovenskih pokrajin. Tako je nastala Mezetova študija o Voglajnsko-zgornjesotelski pokrajini (GZ 1963), ki prinaša nove poglede na prvotni vodni odtok. Od srede petdesetih let dalje je Meze sodeloval pri dolgoletni inštitutski raziskovalni temi — Kvartarni sedimenti in njihova izraba v Sloveniji. Če tu ni prostora za naslove njegovih številnih neobjavljenih elaboratov, moramo navesti vsaj objavljeno razpravo Porečje Koke v pleistocenu (GZ 1974), ki je med drugim prinesla novo znanje o tamkajšnjih ledenikih. Po objavah je bilo bolj plodno Mezetovo sodelovanje pri novejši inštitutski skupinski raziskavi, pri geografskem proučevanju poplavnih območij v Sloveniji. V inštitutskem glasilu je doslej izdal štiri razprave, o poplavnem območju v Gornji Savinjski dolini (1977), v Grosupeljski kotlini (1981), v porečju Rašice z Dobropoljem (1982) in na Blokah (1984). Kot stranski proizvod te raziskave je nastala Mezetova študija v GV 1977 o hidrologiji Radenskega polja.

Pri navedenih tematikah je bil jubilar vesten sodelavec skupinskih inštitutskih raziskav. Temo proučevanje hribovskih kmetij pa je sam programiral kot skupinsko delo in ji dal tudi obličje (glej Osnovne smernice za geografsko proučevanje hribovskih kmetij na Slovenskem, GV 1980). Do tega koraka je Mezeta privedla čustvena navezanost na Gornjo Savinjsko dolino od njegovega prvega obiska te alpske doline dalje. Pri izvajanju skupnega inštitutskega programa in izven njega jo je proučeval z raznih vidikov. Tako je nastala njegova disertacija (obranjena l. 1965), ki jo je objavila 10. knjiga iz serije Dela Geografskega inštituta SAZU pod naslovom Gornja Savinjska dolina (1966, 200 strani). Odlikuje jo to, kar je prisotno v vseh Mezetovih razpravah: skrbno zbrano in dokumentirano gradivo, obilica dognanj o obravnavanem ozemlju in pretehtan jezik. Meze je geomorfološko raziskovanje kmalu razširil na kmetije in na prebivalstvo in ker je o tej regiji mnogo objavljala tudi v Celjskem

zborniku, Planinskem vestniku in drugih poljudnih revijah, si je med slovenskimi geografi pridobil sloves ne le najbolj vsestranskega poznavalca Gornje Savinjske doline, temveč tudi edinega, ki je kot regionalni geograf specializiran na eno pokrajino. Ko pa je postala Gornja Savinjska dolina pretesna za njegovo proučevanje hribovskih kmetij, je raziskave razširil na vso SR Slovenijo in zanje v svojem inštitutu pridobil sodelavce. Sam je doslej v Geografskem zborniku objavil osem daljših razprav o samotnih hribovskih kmetijah: na Solčavskem (1963), v Lučki pokrajini (1965), v vzhodnem delu Gornje Savinjske doline (1969), v Gornji Savinjski dolini po letu 1967 (1979), ob Kokri in v Krvavškem predgorju (1981), med Preddivorom in Begunjami (1980), med dolinama Kokre in Drage (1984), v Polhograjskem hribovju in sosedstvu (1985). Vse te študije slonijo na zelo podrobnem geografskem, zlasti gospodarskem in socialnem gradivu za vsako kmetijo posebej. Ker je Meze o zaključkih seznanjal tudi širšo slovensko in deloma tujo strokovno javnost (Geographica Yugoslavica, 5, Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, 27), si je pridobil v javnosti ugled strokovnjaka za vprašanja hribovskega kmetijstva. Upamo, da bo jubilar to lahko še potrdil z zaključnim pregledom hribovskih kmetij na Slovenskem, ko bo naloga končana.

Meze se je v širšo strokovno javnost prebil tudi z objavami z drugih geografskih področij. Naj omenimo študijo o razvoju slovenskega reliefa v kvartarju v knjigi Arheološka najdišča Slovenije (1975) in poglavje z naslovom Raziskovanje v odmevni knjigi Slovenske gore (CZ, 1982, zdaj v ponatisu). Treba je pripomniti, da je to dosegel ob vsej znani skromnosti in nevsiljivosti. K temu so pripomogli tudi njegovi številni članki v raznih revijah kot Celjski zbornik, Planinski vestnik, Turistični vestnik, prispevki v raznih enciklopedijah i.t.d.

Za svoje delo je jubilar dosegel številna uradna priznanja. Med drugim je dvakratni dobitnik nagrade Sklada Borisa Kidriča (1967 za geomorfologijo Gornje Savinjske doline, l. 1983 za proučevanje hribovskih kmetij) in priznanja občine Mozirje (1970). Predsedstvo SFRJ mu je l. 1984 podelilo Red dela z zlatim vencem. Geografi ne smemo pozabiti njegovega dela v geografski organizaciji. V GDS je bil več let odbornik in tri leta tajnik, v ljubljanski podružnici dve leti predsednik.

Svojemu nekdanjemu glavnemu uredniku (1979–84) želimo člani uredniškega odbora in čitatelji Geografskega vestnika prav tolikšnega uspeha še pri sedanjem sourednikovanju Geografskega zbornika. Vsi mu tudi želimo trdnega zdravja in nadaljnega plodnega strokovnega dela.

Ivan Gams

Prof. dr. Vladimir Klemenčič — šestdesetletnik

10. julija je praznoval šestdesetletnico eden najvidnejših slovenskih geografov — Vladimir Klemenčič. S svojo energijo in delovno vnemo je v več kot tridesetih letih posegel na tolikšna področja stroke, njene organizacije in aplikacije, da vsega v tem kratkem zapisu še približno ni mogoče zajeti. Izjemno aktiven je bil tudi na drugih področjih, ki so večinoma imela zvezo s stroko, še zlasti z njeno popularizacijo in afirmacijo. Vse to je ves čas uspešno povezoval s svojim osnovnim pedagoškim delom, ki ga je začel opravljati kot asistent po diplomi 1951. leta, nadaljeval kot docent (1960), izredni profesor (1966) in redni univerzitetni profesor od 1972. leta na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani.

Svoj nemirni duh, problemski pristop in vsestransko zanimanje za stroko je dr. Klemenčič izpričal že v svojih prvih raziskovanjih, ko se je lotil agrarne geografije Tuhinjske doline (1952), urbanizacije okolice Kamnika (1953), demogeografske in

manjšinske problematike ter v svoji disertaciji Pokrajina med Snežnikom in Slavnikom (1959) tudi regionalne geografije. Posebno pozornost je Klemenčič posvetil proučevanju Avstrijske Koroške, zlasti njenega prebivalstva. Sprva so bili v ospredju proučevanja popisi prebivalstva. V številnih razpravah, predvsem pa v delu Kritični pretres avstrijskega popisa prebivalstva 1951 z ozirom na jezikovno strukturo na Koroškem (1960) je znanstveno-dokumentirano dokazoval popisne manipulacije v škodo Slovencev. Kritično je spremljal tudi kasnejše popise, še posebej njihovo metodologijo in o tem pisal v razpravah Avstrijski popis prebivalstva po materinem jeziku leta 1976 in v drugih razpravah. Ob vsem tem se je lotil tudi priprave karte dvojezičnih imen na Avstrijskem Koroškem (1972), ki je še danes edini in najbolj uporabljen tovrstni vir. Kasneje je svoje proučevanje razširil na vsa narodnostno mešana območja tostran in onstran meja. Proučevanja so postajala vedno bolj kompleksna socialnogeografska, s čimer je kot eden najboljših poznavalcev socio-ekonomskih procesov obravnavanih območij veliko prispeval k njihovemu reševanju. Eden prvih je z znanstveno metodo razlagal razvojne procese v obmejnih in hkrati tudi večinoma manj razvitih območjih, pri čemer njegove ugotovitve o smereh nadaljnjega razvoja sodijo že v področje prognoze. Veliko pozornosti je posvečal izpopolnjevanju metodologije tovrstnih proučevanj, o čemer je poročal na številnih domačih in tujih znanstvenih sestankih. Med njimi je bila posebej pomembna konferenca o evropskih narodnih manjšinah l. 1974 v Trstu, kjer je za soorganizacijo prejel plaketo Tržaške pokrajine. Na ta način in še zlasti s svojim angažiranim nastopanjem je veliko prispeval k praktičnemu reševanju narodnostne in razvojne problematike na narodnostno mešanih in obmejnih območjih. Njegova posebna pozornost je veljala tudi Prekmurju, kamor je podobno kot na Koroško s posebno ljubeznijo vodil številne generacije študentov geografije. Prekmurje proučuje že več kot 15 let s svojimi sodelavci, študenti in v okviru mladinskih srednješolskih raziskovalnih taborov na narodnostno mešanem ozemlju.

Več kot trideset let se Klemenčič ukvarja z metodologijo proučevanja prebivalstva. Je neumoren proučevalec prebivalstva Slovenije v celoti in njenih posameznih delov v procesu deagrarizacije in urbanizacije, v zadnjem času predvsem Alpskega sveta, Dolenjske z Belo krajino in JV Koroške. Med njegovimi tipologijami prebivalstvenih procesov je zlasti znana karta demografskih območij Slovenije (1972). Bil je najbolj temeljit proučevalec migracij delovne sile v industrijska podjetja (1963) in migracij nasploh (Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva 1971). Enako važnost je posvetil tudi problematiki novejših ekonomskih migracij ter slovenskim in jugoslovanskim izseljencem po svetu. S tem se je seznanjal tudi v ZDA in tesno sodeluje s specializiranimi inštitucijami v Jugoslaviji in inozemstvu kot konzultant, predavatelj in mentor doktorantom. V sedemdesetih letih so ga močno pritegnila tudi metodološka vprašanja še danes aktualnih vprašanj mešanih gospodinjstev (1968).

Sodelovanje z madžarskimi geografi, še posebej pa s poljskimi, je Klemenčiča močneje usmerilo na področje agrarne geografije. Rezultat sodelovanja pri projektu proučevanja izrabe tal v vzhodnoevropskih državah je porodilo številne študije, med katerimi je Kmetijska proizvodnja in izraba tal vasi Podgorje pri Kamniku (1962) klasičen model tovrstnih proučevanj širom po Jugoslaviji. Sodelovanje z nemškimi geografi, še posebej z münchensko socialnogeografsko šolo, kjer je Klemenčič večkrat izpopolnjeval svoje znanje, je poglobilo njegovo socialnogeografsko usmeritev, pri uveljavljanju katere je imel sicer številne težave. Praktično in teoretično je ta usmeritev prišla najbolj do izraza v proučevanjih deagrarizacije in urbanizacije Slovenije, med katere štejejo poleg številnih drugih tudi naslednje študije *Industrialisierung und Raumwirksame Urbanisierung in Slowenien und Jugoslawien* (1981). Problemi semi agrarne strukture in semi urbanih območij v Sloveniji (1981), Urba-

nizacija in deagrarizacija ter izraba tal za proizvodnjo hrane (1982).

Aplikativna usmerjenost Klemenčičevega znanstveno-raziskovalnega, organizacijskega ter mentorskega dela je povezana z njegovim dolgoletnim delom v Inštitutu za geografijo univerze, ki mu je bil ob delovnem mestu profesorja na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete uspešen direktor od njegove ustanovitve 1962. leta kar celih 18 let do leta 1980. Da je bilo takratno delo Inštituta, v katerega so bili kot zunanji sodelavci vključeni skoraj vsi delavci Oddelka in Pedagoške akademije v Mariboru, uspešno in odmevno, je v veliki meri njegova zasluga, kar ni treba posebej poudarjati. Zadostuje že podatek, da je bilo delo sodelavcev znano in cenjeno tudi daleč preko naših meja. To je tudi obdobje najbolj intenzivnega jubilarntovega sodelovanja pri proučevanjih v drugih območjih Jugoslavije, še zlasti s hrvatskimi in makedonskimi kolegi.

Izredno ploden je jubilarnt pri navezovanju, vzdrževanju in krepitvi stikov. V tujini je objavil kar 44 del, predaval je na številnih tujih in jugoslovanskih univerzah, med drugim je imel ciklus predavanj na podiplomskem študiju na Dunaju, na mednarodnih, jugoslovanskih in slovenskih simpozijih in kongresih, kjer je s svojimi svežimi in aktualnimi idejami vedno vzbujal pozornost. Vodil je številne akcije s tujimi in domačimi geografskimi institucijami, tehtno pa je bilo tudi njegovo sodelovanje s slovenskima raziskovalnima inštitutoma v Trstu in Celovcu. Nešteto geografov ter študentskih ekskurzij je vodil po Sloveniji. Za vse to ga je Geografsko društvo Makedonije izvolilo za častnega člana, Italijansko geografsko društvo za dopisnega člana in Münchensko geografsko društvo za svojega člana.

Klemenčičevo organizacijsko in družbeno politično delo obsega domala vse geografske dejavnosti od Geografskega društva Slovenije, v katerem je bil dolga leta član raznih organov, njegov podpredsednik in tri leta tudi predsednik, pa do članstva v Predsedstvu Zveze geografskih društev Jugoslavije v funkciji podpredsednika in predsednika Komisije za znanstveno delo. Bil je eden najbolj aktivnih članov izjemno dejavne generacije jugoslovanskih geografov, česar se ob današnjem stanju v organizaciji jugoslovanske geografije lahko le z nostalgijo spominjamo. Omeniti velja še njegovo članstvo v raznih republiških komisijah za znanstveno delo, za problematiko zamejskih Slovencev in drugo, dolgoletno članstvo v raznih komisijah Raziskovalne skupnosti Slovenije, kjer je bil dve leti tudi predsednik izvršilnega odbora. Dolga leta je bil član uredništva Geografskega vestnika in Geographice Slovenice, poleg tega pa še urednik, sourednik in član uredniških odborov številnih zbornikov.

Da sodi jubilarntovo pedagoško delo prej na začetek kot na konec prikaza njegovega delovanja kaže velika odmevnost njegovega pedagoškega dela, mentorstva pri magistraturah in disertacijah, petnajstletno delo z mladimi raziskovalci na mladinskih raziskovalnih taborih v Prekmurju in drugod, za kar je prejel plaketo gibanju Znanost mladini. Dolga leta je vodil vsakoletne ekskurzije koroških maturantov po Jugoslaviji ter uvajal mlade raziskovalce in študente v znanstveno-raziskovalno delo. Je eden redkih univerzitetnih profesorjev, ki zna študente navdušiti za stroko. Kot direktor Inštituta za geografijo je mlade raziskovalce usmerjal na študij v znana evropska geografska središča, bil je prijatelj in mentor mariborskim geografom. Posebno doživetje so njegove terenske vaje, na katerih razprava začenja ob odhodu iz Ljubljane in traja pozno v noč.

Za svoje vsestransko obsežno delo je jubilarnt prejel red dela z zlatim vencem, za znanstvene dosežke pa nagrado Sklada Borisa Kidriča. Če za koga velja, da leta niso važna, velja to za Vladimirja Klemenčiča. Njegova delovna vnema in raziskovalni nemir ne upadeta. Prav v zadnjem času se je z vsem žarom usmeril v organizacijo, raziskovanje in pripravo metodologije projekta Geografske primernosti organizacije proizvodnih celic na Koroškem.

Vedno znova odkriva prostorske probleme in raziskovalno vznemirja ter drami slovensko geografijo, za katere položaj si je prizadeval vseh trideset let.

Slovenski geografi mu želimo še obilo zdravih let, da bi še naprej z njemu lastnim optimizmom pomagal uspešno ubirati vedno bolj zavita pota slovenske geografije v znanosti, praksi in šoli.

Mirko Pak

Prof. dr. Branislavu Bukurovu v spomin

20. aprila 1986 je v Novem Sadu umrl častni član Geografskega društva Slovenije, univ. prof. in akademik dr. Branislav Bukurov. Spominjajo se ga predvsem starejše in srednje generacije slovenskih geografov, s katerimi je rad sodeloval, jih vodil po njemu nadvse dragi Vojvodini, ter z njemu lastno vneto in toplino razlagal njeno kompleksno geografsko problematiko.

Rodil se je 13. maja 1908 v banatski vasi Ostojičevu, po diplomi pa ga je službena pot vodila od gimnazijskega profesorja v Senti preko univerzitetnega profesorja v Beogradu do Novega Sada, kjer je osnoval Geografsko katedro in kasneje Inštitut za geografijo na Naravoslovno-matematični fakulteti. Bil je njegov dolgoletni direktor, poleg tega pa še skoraj dvajset let prvi podpredsednik Matice srpske, sekretar Oddelka za naravne znanosti in urednik Zbornika za prirodne nauke Matice srpske, ter dolgoletni predsednik Geografskega društva Vojvodine. Izjemno obsežno in vsestransko pa je bilo Bukurovo dolgoletno znanstveno delo, ki ga je v izjemno velikem obsegu organiziral in vanj uvajal tudi mlade raziskovalce. Že to, da je bil organizator in seveda tudi snovalec metodologije za proučevanje kolonizacije Vojvodine po prvi in drugi svetovni vojni, organizator proučevanja Šajkaške, sistematskega proučevanja vojvodinskih mest in podeželskih naselij ter organizator meddisciplinarnih raziskovanj Fruške gore in Vršackih planin ter končno nosilec projekta Proučevanje občin Vojvodine, ga uvršča med naše prve organizatorje in sistematične proučevalce regionalnih enot.

Bukurov je v svojih proučevanjih Vojvodine posegel domala na vsa področja geografije, pa tudi na nekatera sorodna, pomembna za geografsko tolmačenje organizacije prostora. Iz njegovih številnih knjig, razprav, strokovnih člankov, visokošolskih učbenikov, enciklopedijskih prispevkov, elaboratov in drugega naj navedemo le nekatere. Iz geomorfologije Dolina Tise v Jugoslaviji (1948), Geomorfološke crte južne Bačke (1953), Geomorfološke prilike banatskog Podunavlja (1954), Geomorfološke prilike severnog Banata (1961), sintetično-študijo Geomorfološki prikaz Vojvodine (1953), Fizično-geografski problemi Bačke (1975). S področja hidrogeografije je napisal tri dela, med temi Jezera i bare u Bačkoj (1954) in Veliki kanal Dunav-Tisa-Dunav (1949).

Še več je napisal s področja družbene geografije, kjer ga je zanimalo skoraj vse o Vojvodini, največ pa o prebivalstvu: Posleratne migracije u severozapadnom Potisju (1939), Poreklo stanovništva Vojvodine (1957), Kolonizacija Bačke za vreme drugog svetskog rata (1971), Stanovništvo i naselja u Potamišju (1968). Dodati je treba njegove številne študije o vojvodinskih naseljih, ki so bile metodološki kašipot številnim raziskavam vojvodinskih naselij v šestdesetih in sedemdesetih letih. Pisal je tudi o ekonomsko-geografski, agrarnogeografski, prometno-geografski in sorodni problematiki. Njegovo najbolj obsežno delo pa je Geografski prikaz Vojvodine (1968), namenjen širšemu krogu čitalcev, kar je sploh značilnost domala vseh njegovih del. Poleg Vršackih planin (1950) je napisal še vrsto regionalnogeografskih del in učbenikov.

Podobno kot vsako srečanje z Bukurovim, ki je bil do konca aktiven, med drugim tudi kot član Komisije za znanstveno delo Zveze geografskih društev Jugoslavije, je tudi vse njegovo pisanje prevečalo veliko človeške toplote in želja koristiti ljudem s posredovanjem svojih dolgoletnih bogatih spoznanj o Vojvodini. Ni mogel tudi mimo tega, da se ne bi vključil v reševanje praktičnih problemov pri načrtovanju kanala Donava-Tisa-Donava ter pri osnovah za prostorske načrte mest in posameznih območij. Za svoje nadvse plodno delo je dobil številna priznanja, med drugimi Red dela III. reda, medaljo »Jovan Cvijić«, Prvomajsko nagrado sindikata Vojvodine, Sedmojuljsko nagrado in nagrado AVNOJ-a.

Mirko Pak

PROGRAMI IN ZBOROVANJA

O položaju geografije v Raziskovalni skupnosti Slovenije in o načrtovanju nove geografske monografije Slovenije

V preteklih letih smo se geografi na zborovanjih pogosto pritoževali, da je v organizaciji Raziskovalne skupnosti Slovenije, preko katere prihaja daleč največ družbenih sredstev za temeljne raziskave, geografija razbita. V preteklem srednjeročnem razdobju 1980–85 je del naših raziskav spadal v okviru RSS v organizacijsko skupino družbenih ved, drugi pa med humanistične vede. Kadrovska statistika RSS pa je fizične geografe vodila celo v okviru naravoslovja.

Ko so pozimi 1984/85 stekle priprave za izdelavo srednjeročnega (1986–90) in dolgoročnega (1986–2000) programa raziskovanj, je bilo pri skupnih službah RSS čutiti pripravljenost, da bi se geografske raziskave organizacijsko združile, potem ko je najvišji samoupravni organ za družboslovne vede, Ekspertna skupina, odklonila, da bi še v bodoče, med drugim, obdržala v svojem okviru usmerjeni raziskovalni program »Usmerjanje družbenega in ekonomskega razvoja SRS«. Vanj so poleg urbanističnih tem spadale tudi raziskave z območja urejanja prostora, kjer je sodeloval del geografov. V Programskem svetu za proučevanje geografskega okolja in za geografske raziskave krasa smo potem, ko smo obupali nad prizadevanji za ustanovitev nove skupine RSS za prostorske vede, poslali RSS po sklepu seje 14. 2. 1985 predlog za združitve geografskih raziskav v eno organizacijsko enoto in v ta namen predložili združene geografske temeljne raziskave. Čeprav je RSS ob načrtovanju dolgoročnih raziskav proklamirala načelo, da bodi izključno merilo za financiranje kvaliteta tem in ne, kot je bilo dotlej, socialni nagibi po načelu preživetja raziskovalnih ustanov, so samoupravna telesa programiranja pri sprejemanju novih programov postavljala na vidno mesto vprašanje »dote«, to je preteklega deleža v RSS, izražene v FTE (full time ekvivalentu). To smo doživeli tako v delu Ekspertne komisije za humanistične vede kot tudi v Znanstvenem inštitutu Filozofske fakultete, kjer naj bi geografi povečali delež raziskav. Tudi geografi, ki so prej sodelovali v okviru družboslovnih ved, niso bili pripravljeni prevzeti tveganja glede začasnega zmanjšanja sredstev in so raje pristali na to, da se njihov program, združen v URP »Urejanje prostora in varstvo okolja«, prenese iz družboslovja v skupino tehničnih ved. Ostali program je ostal v okviru humanističnih ved. Namesto pričakovanega izboljšanja smo geografi na prehodu v novo srednjeročno in dolgoročno obdobje postavljali »z dežja pod kap«. Vloga prejšnjih, na strokah temelječih programskih svetov se delno prenaša na organe glavnih raziskovalnih institucij. Ljubljanske geografske institucije bodo tako vključene v Znanstveno raziskovalni center SAZU, Znanstveni inštitut FF, v okvir tehničnih ved in mariborski geografi v Znanstveni inštitut Peda-

goške fakultete univerze v Mariboru. Za zveze znotraj strok so sicer predvidena posebna koordinacijska telesa, ki pa bodo imela samo posvetovalno vlogo. Skupno načrtovanje in sodelovanje pri geografskih raziskavah je tako prepuščeno samo dobri volji nas samih in dobri volji nadrejenih organizacij.

Slovenski geografi smo zadnja leta na mnogih posvetih izjavili, da je naša prioriteta pri bodočem delu nova geografska monografija Slovenije. Zadnja monografija (obči del in štirje regionalni opisi Slovenije iz let 1954–60), ki jo je izdal A. Melik, je zdavnaj pošla s knjižnega trga in je v nekaterih pogledih zastarela. Že dve slovenski knjižni založbi sta izjavili pripravljenost, da natisneta novo. Kot dolgoletni upravnik je akad. prof. dr. S. Ilešič v tem smislu stavil v program Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU temo, ki se v letopisu SAZU za leto 1980 imenuje: »Proučevanje regionalizacije Slovenije, njene metodologije in nomenklature kot strukturne osnove za regionalno-geografsko monografijo Slovenije (Svetožar Ilešič, Ivan Gams)«. S. Ilešič je v GV 1981 še uspel objaviti svojo dvojno shemo slovenskih regij kot pripravo za monografijo. Samo monografijo pa mu je preprečila smrt. Znanstveni svet Geografskega inštituta A. Melika ZRC SAZU (GI AM ZRC SAZU) je spomladi 1983 izvolil za programiranje monografije začasni redakcijski odbor s člani A. Lah, V. Kokole, D. Meze, D. Radinja, M. Šifrer po funkciji upravnik Geografskega inštituta AM, I. Vrišer in pisec teh vrstic kot predsednik. Njegova prvenstvena naloga je bila koncepcija za prvi del — splošno monografijo, druga pa program za regionalni del. Prvo nalogo je odbor končal konec leta 1985, tako da lahko zdaj Geografski inštitut AM s pomočjo številnih zunanjih sodelavcev že dela na izdelavi prvega zvezka splošne monografije. Diskusije o regionalnem delu monografije so se iz raznih razlogov zakasnile in razširile v okvir znanstvene sekcije Zveze geografskih društev Slovenije. Na njenem drugem sestanku, kjer je bila dana pobuda za ta informacijski članek v GV, je bil sprejet sklep, da naj organizacijo za nadaljnje programiranje regionalnih opisov določijo zastopniki geografskih institucij, ki bi delo prevzele. Ti so na sestanku 18. II. 1986 za nalogo programiranja in koordiniranja ustanovili novo telo — Programski svet RGMS (regionalne geografske monografije Slovenije). Poleg že predhodno imenovanih članov uredniškega odbora so njegovi člani še uredniki kot vodje uredniških odborov, ki jih inštitucije — prevzemnice izberejo za urejanje svoje knjige. Ob oddaji tega zapisa konec marca 1986 je predvideno, da bodo knjigo z delovnim naslovom Podravska Slovenija s Pomurjem prevzeli mariborski geografi (PFU v Mariboru), Spodnjeposavska Slovenija s Savinjskim Geografski inštitut A. Melika, Visoko dinarsko in primorsko Slovenijo Geografski inštitut univerze E. K. v Ljubljani in Severozahodno Slovenijo Oddelek za geografijo FF. Te knjige bodo vključevale tudi del Zamejske Slovenije, ki je onstran meje prevzete makroregije.

Obveza, da bi v tekočem srednjeročnem razdobju pripravili za objavo novo geografsko monografijo Slovenije, pomeni izpit slovenske geografije. Položiti ga bomo mogli le, če se bodo za delo zavzeli vsi najboljši geografi, ki bodo preko monografije svojo stroko in sebe lahko mnogo boljše uveljavili v javnosti kot preko množice razdrobljenih specialističnih člankov. Naloga ni lahka, saj naj monografija odraža polstoletni razvoj slovenske geografije. Toda če jo je lahko pred četrto stoletja z uspehom opravil en človek, zakaj je ne bi zdaj zmogla četa geografov — raziskovalcev? Še zlasti, če ji to delo obeta, da bo marsikomu regionalnogeografski princip in sodelovanje povrnil zavest o skupnih ciljih stroke, o potrebi po skupinskem delu in o pripadnosti skupni stroki.

Ivan Gams

12. kongres geografov Jugoslavije Novi Sad 29. 9. — 6. 10. 1985

Lanskoletni kongres geografov Jugoslavije se je odvijal v najlepšem novosadskem hotelu Park, ki je nedaleč od znanega sejmišča. Vojvodinski geografi so storili vse, da bi se delegati iz vse Jugoslavije počutili čim bolje. Vendar pa je bilo tudi nekaj slabosti, ki se jim organizacijski odbor pod vodstvom dr. Nebojše Carića ni mogel izogniti. Priprava kongresa je terjala posebno veliko naporov tudi od predsednika Zveze geografskih društev Jugoslavije dr. Pavleta Tomića. Peščica vojvodinskih geografov je tako opravila veliko delo, za katerim sicer navadno stoji večji organizacijski aparat. Za bodoče kongrese bi v tej zvezi veljalo priporočiti še jasnejšo zasnovo namenov in ciljev kongresa na zvezni ravni, da bi med drugim dosegli večjo odmevnost v lastnih vrstah in v jugoslovanski javnosti.

Predno spregovorimo o referatih, se v zvezi z organiziranjem jugoslovanskih kongresov pomudimo še ob nekaterih stvareh, ki ne bi smele biti tipične tudi vnaprej. Novosadski kongres namreč ni prinesel nobenih posebnih novosti v organizacijskem smislu, niti ni uporabil prakse, ki jo poznajo ob drugih podobnih priložnostih. Predvsem ni bil izkoriščen za vzporedne delovne sestanke različnih komisij in podkomisij, ki se v medkongresnem času težje sestajajo. Večerni čas je primeren za prireditve, ki niso strogo strokovne, bodisi za predvajanje diapozitivov ali filmov ali za okrogle mize. Žal tega geografi v Novem Sadu nismo znali izkoristiti. Opazili smo tudi, da vedno manj pozornosti posvečamo medsebojnemu spoznavanju, da nekaterih vodilnih geografov skoraj ni bilo videti, da slabo skrbimo za stike med različnimi generacijami. V naši jugoslovanski družbi je temu vprašanju treba posvetiti več pozornosti in geografi moramo k temu več prispevati, tako v stikih med posamezniki kot v mednacionalnih in medrepubliških stikih.

Za slabosti smo seveda krivi sami, na primer tudi za to, da je jugoslovanski tisk razmeroma skromno zabeležil ta dogodek, ljubljansko Delo pa ga sploh ni, ker smo se zanašali na njenega beograjskega dopisnika. Za ugled in pomen lastne stroke bo potrebno v bodoče bolje izkoristiti tudi take priložnosti kot je jugoslovanski kongres.

Kongres se je pričel s plenarnim zasedanjem in uvodnimi referati v nedeljo dopoldne 29. septembra. Od petih najavljenih referatov na jugoslovansko temo so bili prebrani le trije in to o družbeno-ekonomskem razvoju Jugoslavije v naslednjem srednjeročnem obdobju, o Jugoslaviji in njenem ekonomsko-geografskem položaju in o možnostih za revitalizacijo gorskih ogmočij v Jugoslaviji. V enem od teh referatov je nekatere poslušalce motilo preveliko poudarjanje slabosti, ki jih prinašajo de- etatizacija, decentralizacija in drugi procesi demokratizacije v Jugoslaviji, kar da gre na račun akumulacije, makro planiranja, jugoslovanstva in njegove moči ter drugih integrativnih procesov pri nas. Uporabljen je bil izraz osemglavi policentrizem, referent pa je za ilustracijo tipičnih jugoslovanskih »nesmislov« med drugim navedel tudi menjavo električnih lokomotiv v Dobovi.

Druga skupina plenarnih referatov je predstavila Vojvodino in njene geografske probleme. Zanimivo je bilo slišati o erozijski problematiki v Vojvodini, medtem ko je posebej o colski eroziji zelo podrobno spregovoril v fizično-geografski sekciji še en referent. Verjetno se premalo zavedamo grožnje, ki jo temu našemu najplodnejšemu svetu pomeni veter, kadar se pozimi poigrava z osušeno in nezaščiteno prstjo. Na ekskurziji smo imeli priložnost videti velike oblake prahu, ki jih dviga kmetijska mehanizacija in ki so se v večernem času spremenili v prašno meglico nad vojvodinskimi polji. Komaj pa si je mogoče predstavljati, kakšne so videti peščene nasipine, ki jih pozimi na cestah odlaga košava.

Povedano je bilo tudi, da v Vojvodini namakajo komaj 2% obdelanih površin, kar je nedopustno malo. Kanal DTD (Donava-Tisa-Donava) je namreč še vedno v

eksperimentalni fazi. Z intenzivnim namakanjem bi nasprotno lahko dosegali do 100% večje količine pridelkov. Jugoslovanska žitnica pa ima še enega sovražnika, ki ga poznamo tudi drugod, to je urbanizacijo in zazidavanje. Z nesmotrnim načrtovanjem je bilo izgubljenih že na desettisoče hektarov plodne zemlje.

Potem ko je bil prebran še referat o povojnih migracijah in ko smo si po kongresu lahko še ogledali Vojvodino od blizu, se nam je zdelo, da so se v veliki meri izpolnila pričakovanja, s katerimi smo vsaj nekateri prišli v Novi Sad. Dr. Čurčić in njegovi sodelavci imajo za to največ zaslug.

Podrobno ni mogoče poročati o delu sekcij, kjer pa je bilo prebranih največ referatov in koreferatov. Najavljenih je bilo 134, kar je precej več kot na prejšnjem kongresu v Budvi. Posebno delovne so bile fizično-geografska sekcija, sekcije za ekonomsko geografijo, za geografijo prebivalstva in naselij, za geografski pouk pa tudi sekcije za tematsko kartografijo, za regionalno geografijo in prostorsko planiranje in za vprašanja življenjskega okolja. Med slovenskimi udeleženci so referirali oziroma prijavili referate B. Belec, A. Černe, T. Ferjan, I. Gams, P. Habič, B. Kert, M. Klemenčič, V. Klemenčič, M. Košak, J. Kunaver, F. Lovrenčak, K. Natek, L. Olas, M. Orožen-Adamič, M. Pak, I. Piry, D. Plut, D. Radinja, V. Stepančič, M. Šifrer, M. Špes, M. Verbič.

Zaključno plenarno zasedanje je v glavnem minilo v sprejemanju resolucije, ki je še zlasti opozorila na nezadovoljiv položaj geografije v šoli. Izvoljeno je bilo tudi novo vodstvo Zveze geografskih društev Jugoslavije, ki ji bo do naslednjega kongresa načeloval dr. Asllan Pushka iz Prištine. Prvi podpredsednik je dr. Vladimir Djurić, ki je hkrati predsednik Nacionalnega komiteja. Dr. Pak je obdržal vodstvo Komisije za znanstveno delo, kar je ob enem priznanje za njegovo že doslej zelo prizadevno in uspešno delo na tem področju. Tretji podpredsednik in vodja komisije za tisk je dr. M. Panov, četrti podpredsednik in vodja komisije za šolsko geografijo pa je dr. M. Brazda. V nacionalnem komiteju zastopa Slovenijo akademik dr. I. Gams, v komisiji za tisk je dr. I. Vrišer, v komisiji za šolsko geografijo pa mgr. S. Brinovec. Poleg tega imamo predstavnike tudi v podkomisijah zveze.

Poleg vojvodinske ekskurzije so organizatorji popeljali del udeležencev tudi v sosednjo Romunijo in na Madžarsko. S tem so se iztekli dnevi jugoslovanske geografije, kjer smo vendarle navezali nove stike in se dogovorili za nove skupne akcije. Med dogovorjenimi bodo tudi zborovanja geomorfologov v geomorfološko posebej zanimivih jugoslovanskih pokrajinah. Prvo bo v Bovcu oziroma v Zgornjem Posočju od 12. do 18. septembra 1986.

Jurij Kunaver

Prva mednarodna konferenca o geomorfologiji, Manchester 15.—21. septembra 1985

Geomorfologija se goji v geografiji, geologiji, v kvartarnih strokah, v nekaterih tehničnih panogah, toda nikjer v celoti. Zato se geomorfologi čutijo v vseh zastopane. Britanska skupina za geomorfološka raziskovanja, ki je konferenco s pomočjo geografov iz Geografske šole na univerzi v Manchesteru (V. B.) vzgledno organizirala, je zato precej prej z vprašalnikom vprašala geomorfologe za mnenje. Med drugim je bilo potrebno odgovoriti, ali bi bilo potrebno za geomorfologijo mednarodno povezovalno telo, ali naj se to vključi v katero od obstoječih strokovnih zvez, ali pa naj bo povsem samostojno. Glede prvega vprašanja so bili odgovori pozitivni in enotni. Pri drugem in tretjem so bili odgovori razpolovljeni. Na tej podlagi so sklicatelji v Manchesteru zbrali delegate iz okoli 60 zastopanih držav na sestanek, ki je izvolil začasni komite za geomorfologijo. Načeljuje mu dotedanji predsednik

britanske skupine za geomorfološko raziskovanje prof. Denys Brunsten. Po mnogih plenarnih sestankih je bila končna odločitev o statusu komiteja prepuščena drugi mednarodni geomorfološki konferenci, ki jo bo l. 1989 sklicalo geomorfološko društvo ZR Nemčije, do katere mora začasni komite pripraviti svoje stališče.

Ker je bilo na sporedu okoli sedemsto prijavljenih referatov, so istočasno zasedale mnoge sekcije. Za pregled snovi smo zato navezani na objavljene enostranske povzetke (v knjigi *Abstracts of papers — First Int. Conference on Geomorphology: International Geomorphology 1985, Manchester 1985*). Uvodoma je objavljena preglednica referatov po tematiki: 9% uporabna geomorfologija in naravovarstvo (= land conservation), 8% glacialna geomorfologija, po 7% sedimentacijski sistemi v porečjih, uporabna geomorfologija in ovrednotenje naravnih virov, dolgotrajni razvoj reliefnih oblik, po 6% dinamika rečnih korit, neotektonika in gibanje zemeljskih gmot, po 5% kvartarološke študije in teoretska geomorfologija. Podrobnejši pregled snovi pa pokaže razmeroma veliko študij o eroziji, transportu in sedimentaciji v porečjih, zlasti v času naravnih nesreč, precej študij je iz aridnih in kionivalnih območij (oboje je olajšala zlasti satelitska tehnika) in mnoge so povezane z vprašanji naravovarstva. Kraški referati so bili prebrani na treh zasedanjih. Komisije, delovne skupine in študijske skupine Mednarodne geografske (in deloma geološke) zveze so imele posebne sestanke, tako tudi l. 1984 ustanovljena študijska skupina za proučevanje človekovega posega v kras.

Že iz navedene delitve referatov se kaže novejši razvoj geomorfologije v svetu. Opazno je vključevanje geomorfolgov v širša raziskovanja oziroma za reševanje širše zastavljenih vprašanj, kot so omilitve naravnih nesreč v tropskih in subtropskih deželah, ekologija, naravovarstvo. Za tako usmerjenost geomorfologije so se večidel zavzemali tudi ugledni referenti na plenarnih večernih sestankih (V. B. Backer, R. U. Cooke, zlasti H. Th. Verstappen). O tem, da je tudi to geomorfološko zborovanje pokazalo popolno prevlado kvantitativnih metod in vse večjo pritegnitev tehničnih sredstev, ni potrebno posebej omenjati.

Tudi v Manchesteru se je pokazalo, da geomorfologi iz razvitih dežel vse česče posegajo v nerazvite tropske in subtropske dežele. Toda tam je domača geomorfologija naredila velik napredek, zlasti v nekaterih predelih. Kitajci so prijavi 12% in Indijci 3% vseh referatov. Največ so jih prispevali domačini iz Velike Britanije (18%), ZDA (11%), Kanade (6%) itd. Podpisani, ki je kot edini prisotni zastopal našo državo, je predaval o mednarodnem ugotavljanju korozije s pomočjo apneniških tablet. Med 700—800 udeleženci je bilo iz vseh vzhodnoevropskih držav, razen iz SZ, več geomorfolgov kot iz Jugoslavije. Slaba udeležba geomorfolgov iz naše države zavira naše vključevanje v mednarodne teamske raziskave, ki tudi v tej panogi hitro naraščajo.

Vsej konferenci je dala pečat zavest o zapostavljenosti geomorfologije glede na njeno pomembnost v znanosti in prasi in da smo priče rojstva nove mednarodne znanstvene organizacije.

Ivan Gams

IV. poljsko-jugoslovanski geografski seminar

Od 2. do 8. 6. 1986 je v kmetijskem izobraževalnem središču Stare Pole v vojvodstvu Elblag na severu Poljske potekal IV. poljsko-jugoslovanski geografski seminar, sedaj že tradicionalni. Strokovno uspešno in bivalno prijetno ga je organiziral Inštitut za geografijo in prostorsko organizacijo Poljske Akademije Nauk iz Varšave pod vodstvom prof. dr. Jerzyja Kostrowickega, vodje poljske delegacije prof. dr.

Andrzej Stasiak in prizadevne organizatorice našega dolgoletnega sodelovanja dr. Wieslawe Tyszkiewicz. Z jugoslovanske strani se je seminarja udeležilo devet geografov iz vseh republik razen Črne gore in Kosova. Žal so nekateri iz finančnih razlogov udeležbo odpovedali.

Delovni naslov seminarja Socio-ekonomski problemi ruralnih območij je omogočil obravnavo širokega spektra geografske problematike, ki je bila združena v tri vsebinske sklope: agrarnogeografskega, demogeografskega in infrastrukturnega. V referatih Poljakov je bila močno prisotna prognostično načrtovalska usmeritev, saj so z referati sodelovali tudi praktiki. Poljski geografi so poročali o naslednjem: Andrzej Stasiak o preobrazbi sistema ruralnih naselij na Poljskem, Jan Falkowski o ekonomsko-geografski problematiki razvoja ruralnih območij v makroregiji spodnje Visle, Andrzej Baranovski o problematiki ekonomskega razvoja in prostorski organizaciji v območju vislanskih Žulav, Marek Potrykowski o razlikah v socialnoekonomskem razvoju v ruralnih območjih Poljske, Roman Szczesny o preobrazbi prostorske sestave kmetijstva Poljske po letu 1980, Andrzej Kostrowicki o ruralnih območjih kot sistemu energetskih razlik med naravo in družbo, Wladislawa Stola o preobrazbi prostorske sestave ruralnega območja Poniidja, Piotr Eberhardt o depopulacijskih območjih na Poljskem, Ryszard Horodenski o življenjskih pogojih ruralnega prebivalstva na severovzhodnem Poljskem, Bożena Galczyńska in Roman Kulikowski o vplivu izobrazbe kmečkega prebivalstva na kmetijsko proizvodnjo ter Bronisław Gorz o sodobnih trendih in problemih razvoja vasi in kmetijstva v Karpatih. Izmed jugoslovanskih geografov je Aleksandar Stojmilov (v njegovi odsotnosti je referat prebral Nikola Panov) poročal o melioracijah in namakanju kot dejavniku preobrazbe pokrajine v Jugoslaviji, Pavle Tomić o socio-ekonomskem razvoju Vojvodine, Borut Belec o spremembah v tradicionalni parcelaciji v Sloveniji pod vplivom agrarnih dejavnosti po drugi svetovni vojni, Bratislav Jačimović je skupaj z Wieslawo Tyszkiewicz poročal o spremembah velikosti zasebnih kmetij v SR Srbiji, Vasil Daskalovski o problematiki ruralnega prebivalstva Makedonije v letih 1948—81, Dragutin Feletar o korelaciji med industrializacijo in deruralizacijo v občinah Hrvaške, Radoslav Subić o omrežju in strukturi terciarnih dejavnosti v Vojvodini ter podpisani o soodvisnosti izrabe zemljišča in posestne sestave v Jugoslaviji.

Udeleženci seminarja so si ogledali tudi nekaj zasebnih in družbenih kmetijskih posestev na Žulavah, prav tako pa tudi Gdansk, Sopot, Gdinjo in Malbork ter oblike kmetijstva med Gdanskim in Varšavo.

Na zaključku je bila poudarjena koristnost seminarja in potreba po nadaljevanju tovrstnega sodelovanja jugoslovanskih in poljskih geografov. Prihodnji seminar naj bi bil 1989. leta v Jugoslaviji z delovnim naslovom »Vpliv lastništva zemlje na gospodarstvo ruralnih območij«.

Mirko Pak

Posvet o razmerju med geografijo in etnologijo, Ljubljana, 18. aprila 1986

Zveza geografskih društev Slovenije in Slovensko etnološko društvo sta pripravila v prostorih Oddelka za geografijo filozofske fakultete Univerze E. Kardelja v Ljubljani celodnevno posvetovanje o vsebinskih in metodoloških stičiščih in razločkah med obema strokama, ki se kažejo pri njihuni tematsko sorodnih preučevanjih slovenskih pokrajin in njihovih ljudeh. Ob veliki udeležbi strokovnjakov z obeh področij — zlasti še na dopoldanskem delu posveta, ki mu je prisostvovalo nad 60 ljudi — in živahnih razpravah, ki so dopolnjevale in poglobljale razmišljanja v predstavljenih in razmnoženih referatih ter kritično ovrednotile uspehe in rezultate ter

namembnost geografskih in etnoloških raziskovanj, so se znova zarisala temeljna izhodišča in predmet preučevanja obeh ved: Etnologija kot družbenozgodovinska ve- da preučuje način življenja in ljudske kulture na ravni sodobnosti, medtem ko geogra- fija, zlasti družbena (socialna), raziskuje družbeno-gospodarske pojave na ze- meljskem površju kot sestavine širšega geografskega okolja v njihovi prostorski raz- mestitvi in v odnosu do drugih pojavov na zemeljskem površju; pri tem upošteva predvsem tiste družbeno-(socialne) gospodarske pojave in sile, ki oblikujejo po- krajino.

V sklopu in obsegu prej nakazanih predmetnih oznak imata geografija in etno- logija mnogo skupnega. Številne pojave, ko so njima skupni, osvetljujeja vsaka zase iz svojega zornega kota. Posamezni kulturološki pojavi pomenijo etnologiji samo medij za ugotavljanje načina življenja na ravni sodobnosti pa tudi v geografiji so sa- mo posredniki, ki pojasnjujejo nastanek, razvoj in namen posameznih pokrajino- tvornih sestavin v okviru pokrajinske fiziognomije. S predstavljeno vsebinsko kon- cepcijo obeh ved, ki po svoji zasnovi sodita v okvir temeljnih nacionalnih znanosti, je bilo mogoče zaznati številne razvojne vzporednice, ko sta se oddaljevali druga drugi in s tem sta si tudi oblikovali vsaka svoje predmetno področje preučevanja. V tem okviru in obsegu je bilo mogoče iskati mnoge poteze, ki so že od razsvetljenstva dalje skupne obema strokama in sta pomembno vplivali na razvoj in vlogo domo- znanstva v nekdanjih izobraževalnih sistemih. Na posvetu je bila naglašena potreba, da se morajo tudi etnološke raziskave — podobno kot je že večina geografskih — usmeriti v tolmačenje pojavov in procesov, s čemer bo mogoče tudi njene izsledke bolj kot doslej uporabiti pri preurejanju naselij in pokrajin.

Osnovo za razpravo je predstavljalo 12 referatov, od tega so jih sedem pripra- vili geografi. Na dopoldanskem posvetovanju so poročali: I. V r i š e r, Geografija in etnologija, S. K r e m e n š e k, H genezi razmerja med etnologijo in geografijo, M. N a t e k, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja — 20. stoletje in geografija, V. K l e m e n č i č, Problemi narodnosti in narodnih manjšin v procesu urbanizacije z vidika geografije, M. P a k, Elementi geografije in etnologije v pre- učevanju urbanega prostora, I. G a m s, Multidisciplinarni pomen zbiranja ljudske- ga znanja o lokalnem okolju in D. M e z e, Spremembe v hribovski kmečki kultur- ni pokrajini. Popoldanski del posvetovanja je obsegal naslednjo problematiko z dis- kusijo: M. R a v n i k, Izsledki dveh geografskih raziskav in kulturne dediščine (na primeru Koprškega primorja), A. D u l a r, Etnologija in geografija na mladinskih raziskovalnih taborih v Beli krajini, D. K r n e l - U m e k, Domoznanska doku- mentacija med etnologijo in geografijo, J. S e n e g a č n i k, Planinsko gospodar- stvo naših Alp v luči dosedanjih etnoloških in geografskih raziskav, Z. Š m i t e k, Geografski determinizem in raziskovanje izvenevropskih kultur, medtem ko je na- povedani referat J. B o g a t a j a, Na poti k turistični etnologiji, odpadel zaradi avtorjeve zadržanosti.

Posvet je bil koristen za obe stroki. Predstavljeni so bili glavni vsebinski razloč- ki in odnosi med njima in njune razvojne poti. Med razpravo je bila izražena želja, da bi bil koristen tudi razgovor o vlogi in pomenu posameznih etnoloških prvin in sestavin pri pouku geografije. Posvetovanje pa nas je nedvoumno opozorilo, da bo morala tudi geografija posvetiti večjo pozornost preučevanju in poznavanju svoje lastne preteklosti, kajti samo na ta način bo mogoče dokumentirano slediti posa- meznim razvojnim smerem in miselnim tokovom v slovenski geografiji.

Milan Natek

DRUŠTVENE VESTI

DELOVANJE ZVEZE GEOGRAFSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE OD JUNJA 1984 DO JANUARJA 1986

Na ustanovni skupščini Zveze geografskih društev Slovenije ob 13. zborovanju slovenskih geografov v Dolenjskih Toplicah je bila 14. 10. 1984 ustanovljena Zveza geografskih društev Slovenije. Organi zveze so se konstituirali v naslednjem sestavu: izvršni odbor sestavljajo predsednik zveze, podpredsednik, vodje stalnih komisij, dva tajnika in po en predstavnik vsakega rednega člana zveze (društva); predsedstvo: dr. Jurij Kunaver — predsednik, dr. Peter Habič — podpredsednik, Janja Turk — tajnik I, Metka Špes — tajnik II; komisija za znanstveno delo: dr. Mirko Pak — predsednik; komisija za geografsko vzgojo in izobraževanje: mag. Slavko Brinovec — predsednik; komisija za tisk: dr. Vladimir Klemenčič — predsednik; komisija za finančno-gospodarska vprašanja: mag. Milan Orožen-Adamič — predsednik; nadzorni odbor: dr. Milan Šifer, dr. Vladimir Bračič, Emil Kolenik, Cita Marjetič, Stane Košnik; disciplinsko sodišče: dr. Ivan Gams, dr. France Bernot, mag. Rado Kočevar.

Na ustanovni skupščini je bil sprejet statut Zveze geografskih društev Slovenije. Konec lanskega leta pa so bili izpolnjeni pogoji za registracijo Zveze, ki je bila potrjena junija letos. V zvezo je včlanjeno šest geografskih društev s približno 600 člani.

Geografsko društvo Gorenjske je bilo ustanovljeno 26. 1. 1984, prvi predsednik je bil Pisanec Franc. V novem mandatnem obdobju bo društvu predsednikovala Mara Črnilec. Društvo deluje na območju občin Jesenice, Kranj, Radovljica, Škofja Loka in Trzin.

Ljubljansko geografsko društvo se je osamosvojilo 17. 5. 1984. Društvo vodi dr. Matjaž Jeršič. Povezuje geografe občin Ljubljana-Bežigrad, Ljubljana-Center, Ljubljana-Moste-Polje, Ljubljana-Šiška, Ljubljana-Vič-Rudnik, Cerknica, Domžale, Grosuplje, Hrastnik, Kamnik, Kočevje, Litija, Logatec, Ribnica, Trbovlje, Vrhnika in Zagorje ob Savi.

Geografsko društvo Maribor je imelo ustanovni občni zbor 19. 9. 1984. Predsednik društva je dr. Borut Belec. Deluje na območju občin Maribor-Rotovž, Maribor-Tabor, Maribor-Tezno, Maribor-Pobrežje, Maribor-Pesnica, Maribor-Ruše, Lenart, Gornja Radgona, Ljutomer, Murska Sobota, Lendava, Ptuj, Ormož, Slovenska Bistrica, Slovenske Konjice, Radlje, Dravograd, Slovenj Gradec in Ravne na Koroškem. V okviru društva delujeta ptujski in pomurski aktiv geografov.

Geografsko društvo Celjske regije je bilo ustanovljeno 10. 4. 1985. Predsednik društva je Stanko Vizjak. Društvo deluje na območju občin Celje, Šentjur, Šmarje, Slovenske Konjice, Laško, Žalec, Mozirje in Titovo Velenje.

Geografsko društvo Primorje vključuje geografe iz občin Koper, Izola, Piran in Ilirska Bistrica. Društvo je bilo ustanovljeno 14. 11. 1984, vodi ga Jože Žumer.

Geografi primorskih občin Nova Gorica, Tolmin in Ajdovščina so se povezali v Geografskem društvu Nova Gorica. Ustanovni občni zbor društva je bil 27. 8. 1985. Predsednik društva je Ana Skerlovnik-Štrancar.

Društvena dejavnost je zaživela v vseh društvih, čeprav ponekod začetni elan nekoliko peša. Kljub uspešni organizaciji zborovanja slovenskih geografov v Dolenjskih Toplicah, geografom Dolenjske še ni uspelo ustanoviti samostojnega društva. Geografsko društvo Maribor si prizadeva povezati geografe na Koroškem in ustanoviti geografski aktiv koroških geografov.

Geografska društva si prizadevajo včlaniti čimveč geografov. Žal so uspehi polovični, pogrešajo zlasti mlade geografe, ki bi lahko s svežimi idejami popestrili dejavnost društev. Tako kot v prejšnjih poročilih lahko tudi sedaj zapišemo, da je še vedno premalo osnovnošolskih in srednješolskih učiteljev geografije včlanjenih v društva, zelo skromno število pa jih redno prebira Geografski vestnik ali Obzornik. Društva bi se morala v tej smeri še bolj angažirati in pripraviti programe, s katerimi bi pritegnili več članov. Res pa je, da društvena angažiranja med geografi v šolah nimajo vedno velikega odziva.

Društva omogočajo svojim članom predvsem izobraževanje v obliki strokovnih predavanj in ekskurzij. Na tem področju so uspešna društva v Kranju, Ljubljani in Mariboru. Ljubljansko geografsko društvo je leta 1985 organiziralo sedem strokovnih ekskurzij, ki se jih je v povprečju udeležilo od 20 do 30 članov. Pripravili so pet večerov s strokovnimi predavanji ter tečaj o uporabi računalnika pri pouku geografije. Geografsko društvo Gorenjske je lani organiziralo dve predavanji. Dejavnost so popestrili s strokovno ekskurzijo v Švico in strokovno-družabnim srečanjem na turistično usmerjeni kmetiji v Škofjeloškem hribovju. Uspešni so bili tudi pri pridobivanju novih članov. Geografsko društvo Maribor je posvetilo posebno pozornost strokovnemu izobraževanju članov, pomoč učiteljem pri pouku geografije, strokovnim predavanjem, ekskurzijam in raziskovalni dejavnosti v severovzhodni Sloveniji. Organizirali so štiri predavanja in dve strokovni ekskurziji. Komisija za geografsko vzgojo in izobraževanje GDM pa je izvedla predavanje in demonstracijo uporabe računalnika v osnovni šoli. Društvo je uspešno organiziralo tudi III. jugoslovanski agrarnogeografski simpozij v Mariboru. Za vsa društva velja, da bodo za potrebe stalnega strokovnega izpopolnjevanja članstva morala poleg klasičnih oblik poiskati tudi nove oblike dela.

Komisija za znanstveno raziskovalno dejavnost ZGDS je velik del zastavljene programa uresničila. Delo komisije vodi devetčlanski odbor, predsednik je dr. Mirko Pak. V okviru komisije sta delovali dve podkomisiji, Podkomisija za geografsko imenoslovje in terminologijo ter Podkomisija za računalništvo. Komisija je imela velik pomen in vlogo pri usklajevanju dela v okviru slovenskih geografskih institucij in geografije nasploh. Kažejo se namreč pomanjkljivosti in slabosti v sedanjih organiziranosti znanstveno raziskovalnega dela med slovenskimi geografskimi in drugimi institucijami, kjer so zaposleni geografi. K temu bistveno prispeva obseg in način financiranja znanstveno raziskovalnega dela, ki zavira sodelovanje med institucijami in omejuje organizacijo skupnih projektov. Vse to odseva tudi v ne preveč vzpodbudni udeležbi na sestankih komisije, ki se jih v glavnem udeležujejo vedno isti raziskovalci. Komisija se je sestala devetkrat. Na programu so bile naslednje teme: geomorfološko kartiranje, negativni učinki gradnje hidroenergetskih objektov, monografija in regionalna geografija Slovenije, plan Slovenije in Ljubljane 2000, znanstveno raziskovalno delo slovenskih geografov, geografska terminologija. Podobno kot dosedaj se je komisija aktivno vključila v pripravo koncepta, organizacijo in samo izvedbo znanstveno raziskovalnega dela na Notranjskem za potrebe 14. zborovanja slovenskih geografov v Postojni 1987. leta. Projekt vodi dr. Peter Habič. Člani komisije aktivno delujejo v organih Zveze geografskih društev Jugoslavije. Že drugo mandatno obdobje je dr. Mirko Pak predsednik Komisije za znanstveno delo ZGDJ, ki uspešno deluje s sedežem v Ljubljani. Aktivnost se izraža tudi v organizaciji strokovnih sestankov, pobudah za Atlas SFRJ in Monografijo SFRJ ter v uredništvu skupne revije *Geographica Jugoslavica*.

Reorganizacija Geografskega društva Slovenije je narekovala preoblikovanje šolske sekcije v Komisijo za geografsko vzgojo in izobraževanje ZGDS. Odbor komisije je sestavljen na delegatskem principu, delo odbora vodi sekretariat, predsednik je mag. Slavko Brinovec. Sekretariat je imel osem sej, na katerih so obravnavali

materialni položaj Geografskega obzornika, sodelovanje na zborovanjih in seminarjih, pregledali so programe dela podkomisij in pričeli s postopkom spremembe poslovnika. V okviru komisije delujejo štiri podkomisije:

- podkomisija za oblikovanje in spremljanje programov geografije — vodi jo Mira Verbič,
- podkomisija za znanstveno raziskovalno delo na področju metodike in didaktike geografije — vodi jo Marija Košak,
- podkomisija za popularizacijo geografije med mladimi — vodi jo mag. Metka Špes,
- podkomisija za uvajanje računalništva pri pouku geografije — vodi jo Bibijana Mihevc.

Komisija je posebno pozornost posvetila 12. kongresu geografov Jugoslavije. Za kongres se je iz Slovenije prijavilo enajst referentov, vendar se vsi kongresa niso udeležili. Komisija je organizirala dva debatna večera. Na prvem so se udeleženci seznanili z 12. kongresom geografov Jugoslavije, programom komisije in predlaganim temam za naslednje zborovanje slovenskih geografov v Postojni. Večer je popelstil dr. Dušan Plut s predstavitvijo svoje knjige *Za ekološko svetlejši jutri*. Drugi večer je bil namenjen uporabi računalnika pri pouku geografije. Z namenom, da bi seznanili učitelje geografije z delom Komisije za geografsko vzgojo in izobraževanje, izdaja ta dvakrat letno posebno informacijo o programu dela za naslednje mandatno obdobje. Komisija si prizadeva ustvariti tesnejše in aktivnejše stike z društvi. Tudi v prihodnje namerava nadaljevati s sprejeto usmeritvijo ter se kadrovske prenoviti in okrepati.

Zveza geografskih društev Slovenije je v dveletnem obdobju ob sodelovanju s posameznimi društvi organizirala več akcij. Ob priliki III. jugoslovanskega agrarno-geografskega simpozija v Mariboru je Zveza geografskih društev Slovenije izročila priznanja »dopisni častni član«. Priznanja so prejeli geografi iz tujine in Jugoslavije: akad. prof. dr. Branislav Bukurov iz Novega Sada, prof. dr. Ivan Crkvenčič iz Zagreba, prof. dr. Miloš Mišković iz Sarajeva, prof. dr. Mitko Panov iz Skopja, prof. dr. Milorad Vasović iz Beograda, prof. dr. Hans Bobek z Dunaja, prof. dr. Wolfgang Hartke iz Münchna, prof. dr. Jerzy Kostrowicki iz Varšave, prof. dr. Stanislaw Leszczycki iz Varšave in prof. dr. Karel Ruppert iz Münchna.

Zveza geografskih društev Slovenije si prizadeva z rednim izhajanjem Geografskega vestnika in Geografskega obzornika približati in seznaniti čim širši krog geografov in drugih z dosežki na področju geografije. Geografski vestnik redno izhaja kljub finančnim težavam, ki pestijo ta časopis iz leta v leto. Pričakujemo, da bo v prihodnje boljše, saj se je Komisiji za znanstveno delo ZGDS uspelo dogovoriti z ostalimi geografskimi institucijami o pomenu in vlogi Geografskega vestnika kot osrednje geografske revije. Pomen rednega izhajanja Geografskega vestnika je toliko večji, ker predstavlja v obliki zamenjave z geografskimi revijami doma in po svetu (Geografski vestnik pošiljamo v zameno na 130 naslovov), neprecenljiv vir geografskih informacij.

Tudi Geografski obzornik se zadnja leta srečuje s finančnimi problemi, pridružile pa so se tudi organizacijske zagate, kar se odraža v nerednem izhajanju. Želimo, da Geografski obzornik kot časopis za geografsko vzgojo in izobraževanje redno, bolj pogosto informira učitelje geografije s takimi informacijami, ki so v šoli vsestransko uporabne. V vsebino pa bi lahko zajeli tudi novice in obvestila o geografskih društvih po Sloveniji. Zveza namerava uvesti računalniško obdelavo podatkov tudi pri obeh geografskih revijah. Poslovanje pa želimo izboljšati in ažurirati zlasti pri kartoteki članov in priti do enotne kartoteke članov društev in naročnikov obeh društvenih revij.

Pred Zvezo geografskih društev Slovenije je še veliko nalog. Na nekaterih območjih Slovenije geografi še vedno niso organizirani v društva oziroma aktive. Društva naj bi več storila tudi za popularizacijo geografskega tiska med člani. Zveza in zlasti društva naj razširijo svojo dejavnost tudi na nove oblike delovanja, ki bi kljub skromnim finančnim sredstvom lahko popestrile društveno aktivnost. V letu 1987 bo zborovanje slovenskih geografov v Postojni, kjer se bodo geografi znova zbrali in predstavili dosežke raziskovalnega dela ter nova spoznanja geografije v šoli.

Janja Turk, tajnik ZGDS

Na podlagi 4. in 13. člena določil Zakona o društvih (Uradni list SRS, št. 37/74) izhajajoč iz načel o kolektivnem delu, odgovornosti in odločanju je Geografsko društvo Slovenije na rednem občnem zboru dne 14. 10. 1984 sprejelo naslednji

S T A T U T ZVEZE GEOGRAFSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

1. člen

Organizacija se imenuje: Zveza geografskih društev Slovenije (v nadaljnjem besedilu: zveza). Sedež zveze je v Ljubljani, Aškerčeva 12. Območje dejavnosti zveze je Socialistična republika Slovenija.

2. člen

Pečat zveze je okrogel z besedilom: Zveza geografskih društev Slovenije. V pečatu premera 3 cm je z obrisom ponazorjen simbol Triglava in morja ter označena letnica ustanovitve Geografskega društva Slovenije, leto 1922.

3. člen

Zveza je pravna oseba, ki jo zastopa in zanjo podpisuje predsednik po določitih tega statuta, v njegovi odsotnosti pa podpredsednik oziroma pooblaščen član izvršnega odbora.

4. člen

Zveza je član Zveze geografskih društev Jugoslavije. Zveza je lahko včlanjena tudi v druge sorodne organizacije v SFRJ.

5. člen

Dejavnost zveze je zasnovana na ustavnih načelih, idejnopoličnih izhodiščih samoupravnega socializma ter programski usmeritvi SZDL Slovenije. Zveza sooča v SZDL svoje interese z interesi drugih družbenih dejavnikov ter se sporazumeva in dogovarja za družbene akcije. Sodeluje pri sprejemanju političnih smernic, stališč in sklepov. Na lastno pobudo ali na pobudo organizacij SZDL se dogovarja o vseh aktualnih vprašanjih geografske znanosti, vzgoje in izobraževanja, še posebej o lastni programski zasnovi, kadrovski politiki, mednarodnem sodelovanju, založniški dejavnosti, politiki financiranja in drugem.

6. člen

Zveza se lahko včlani v sorodno tujo ali mednarodno društvo organizacije s podobnimi nameni kot so oblikovani v tem statutu pod pogojem, da javnost tuje ali mednarodne organizacije ni nasprotna z interesi SFR Jugoslavije.

7. člen

Zveza daje pobude za sodelovanje s temeljnimi organizacijami združenega dela, oziroma ustreznimi samoupravnimi interesnimi skupnostmi ter družbenopolitičnimi skupnostmi in organizacijami.

8. člen

Zveza je organizirana in deluje na principu delegatskega sistema, kolektivnega odločanja in odgovornosti ter na osnovi družbenih opredelitev, ki izhajajo iz političnega sistema socialističnega samoupravljanja.

9. člen

Delo zveze in zasedanja njenih organov so javna. Zveza daje novinarjem in sredstvom javnega obveščanja sporočila o svojem delu in o izpolnjevanju svojih nalog ter omogoča novinarjem, da prisostvujejo na sejah organov in na plenarnih, skupščinah in zborovanih članov zveze ter jim daje gradiva pripravljena za takšne sestanke. Svoje člane obvešča zveza z objavljanjem občasnih obvestil, z izdajanjem društvenih revij, preko biltenov in drugih izrednih obvestil ter preko sredstev javnega obveščanja.

Javnost dela in dostop do sporočil zveze zagotavlja predsednik zveze, razen v posebnih primerih, ko izvršni odbor lahko imenuje drugega člana izvršnega odbora.

10. člen

Zveza ima namen, da:

- koordinira delo geografskih društev na območju SR Slovenije;
- organizacijsko podpira strokovno in znanstveno sodelovanje društev povezanih v Zvezo geografskih društev Slovenije;
- vzpodbuja in pospešuje celovita in specializirana geografska raziskovanja, zlasti v Sloveniji;
- daje pobude za napredek pouka geografije v vseh oblikah in na vseh stopnjah izobraževanja in sodeluje s pristojnimi organi in organizacijami pri izvajanju sodobnih oblik izobraževanja, pri sestavljanju učnih načrtov in učbenikov ter pri izpolnjevanju učiteljev;
- prireja strokovna zborovanja, predavanja, seminarje, tečaje in strokovne ekskurzije, za svoje člane;
- se aktivno vključuje v družbena prizadevanja za planiranje in smotrno urejanje okolja;
- izdaja in razširja strokovne publikacije, zlasti Geografski vestnik in Geografski obzornik, v skladu z veljavnimi predpisi s tega področja;
- posveča posebno pozornost proučevanju geografske problematike zamejske Slovenije ter nudi strokovno pomoč zamejskim Slovencem;
- sodeluje s sorodnimi društvi v Jugoslaviji. V tujini z namenom izmenjavanja izkušenj, publikacij in strokovnih skupin ter organizira skupne akcije ali oblike izpolnjevanja, v skladu z družbenim dogovorom.

11. člen

Zveza dosega svoj namen s tem, da:

- organizira plenarne in druge seje, diskusije, posvetovanja, simpozije, predavanja, ekskurzije ipd. s ciljem, da oblikuje stališča, sklepe in zaključke, zavzema enotna stališča, izmenjuje mišljenja in izkušnje svojih članov;
- izdaja in sodeluje pri izdajanju revij in časopisov, ki obravnavajo probleme z njenega področja v skladu z zakonom in ostalimi predpisi;

— organizira razstave in druge javne prireditve ter vzpodbuja informiranje preko sredstev javnega obveščanja z namenom spoznavanja širše javnosti z najnovejšimi dosežki s področja geografije doma in po svetu;

— sodeluje s svojimi stališči pri oblikovanju programov in organizaciji raziskovalnega in vzgojno-izobraževalnega dela;

— sodeluje s svojimi stališči in daje predloge o profilu strokovnjakov, ožjega usmerjanja, izpopolnjevanja in specializacije strokovnih kadrov;

— zavzema se za delovanje dokumentacijskih centrov za področje svoje dejavnosti;

— sodeluje z drugimi sorodnimi organizacijami in združenji v Jugoslaviji in tujini ter jim posreduje svoja stališča;

— podeljuje priznanja za dosežke na področju družbenega, strokovnega in znanstvenega delovanja;

— deluje za popularizacijo geografije in krepitev geografskih društev v SR Sloveniji.

12. člen

Zveza v okviru svoje dejavnosti skrbi za uresničevanje družbene samozaščite v skladu z ustavo in z zakonom o ljudski obrambi in družbeni samozaščiti (Ur. list SRS, št. 35/82), za zavarovanje naše socialistične samoupravne družbe pred vsemi vrstami in oblikami dejavnosti, ki spodbujajo, ovirajo in ogrožajo njen razvoj. Pri tem se zavzema za podružbljanje in uresničevanje zasnove ljudske obrambe ter družbene samozaščite, krepitev in razvoj varnostne kulture pri svojih članih.

V primerih večjih naravnih ali drugih nesreč vzpodbuja geografska raziskovanja teh pojavov, posreduje izsledke svojim članom in po potrebi o tem seznani tudi javnost. Tako prispeva k boljšemu poznavanju, razumevanju in razreševanju problemov ob naravnih nesrečah.

13. člen

Članstvo v zvezi je prostovoljno. Član zveze postane društvo na podlagi sklepa svojega najvišjega organa o vključitvi v zvezo, ter z izjavo, da sprejme ta statut.

14. člen

Redni člani imajo pravico:

— da volijo delegate v skupščino zveze;

— da so vabljeni na skupščino in druge prireditve zveze in da se jih udeležujejo;

— da zahtevajo od organov zveze pojasnila o delu zveze ter da dajejo predloge za njeno delo;

— da volijo in so izvoljeni v organe zveze;

— da prek svojih delegatov in delegacij sodelujejo pri delu zveze in njenih organov;

— da so vedno informirani o delu zveze in njenih organov;

— da sodelujejo pri oblikovanju in sprejemanju plana dela zveze;

— da se poslužujejo uslug, kakor tudi vseh ugodnosti, ki jih zveza lahko nudi kot društvena strokovna organizacija, predvsem strokovne zaščite, zaščite svojih pravic v odnosu na pozitivne predpise ter posreduje pri sodelovanju z ustreznimi organizacijami doma in v tujini.

Redni člani so dolžni:

— da sodelujejo v diskusijah, posvetovanjih, predavanjih ter drugih strokovnih aktivnostih zveze in njenih organov;

- da sodelujejo pri uresničevanju namenov zveze;
- da s svojim delom doprinašajo k afirmaciji in razvoju geografije, pozitivnemu vplivu geografskih stališč in idej na razvoj socialistične družbe;
- da spoštujejo statut, stališča in sklepe organov zveze;
- da vestno izpolnjujejo svoje materialne obveznosti, ki jih imajo do zveze.

15. člen

Članstvo v zvezi preneha, če preneha delo zveze, če prostovoljno izstopi iz zveze in poravna vse zapadle obveznosti do zveze ali če ga izključi skupščina zveze. Izključitev člana je mogoča le v primeru grobe kršitve pravil zveze ali zakona.

16. člen

Organi zveze so:

- skupščina
- izvršni odbor
- predsedstvo
- stalne komisije
- nadzorni odbor
- disciplinsko sodišče.

17. člen

Skupščina je najvišji organ samoupravljanja zveze. Voli in razrešuje izvršni odbor z opredelitvijo funkcij, disciplinsko sodišče, nadzorni odbor. Skupščina zveze pod vodstvom predsednika ali podpredsednika zveze, na vsakem zasedanju posebej, izvoli izmed prisotnih delegatov delovnega predsednika skupščine in ostale organe skupščine zveze (zapisnikarje, overovalce zapisnikov, itd.).

18. člen

Skupščina je sestavljena po delegatskem principu. Sestavljajo jo delegacije članov zveze. Na skupščini pripada vsakemu rednemu članu 5 delegatskih mest in še po eno delegatsko mesto na vsakih začetih 50 članov.

Skupščini lahko prisostvujejo tudi druge osebe, ki želijo biti neposredno ali posredno povezane z delovanjem zveze, vendar imajo le pravico posvetovalnega glasu. Ne morejo glasovati ter odločati o zadevah, o katerih sklepa skupščina.

19. člen

Skupščine so redne in izredne. Skupščina dela po poslovniku.

Skupščino sklicuje izvršni odbor zveze po potrebi, najmanj pa enkrat letno. Skupščina je lahko sklicana tudi na zahtevo najmanj 1/3 rednih članov zveze, nadzornega odbora in Zveze geografskih društev Jugoslavije.

Dnevni red in kraj skupščine mora določiti sklicatelj najmanj mesec dni pred sklicem skupščine, ki ga je dolžan poslati članom zveze najmanj mesec dni pred zasedanjem skupščine. Skupščina veljavno dela in odloča, če je prisotna večina delegatov. Sklepi in stališča skupščine se sprejmejo z večino glasov delegatov. Delegacija ali delegat, ki ni prisoten na skupščini, da lahko pismeni pristanek na posamezen sklep skupščine. Skupščina sprejema sklepe po pravilu z javnim glasovanjem.

20. člen

Skupščina odloča o vseh splošnih in pomembnih vprašanjih iz delokroga zveze, izključno pa je pristojna, da:

- sprejema, spreminja in dopolnjuje statut zveze in druge splošne akte, ki niso v pristojnosti drugih organov zveze;
- voli in razrešuje organe zveze;
- obravnava poročila o delu organov zveze in zveze v celoti in odloča o njih;
- odobrava program in plan dela zveze;
- sprejema finančni plan za tekoče leto in zaključni račun za preteklo leto;
- sprejema samoupravne sporazume in družbene dogovore drugih organizacij in odloča o pristopanju k tem sporazumom in dogovorom;
- sproži postopek za odpoklic članov organov zveze;
- vodi in razrešuje delegate zveze v skupščini Zveze geografskih društev Jugoslavije;
- voli in razrešuje delegate zveze (2) v predsedstvu Zveze geografskih društev Jugoslavije;
- voli predsednike stalnih komisij;
- podeljuje nagrade in priznanja zaslužnim članom zveze in posameznikom;
- sprejema sklepe o včlanjevanju zveze v jugoslovanske in mednarodne organizacije;
- dokončno odloča o pritožbah zoper sklepe drugih organov zveze;
- odloča o drugih vprašanjih, pomembnih za delo zveze;
- odloča o prenehanju dela zveze.

21. člen

Mandat delegatov društev, ki so izvoljeni na skupščini zveze v organe zveze traja 2 leti. Skupščina izvoli izmed delegatov člane izvršnega odbora po funkcijah.

Nihče ne more biti izvoljen za člana v istem organu zveze več kot dvakrat zapored.

Volitve organov in funkcionarjev zveze so načeloma tajne, skupščina pa lahko sprejme sklep, da so javne.

22. člen

O delu zveze se piše zapisnik, ki ga podpisuje na skupščini izvoljeni delovni predsednik skupščine in dva prav tako na skupščini izvoljena overovatelja zapisnika.

23. člen

Izvršni odbor vodi delo zveze in odloča o vseh vprašanjih iz svoje pristojnosti.

Izvršni odbor je kolektivni izvršni organ skupščine, v katerem imajo vsi njegovi člani iste pravice, dolžnosti in odgovornosti v izvrševanju nalog, določenih s statutom in sklepi skupščine. Izvršni odbor sestavljajo predsednik zveze, podpredsednik zveze, predsedniki stalnih komisij, dva tajnika in po en predstavnik vsakega rednega člana zveze. Predstavniki rednih članov zveze v izvršnem odboru zveze se na skupščini le potrdijo.

Redni člani delegirajo svojega predstavnika v izvršni odbor zveze ob volitvah delegacije za skupščino. Voljeni člani organov se izvolijo iz vrst delegacij za skupščino.

24. člen

Izvršni odbor dela in odloča na sejah.

Izvršni odbor odloča veljavno, ko je na seji prisotna večina njegovih članov, odločitve pa se sprejemajo z večino glasov prisotnih članov.

Če član izvršnega odbora ne more sodelovati na seji, ga lahko zamenjuje eden izmed članov njegove delegacije.

Predsednik zveze, ki je hkrati predsednik izvršnega odbora, vodi njegovo delo in sklicuje seje izvršnega odbora. Na svojo pobudo lahko skliče izvršni odbor tudi najmanj ena tretjina članov izvršnega odbora.

Če predsednik zveze iz kakršnegakoli vzroka ne more prisostvovati seji izvršnega odbora, ga zamenjuje podpredsednik.

Pred potekom dveletne mandatne dobe Izvršnega odbora, lahko skupščina odpokliče posamezne člane ali izvršni odbor v celoti.

Izvršni odbor lahko na lastno pobudo in v izjemnih primerih, kooptira dodatne člane, vendar ne več kot dva in to le za čas poteka svoje mandatne dobe. O tem pa mora z utemeljitvijo poročati skupščini zveze.

25. člen

Izvršni odbor izvršuje sledeče naloge:

- uveljavlja politiko zveze med dvema skupščinama v smislu statuta in sklepov ter stališč skupščine;
- predlaga skupščini osnovne smeri z okvirno programsko orientacijo za naslednje obdobje, spremembe in dopolnitve statuta, kakor tudi sprejemanje sklepov drugih splošnih aktov zveze ter daje avtentično tolmačenje statuta;
- določa delegate zveze v organe družbenopolitičnih, strokovnih in znanstvenih organizacij v republiki;
- sklicuje in pripravlja skupščino;
- pregleduje in pripravlja predlog zaključnega računa in finančnega plana;
- na osnovi sprejetih programov dela zveze pripravlja letni program dela in ga dostavlja članom zveze;
- koordinira delo organov zveze in daje ustrezne smernice;
- enkrat letno pregleduje poročilo o svojem delu v preteklem obdobju;
- daje pobudo za ustanavljanje novih geografskih društev;
- vodi in je odgovoren za naloge splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite;
- sprejema sklepe o formiranju podkomisij in začasnih delovnih skupin;
- po potrebi organizira glede na posamezna vprašanja in aktualne probleme ustrezne strokovne sestanke, posvetovanja, simpozije, diskusije ipd.;
- v slučaju potrebe skliče izredno sejo skupščine;
- določa smernice za izdajateljsko dejavnost zveze;
- podrobneje ureja delo SLO in družbene samozaščite;
- odloča o nabavi in odtujitvi imovine zveze.

26. člen

Za neposredno izvrševanje nalog je zadolženo predsedstvo zveze. Predsedstvo sestavljajo predsednik zveze, podpredsednik in dva tajnika zveze.

Tajnika izvoli izvršni odbor zveze.

Predsedstvo je operativno izvršilni organ zveze. Opravlja organizacijske in upravne naloge, za katere ga zadolžita skupščina in izvršni odbor.

27. člen

Za razvijanje strokovnega dela, za koordinacijo, izmenjavo izkušenj in oblikovanje stališč skupnega pomena ima zveza naslednje stalne komisije: komisijo za

znanstveno delo, komisijo za geografsko vzgojo in izobraževanje, komisijo za tisk in komisijo za finančnogospodarska vprašanja. Stalna komisija ima predsednika, ki je član izvršnega odbora zveze. Sestav in delovanje stalnih komisij določa poslovnik, ki ga potrjuje izvršni odbor zveze. Stalne komisije poročajo o svojem delu izvršnemu odboru in skupščini zveze.

28. člen

Za izvajanje različnih drugih konkretnih nalog lahko izvršni odbor zveze ustalovi podkomisije komisije ali delovne skupine. Organizacijo in način dela teh teles določa izvršni odbor zveze.

29. člen

S ciljem zaščititi samoupravne socialistične odnose, družbeno lastnino zveze in razvijanje družbene odgovornosti se na skupščini zveze voli nadzorni odbor (v nadaljnjem besedilu: odbor).

Odbor pregleduje, analizira in ocenjuje celotno materialno finančno poslovanje zveze, spremlja delo vseh organov zveze, uresničevanje programa, samoupravno delovanje organov zveze, uresničevanje samoupravnih pravic članov in o tem poroča skupščini.

Po potrebi lahko odbor skliče skupščino zveze.

30. člen

Odbor je sestavljen iz treh članov, ki jih voli skupščina iz vrst delegacij geografskih društev.

Za člane odbora ne morejo biti izvoljeni člani izvršnega odbora.

Člani odbora so voljeni na vsaki dve leti.

Odbor se sestaja po potrebi, vendar najmanj enkrat letno. Člani odbora volijo iz svoje srede predsednika odbora.

31. člen

Disciplinsko sodišče ima tri člane: predsednika in dva člana, ki imata svoja namestnika.

Predsednika, člana in namestnika izvoli in razrešuje skupščina zveze izmed delegatov.

Disciplinsko sodišče razsoja v senatu, ki ga sestavljajo predsednik in oba člana disciplinskega sodišča, oziroma njuna namestnika.

Disciplinsko sodišče sprejema sklepe, če so prisotni vsi člani in če za sklepe glasuje večina.

32. člen

Finančno in materialno poslovanje zveze se opravlja na osnovi letnega finančnega načrta, ki ga sprejme skupščina.

Finančni načrt se sprejema za tekoče koledarsko leto, najkasneje do konca februarja istega leta.

33. člen

Zveza pridobiva dohodek od:

- članarine, ki jo plačujejo društva;
- dotacij;
- od dohodka na osnovi samoupravnih sporazumov;
- obresti sredstev zveze, ki so v banki;

— izrednih in drugih dohodkov na osnovi zakonskih predpisov.
Višino članarine določa skupščina zveze.

34. člen

Materialno in finančno poslovanje mora biti v skladu z načeli, ki veljajo za zvezo in z veljavnimi predpisi.

Materialna in finančna evidenca se vodi po načelih blagajniškega in materialnega poslovanja.

35. člen

Finančno poslovanje zveze se odvija prek tekočega računa pri Službi družbenega knjigovodstva.

Finančno poslovanje zveze organizira predsednik finančno gospodarske stalne komisije in ga vodi s pomočjo blagajnika ter knjigovodje.

Predsednik finančno gospodarske komisije poroča izvršnemu odboru zveze.

Vsak član zveze lahko zahteva vpogled v finančno in materialno poslovanje zveze.

36. člen

Naredbodajalec za izvrševanje predračunov prihodkov in odhodkov zveze je predsednik zveze oziroma član izvršnega odbora, katerega za to pooblasti izvršni odbor zveze.

V mejah odobrenega predračuna prihodkov in odhodkov lahko izvršni odbor odloči, da se za izvajanje določenih administrativno-tehničnih in finančnih poslov angažira stalni in občasni delavec za določen čas ali na osnovi pogodbe o delu ob upoštevanju veljavnih predpisov s tega področja.

37. člen

Za svoje delo v organih zveze delegati in voljeni funkcionarji praviloma ne prejema plačila. Le za izredne dosežke in požrtvovalnost lahko izvršni odbor podeli ustrezno nagrado.

38. člen

Skupščina podeljuje nagrade in priznanja članom zveze in posameznikom na predlog izvršnega odbora; nagrada ali priznanje, ki se dodeljujejo za dosežene uspehe na področju geografije kot tudi za dosežene uspehe pri razvoju družbenih odnosov na področju geografije.

39. člen

Skupščina lahko na predlog izvršnega odbora ali v sodelovanju z drugimi družbenopolitičnimi organizacijami predlaga podelitev nagrade ali priznanja, ki ga dodeljujejo druge družbenopolitične skupnosti ali organizacije v SR Sloveniji ali SFR Jugoslaviji.

40. člen

Podrobnosti o vrsti nagrad in priznanj ter o načinu izbire kandidata za podelitev ter druga vprašanja v zvezi s tem določa pravilnik o dodeljevanju nagrad zveze, ki ga sprejme skupščina na predlog izvršnega odbora.

41. člen

Zveza lahko preneha z delom po sklepu skupščine, ki je sprejet z večino glasov prisotnih delegacij kot tudi pod pogoji in v primerih, ko je to predvideno z zakonom.

V primeru prenehanja dela zveze se imetje zveze prenese na člana zveze, če skupščina ne odloči drugače.

Na osnovi posebnega sklepa skupščina pooblasti določeno osebo, ki v roku 15 dni od dneva prenehanja dela zveze obvesti o tem odgovorni organ za notranje zadeve.

42. člen

Statut sprejme skupščina z večino glasov prisotnih delegacij.

43. člen

Spremembe in dopolnitve statuta se izvajajo na način in po postopku, kakršen velja za njegovo sprejemanje.

44. člen

Splošne akte sprejema skupščina z večino glasov prisotnih delegacij ter na način in po postopku, kot to velja za sprejemanje statuta.

Splošni akti morajo biti usklajeni s pozitivnimi predpisi in z določbami statuta.

45. člen

Skupščina zveze daje izvirno tolmačenje tega statuta.

46. člen

Vsi samoupravni splošni akti zveze morajo biti usklajeni s tem statutom v treh mesecih od dneva njegovega sprejema.

47. člen

Zveza je naslednik Geografskega društva Slovenije, ustanovljenega leta 1922, in je vpisana v register odgovornega organa za notranje zadeve.

48. člen

Premoženje in vse ostale obveznosti Geografskega društva Slovenije se preneajo na zvezo.

Ta statut je sprejela ustanovna skupščina zveze dne 14. 10. 1984 in velja takoj, sme pa se uporabljati, ko pristojni upravni organ za notranje zadeve ugotovi, da je v skladu z zakonom o društvih (Ur. list SRS, št. 37/74).

Sekretar:
Janja Turk

Predsednik:
dr. Jurij Kunaver

UDK 911.2:551.578(497.1) = 863 Izvirno znanstveno delo. Geografija, meteorologija, klimatologija. Furlan, D. 61000 Ljubljana, YU, Rožna dolina 1/9 OKVIRNA PODOBA O TOČI IN SODRI V JUGOSLAVIJI Geografski vestnik, LVIII, (1986) Slov., (slov., angl.) Članek obravnava letno pogostost dni s sodro in točo, deloma pa tudi mesečno in dnevno razporeditev. Primerja nadalje letno pogostost dni s samo točo (brez so-drevo razporeditev) v dveh zaporednih obdobjih. V zadnjem, krajšem obdobju (1971—1980) so obrambo zoper točo že vpejali. V prvem obdobju, ko te obrambe še ni bilo, je bila pogostost dni s točo manjša.	UDK 911.3:314.7:314.92(497.12) = 863 Izvirno znanstveno delo. Geografija, demogeografija. Kokole, V. 61000 Ljubljana, YU, Gregorčičeva 25, Zavod SR Slovenije za družbeno planiranje MIGRACIJE V SR SLOVENIJO IZ DRUGIH REPUBLIK IN NARODNOSTNA SESTAVA NJENEGA PREBIVALSTVA Geografski vestnik, LVIII, (1986) Slov., (slov., angl.) Prispevek na osnovi indirektnega, toda edino dosegljivega objavljenega vira (etnična sestava prebivalstva po občinah in regijah ob popisih prebivalstva 1971 in 1981) obravnava izvorna območja selitvenih tokov iz drugih republik v SR Slovenijo. Vse etnične skupine težijo, bolj ali manj izrazito, k naseljevanju v na novo industrializirana ali večja urbana območja, pri čemer se priseljeni Hrvati močno naseljujejo tudi v obmejne občine s to republiko. Dominanten je postal selitveni tok iz Bosne in Hercegovine.
UDK 911.3:312:631.111(23.02)(497.12 »Zgornje Pomežje«) »1985« = 863 Izvirno znanstveno delo. Geografija, demogeografija, hribovske kmetije. Natek, M. 61000 Ljubljana, YU, Novi trg 4, Geografski inštitut A. Melika ZRC SAZU PREBIVALSTVO HRIBOVSKIH KMETIJ V ZGORNJEM POMEŽJU LETA 1985 IN NJIHOVA RAZPOREDITEV PO VISINSKIH PASOVH Geografski vestnik, LVIII, (1986) Slov., (slov., angl.) V članku so opisane nekatere današnje demogeografske značilnosti samotnih kmetij. Osnovne demografske sestavine prebivalcev na 81 kmetijah so prikazane po posameznih visinskih pasovih glede na nadmorsko višino domov. Razčlenjene so spolna, starostna in socialno-zaposlitvena sestava prebivalcev. Označeni so poglavni vzroki za priselitev ljudi in za regionalni sestav priselencev na obravnavanih kmetijah. Podani sta spolna in starostna struktura kmečke delovne sile.	UDK 911.3:339.378(497.12 »Gorenjska«) = 863 Izvirno znanstveno delo. Geografija, Ekonomska geografija. Pak, M. 61000 Ljubljana, YU, Askerčeva 12, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo Trilar, V. 64000 Kranj, YU, Srednja šola za trgovsko dejavnost, Zupaničeva 24 PROBLEMATIKA TRGOVINE NA GORENJSKEM Geografski vestnik, LVIII, (1986) Slov., (slov., angl.) Studija obravnava naslednje elemente omrežja in strukture trgovine: površino trgovin na prebivalca, vrednost ustvarjenega prometa na površino trgovine in vrednost ustvarjenega prometa na prebivalca. Za potrebe analize je vsa trgovina uvrščena v naslednje tri kategorije: za kratkoročno, srednjeročno in dolgoročno oskrbo. V regionalnem pogledu pa je izločeno troje območij: regionalna središča, obmestne krajevne skupnosti in obrobne krajevne skupnosti. Studijo končuje krajši oris vplivnih območij regionalnih in lokalnih oskrbnih središč.

UDC 911.3:312:631.111(23.02)(497.12 »Zgornje Pomežje«) »1985« = 20 Original scientific paper. Geography, Demogeography, Mountain farms.	UDC 911.3:339.378(497.12 »Gorenjska«) = 20 Original scientific paper. Geography, Economic Geography.
Natek, M. 61000 Ljubljana, YU, Novi trg 4, The Anton Melik Institute of Geography, The Centre of Scientific Research of the Slovene Academy of Sciences and Arts	Pak, M. 61000 Ljubljana, YU, Askerčeva 12, Fakulteta of Arts, Department of Geography Trilar, V. 64000 Kranj, YU, Srednja šola za trgovinsko dejavnost, Zupančičeva 24
POPULATION OF THE MOUNTAIN FARMS IN THE UPPER RIVER BASIN OF MEŽA IN 1985 AND ITS DISTRIBUTION BY ALTITUDINAL BELTS (NORTHERN PART OF ALPINE SLOVENIA) The article deals with some of the current demogeographic characteristics of the solitary mountain farms. The basis demogeographic characteristics of the inhabitants living on the 81 farms are presented by the altitudinal belts. The belts are determined according to the altitude of farm-houses above sea level. An analysis of the age-sex and socio-employment structures of the inhabitants is given. The main reasons for settling down on the investigated mountain farms as well as for the regional structure of the immigrants are described. The age-sex structure of the agricultural labour force is given.	THE PROBLEMS OF RETAIL TRADE IN GORENJSKA (UPPER CARNIOLIA) The study of the retail trade deals with the following elements of its system and structure: area of the retail units per capita, value of the turnover in the area of the retail trade unit, value of the realized turnover per capita. For the demands of the analysis the trade is divided into three categories: short, middle and long term supply. From the regional point of view the following three regions are important: regional centres, suburban local communal centres, out of town local communal centres. The conclusion of the study refers to the shorter description of the influential areas, the regional and the local supplying centres.
UDC 911.2:551.578(497.1) = 20 Original scientific paper. Geography, Meteorology, Climatology.	UDC 911.3:314.7:314.92(497.12) = 20 Original scientific paper. Geography, Demogeography.
Furlan, D. 61000 Ljubljana, YU, Rožna dolina 1/9	Kokole, V. 61000 Ljubljana, YU, Gregorčičeva 25, Planning Agency of the Socialist Republic of Slovenia
A TENTATIVE SURVEY OF THE FREQUENCY OF THE HAIL AND SMALL HAIL IN YUGOSLAVIA Geografski vestnik, LVIII, (1986) Slovenian, (Slovenian, English)	MIGRATIONS TO SLOVENIA FROM OTHER YUGOSLAV REPUBLICS DURING THE 1971-1981 DECADE AS DEMONSTRATED BY THE CHANGES IN THE ETHNICAL STRUCTURE OF ITS POPULATION The spatial distribution of the net immigration flows from other Yugoslav republics to communes and regions of Slovenia during the 1971-1981 decade is analysed using the (only available published) indirect indicator of the change in the ethnic composition of population. Preferences, more or less marked for particular ethnic groups, to settle in newly industrialised or urban areas in Slovenia are clearly evident, although Croat immigrants settle also in considerable numbers in the peripheral belt bordering on Croatia. The main immigration flow comes recently from Bosnia and Hercegovina.

UDK 911.3:711.14:633.2.033.3:728.71(497.12 *Pokljuka*) = 863 Izvirno znanstveno delo. Geografija. Plemelj, M. 61000 Ljubljana, YU, Novi trg 4, Geografski inštitut A. Melika ZRC SAZU ANALIZA RAZVOJNIH MOŽNOSTI ZA PLANINSKO PAŠNIŠTVO IN POČITNIŠKA BIVALIŠČA NA POKLJUKI Geografski vestnik, LVIII, (1986) Slov., (slov., angl.) Članek osvetli navzkrižja med glavnimi gospodarskimi panogami na visoki planoti Pokljuki. Vrednotenje planin z vidika kmetijstva in turizma je osnova za načrtovanje njihovega nadaljnjega razvoja.	UDK 911.3:711.2(881) = 863 Izvirno znanstveno delo. Ruralno planiranje, socialni indikatorji, regionalno planiranje. Gosar, L. 61000 Ljubljana, YU, Jamova 18, Urbanistični inštitut SR Slovenije SOCIALNI INDIKATORJI V REGIONALNEM PLANIRANJU NA PRIMERU GVAJANE Geografski vestnik, LVIII, (1986) Slov., (slov., angl.) Izoblikovan je predlog za spremljanje socialnih kazalcev v Gvajani in za njihovo neposredno uporabo v regionalnem planiranju. Eden od glavnih ciljev tega dela je bil ustvariti osnovo za formuliranje ukrepov, potrebnih za pospeševanje celovitega razvoja, ne pa le za ugotavljanje stanja in spremljanja sprememb.
UDK 911.2(23)(497.12) = 863 Strokovno poročilo. Geografija, geomorfologija, terminologija. Gams, I. 61000 Ljubljana, YU, Aškerčeva 12, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo ZA KVANTITATIVNO RAZMEJITEV MED POJMI GRČEVJE, HRIBOVJE IN GOROVJE Geografski vestnik, LVIII, (1986) Slov., (slov., angl.) V terminološkem članku je najprej analizirana slovenska literatura o pojmih gričevje, hribovje in gorovje. Glede na pokrajinska imena v Sloveniji prvi dve kategoriji deli relativna višina 200 m, računana od dna bližnje doline. Hribovje je reliefno bolj razčlenjeno sredogorje. V visokogorju segajo vrhovi nad gozdno mejo.	UDK 910.1 = 863 Strokovno poročilo. Geografija. Vrišer, I. 61000 Ljubljana, YU, Aškerčeva 12, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo GEOGRAFIJA — HUMANISTIČNA VEDA Geografski vestnik, LVIII, (1986) Slov., (slov., angl.) Poročilo obravnava vlogo geografije kot humanistične vede. Zavzema se, da bi geografija kljub čedalje večji aplikativnosti ohranila pomen kulturne, humanistične in izobraževalne vede.

UDC 911.2(23)(497.12) = 20 Scientific report. Geography, Geomorphology, Terminology. Gams, I. 61000 Ljubljana, YU, Askerčeva 12, Faculty of Arts, Department of Geography FOR THE QUANTITATIVE DEFINITION OF THE NOTIONS LOW HILLS, HILLS AND MOUNTAINS Geografski vestnik, LVIII, (1986) Slovenian, (Slovenian, English) In this terminological paper is analysed the Slovene literature dealt with the Slovene terms grčevje (= low hills), hribovje (= hills) and gorovje (= mountains). According to the Slovene regional names the first two categories are divided by the elevation height of 200 m above the near valley bottom. Hills (= hribovje) are in relief more dissected middle mountains. High mountains (= visokogorstvo) are Mts with peaks above tree line.	UDC 910.1 = 20 Scientific report. Geography. Vrišer, I. 61000 Ljubljana, YU, Askerčeva 12, Faculty of Arts, Department of Geography GEOGRAPHY A HUMANISTIC SCIENCE Geografski vestnik, LVIII, (1986) Slovenian, (Slovenian, English) The article treats the role of geography as a humanistic science. Although bigger and bigger application, the author holds for geography to be a cultural, humanistic and educational science.
UDC 911.3:711.14:633.2.033.3:728.71(497.12 »Pokljuka«) = 20 Original scientific paper. Geography. Plemelj, M. 61000 Ljubljana, YU, Novi trg 4, The Anton Melik Institute of Geography, The Centre of Scientific Research of the Slovene Academy of Sciences and Arts THE ANALYSIS OF DEVELOPMENT POSSIBILITIES IN ALPINE FARMING AND SECOND HOME DEVELOPMENT Geografski vestnik, LVIII, (1986) Slovenian, (Slovenian, English) The article deals with the problem of conflicts between main users of the Pokljuka plateau. The evaluation of the alpine pasture lands from the viewpoint of alpine farming and tourism is a base for planning of their further development.	UDC 911.3:711.2(881) = 20 Original scientific paper. Rural planning, social indicators. Regional planning. Gosar, L. 61000 Ljubljana, YU, Jamova 18, Planning Agency of the socialist Republic of Slovenia SOCIAL INDICATORS IN REGIONAL PLANNING ON THE EXAMPLE OF GUYANA Geografski vestnik, LVIII, (1986) Slovenian, (Slovenian, English) The author explains the proposal for the introduction of a social indicator system in the regional planning. One of the main purposes of this work is the formulation of policies for the improvement of the present situation.

UDK 910.1:574 = 863 Strokovno poročilo. Geografija, humana ekologija. Plut, D. 61000 Ljubljana, YU, Aškerčeva 12, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo GEOGRAFIJA IN HUMANA EKOLOGIJA Geografski vestnik, LVIII, (1986) Slov., (slov., angl.) Geografijo in sodobno ekologijo povezuje široko zasnovan predmet proučevanja, namreč proučevanje okolja in človeka. V zgodovinskem razvoju je prihajalo med njima do tesnega sodelovanja pa tudi do vsebinskih, metodoloških in terminoloških protislovij. Po avtorjevem mnenju je neumestna in enostranska ekologizacija sistema družba : okolje, obenem pa je neizogibna obogatitev prostorskega (avtohtonega), geografskega modela proučevanja z ekološkim pristopom.	UDK 910.1:796.5 = 863 Strokovno poročilo. Geografija turizma. Matyášek, J. 66280, Brno, ČSSR, Pořiči 7, Pedagogické fakulty Univerzity PRISPEVEK K PROBLEMATIKI GEOGRAFSKIH RAZISKAV NA PODROČJU TURIZMA Geografski vestnik, LVIII, (1986) Slov., (slov., angl.) Razpravljanje o doslej objavljenih pojmi, kaj je geografija turizma, se končuje z novo, bolj precizno definicijo.
UDK 911.3:796.5(437) = 863 Strokovno poročilo. Geografija turizma. Matyášek, J. 66280 Brno, ČSSR, Pořiči 7, Pedagogické fakulty Univerzity INFORMACIJE O NOVEJŠIH GEOGRAFSKIH RAZISKAVAH TURIZMA V ČSSR Geografski vestnik, LVIII, (1986) Slov., (slov., angl.) Članek podaja pregled o razvoju geografije turizma na Češkoslovaškem, kjer turizem hitro napreduje.	

UDC 911.3:796.5(437) = 20 Scientific report. Geography of tourism. Matyášek, J. 662 80 Brno, ČSSR, Poříčí 7, Pedagogical Academy of the University of Brno INFORMATION ON THE MOST RECENT GEOGRAPHICAL STUDIES ON TOURISM IN CZECHOSLOVAKIA Geografski vestnik, LVIII, (1986) Slovenian, (Slovenian, English) The article gives a survey of the development in the geography of tourism in Czechoslovakia, where the tourism shows a rapid progress.	
UDC 910.1:574 = 20 Scientific report. Geography, Ecology Plut, D. 61000 Ljubljana, YU, Aškerčeva 12, Faculty of Arts, Department of Geography GEOGRAPHY AND HUMAN ECOLOGY Geografski vestnik, LVIII, (1986) Slovenian, (Slovenian, English) Geography and modern ecology are connected by a broadly designed object of research of environment and man. Throughout history the two sciences have closely cooperated, but there have also been certain contradictions regarding their contents, methodology and terminology. One-sided ecologization of the society: environment system is unsuitable and yet a necessary enrichment of a spatial (autochthon) geographical model of research with an ecological approach at the same time.	UDC 910.1:796.5 = 20 Scientific report. Geography. Geography of tourism. Matyášek, J. 662 80, Brno, ČSSR, Poříčí 7, Pedagogical Faculty of the University of Brno A CONTRIBUTION TO THE PROBLEM AREA OF GEOGRAPHIC RESEARCH IN TOURISM Geografski vestnik, LVIII, (1986) Slovenian, (Slovenian, English) The examination of the notions published till now what is the geography of tourism ends with a new more accurate definition.

VSEBINA — CONTENTS — TABLE DES MATIERS

Razprave — Papers — Articles

Danilo F u r l a n (Ljubljana): Okvirna podoba o toči in sodri v Jugoslaviji (s 3 risbami in 1 tabelo med tekstem)	3
Atentative Survey of the Frequency of the Hail and Small Hail in Yugoslavia (with 3 Figures and 1 Table in Text)	12
Vladimir K o k o l e (Ljubljana): Migracije v SR Slovenijo iz drugih republik in narodnostna sestava njenega prebivalstva (z 2 tabelama med besedilom)	13
Migrations to Slovenia from other Yugoslav Republic during the 1971—1981 Decade as demonstrated by the Changes in the ethnical Structure of its Population (with 2 Tables in Text)	26
Milan N a t e k (Ljubljana): Prebivalstvo hribovskih kmetij v zgornjem Pomežju leta 1985 in njihova razporeditev po višinskih pasovih (s 3 risbami in 3 tabelami med besedilom)	27
Population of the Mountain Farms in the upper River Basin of Meža in 1985 and its Distribution by altitudinal Belts (northern Part of alpine Slovenia) (with 3 Figures and 3 Tables in Text)	40
Mirko P a k (Ljubljana) in Valentin T r i l a r (Kranj): Problematika trgovine na Gorenjskem (s 3 risbami med besedilom)	43
The Problems of Retail Trade in Gorenjska (Uper Carniola) (with 3 Figures in Text)	54
Maja P l e m e l j (Ljubljana): Analiza razvojnih možnosti za planinsko pašništvo in počitniška bivališča na Pokljuki (z 2 risbama med besedilom) ...	55
The Analysis of Development possibilities in alpine Farming and second Home Development (with 2 Figures in Text)	66
Lojze G o s a r (Ljubljana): Socialni indikatorji v regionalnem planiranju na primeru Gvajane (z 1 risbo in 1 tabelo med besedilom)	67
Social Indicators in regional Planning on the Exemple of Guayana (with 1 Figure in Text)	75

Razgledi — Scientific Review and Notes — Notes et comptes rendus

Ivan G a m s (Ljubljana): Za kvantitativno razmejitev med pojmi gričevje, hribovje in gorovje	77
For the quantitative Definition of the Notions Low Hills, Hills and Mountains	81
Igor V r i š e r (Ljubljana): Geografija — humanistična veda	83
Geography a humanistic Science	85
Dušan P l u t (Ljubljana): Geografija in humana ekologija	87
Geography and human Ecology	95
Jiří M a t y á š e k (Brno): Prispevek k problematiki geografskih raziskav na področju turizma	97
A Contribution to the problem area of geographic Research in tourism ..	104
Jiří M a t y á š e k (Brno): Informacije o novejših geografskih raziskavah turizma v ČSSR	105
Information on the most recent geographical studies on tourism in Czechoslovakia	108

Književnost — Review of Books — Notes bibliographiques

Iz slovenske in druge jugoslovanske književnosti

Vladimir Bračič: Dravinske gorice s Podpohorskimi goricami in Savinskim (Mirko P a k)	109
Janez Malačič: Sodobno obnavljanje prebivalstva in delovne sile (Marijan K l e m e n č i č)	110
Geografski zbornik XXIV, SAZU (Marjan B a t)	111
Atlas Slovenije (Darko R a d i n j a)	113
Franjo Baš: Stavbe in stavbarstvo na slovenskem podeželju. Izbrani etnološki spisi (Milan N a t e k)	116
Med Bočem in Pohorjem (Milan N a t e k)	118
Prostorski vidiki posledic predvidenih in že izgrajenih energetskih objektov v SFRJ (Andrej Č e r n e)	119
Matjaž Puc: Hodil po zemlji sem naši (Igor V r i š e r)	120
Tone Cevc: Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem (Milan N a t e k)	120
Marija Makarovič: Predgrad in Predgrajci (Milan N a t e k)	121
Miroslav Milojevič: Posleratni razvoj agrokompleksa u mladenovačkoj opštini (Milan N a t e k)	122

Iz inozemske geografske književnosti

Prostorske značilnosti (ob)alpskih območij Bavarske in Slovenije (Anton G o s a r)	124
Geografija na Balgarija (Milan N a t e k)	126
Stephen Trudgill: Limestone Geomorphology (Jurij K u n a v e r)	128

Environmental and Dynamic Geomorphology (Marjan B a t)	129
Karstologia (Andrej K r a n j c)	129
Andrej Goudie: The Nature of the Environment — An Advanced Physical Geography (Franc L o v r e n č a k)	131
Problemy kompleksnoj geografii (Darko R a d i n j a)	132
B. A. Manak: Metodika ekonomiko-geografičeskikh issledovanij (Marijan K l e m e n č i č)	134
S. Zajchowska, A. Jasiok, Z. Kaminski, W. Maik, Uprzemyslowienie a struktura przestrzenno- funkcjonalnaja regionu Koninskiego (Marijan K l e m e n č i č)	135
Economic Geography of Hungary (Mirko P a k)	136
Elfraim Orni in Elisha Elfrat: Geography of Israel (Metod V o j v o d a)	137
Diercke Weltatlas (Marko Ž e r o v n i k)	137

Kronika — Chronicle — Chronique

Spominski in jubilejni članki

V spomin akademiku Ivanu Rakovcu (Ivan G a m s)	141
Počastitev Antona Melika — znamenitega slovenskega geografa (Metod V o j v o d a)	142
Šestdesetletnica Draga Mezeta (Ivan G a m s)	144
Prof. dr. Vladimir Klemenčič — šestdesetletnik (Mirko P a k)	145
Profesorju dr. Bronislavu Bukurovu v spomin (Mirko P a k)	148

Programi in zborovanja

O položaju geografije v Raziskovalni skupnosti Slovenije in o načrtovanju nove geografske monografije Slovenije (Ivan G a m s)	149
12. kongres geografov Jugoslavije Novi Sad 29. 9. — 6. 10. 1985 (Jurij K u n a v e r)	151
Prva mednarodna konferenca o geomorfologiji, Manchester 15.—21. septembra 1985 (Ivan G a m s)	152
IV. poljsko-jugoslovanski geografski seminar (Mirko P a k)	153
Posvet o razmerju med geografijo in etnologijo, Ljubljana, 18. aprila 1986 (Milan N a t e k)	154

Društvene vesti

Delovanje Zveze geografskih društev Slovenije od junija 1984 do januarja 1986 (Janja T u r k)	156
Statut Zveze geografskih društev Slovenije	159
Povzetki (sinopsi)	169

GEOGRAFSKI VESTNIK — 1986

Izdala in založila Zveza geografskih društev Slovenije — izšel 1986

Geografski vestnik izhaja v Ljubljani. Rokopise, časopise v zameno in knjige pošiljajte na uredništvo, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12. — Za vsebino in jezik prispevkov so odgovorni avtorji. — Uprava časopisa je pri Zvezi geografskih društev Slovenije, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12. — Denar pošiljajte na račun štev. 50100-678-44109 (Zveza geografskih društev Slovenije)

Tisk: Partizanska knjiga, Ljubljana 1986

A Contribution to the problem area of geographic Research in tourism ..	104
Jiří M a t y á š e k (Brno): Informacije o novějšíh geografskih raziskavah turizma v ČSSR	105
Information on the most recent geographical studies on tourism in Cze- choslovakia	108
Književnost — Review of Books — Notes bibliographique	109
Kronika — Chronicle — Chronique	141
Povzetki (sinopsisi)	169

